

YENİ DÜNYA DÜZENİNDE İLETİŞİM ÇALIŞMALARI

EDİTÖR: SEFA HARRANOĞLU

ai
LABS
PUBLISHING
Academic Intelligence

Al.Labs Publishing

YENİ DÜNYA DÜZENİNDE İLETİŞİM ÇALIŞMALARI

Editör

Sefa HARRANOĞLU

YENİ DÜNYA DÜZENİNDE İLETİŞİM ÇALIŞMALARI

Editör: Sefa HARRANOĞLU

Editör Yardımcısı: Rabia ÖREN

Yayın No : 17

E-ISBN : 978-625-93029-9-7

Boyut : 16x24

Genel Yayın Yönetmeni : Deniz YENGİN

Dizgi ve Redaksiyon: Rabia ÖREN

Kapak ve Sayfa Tasarımı: Eylül KAYA

2026 - İstanbul/ Türkiye

DOI: 10.5281/zenodo.22013108

© Copyright 2026, AI.Labs Publishing

Bu baskının tüm hakları AI.Labs Publishing'e aittir. Yayıncının yazılı izni olmaksızın, kitabın tümü veya bir kısmı elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basılamaz, yayımlanamaz, çoğaltılamaz veya dağıtılamaz.

AI.Labs Publishing, 2024 yılında kurulmuş olup kısa sürede profesyonel bir yayıncılık kuruluşu olarak kendini kanıtlamıştır. Akademik çalışmalardan teknolojiye, kişisel gelişimden tarihe, kültür bilimlerine ve sanata kadar geniş bir yelpazede yayınlar sunarak, bilgi birikiminin en yüksek kalitede ve erişilebilir bir şekilde yayılmasını hedeflemektedir.

E mail: info@ailabstr.com

www.ailabstr.com

Al.Labs Publishing

YENİ DÜNYA DÜZENİNDE İLETİŞİM ÇALIŞMALARI

Editör

Sefa HARRANOĞLU

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Suat Gezgin – Yeditepe Üniversitesi
Prof. Dr. Deniz Yengin – Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. B. Aykut Arıkan – İstanbul Nişantaşı Üniversitesi
Prof. Dr. Okan Ormanlı – İstanbul Kültür Üniversitesi
Doç. Dr. Nur Emine Koç – İstanbul Aydın Üniversitesi
Doç. Dr. Begüm Aylin Önder – İstanbul Atlas Üniversitesi

VIII

İÇİNDEKİLER

Bilim Kurulu.....	VIII
İçindekiler	X
Editörden	XII
 Yeni Dünya Düzeninde İletişimsel Şok Ve İstisna Hâli: Yorgun Bedenin Sinemasal İnşası <i>Ahmet Berk Duman</i>	 19
 Algoritmik Kültürde Geleneksel Ritüellerin Yeniden Kurgulanması: Batıl İnanç Pratiklerinin Dijital Dolaşımı <i>Başak Gezmen & Burcu Sena Tosun</i>	 57
 Dijital Medyada Postmodern Tezahür: Kick Canlı Yayın Platformu Üzerine İnceleme <i>Fahrettin Girgin</i>	 79
 Dijital Çağ'da Ölüm: Yas, Kimlik, Veri Yönetimi Ve Mahremiyet Çerçevesinde Bir Derleme <i>Gabriela Oana Olaru</i>	 103
 Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Dijital Medyada Suç Anlatıları: Hbo Max Kanalında Yayınlanan “Palu Ailesi Karanlık Sarmal” Belgeseli İncelemesi <i>Mislina Sözer</i>	 129
 Dijital İletişimde Davranış Modelleri: Takipten Çıkma, Story Paylaşımları Ve Profil Simgeleri Üzerine Sembolik Etkileşim Kuramına Dayalı Nitel Bir İnceleme <i>Sena Savcı</i>	 165

Algoritmalar Çağında Hikâye Anlatıcılığı: Dijital Dönüşümün Anlatı Pratikleri Üzerindeki Etkileri <i>Serhat Doğan</i>	183
Yapay Zekâ Çağında Eşitleme Yanılsaması: Algoritmik Statü ve Ayırt Edilemezlik Rejimi <i>Serpil Samur</i>	201
Dijital İletişimde Karar Mekanizmaları <i>Pelin Özgünay Boran</i>	239

EDİTÖRDEN

Geçmişten günümüze yaşam pratikleri sürekli bir değişim ve dönüşüm içerisindedir. Bu değişimlerin en önemli itici güçlerinden biri teknolojik buluşlar ve yeniliklerdir. Matbaanın icadıyla başlayan bu dönüşüm süreci, telefon, telgraf ve internet teknolojisi gibi yeni buluşlarla devam etmiş; günümüzde ise yapay zeka teknolojisinin insan yaşamının her alanına entegre olmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Her disipline farklı bir boyut kazandıran söz konusu yenilikler, iletişim disiplinine de ciddi bir dönüşümler yaşatmaktadır. Nitekim kitaptaki çalışmalarda da iletişim disiplini ve alt dallarında yaşanan gelişmeler akademik bir perspektifle incelenmektedir. Çalışmalara bakıldığında;

XIII

Ahmet Berk Duman, Yeni Dünya Düzeninde İletişimsel Şok ve İstisna Hâli: Yorgun Bedenin Sinemasal İnşası adlı çalışmasında çağdaş iletişim rejimlerini yalnızca teknolojik dönüşüm bağlamında değil; özneleşme süreçleri ve beden politikaları üzerinden de ele almaktadır. Kuramsal çerçevesi Louis Althusser'in ideolojik çağrı kavramı, Alvin Toffler'in bilgi şoku yaklaşımı ve Giorgio Agamben'in istisna hâli düşüncesi arasında bütünleşik bir üçgene dayanan çalışmada, sinemanın yeni dünya düzenindeki konumlandırılmasına ilişkin farklı perspektifler sunulmaktadır.

Başak Gezmen ve Burcu Sena Tosun, Algoritmik Kültürde Geleneksel Ritüellerin Yeniden Kurgulanması: Batıl İnanç Pratiklerinin Dijital Dolaşımı adlı çalışmasında ritüelleri ve buna bağlı batıl inançların Instagram platformu üzerinden derinlemesine analiz etmiştir. Çalışma, geleneksel ritüellerin yeniden kurgulanarak algoritmik kültürde görünürlük kazandığını ve dijital platformların bu kurgulama sürecinde belirleyici bir rol

üstlendiğini ortaya koyarak, algoritmik kültür, dijital görünürlük ve dijital ritüeller alanına önemli perspektifler sunmuştur.

Fahrettin Girgin, Dijital Medyada Postmodern Tezahür: Kick Canlı Yayın Platformu Üzerine İnceleme adlı çalışmasında Kick platformunun yapısal özellikleri, kullanıcı pratiklerini ve içerik üretim biçimlerini postmodern düşünce bağlamında incelenip tartışmıştır. Çalışma yeni medya ile postmodernizm arasındaki ilişkileri ortaya koyarak önemli tespitler sunmaktadır.

Gabriela Oana Olaru, Dijital Çağ'da Kimlik, Veri Yönetimi ve Mahremiyet Çerçevesinde Bir Derleme adlı çalışmasında, son yıllarda dijital yas konulu çalışmaları derleyerek önemli tespitlerde bulunmuştur.

Mislina Sözer Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Dijital Medyada Suç Anlatıları: HBO Max Kanalında Yayınlanan “Palu Ailesi Karanlık Sarmal” Belgeseli İncelemesi adlı çalışmada, dijital medyada suç anlatılarına odaklanmaktadır. Bu doğrultuda araştırmada toplumsal cinsiyet bağlamında HBO Max platformunda yayınlanan Palu Ailesi: Karanlık Sarmal” belgeselinin 1.ve 3.bölümü analiz edilmiştir. Çalışmada belgeselde toplumsal cinsiyet rollerinin belirli söylemsel stratejiler aracılığıyla yeniden üretildiği, kadın karakterlerin çoğunlukla mağdur ve korunmaya muhtaç bireyler olarak sunulurken, erkek karakterlerin ise fail, otorite ve güç sahibi figürler olarak temsil edildiği gibi önemli tespitler ortaya çıkarılmıştır.

Serhat Doğan, Algoritmalar Çağında Hikaye Anlatıcılığı: Dijital Dönüşümün Anlatı Pratikleri Üzerindeki Etkileri adlı çalışmasında, hikaye anlatıcılığının tarihsel arka planını, dijital dönüşümün anlatı pratikleri üzerindeki yapısal etkileri ve yapay zekâ destekli hikaye anlatım teknolojilerinin güncel durumunu

disiplinlerarası bir pespektifle kapsamlı bir şekilde değerlendirerek önemli tespitler sunmuştur.

Serpil Samur, Yapay Zekâ Çağında Teknofeodalist Göz: Dijital İletişimde Algoritmik Görünürlük Rejimleri adlı çalışmasında, yapay zekâ, platform kapitalizmi, gözetim kapitalizmi, dikkat ekonomisi ve teknofeodalizm literatürü üzerinden dijital iletişimde görünürlüğün yeni bir iktidar biçimi olarak nasıl işlendiği kapsamlı bir şekilde ele alarak gelecekteki çalışmalara rehber niteliğinde bir kaynak sunmuştur.

Sena Savcı, Dijital İletişimde Davranış Modelleri: Takipten Çıkma, Story Paylaşımları ve Profil Simgeleri Üzerine Sembolik Etkileşim Kuramına Dayalı Nitel Bir İnceleme adlı çalışmasında Instagram kullanıcılarının Instagram üzerinden gerçekleştirdikleri sembolik eylemleri hangi bağlamlarda tercih ettiklerine, bu eylemleri nasıl anlamlandırdıklarına ve diğer tarafa nasıl bir etki yaratmayı amaçladıklarına odaklanılmıştır. Çalışmada takipten çıkma, story paylaşımı, profil simgesi değiştirme gibi dijital mikro ifadelerin yüz yüze iletişimdeki jest ve mimikler gibi güçlü mesajlar taşıyabileceği sonucuna varılmıştır. Söz konusu çalışmanın bulguları gelecek çalışmalara rehberlik niteliği taşımaktadır.

Pelin Özgünay Boran, Dijital İletişimde Karar Mekanizmaları adlı çalışmasında dijital dünyada çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin karar alma süreçlerinde dijital teknolojilerin kullanımını inceleyerek söz konusu teknolojilerin sağladığı avantajları ve karşılaşılan zorlukları değerlendirmiştir. Çalışmanın sonucunda, büyük veriye erişimin ve büyük verinin işlenmesinin kolaylaştığı, yeni finansal hizmet sağlayıcılarının ortaya çıktığı ve iletişimde geri bildirimlerin hızlı olmasının karar alma süreçlerinin daha sağlıklı yürütülmesine katkı sağladığı ifade edilmiştir.

Eserin, bilimsel çalışmaları ilgiyle takip eden, araştırma yapan, çalışmalar üreten bilim insanlarına, genç akademisyenlere ve geleceğin iletişimcilerine yol göstermesi dileğiyle, keyifli okumalar...

Sefa HARRANOğLU
İstanbul, 2026

BÖLÜM 1

YENİ DÜNYA DÜZENİNDE İLETİŞİMSEL ŞOK VE İSTİSNA HÂLİ: YORGUN BEDENİN SİNEMASAL İNŞASI

AHMET BERK DUMAN

Atf: Duman A. B. (2026). *Yeni Dünya Düzeninde İletişimsel Şok ve İstisna Hâli: Yorgun Bedenin Sinemasal İnşası*. Harranoğlu, S. (Ed.), *Yeni Dünya Düzeninde İletişim Çalışmaları*. AI.LabsPublishing.

¹İstinye Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İletişim Bilimleri, ahmetberk.duman@stu.istinye.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2145-6966

²Bu çalışma, İstinye Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi tarafından düzenlenen 2. Disiplinlerarası Öğrenci Sempozyumu (Interdisciplinary Student Symposium – ISS) kapsamında, 16–17 Aralık 2025 tarihlerinde, “Sustainability and Emerging Technologies Studies” teması çerçevesinde, “Telkine Karşı Çıkmak: Ne Hasta Ne Sağlıklı Yorgun Bedeni İzlemek” başlığıyla bildiri olarak sunulmuştur. Bu bölüm, söz konusu bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

GİRİŞ: TELKİNE KARŞI ÇIKILIR MI?

Sigmund Freud'un "Kitle Psikolojisi" (1975) kitabının sayfalarında hedefinde olduğu kadar itina ederek arasına mesafe koyduğu telkin meselesi; kitle, yoğunluğundaki en küçük parça olan bireyin ruhsal etkinliğinin, kitlenin içkin doğası ve itkisiyle geniş çapta bir değişiklik geçirdiği -o maruz kalma esnasında- temel gerçeğinden yola koyulduğumuzda karşılaştığımız bir olgu. Bireyin toplumsal olanın sınırlarındaki erkle birlikte başına gelenleri gözetirsek, hacim kazanan kitlesel duyguların güç kazandığı gerçeği bir yana esas pürüzlü nokta: Bireyin fikri açıdan kitlenin geri kalanına eklemlendiğinde başarılarında ve kendine has olanda yaşadığı aşınmadır. Bir çeşit ruhbilimsel nedenlerden de kaynağını bulan ve oldurulmaya çalışılan bu telkin kitlenin geri kalanına benzeme olarak dikkati çekmektedir. Özgün olanın aşındığı noktada bireyselin adındaki "birey" meselesinden geriye sadece yitirilmiş düşünsel bir başarı ve tam karşısındaki konuma kendisini hazırlamış kitlenin duygusal şiddeti bulunmaktadır. Kitlenin içerisinde yerini alan bireyin geçirdiği bu duygusal ve şiddeti yüksek elek, bireyi kendi düşünsel yoğunluğundan koparmakla kalmayıp yüzeydeki karşı çözümlemeyi doğal olarak çözülmeyi de ortaya çıkarmaktadır (Freud, 1975, s. 25-7).

Telkin olgusunun karşı konul(a)mazlığının, devletin ideolojik aygıt ve kurumlarıyla birlikte "Twelve Monkeys" filminin sahnelerinde cirit attığının altını çizmek için olay örgüsü etrafında bir özete gidip sahneler arasında ufak kesmelerle emre alınan telkininin çizgisini anlatmak gerekirse: 1996'da beş milyar kişinin ölümüne neden olan bir virüs yüzünden 2035'te dünya nüfusunun yalnızca %1'i kadarı hayatta kalmıştır. Bu virüsün olumsuz etkilerinden sakınabilmek ve varlık hâlini koruyabilmek için insanoğlu yer altında koloniler kurarak yaşamaya başlamıştır. Virüsün üstesinden gelebilmek için seçilmiş kişi ise mahkûmlardan bir mahkûm James Cole'dür. Zaman makinesiyle geçmişe gönderilmekle sadece gelecekte bir haber akışı sağlamakla kalmaz: Virüs kaynaklı ölümün ardındaki kişiyi, kim tarafından yayıldığını bulma macerası esnasında ilkin "yanlışlıkla" 1990 yılına gönderilir sonrasında bu, gelecekte taşıdığı ileti / haber / felaket kehaneti çağrısı sebebiyle Cassandra Kompleksi (geleceği bildiğini

söyleme / sanma hastalığı) tanısıyla devletin ideolojik bir aygıtı olarak okuyabileceğimiz akıl hastanesine atılmasına neden olacaktır.

Sinematografik devamlılıkta J. Cole, Doktor Kathryn Railly (Madeleine Stowe) ile tanışır. J. Cole'un hastaneden hapishâneye doğal olarak geçmişten geleceğe döndükten sonra yanlış tarihe gönderildiği anlaşılmıştır. Zaman yolcuğuna çıkmak için yapılan işlemler bir defâ daha yanlışlıkla yolunu Birinci Dünya Savaşı'nda bir cepheye düşürür. Bu yolculukların zamansal açıdan hatalı haritalandırılması sırasında J. Cole bu kısa yolculuktan küçük bir mermi yarası alarak döner. Nihayetinde doğru tarihe gönderildiğinde de ulaştığı 1996 yılında Dr. Railly'i bulur. J. Cole'un birkaç günlük süresi Dr. Railly için 6 yıla eşitlenirken, doktor, J. Cole söyleminde bulunduğu vak'adan yola çıkıp "dünyanın sonunu bildiğini iddia eden" hastalar üzerine birtakım çalışmalara başlamıştır. J. Cole ve Dr. Railly arasındaki ittifakı kuvvetli hâle getiren ise son mermi yarasında aldığı mermi izinin de etkisiyle taşıdığı zamansal göstergedir. Çünkü, doktor mermi yarasının Birinci Dünya Savaşı'ndan alındığının doğruluğunu teyit etmiştir. Yaranın izi, yani acının antropolojisi bedeninde kayıtlı J. Cole gerçekten de gelecekte -geçmişten?- gelmiştir. Filmin künyesindeki çeviride saklı ve gölgesi sayılabilecek "iskele" burada salınmaktadır. Doktor ve J. Cole arasındaki ittifakın ve işbirliğinin ana maddesi olan "virüs" onların yolunu radikal bir çevreci örgüte çıkarır: 12 Maymun Ordusu! Bu ordunun lideri ise J. Cole'un tımarhânen tanıdığı, karşı konulamaz telkinleri seyrelten incelikli zekâsıyla Jeffrey Goines (Brad Pitt) adında bir delidir.

Siberpunk edebiyatı, klâsik bilimkurgunun dış uzay, yıldızlararası yolculuk ya da yabancı uygarlıklarla kurduğu anlatı evreninden farklı olarak, odağını insan bedeninin kırılğanlığına, zihnin dönüşümüne ve öznenin psikolojik sınırlarına yöneltmektedir. Bu anlatı evreninde gelecek, uzak ve erişilemez bir zaman dilimi olmaktan çıkar; bugünün toplumsal, siyasal ve teknolojik gerçeklikleriyle iç içe geçerek şimdiki zamanın üzerine çöken bir olasılık hâline gelmektedir. Branwyn'in ifadesiyle, "gelecek şimdiki zamanın üzerine çökmüş durumdadır" ve yeni mücadele alanı artık dış dünya değil, doğrudan insan zihnidir (Branwyn, 1992, akt. Ersümer, 2009, s. 86-7). Bu nedenle siberpunk

anlatılarında tehdit, yabancı gezegenlerden ya da dünya dışı varlıklardan kaynaklanmaz. Aksine, yaşanan dünyanın kendisi giderek yabancılaşan, insanı kuşatan ve ona karşı işleyen bir mekâna dönüşmektedir. Teknolojik gelişmelerin yarattığı dönüşüm, bedeni yalnızca biyolojik bir varlık olmaktan çıkararak müdahaleye açık, yeniden tasarlanabilir ve denetlenebilir bir alana dönüştürmektedir. Protez uzuvlar, bedene yerleştirilen elektronik devreler, estetik ve rekonstrüktif cerrahi uygulamaları ile genetik müdahaleler vb. gibi beden bütünlüğünü sürekli olarak yeniden tanımlayan başlıca unsurlar arasında yer almaktadır. Sterling'e göre ise siberpunkın en güçlü izleği yalnızca bedenin istilaya uğraması değildir. Beyin-bilgisayar arayüzleri, yapay zekâ teknolojileri ve nörokimyasal müdahaleler aracılığıyla insan zihni ve benliği de köklü bir dönüşüme uğramaktadır. Böylece insan doğasının sınırları yeniden çizilmekte; özne, teknolojiyle kurduğu ilişki içerisinde sürekli olarak yeniden üretilmektedir (Sterling, 1988, akt. Ersümer, 2009, s. 87). Bu çerçevede siberpunk edebiyatında beden, yalnızca anlatının merkezindeki biyolojik unsur değil; iktidarın, teknolojinin ve sermayenin müdahalesine açık siyasal ve kültürel bir mücadele alanı olarak temsil edilmektedir. Bedenin maruz kaldığı dönüşüm ile yaşanan dünyanın giderek yabancılaşan yapısı arasında kurulan bu paralellik, siberpunk estetiğinin temel karakteristiğini oluşturmaktadır. İnsan bedeni ile toplumsal düzen arasındaki ilişkinin eş zamanlı biçimde çözülmesi, türün teknolojik gelecek tasavvurundan çok, çağdaş insanın varoluşsal kırılganlığına odaklanan eleştirel yönünü görünür kılmaktadır. Dolayısıyla siberpunk anlatılarında beden, yalnızca teknolojik müdahalelerin nesnesi olarak değil; kimliğin çözülmeye başladığı, öznenin kendi bütünlüğünü yitirdiği ve insan olmanın sınırlarının yeniden tanımlandığı ontolojik bir eşik olarak da okunmaktadır. Bedenin sürekli yeniden inşa edilmesi kadar, benliğin parçalanması, hafızanın kırılması ve öznenin kendi varlığına yabancılaşması da türün temel izleğini oluşturmaktadır. Bu yönüyle siberpunk estetiği, bedensel dönüşümü yalnızca biyoteknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak değil; biçimin, kimliğin ve özdeşliğin çözülmesine dayanan daha kapsamlı bir varoluş problematiği içerisinde ele almaktadır. Tam da bu noktada beden, yalnızca dönüşen değil, aynı zamanda biçimi bozulan, sınırları belirsizleşen ve insan ile insan olmayan arasındaki ayrımın silikleştiği bir oluş sürecinin taşıyıcısına

dönüşmektedir. Bu nedenle siberpunk sinemasında ve edebiyatında bedene ilişkin tartışmalar, biyopolitik denetim, teknolojik dönüşüm ve öznenin parçalanması kadar, bedenın biçimsizleşmesi üzerinden de okunabilecek güçlü bir düşünsel zemine sahiptir.

Biçimsizleştirme bu noktada bir düşünme açısı sağlayabilir niteliktedir; çünkü, “Duyumsamanın Mantığı”nda bu kavram, Gilles Deleuze ile Nietzsche arasında köprü değil âdeta bir “iskele” vazifesi görmektedir. “La jetée” (“La jetée” ya da “The Pier”, Chris Marker, 1962), Türkçesi “iskele” adıyla çevrilebilecek bu filmin rüyaları, “Twelve Monkeys”nin sahnelerinde de buluşmaktadır. “La jetée” bugünümden uzak bir geleceği bilim-kurgu türünde kısa film olarak çerçevesine alırken siyah beyaz hareketsiz fotoğraflarda anlatısı sunulan insanlık, Üçüncü Dünya Savaşı’na tanık olmuştur. Dünyayı felakete sürükleyen özne ise bu sefer bir salgın değil, nükleer silahlarla yapılan savaştır. İnsanoğlundan geriye kalanlar ise içine sürüklenmiş oldukları gelecekte nükleer savaşın ardından doğabilecek ve her türlü var olan tehlikeden uzakta yeraltında yaşamaya devam etmek zorunda kalmıştır. Sığınakları olan bu izole ortamda yaptıkları araştırmalarda bu vahşi savaşın öncesindeki zamanlara geri dönmeye çalışmaktadırlar. J. Cole’un temsil ettiğı değer üreten bütün bu sinematografik yapıların kaynağında ve merkezinde yer alan sorunsalları burada temsil eden “kobay karakter” de “Ziyaretçi” adıyla zamanda yolculuk aşamasıyla geçmişe gönderilmektedir. Geçmişin nostaljisinde kendisini bulup o günlerini geçirdiğı zamanlara geri dönen Ziyaretçi, zamanın ruhunda ve akışında kendi çocukluğuna doğru ilerlemeye başlar ve işler burada kaotik bir çıkmaza sürüklenir. Biçimsizleştirme kavramının iskelesinden kasıtlı baktığımızda her iki filmin ana-karakterlerinin kişisizleştirme etkisinde olması ortak bir leitmotiv ve dahi: “Bedenin geçirdiğı biçimsizleşmeler aynı zamanda başın hayvani çizgileridir” (Deleuze, 2020, s. 83-95).

Çocukluk çağına ait bir görüntünün tesirinde diğeri bir ifade olarak dolaylı eylemiyle hapsinde kalan Ziyaretçi’nin iskelede açılan öyküsü, yeraltı kamplarından beri takibinde ve iğneyle kendisine yapılan zamansal deneylerin / müdahalenin Kamp Polisi / Lideriyle yeniden yüzleşeceği o vakit başladığı noktaya döngüsel anlamda varacaktır. Ziyaretçi, 3. Dünya Savaşı patlak verdikten sonra ayakta kalabilen

cinnet portrelerinden yalnızca bir tanesidir. Yeraltında sürdürülen deneyler arasında bir denek olarak onun seçilmiş olmasının temel nedeni, zamandan kaçmasının imkansız olduğu ve dahi “aklından hiç çıkmayan çocukken kendisini izleme fırsatı”na tutunmuş olmasıdır. Ziyaretçi’nin Kamp Polisi tarafından kendisine şırınga edilen iğnenin kimyasal ve nörolojik zaman itkisiyle içinde barındırdığı bu çocukluk imgesi, kendisinin kurban edileceği bir “yem”e dönüşürken, bu “iki kere yaşanmış” zaman diliminin sarkacında ve hafızasında yerini bulan hatıraların müzesinde gezinip durmaktadır. Kendisine bahşedilen o sahne ise Orly’de Paris Havaalanı’nın ana iskelesinde fazla kalamadığı bu “sıcak” ve savaş öncesi pazar gününün esnasında yüzleşeceği kendi ö“lüm ânı” olacaktır. Bu ölüm ânının kendisiyle öykünün açıldığı zaman evreninde anlatılan şimdiye bir delik açılırken, geçmişe ve geleceğe “elçiler” gönderilmektedir. Bu elçiler sayesinde -zihin bu deneylerde her ne kadar dirense de- insan ırkının sonunun geldiği nükleer vak’adan sonra zamanda açılan bu delikten içeri, enformasyon, yiyecek, ilaç ve enerji kaynaklarına ulaşmak arzulanmaktadır.

“La jetée” filminde mekânın yasaklandığı ve zamanın hayatta kalanlar için tek çare olduğu bir zamanı anlattığı gerçeği hacim kazanan bir anlatıya dönüşmektedir. Sönmüş geçmiş karşısında gelecek her zaman daha iyi korunmaktadır. Koruyanlar Kamp Polisi / Lideri ve denetleyici gücü işaret etmektedir. Zamanda seyahat eden Ziyaretçi ise aksine gücün temsil edildiği huzura erdirilmiş evreni(!) değil, iskelede olan çocukluğuna ve hatırasındaki o son bakışta aşk imgesini seçecektir: “Geleceğin huzurundansa geçmişteki çocukluğuna,” dönmek istemektedir. Geçmişten alınan parlak savaşlarla(!) kurulan geleceğin modern Paris’ine enerji kaynağıyla gönderilecek olan Ziyaretçi’nin geçmişinde tutunduğu o son bakışta aşk imgesi ve kaotik açmazı tam olarak bu sahnede “La jetée”nin “Diğerleri” ile “Twelve Monkeys”nin “12 Maymun Ordusu”nu sinematografik bağlamıyla buluşturmaktadır. “La jetée”nin “Diğerleri”, yeni keşf’olunan gezegenin bu temsilcileri Ziyaretçi’yi içlerine almak için beklemektedir. Gelecek dünyanın karşısına konumlandırılmış geçmiş ise asla unutulmayacaktır. O son bakışta aşk imgesi sahne gereği bir servi ağacında kadının, rüyada ve bir vecd hâlindeki gerçek dünyanın sınırlarında yer alan Ziyaretçi’nin anlamadığı dilde bir isim telaffuz ettiği o karede sinematografik

bağlamıyla “Vertigo” (Alfred Hitchcock, 1958) ile kökten bir sahne bağı sergilerken, Ziyaretçi bitap düşmeden kadına ağacın ötesinde bir yeri işaret edip şu cümleyi kurar: “Oradan geliyorum. [...] ulaşılmaz. Çok uzak bir diyardan geldim.”

Althusser’in özne kuramı, bireyin ideolojik aygıtlar aracılığıyla toplumsal düzene çağrılmasını açıklarken, dijital çağ bu çağrıyı yalnızca ideolojik değil, aynı zamanda teknolojik ve biyopolitik bir düzleme taşımıştır. Veri akışının kesintisizliği, bildirim kültürünün sürekliliği ve gözetimin gündelik yaşamın olağan işleyişine içkin hâle gelmesi, öznenin yalnızca davranışlarını değil, zamanını, dikkatini ve bedenini de siyasal iktidarın müdahale alanına dönüştürmektedir. Bu bağlamda Althusser açısından ideoloji, bireyin dışında işleyen soyut bir düşünce sistemi değil; bireyi belirli toplumsal konumlara yerleştirerek onu özneye dönüştüren kurucu bir işleyiştir. Özne, ideolojiden önce var olan bağımsız bir varlık değildir; aksine, ideolojinin bireyi tanıması, ona seslenmesi ve bu çağrının birey tarafından tanınarak kabul edilmesiyle kurulur. Dolayısıyla ideoloji ile özne arasındaki ilişki tek yönlü bir belirlenimden ziyade karşılıklı bir varoluş mantığına dayanır. İdeoloji öznelere üretirken, öznelere de ideolojik düzenin gündelik yaşam içerisindeki sürekliliğini yeniden tesis eder. Bu nedenle özneleşme süreci yalnızca bilinç düzeyinde gerçekleşen zihinsel bir yönelim değil; bireyin toplumsal pratikleri, davranışları ve gündelik deneyimleri içerisinde maddi olarak yeniden üretilen bir süreçtir. Althusser’in ortaya koyduğu bu kuramsal çerçeve, öznenin kendi iradesiyle hareket ettiği yönündeki liberal varsayımı sorgulayarak, bireyin daha en başından ideolojik çağrı içerisinde tanınan ve bu tanınma aracılığıyla toplumsal düzenin bir parçası hâline gelen bir konumda bulunduğunu göstermektedir (Althusser, 2010, s. 99-100). Toffler’ın bilgi şoku kavramı, bu kesintisiz uyarılma hâlinin birey üzerinde yarattığı bilişsel kırılmayı açıklarken; Agamben’in istisna hâli yaklaşımı ise kriz, güvenlik ve olağanüstülük söylemlerinin hukuki sınırları askıya alarak yaşamın kendisini yönetilebilir bir nesneye dönüştürmesini görünür kılmaktadır. Böylece çağdaş siyasal düzen, yalnızca hukukun uygulanma biçimiyle değil, hukukun askıya alınabildiği eşiklerin sürekli yeniden üretilmesiyle de tanımlanmaktadır. Bu nedenle günümüzde egemenlik tartışmaları,

yalnızca hukuk kuramı içerisinde değil, beden, yaşam ve siyasal iktidar arasındaki ilişkinin yeniden düşünülmesini zorunlu kılan disiplinlerarası bir problem alanı hâline gelmiştir.

İçinde bulunduğumuz dönem, neredeyse her toplumsal olgunun “kriz” kavramı üzerinden anlamlandırıldığı tarihsel bir kesite karşılık gelmektedir. Ekonomik dalgalanmalar, zorunlu göç hareketleri, küresel salgınlar, güvenlik politikaları, demokratik kurumların dönüşümü ve uluslararası çatışmalar, olağanüstülüğün geçici bir durum olmaktan çıkarak siyasal yaşamın süreklilik kazanan bir niteliğine dönüştüğü yönündeki tartışmaları beslemektedir. Gündelik hayatta sıradanlaşan kriz söylemi, yalnızca belirli olayları tanımlayan bir kavramsallaştırma değil, aynı zamanda siyasal iktidarın meşruiyet üretme biçimlerinden biri olarak da işlev görmektedir. Bu nedenle son yıllarda olağanüstü hâl ve istisna hâli üzerine geliştirilen kuramsal çalışmaların belirgin biçimde yoğunlaşması rastlantısal değildir. Özellikle 11 Eylül sonrasında güvenlik eksenli siyasal pratiklerin yaygınlaşması, Avrupa’da yaşanan terör saldırıları, kitlesel göç hareketleri, yükselen popülist siyaset ve COVID-19 pandemisiyle birlikte ortaya çıkan hukuki belirsizlikler vs. egemenliğin kriz ânlarında nasıl yeniden kurulduğuna ilişkin tartışmaları siyaset felsefesinin merkezi meselelerinden biri hâline getirmiştir. Bu tartışmaların kuramsal eksenini büyük ölçüde Carl Schmitt ile Giorgio Agamben arasında şekillenmektedir. İngilizce literatürde çoğu zaman “state of emergency” ve “state of exception” kavramları birbirinin yerine kullanılsa da, bu çalışmada Türkçe literatürde yerleşik kullanım gözetilerek Schmitt’in yaklaşımı değerlendirilirken “olağanüstü hâl”, Agamben’in kuramsal çerçevesi ele alınırken ise “istisna hâli” kavramı tercih edilmektedir. Her iki düşünür de egemenliğin sınırlarını hukukun olağan işleyişinin kesintiye uğradığı ânlar üzerinden tartışmakla birlikte, bu kesintinin anlamı ve siyasal sonuçları konusunda farklı yönelimler geliştirmiştir. Schmitt açısından olağanüstü hâl, hukuki düzenin devamlılığını mümkün kılan egemen kararın görünür hâle geldiği kurucu momenti ifade ederken; Agamben için istisna hâli, modern siyasal iktidarın süreklilik kazanan yönetim tekniğine dönüşmüş tarihsel bir paradigma niteliği taşımaktadır. Agamben’in düşüncesini özgün kılan nokta, istisna hâlini yalnızca anayasal ya da hukuksal bir sorun olarak ele

almaması; onu yaşamın siyasal olarak örgütleniş biçimini açıklayan temel kavramsal eşiklerden biri olarak değerlendirmesidir. Dil felsefesi, siyaset teorisi ve ontoloji arasında kurduğu düşünsel süreklilik içerisinde Agamben, Schmitt'in egemenlik kuramını, Walter Benjamin'in yasa koyucu ve yasa koruyucu şiddet çözümlemelerini ve Michel Foucault'nun biyopolitika yaklaşımını ortak bir teorik zeminde yeniden yorumlamaktadır. Bu yaklaşımın sistematik ifadesi özellikle “Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat” (1995), “Tanık ve Arşiv: Auschwitz’den Artakalanlar” (1998) ve “İstisna Hâli” (2003) adlı çalışmalarında bütünlüklü biçimde geliştirilmiştir. Agamben’e göre modern siyasal düzen, istisnayı geçici ve olağandışı bir uygulama olarak muhafaza etmek yerine, onu yönetimin kalıcı mantığına dönüştürmektedir. Böylece istisna, kuralın dışına ait bir durum olmaktan çıkarak hukuki düzenin işleyişini belirleyen asli mekanizmalardan biri hâline gelir; başka bir ifadeyle “kuralın istisnası”, yerini “kural-olarak-istisna”ya bırakmaktadır (Ercan, 2021, s. 1402-5).

Bu kuramsal dönüşümün kavramsal merkezinde Agamben'in yeniden yorumladığı Homo Sacer figürü bulunmaktadır. Roma Hukuku'ndan devralınan bu kavram, hem dinsel hem de hukuki topluluktan dışlanan, öldürülebilmesine karşın kurban edilemeyen yaşam biçimini ifade etmektedir. Agamben açısından Homo Sacer, yalnızca tarihsel bir figür değil; egemenliğin yaşam üzerindeki tasarrufunu görünür kılan paradigmatic bir örnektir. Çünkü burada hukuk bütünüyle ortadan kalkmamakta, tam tersine askıya alınması aracılığıyla etkisini sürdürmektedir. Hukuki korumadan mahrum bırakılan yaşam, tam da bu dışlanma sayesinde egemen kararın mutlak nesnesine dönüşmektedir. Dolayısıyla istisna hâli, hukukun yokluğu değil; hukukun kendi sınırında işleyen paradoksal varoluş biçimidir. Agamben'in “dışlayarak içleme” (inclusive exclusion) olarak kavramsallaştırdığı mekanizma, egemen iktidarın işleyiş mantığını açıklayan temel ilkelerden biridir. Hukukun dışına çıkarılan yaşam, bütünüyle hukukun dışında bırakılmaz; aksine, dışlanması sayesinde hukuki düzenin kurucu sınırını görünür kılar. Bu nedenle Homo Sacer, hukukun dışında olduğu kadar hukukun merkezinde de yer almaktadır. Egemen kararın aslî niteliği tam da bu eşiği sürekli olarak yeniden

üretmesidir. Hukukun geçerliliği ile askıya alınışı arasındaki belirsiz alan, yaşamın siyasal olarak yönetildiği istisna mekânını meydana getirir. Agamben, bu ilişkiyi yalnızca hukuki ya da siyasal düzlemde değil, Batı metafiziğinin teolojik mirası üzerinden de temellendirmektedir. Ona göre “çıplak hayat”, doğuştan verilmiş saf bir biyolojik gerçeklik değil; tıpkı Hristiyan teolojisinde bedenin inayet aracılığıyla örtülmesi gibi, egemen kararın ürettiği bir ayrıştırma işleminin sonucudur. İnayet ile çıplaklık, giysi ile beden ya da doğa ile düşüş arasında kurulan ayırım nasıl ki günahla görünürlük kazanıyorsa, siyasal düzlemde de Homo Sacer ancak hukukun koruyucu katmanlarının geri çekildiği istisna anında belirginleşmektedir. Bu nedenle çıplak hayat, hukukun dışında bulunan doğal bir yaşam biçimini değil; egemen iktidarın koruma ile dışlama arasındaki eşliğinde üretilen siyasal bir statüyü ifade eder. Günahın yeni bir doğa yaratmaktan ziyade örtülü olanı açığa çıkarması gibi, istisna hâli de hukuku ortadan kaldırmaktan çok, onun gizli işleyiş mantığını görünür kılmaktadır. Böylece egemen karar, yaşamı hukuki güvence alanından çıkarırken aynı anda kendi tasarruf alanına dâhil etmekte; çıplak hayat da bu paradoksal işleme ve dışlama hareketinin kurucu sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Agamben, 2025, s. 80-1). Böylece çıplak hayat, biyolojik varoluşun ötesinde, egemen iktidarın üzerinde tasarrufta bulunabildiği siyasal bir kategoriye dönüşmektedir. Bu bağlamda egemen ile Homo Sacer arasında kurulan ilişki, ortak bir hukuksuzluk durumundan çok, hukuki düzenin sınırında yer alan iki karşıt konumu ifade etmektedir. Egemen, hukuku askıya alma yetkisi nedeniyle hukukun dışında konumlanırken; Homo Sacer, hukukun koruyuculuğundan dışlanması nedeniyle aynı sınırın karşı ucunda yer almaktadır. Her iki figür de hukuki düzenin eşliğinde bulunmalarına rağmen, biri kararın sahibi, diğeri ise kararın mutlak nesnesidir. Bu simetrik yapı, istisna hâlinin yalnızca olağanüstü dönemlere özgü hukuki bir araç olmadığını; egemenliğin siyasal düzeni kurma ve yeniden üretme biçiminin temel mantığını oluşturduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Agamben’in istisna hâli kuramı, modern siyasetin merkezine hukukun askıya alınmasını değil, askıya alınmanın süreklileşmesiyle birlikte yaşamın doğrudan siyasal müdahalenin konusu hâline gelişini yerleştirmektedir. Egemenliğin görünürlüğü ya da görünmezliği bu noktada ikincil bir meseleye dönüşmekte;

belirleyici olan, kural ile istisna arasındaki sınırın hangi koşullarda, kimler için ve hangi siyasal gerekçelerle yeniden çizildiğidir. Bu çalışmada da söz konusu kuramsal çerçeveyi esas alarak, istisna hâlinin egemenlik, hukuk ve yaşam arasındaki ilişkiyi açıklamadaki kurucu işlevini Agamben'in siyaset felsefesi ekseninde tartışmayı işaret etmektedir.

SCHMITT'TEN AGAMBEN'E EGEMENLİK, İSTİSNA HÂLİ VE ÇIPLAK HAYATIN BİYOPOLİTİK PARADIGMASI

Bu tartışmalara kaynaklık eden sınır uçlarını ve çıkış noktası olan düşünsel tünelleri biraz daha açmak faydalı olacaktır; çünkü, yirminci yüzyıl siyaset düşüncesinde egemenlik meselesinin en yoğun biçimde olağanüstü hâl kavramı üzerinden teorize edilmiş olması dikkat çekicidir. Her ne kadar bu alanın kurucu isimlerinden biri Carl Schmitt olarak kabul edilse de, Giorgio Agamben'in geliştirdiği istisna hâli yaklaşımı, egemenliğin yalnızca hukuki karar mekanizmasıyla açıklanamayacağını ileri sürerek tartışmayı farklı bir düşünsel düzleme taşımaktadır. Schmitt'in olağanüstü hâli devletin kendisini koruma refleksi içerisinde değerlendiren kamu hukuku merkezli yaklaşımı, Agamben'de biyopolitik, siyasal antropoloji ve dil felsefesinin kesiştiği çok daha derinlemesine bir teorik zeminde yeniden anlam kazanmaktadır. Bu nedenle Agamben'in istisna hâli kavramsallaştırması, hukukun olağan işleyişini askıya alan istisnai bir yönetim tekniğini açıklamaktan çok, modern egemenliğin kendi sürekliliğini hangi mekanizmalar aracılığıyla kurduğunu görünür kılmaya yönelmektedir. Bu yönüyle Agamben'in siyaset felsefesi, Schmitt'in ortaya koyduğu egemenlik anlayışını reddeden değil, onu tarihsel ve kuramsal sınırlarının ötesine taşıyan eleştirel bir okumaya dayanmaktadır; çünkü Schmitt'in ünlü egemenlik formülasyonu, karar ânını daha evvel altını çizdiğimiz gibi siyasal düzenin kurucu momenti olarak belirlerken, Agamben bu kararın yalnızca olağanüstü dönemlerde değil, modern yönetimsellik içerisinde sürekli yeniden üretildiğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla istisna, geçici bir kopuşu ifade eden hukuki kategori olmaktan uzaklaşarak, siyasal düzenin görünmez; fakat, sürekli işleyen mantığına dönüşmektedir. Tam da bu nedenle düşünür, olağan ile olağanüstü arasında kurulan klâsik ayrımın modern iktidar biçimlerini açıklamakta yetersiz kaldığını savunur; esas

belirleyici olanın, bu iki alan arasındaki sınırın hangi koşullarda belirsizleştiği olduğunu göstermeye çalışır. Agamben'in geliştirdiği bu perspektif, yalnızca "İstisna Hâli" ("Stato di eccezione") adlı çalışmasından hareketle kavranabilecek bir yaklaşım değildir. Söz konusu eser, düşünürün uzun yıllara yayılan egemenlik araştırmasının önemli halkalarından yalnızca biridir. Nitekim İstisna Hâli'nin, "Homo Sacer" dizisinin üçüncü kitabı olması, kavramın daha geniş bir teorik bütünlük içerisinde değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır (Murray, 2013, s. 89; Lemke, 2011, s. 53-54). Bu nedenle Agamben'in istisna hâline ilişkin çözümlemeleri okunurken "Kutsal İnsan: Egemen İktidar" ve "Çıplak Hayat" ile "Tanık ve Arşiv: Auschwitz'den Artakalanlar" eserlerinde geliştirilen temel kavramların birlikte değerlendirilmesi önem taşımaktadır; çünkü düşünür açısından egemenlik, hukuk, yaşam ve biyopolitika birbirinden bağımsız tartışma başlıkları değil; aynı siyasal mantığın eşikleriyle farklı görünümleridir.

Agamben'in kuramsal katkısını özgün kılan nokta da tam burada ortaya çıkmaktadır. Schmitt olağanüstü hâli hukuk düzeninin korunmasını mümkün kılan istisnai bir araç olarak ele alırken, Agamben hukukun kendisini hangi sınır deneyimleri içerisinde kurduğunu sorgulamaktadır. Böylece dikkatini normun uygulanmasına değil, normun askıya alınmasına rağmen etkisini sürdürdüğü paradoksal alana yöneltmektedir. Başka bir ifadeyle sorun, hukukun ortadan kalkması değil; hukukun uygulanmaksızın yürürlükte kalabilmesidir. Agamben'e göre egemenlik tam da bu eşikte görünür olmaktadır; çünkü hukuk, kendi sınırını belirlerken aynı zamanda bu sınırın dışında kalan yaşam biçimlerini de üretmektedir. Dolayısıyla istisna hâli, hukuksuzluğun ortaya çıktığı kaotik bir boşluk olarak değil, hukukun kendi dışını kurarak varlığını sürdürdüğü siyasal eşik olarak anlaşılmalıdır. Bu eşğin anlaşılabilmesi ise Agamben'in yeniden yorumladığı Homo Sacer figürü olmaksızın mümkün görünmemektedir. Roma Hukuku'ndan devralınan bu figür, ne bütünüyle hukuk düzenine ait olan ne de tamamen onun dışında kalan paradoksal bir yaşam biçimini temsil etmektedir. Halk meclisinin kararıyla bu statüye mahkûm edilen kişinin öldürülmesi cezalandırılmazken, yine altını ilk seferde çizdiğimiz gibi, dinsel anlamda kurban edilmesi de mümkün değildir (Agamben, 2017a, s. 90).

Böyle bir konum ya da konumlanış ilk bakışta yalnızca tarihsel bir hukuk kategorisi gibi görünse de Agamben açısından modern egemenliğin yapısını açıklayan paradigmatic bir örnektir. Homo Sacer, hukuki korumadan dışlanmasına rağmen egemen kararın müdahalesinden hiçbir zaman çıkamayan yaşam biçimini görünür kılmaktadır. Başka bir ifadeyle hukuk, onu dışarıya atarken aynı anda kendi hüküm alanı içerisinde tutmaya devam etmektedir. Tam da bu nedenle Agamben, Homo Sacer düşüncesini tarihsel bir istisna olarak değil, egemenliğin ontolojik mantığını açığa çıkaran kurucu figür olarak değerlendirmektedir. Egemen kararın işleyişi yalnızca yasa koymak ya da yasaklamak değildir; hangi yaşamın korunmaya değer olduğuna, hangi yaşamın ise hukuki güvenceden mahrum bırakılabileceğine karar verme kudretidir. Böylece istisna hâli, yalnızca hukuk ile siyaset arasındaki ilişkinin değil, siyasal iktidarın yaşamı nasıl sınıflandırdığı ve yönettiğinin de açıklayıcı ilkesi hâline gelmektedir. Agamben'in sonraki çözümlemeleri, tam da bu noktadan hareketle çıplak hayat, biyopolitika ve kamp paradigmasına doğru genişlemektedir. Agamben'in egemenlik çözümlemesinin merkezine yerleştirdiği Homo Sacer figürü, ilk bakışta Roma Hukuku'na ait tarihsel bir kategori izlenimi verse de, düşünür açısından bu figürün önemi tarihsel özgüllüğünden çok, modern siyasal iktidarın işleyiş mantığını açığa çıkaran paradigmatic niteliğinde yatmaktadır. Bu nedenle Homo Sacer, yalnızca geçmişe ait hukuki bir statünün yeniden yorumlanması değil; egemenlik ile yaşam arasındaki ilişkinin hangi sınır deneyimleri üzerinden kurulduğunu görünür kılan kurucu bir düşünme aracı sayılmaktadır. Nitekim Agamben'in Roma Hukuku'na yönelmesinin nedeni de tarihsel bir hukuk incelemesi yapmak değildir. Asıl amacı, modern siyasal düzenin en güncel sorunlarının izini, Batı siyaset düşüncesinin kurucu hukuki kategorileri içerisinde sürerek egemen kararın hangi tarihsel süreklilikler üzerinden bugüne taşındığını ortaya koymaktır. Roma Hukuku'nda Homo Sacer, halk meclisinin kararıyla özel bir statüye mahkûm edilen; öldürülebilmesine rağmen kurban edilmesi yasaklanan kişiyi ifade etmekteyse ilk bakışta birbirini dışlayan bu iki durum, Agamben açısından egemenliğin paradoksal doğasını anlamanın başlangıç noktasını oluşturmaktadır; çünkü burada kişi, hukukun koruyucu alanından çıkarılmış olmasına rağmen hukukun etkisinden bütünüyle kurtulmuş değildir. Tam tersine,

hukuki güvenceyi kaybettiği ölçüde egemen kararın doğrudan müdahalesine açık hâle gelmektedir. Dolayısıyla Homo Sacer, hukukun dışında bırakılmış biri olmaktan çok, hukukun kendi sınırında tutulmaya devam edilen yaşam biçimini temsil etmektedir. Agamben'in siyaset felsefesinde belirleyici olan da tam olarak bu eşik durumudur. Zira egemenlik, yalnızca içeride bulunanları yöneterek değil; dışarıya attığı yaşam biçimlerini de kendi karar alanı içerisinde tutarak işlemektedir. Tam da bu ifade ve nedensellik ilkesi gereği Agamben'in geliştirdiği istisna hâli kuramı, hukukun askıya alınmasını basit anlamda normun ortadan kalkması şeklinde yorumlamaz. Düşünür açısından istisna, hukukun bulunmadığı bir boşluk değil; hukukun kendi sınırını üretirken aynı anda onu ihlal ettiği belirsiz bir aramekândır. Başka bir ifadeyle hukuk, istisna hâlinde yürürlükten kalkmaz; uygulanmaksızın yürürlükte kalmayı sürdürür. Egemen kararın paradoksu da burada ortaya çıkmaktadır. Hukuk, kendi geçerliliğini askıya aldığı anda dahi yaşam üzerinde belirleyici olmaya devam etmekte; böylece norm ile normsuzluk arasındaki sınır giderek geçirgenleşmektedir. Agamben'in istisna hâlini modern egemenliğin asli işleyiş ilkesi olarak değerlendirmesi de bu nedenledir. Sorun, hukukun geçici olarak kesintiye uğraması değil; kesintinin bizzat hukukun sürekliliğini sağlayan siyasal mekanizmaya dönüşmesidir. Bu paradoksal yapı, Agamben'in sıkça başvurduğu "dışlayarak içleme" ("inclusive exclusion") kavramsallaştırmasıyla daha görünür hâle gelmektedir. Egemen iktidar, yaşamı bütünüyle dışarıya itmez; aksine onu hukuki korumadan mahrum bırakarak kendi müdahale alanına dâhil eder. Böylelikle dışlama ile içerme birbirini dışlayan iki farklı siyasal işlem olmaktan çıkar; aynı egemen kararın birbirini tamamlayan iki yönüne dönüşür. Hukuk, kendi sınırını ancak dışarıda bıraktığı yaşam biçimleri üzerinden kurabilmektedir. Ne var ki dışarıda bırakılan bu yaşam, hiçbir zaman iktidarın erişemeyeceği bağımsız bir alan oluşturmaz; tam tersine, egemenliğin en yoğun biçimde müdahale ettiği siyasal zemini meydana getirir. Bu nedenle istisna hâli, içerisi ile dışarısı arasındaki ayrımın ortadan kalktığı değil, her ikisinin aynı siyasal mantık içerisinde yeniden üretildiği kurucu eşik olarak anlaşılmalıdır. Agamben'in düşüncesinde egemen ile Homo Sacer arasındaki ilişki de tam bu noktada belirginleşmektedir. İlk bakışta biri mutlak karar yetkisini temsil ederken diğeri bu kararın nesnesi gibi

görülmektedir. Oysa düşünür, bu iki figürün hukuki düzenin iki karşıt kutbunda yer almakla birlikte aynı sınır çizgisi üzerinde konumlandığını ileri sürmektedir. Egemen, hukukun hem içinde hem dışında bulunabilme ayrıcalığı sayesinde karar verebilmektedir; Homo Sacer ise hukukun hem dışında hem de onun sürekli etkisi altında kalması nedeniyle çıplak hayatın temsilcisine dönüşmektedir. Başka bir ifadeyle biri hukuku askıya alabilme kudretiyle, diğeri ise bu askıya alma kararının nesnesi olması bakımından aynı egemenlik ilişkisinin birbirini tamamlayan iki ucunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla istisna hâli yalnızca hukuki düzeni açıklayan bir kavram değil; egemen ile siyasal özne arasındaki ilişkinin ontolojik yapısını belirleyen temel eşik vazifesi görmektedir. Bu çerçevede Agamben'in geliştirdiği "çıplak hayat" kavramı da biyolojik yaşamı ifade eden sıradan bir tanımlama olmaktan uzaktır. Çıplak hayat, bütün siyasal, hukuki ve toplumsal niteliklerinden soyutlanarak yalnızca yaşatılabilir ya da öldürülebilir bir varoluşa indirgenen yaşam biçimini ifade etmektedir. Bu nedenle çıplak hayat, doğa durumuna geri dönen ilkel bir yaşam değil; modern egemenliğin kendi siyasal müdahalesi sonucunda ürettiği özgül bir varoluş biçimidir. Homo Sacer tam da bu nedenle çıplak hayatın paradigmatic figürü olarak okunmaktadır; ancak onun yaşamı, hukukun korumasından çıkarıldığı ölçüde siyasal iktidarın mutlak tasarrufuna açılmaktadır. Böylece yaşamın değeri, etik ya da hukuki ilkelerden değil; egemen kararın çizdiği sınırlar içerisinde tanımlanmaya başlanmaktadır (Agamben, 2017a, s. 106).

Agamben'in biyopolitik çözümlemeleri açısından belirleyici olan nokta da tam burada ortaya çıkmaktadır. Düşünür, modern siyasetin temel meselesini yalnızca devlet ile birey arasındaki ilişki üzerinden değil, yaşamın kendisinin siyasal iktidarın kurucu nesnesi hâline gelişinden okumaktadır. Bu bakımdan istisna hâli, egemen kararın uygulanabileceği geçici kriz anlarını açıklayan hukuki bir kategori olmaktan çıkar; yaşamın hangi koşullarda korunacağına, hangi koşullarda ise hukuki güvenceden yoksun bırakılacağına karar veren biyopolitik mekanizmanın adı hâline gelmektedir. Egemenlik de tam bu nedenle yalnızca yasa koyma kudretiyle değil, hayatın hangi biçimlerinin siyasal topluluğa dâhil edileceğini, hangilerinin ise çıplak hayata indirgeneceğini belirleme yetkisiyle tanımlanmaktadır. Bu

tartışma, Agamben'in Aristoteles'in zoë ve bios ayrımına yönelttiği özgün yorumla daha da derinleşmektedir; çünkü bu bağlamda düşünür açısından çıplak hayat ne yalnızca doğal yaşamı ifade eden zoë ile özdeşleştirilebilir ne de bütünüyle siyasal yaşam anlamına gelen bios içerisinde kavranabilir. Asıl sorun, bu iki yaşam biçiminin birbirinden ayrıldığı sınırın modern egemenlik tarafından nasıl yeniden üretildiğidir. Bu nedenle Agamben'in sonraki çözümlemeleri, zoë ile bios arasındaki gerilimli ilişkinin biyopolitik anlamını tartışmaya açarken, istisna hâlinin kamp paradigması içerisinde ulaştığı en uç görünümü de aynı düşünsel fay hattı üzerinde değerlendirmektedir. Agamben'in istisna hâli kuramının ulaştığı teorik derinlik, yalnızca egemenlik ile hukuk arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlamasından kaynaklanmamaktadır. Düşünürün asıl müdahalesi, modern siyaset düşüncesinin yaşamı hangi kavramsal ayrımlar üzerinden kurduğunu yeniden sorgulamasında ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Homo Sacer ve çıplak hayat tartışması, Aristoteles'in yaşam anlayışına uzanan daha geniş bir felsefî zemin üzerinde anlam kazanmaktadır. Agamben'in çözümlemelerinde biyopolitika, yalnızca iktidarın beden üzerindeki denetimini ifade eden bir kavram olmaktan çıkar; siyasal olanın kuruluşunu mümkün kılan yaşam tasniflerinin hangi eşikler üzerinden üretildiğini açıklayan temel düşünsel eksene dönüşmektedir. Tam da bu nedenle düşünür, Batı siyaset geleneğinin en köklü ayrımlarından biri olan zoë ile bios arasındaki ilişkiyi yeniden yorumlayarak egemenlik kuramının merkezine yerleştirmektedir. Aristotelesçi gelenekten hareketle kavramı biraz daha açarak ifade edersek zoë, bütün canlıların ortak biçimde paylaştığı doğal ya da biyolojik yaşamı; bios ise siyasal topluluk içerisinde anlam kazanan, etik ve kamusal niteliklerle donatılmış yaşam biçimini ifade etmektedir. Geleneksel okumalarda bu iki kavram birbirini tamamlayan iki farklı yaşam düzeyi olarak değerlendirilirken, Agamben söz konusu ayrımın modern siyaset açısından çok daha karmaşık sonuçlar doğurduğunu ileri sürmektedir. Düşünür açısından sorun, zoë ile bios arasındaki ayrımın varlığı değildir; bu ayrımın egemen iktidar tarafından hangi siyasal mekanizmalar aracılığıyla üretildiği ve sürekli yeniden kuruluyor oluşudur. Dolayısıyla istisna hâli, tam da bu iki yaşam biçiminin birbirinden ayrıldığı ve aynı ânda birbirine eklemlendiği sınır çizgisinde işlemektedir. Bu nedenle Agamben, "çıplak hayat"

kavramını doğrudan zoē ile özdeşleştirmeyiz; fakat çıplak hayat, doğal yaşamın kendisi değil; siyasal yaşamdan soyutlanması sonucunda ortaya çıkan özgül bir biyopolitik üretilimdir. Başka bir ifadeyle insan, yalnızca biyolojik bir canlı olduğu için çıplak hayat hâline gelmez; egemen karar tarafından siyasal niteliklerinden sistematik biçimde arındırıldığı ölçüde bu statüye indirgenmektedir. Murray’ın de dikkat çektiği üzere, Agamben’in çözümlemesinde belirleyici olan husus zoē ile bios arasındaki ayrımın kendisi değil; bu iki alan arasında oluşan kopuşun siyasal iktidar tarafından sürekli yeniden üretilmesidir (Murray, 2013, s. 96). Bu kopuş, hukukun geçerliliği ile askıya alınması arasındaki belirsizlik alanına benzer biçimde, yaşamın da ne bütünüyle siyasal ne de bütünüyle doğal olarak tanımlanabildiği ara bir eşik meydana getirmektedir. Agamben’in “kutsal hayat” olarak kavramsallaştırdığı alan da tam olarak bu sınır deneyimine karşılık gelmektedir (Agamben, 2017a, s. 112). Söz konusu eşik, yalnızca kavramsal bir ayrım olarak kalmamakta; modern siyasal iktidarın en görünür yönetim tekniklerinden birine dönüşmektedir; çünkü egemenlik, yaşamı bütünüyle dışlamaz; onu belirli siyasal niteliklerinden arındırarak yönetilebilir hâle getirmektedir. Böylece biyolojik yaşam ile siyasal yaşam arasındaki sınır, doğal bir ayırmadan ziyade egemen kararın sürekli yeniden kurduğu siyasal bir düzenleme olarak işlemeye başlamaktadır. İstisna hâlinin kurucu niteliği de tam çerçevede belirginleşmektedir. Egemen, hukuku askıya aldığı ölçüde yaşamı hukuki korumadan mahrum bırakmakta; ancak aynı anda bu yaşamı kendi müdahale alanının merkezinde tutmaktadır. Dolayısıyla çıplak hayat, hukukun dışında bırakılan doğal yaşam değil; hukukun askıya alınması yoluyla siyasal iktidarın doğrudan nesnesine dönüştürülen yaşam biçimidir.

İşbu yaklaşım, Agamben’in Foucault ile kurduğu ilişkinin de daha dikkatli değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Foucault’nun biyopolitika çözümlemesi, modern iktidarın yalnızca hukuki yasaklar ya da egemenin cezalandırma yetkisi üzerinden değil, yaşamın korunması, nüfusun yönetimi ve bedenlerin üretkenliğinin düzenlenmesi aracılığıyla işlediğini göstermesi bakımından siyaset teorisinde önemli bir kırılma yaratmıştır. Yaşam ve ölüm üzerinde mutlak tasarruf hakkına sahip klâsik egemenlik anlayışından, nüfusun

sağlığını, güvenliğini ve sürekliliğini yönetmeyi hedefleyen iktidar biçimlerine geçiş, devlet müdahalesinin kapsamını da önemli ölçüde genişletmiştir. Sağlık politikaları, kamusal güvenlik uygulamaları ve bedenin korunmasına yönelik idari düzenlemeler, bu yeni iktidar mantığının görünür örnekleri hâline gelirken; biyopolitika kavramı da söz konusu müdahalelerin yalnızca yönetsel değil, aynı zamanda siyasal ve ideolojik karakterini çözümleyebilmenin temel araçlarından biri olmuştur. Irkçılık, öjeni ve yaşamın biyolojik ölçütler üzerinden sınıflandırılmasına dayanan pratikler de bu biyopolitik mantığın tarihsel uzantıları olarak okunabilmektedir. Bu çerçevede Foucault, modern iktidarın yalnızca hukuku uygulayan ya da yasa ihlallerini cezalandıran bir mekanizma olarak kavranamayacağını; disiplin, normalleştirme ve bilgi üretimi ekseninde işleyen derin ve boyutlu bir iktidar teknolojisi olduğunu ileri sürmektedir. XIX. yüzyıldan itibaren gelişen insan bilimleri de bu dönüşümün dışında değil, tam aksine bedenleri, davranışları ve toplumsal pratikleri sınıflandıran, ölçen ve normatif ölçütler doğrultusunda yeniden biçimlendiren iktidar aygıtlarının ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Bu nedenle normal ile anormal arasındaki ayırım, nesnel bir tespit olmaktan ziyade belirli tarihsel güç ilişkilerinin ürettiği siyasal bir düzenleme biçimi olarak değerlendirilmelidir (Foucault, 2007, s. 44-5). Foucault'nun dikkat çektiği bir diğer husus ise iktidarın işleyişinin önceden belirlenmiş amaçlarla sınırlı kalmamasıdır. İktidar mekanizmaları çoğu zaman başlangıçta öngörülen hedeflerden farklı sonuçlar üretmekte; ancak tam da bu beklenmedik sonuçlar, yeni yönetim stratejilerinin ve yeni iktidar rasyonalitelerinin oluşmasına imkân tanımaktadır. Böylece kurumların tarihsel sürekliliği, ilk kuruluş amaçlarından ziyade değişen toplumsal mücadeleler içerisinde yeniden işlevselleştirilmeleri üzerinden açıklanabilir hâle gelmektedir (Foucault, 2007, s. 254). Bu perspektif, cezalandırma pratiklerine de aynı doğrultuda yaklaşmaktadır. Foucault açısından mesele, cezanın ahlaki ya da hukuki meşruiyetini temellendirmekten ziyade, belirli cezalandırma tekniklerinin neden tarihsel olarak öncelik kazandığını ve bu tekniklerin hangi bilgi rejimlerini, hangi özne biçimlerini ve hangi iktidar ilişkilerini ürettiğini çözümleyebilmektir. Hapishanenin modern toplumlarda merkezî bir kurum hâline gelişi de yalnızca suçun bastırılmasıyla açıklanamaz; ratio, aksine bireyi tanımlayan, değerlendiren ve dönüştürmeyi

hedefleyen disiplinci rasyonaliteyle birlikte okunmalıdır. Bu nedenle Foucault'nun analizinde cezalandırma, hukukun uygulanmasından ziyade, iktidarın bedenler ve öznellikler üzerinde kurduğu süreklilik arz eden müdahale alanının tarihsel görünümünü ifade etmektedir (Foucault, 2007, s. 256-7). Agamben ise Foucault'nun açtığı bu kuramsal hattı istisna hâli kavramsallaştırmasıyla farklı bir düzleme taşımakta; biyopolitikanın yalnızca yaşamı düzenleyen iktidar teknikleriyle sınırlı olmadığını, aynı zamanda hukukun askıya alındığı istisna mekânlarında çıplak hayatın üretimine de zemin hazırladığını ileri sürmektedir. Toplama kampı örneği, bu nedenle devam eden satırlarda açıklığa kavuşacağı gibi, yalnızca disiplinci iktidarın değil, egemen kararın biyopolitik mantığının en uç görünümünü temsil etmektedir (Sotiris, 2020, s. 30). Her ne kadar her iki düşünür de modern siyasetin yaşam süreçlerini yönetmeye yöneldiği konusunda ortaklaşsa da, Agamben biyopolitikayı yalnızca nüfusun yönetimi ya da disiplin tekniklerinin genişlemesi üzerinden açıklamaz. Ona göre modern egemenliğin ayırt edici niteliği, yaşamın hangi biçimlerinin siyasal topluluğa ait kabul edileceğine, hangilerinin ise hukuki korumadan mahrum bırakılacağına karar verebilme kudretidir. Bu nedenle biyopolitika, disiplin toplumunun ötesinde, egemen kararın istisna aracılığıyla yaşamı sınıflandırma biçimini ifade etmektedir. Yaşamın yönetimi ile yaşamın dışlanması aynı siyasal mekanizmanın birbirini tamamlayan iki yönü olarak işlemektedir. Agamben'in bu çözümlemelerinin ulaştığı en özgün ve özgül örnekse kuşkusuz kamp paradigmasıdır. Düşünür açısından kamp, yalnızca belirli tarihsel koşullarda ortaya çıkmış kapalı bir mekân değildir; istisna hâlinin kalıcı yönetim tekniğine dönüştüğü siyasal uzamın paradigmatic biçimidir. Bu nedenle kamp, hukukun tamamen ortadan kalktığı kaotik bir alan olarak değil; hukukun uygulanmaksızın yürürlükte kaldığı ve egemen kararın hiçbir sınırlamayla karşılaşmadığı eşik-mekân olarak değerlendirilmektedir. Kampın özgünlüğü de tam burada ortaya çıkmaktadır. Hukuki norm biçimsel varlığını korurken, bireyin bu normdan yararlanma imkânı bütünüyle ortadan kaldırılmaktadır. Böylece hukuk, kendi koruyucu niteliğini askıya almasına rağmen egemen gücün meşruiyet zemini olmaya devam etmektedir. Auschwitz örneği, Agamben'in bu nedenle sıkça geri döndüğü tarihsel deneyimlerden biridir. Düşünür açısından burada belirleyici olan

yalnızca Nazi iktidarının uyguladığı sistematik şiddet değildir. Asıl önemli olan, Yahudilerin siyasal, hukuki ve toplumsal bütün kimliklerinden arındırılarak yalnızca “yaşayan bedenler” biçiminde yeniden tanımlanmalarıdır. Vatandaşlık statüsünün ortadan kaldırılması, hukuki güvencelerin askıya alınması ve bireyin yalnızca biyolojik varlığına indirgenmesi, kampı modern biyopolitikanın en açıklayıcı örneğine dönüştürmektedir. Bu nedenle Auschwitz, Agamben’in düşüncesinde tarihsel olarak geride kalmış olağanüstü bir felaket değil; istisna hâlinin modern siyasal akıl içerisinde hangi noktaya kadar genişleyebileceğini gösteren paradigmatik açıdan çarpıcı bir sınır deneyimidir (Agamben, 2017b, s. 47-52).

Bu sınır deneyiminin en uç figürü ise Muselmann’dır. Agamben, Muselmann’ı yalnızca toplama kampındaki fiziksel tükenmişliğin simgesi olarak değerlendirmez. Aksine bu figür, insan ile insan-olmayan, yaşam ile ölüm, özne ile nesne arasındaki bütün sınırların silikleştiği biyopolitik eşiği temsil etmektedir. Muselmann artık yalnızca hukuki statüsünü değil; konuşabilme, tanıklık edebilme ve etik özne olabilme imkânını da büyük ölçüde kaybetmiştir. Bu nedenle o, Homo Sacer figürünün modern biyopolitikadaki en uç görünümü olarak okunmaktadır. Ancak iki figür arasında önemli bir farklılık da bulunmaktadır. Roma Hukuku’ndaki Homo Sacer belirli bir hukuki hüküm sonucunda bu statüye indirgenirken, Muselmann doğrudan modern biyopolitikanın üretmiş olduğu siyasal koşulların sonucudur. Onun öldürülebilirliği herhangi bir yargısal karardan değil, istisnanın kalıcı yönetim biçimine dönüşmesinden kaynaklanmaktadır (Agamben, 2017b, s. 43-6). Dolayısıyla kamp, Agamben açısından yalnızca geçmişe ait tarihsel bir travmayı değil; modern egemenlik mantığının en görünür biçimini temsil etmektedir. Hukukun askıya alınması ile hukukun bütünüyle ortadan kalkması arasındaki ayrım, tam da bu mekânda belirginleşmektedir. Kampın ürettiği siyasal deneyim, istisnanın olağanüstü bir uygulama olmaktan çıkarak yönetimin süreklilik kazanan ilkesi hâline gelebildiğini göstermektedir. Böylece Homo Sacer, çıplak hayat, zoē ile bios arasındaki eşik ve kamp paradigması, birbirinden bağımsız kavramlar olmaktan uzaklaşarak aynı biyopolitik mantığın farklı görünüm biçimleri olarak birleşmektedir. Agamben’in sonraki çözümlemeleri de tam bu noktadan

hareketle, istisna hâlinin neden modern siyasal düzen içerisinde giderek “kural-olarak-istisna” niteliği kazandığını ve hukukun “yasanın gücü” biçiminde nasıl işlemeye başladığını tartışmaya yönelmektedir.

Agamben’in ulaştığı ve varsılladığı bu kuramsal eşik, istisna hâlinin artık belirli tarihsel kırılma ânlarına özgü geçici bir yönetim tekniği olarak değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Düşünür açısından modern siyasal iktidarın en ayırt edici niteliği, istisnayı olağan düzenin dışında kalan hukuki bir tedbir olmaktan çıkararak yönetimin süreklilik kazanan ilkesi hâline dönüştürmesidir. Başka bir ifadeyle, modern siyasal deneyimde olağan ile olağanüstü arasındaki sınır giderek silikleşmekte; istisna, normun geçici olarak askıya alındığı istisnai bir durum olmaktan uzaklaşarak, normun kendisini yeniden üretme biçimine dönüşmektedir. Bu nedenle Agamben’in siyaset teorisinde istisna hâli, hukukun sona erdiği bir boşluğu değil; hukukun kendi sınırlarını sürekli yeniden kurduğu ve egemen kararın kesintisiz biçimde yeniden üretildiği siyasal paradigmayı ifade etmektedir. Bu eksende Agamben’in Schmitt ile arasındaki metodolojik ve ontolojik ayrım daha belirgin hâle gelmektedir. Schmitt açısından olağanüstü hâl, hukuk düzeninin kendisini koruyabilmesi amacıyla başvurulacak geçici bir egemenlik aracıdır. Dolayısıyla norm ile istisna arasında korunması gereken açık bir ayrım bulunmaktadır. İstisna, normun geçerliliğini güvence altına aldığı ölçüde anlam kazanmaktadır. Agamben ise modern biyopolitik deneyimin artık bu ayrımı sürdürebilecek koşulları ortadan kaldırdığını ileri sürmektedir; çünkü, çağdaş siyasal iktidar, hukuku yalnızca uygulayan değil; onu gerektiğinde askıya alarak da işletebilen yeni bir egemenlik mantığı geliştirmiştir. Böylece istisna ile kural arasındaki sınır mutlak biçimde ayrılan iki alan olmaktan çıkmakta; her biri diğerinin işleyişini mümkün kılan karşılıklı bağımlı siyasal kategorilere dönüşmektedir. Dolayısıyla Schmitt’in egemenlik formülü, Agamben’in düşüncesinde tamamen reddedilen değil, modern biyopolitikanın ulaştığı yeni tarihsel koşullar içerisinde yeniden yorumlanan bir kuramsal başlangıç noktası hâline gelmektedir. Bu yeniden yorumlama, düşünürün “kural-olarak-istisna” biçimindeki kavramsallaştırmasının da teorik temelini oluşturmaktadır. Agamben’e göre modern demokrasilerde olağanüstü hâl, yalnızca savaş, darbe ya da ulusal güvenlik krizleri gibi istisnai olaylarda başvurulacak geçici bir

yönetim biçimi değildir. Aksine güvenlik, kamu düzeni, terör, göç, salgın, ekonomik kriz ya da toplumsal risk söylemleri aracılığıyla istisna mantığı gündelik siyasal yönetimin olağan işleyişine nüfuz etmektedir. Böylelikle hukukun askıya alınması, hukukun bütünüyle ortadan kaldırılması anlamına gelmemekte; tam tersine, egemen kararın yaşam üzerindeki tasarruf alanını genişleten kalıcı bir yönetimsellik tekniğine dönüşmektedir. İstisna artık kuralın karşıtı değil, bizzat kuralın işleyiş biçimidir. Bu nedenle Agamben’in dikkat çektiği temel mesele, olağanüstü hâlin yaygınlaşmasından ziyade, olağan ile olağanüstü arasındaki ayrımın siyasal olarak işlevsizleşmesidir (Agamben, 2006, s. 71). Bu çerçevede düşünürün “yasanın gücü” kavramsallaştırması, istisna hâlinin hukuki yapısını açıklayan en önemli çözümleme alanlarından birini oluşturmaktadır. Agamben, özellikle “İstisna Hâli” adlı eserinde yasa ile onun uygulanışını birbirinden ayırarak modern egemenliğin paradoksal karakterini görünür kılmaya çalışmaktadır. İstisna hâlinde ortadan kalkan şey hukukun bütünü değildir; askıya alınan, normun somut uygulanabilirliğidir. Buna karşılık hukuk, bağlayıcı gücünü farklı araçlar üzerinden sürdürmeye devam etmektedir. Başka bir ifadeyle yasa uygulanmasa bile onun zorlayıcı etkisi siyasal alanı belirlemeyi sürdürmektedir. Agamben’in bu ayrımı gösterebilmek amacıyla “yasanın gücü” ifadesini yasa kavramının üzerine çizerek kullanması, norm ile güç arasındaki kopuşu görünür kılmaya yönelik bilinçli bir felsefî tercihtir (Ercan, 2021, s. 1412). Böylelikle hukukun biçimsel varlığı ile fiilî işleyiş arasındaki mesafe, modern egemenliğin en belirleyici siyasal gerilimlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu paradoksun tarihsel görünümü, Agamben açısından en açık biçimde totaliter rejimlerin hukuk anlayışında gözlemlenebilmektedir. Özellikle Nazi Almanyası örneğinde Führer’in iradesinin doğrudan yasa yerine geçebilmesi, hukuki normun yerini egemen kararın aldığı siyasal yapıyı görünür kılmaktadır. Burada yasa bütünüyle ortadan kalkmamaktadır; aksine yasa, normatif niteliğini kaybederek yalnızca uygulanabilir güç biçiminde varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla hukukun meşruiyeti artık evrensel normlardan değil, egemen iradenin sürekliliğinden kaynaklanmaktadır. Agamben’in dikkat çektiği husus da tam olarak budur. İstisna hâli, hukuksuzluk üretmez; hukukun yalnızca güç olarak işlediği yeni bir siyasal alan meydana getirir. Böylece norm yürürlükte

kalırken uygulanmamakta, buna karşılık hukuki statü taşımayan kararlar yasa etkisi doğurmaktadır (Agamben, 2006, s. 49-50).

Ne var ki, işbu Agamben'in çözümlemesini yalnızca totaliter rejimlerle sınırlandırmak mümkün değildir. Düşününün temel iddiası, bu mantığın modern demokratik yönetim biçimlerinde de farklı araçlar üzerinden yeniden üretildiğidir. Güvenlik politikalarının genişlemesi, olağanüstü yönetim yetkilerinin kalıcılaşması, idari kararların giderek hukuk normlarının önüne geçmesi ve yaşamın korunması söylemi altında bireysel hakların askıya alınabilmesi, istisna mantığının çağdaş siyasal düzenlerde de etkisini sürdürdüğünü göstermektedir. Bu nedenle Agamben açısından modern siyaset, hukukun askıya alınmasını istisnai bir kırıma olarak değil; yönetimin sürekliliğini sağlayan temel tekniklerden biri olarak kullanmaktadır. İstisna hâlinin gündelik siyasal pratiklere içkin hâle gelmesi de tam olarak bu dönüşümün sonucudur diyebiliriz. Bu bağlamda istisna hâli, yalnızca egemenliğin hukuki niteliğini açıklayan bir kavram olmaktan çıkarak modern biyopolitikanın temel açıklama kategorilerinden birine dönüşmektedir. Çünkü egemen karar, artık yalnızca hukuku uygulayan ya da askıya alan otoriteyi değil; hangi yaşamların korunmaya değer görüleceğini, hangi yaşamların ise siyasal korumanın dışına itileceğini belirleyen kurucu iktidarı temsil etmektedir. Çıplak hayatın üretimi, Homo Sacer figürü, zoē ile bios arasındaki eşik, kamp paradigması ve yasanın gücü kavramları, birbirinden bağımsız teorik uğraklar olmaktan ziyade aynı biyopolitik mantığın farklı görünüm biçimlerini oluşturmaktadır. Agamben'in siyaset teorisinin bütünlüğü de tam burada ortaya çıkmaktadır: Egemenlik, hukukun sınırında değil; hukukun kendi sınırını üretme biçiminde işlemektedir. Dolayısıyla Agamben'in geliştirdiği istisna hâli kavramsallaştırması, modern siyasal iktidarın yalnızca kriz anlarında nasıl davrandığını açıklayan bir teori değildir. Aksine, hukukun, egemenliğin ve yaşamın birbirini hangi mekanizmalar aracılığıyla sürekli yeniden kurduğunu gösteren kapsamlı bir siyaset felsefesi önerisidir. Bu yönüyle düşünür, Schmitt'in olağanüstü hâl doktrinini biyopolitik bir ekseninde yeniden düşünmeye açarken, istisnayı hukuk düzeninin dışına ait geçici bir kategori olmaktan çıkararak modern siyasal düzenin kurucu mantığı hâline getirmektedir. Böylelikle istisna, egemenliğin başvurduğu

olağanüstü bir araç değil; modern iktidarın hukuk ile yaşam arasındaki ilişkiyi düzenlediği temel siyasal eşik olarak belirginleşmektedir.

Geçmişin nostalgisinde zamana bakarsak, eskiyi kurtarmanın mümkünü devreye girmektedir. Nostalji sözcüğünün kökeni zaten bizzat bu yurtsuzluğun ve savrulmanın yaşattıklarından ittifak bulmuş olarak okunabilmektedir: Nostos (dönüş), Álgos (acı, çile). Yani “geri dönüş acısı”, “yuvaya, vatana dönerken çekilen eziyet”. İnsanın, hem uzakta olduğunda duyduğu sancı hem de eve dönmek için katlandığı sıkıntı” (Gülen, 2023, s. 76). Ziyaretçi’nin olduğu kadar J. Cole’un da asıl çatışması, “nostalji” sözcüğünün kavramsal şok dalgasıyla hareket alıp ivme kazanacaktır. Bu şok dalgasına kaynaklık eden çatışma nerede başlamıştır sorusu ilk elden aklımıza gelecektir? Asıl çatışma, başkalarının varlığının yok sayıldığı ya da onların emeğinin bir öteki alandaki zenginleşmenin kaynağına çevrildiği bir düzene dâhil olmamızı isteyen kirlilik reddedildiğinde bağlamına oturmaktadır. Adına yurt denen sınır kaybolup keskinliğini yitirmeye yüz tutacaktır. Gilles Deleuze’nün göçebeler, şizofrenler ve devrimciler arasında kurduğu bağıntı da bununla ilgilidir. “Mümkün bir yurt” söz konusu değildir artık. Önümüze devamlı olarak sıçrayan, kaçış aralıkları oyan, direnen, çatışan, sabuklayan cisimlerin / kuvvetlerin evreni açılmaktadır (Gülen, 2023, s. 73). Nostalji birçok kavramın içine sızabilmektedir. Epistemoloji, rasyonalite, belirlenimcilik, ontoloji, eklektizm vb. gibi düşünsel mekanizmaların tuzaklarına karşı caydırıcı bir yapısı da bulunmaktadır. Nostalji üzerinden inkâr edilenin örtüsünü kaldırdığınızda modern düşüncenin kabusu olabilecek yanılla da karşılaşabilmek mümkündür. Nostalji aşinalığın örgüsüne doğal olarak katılmakta, bir kolye ve / veya yara iziyle mesafeleri zamansal-mekânsal dinamiklerini devreye koyarak aşmaktadır. “La jetée”nin Ziyaretçi’sinin boynunda takılı “Mücadele kolyesi” savaşın başlangıcından bugüne zamanı mühürlerken, diğer taraftan da “Twelve Monkeys”deki J. Cole için “yara izi” ve “mermi yarası” üzerinden benzer bir görüntü, imgesel anlamda tarihlendirilmektedir. Nostalji ana-karakterlerin zamansal-mekânsal yabancılaşmasının görünürlüğünü köken, yitip gitme, sürgün hâli, kökensizlik, kimliksizlik meselelerini de deneyimlenmiş tarih tezleri üzerinden hatırlatmaktadır. Hiçlik ve sonluluk her iki filmin ana-karakterleri için

de sınırların kaybolduğu ve bulanıklaştığı bu zamansızlığın ve mekânsızlığın / na-mekân bir boyutunu ortaya çıkarmaktadır. J. Orr'un çözümlemesinde neo-modern sinema, zaman ve mekânın klâsik sürekliliğini parçalayarak öznenin kendi gerçekliğiyle kurduğu ilişkiyi de kırılğan hâle getirmektedir. Görüntü artık tamamlanmış ve bütünlüklü bir gerçekliği temsil etmek yerine, eksik, ertelenmiş ve sürekli uzaklaşan bir deneyim üretmektedir. Bu nedenle sinemadaki "Öteki" figürü yalnızca anlatısal bir karakter değil; öznenin kendi benliğiyle kurduğu gerilimli ilişkinin estetik görünümüne dönüşmektedir. Romantik düşünceden Freud'un tekinsiz (uncanny) kavramına uzanan çizgide Öteki, bastırılanın geri dönüşünü, tanıdık olanın yabancılaşmasını ve benliğin kendi sınırlarıyla yüzleşmesini mümkün kılan bir eşik işlevi görmektedir. Böylece yabancılaşma yalnızca toplumsal ya da psikolojik bir olgu olarak değil; zamanın, mekânın ve kimliğin aynı anda çözülmeye başladığı ontolojik bir deneyim alanı hâline gelmektedir. Orr'un modern sinemaya ilişkin bu okuması, özellikle "La Jetée" ile "Twelve Monkeys"de geçmişin sürekli geri çağırılması, belleğin parçalı yapısı ve öznenin kendi izini takip ederek yabancılaşması ekseninde belirginleşen anlatı mantığını açıklamak bakımından önemli bir kuramsal zemin sunmaktadır (Orr, 1997, s. 55-7). "Twelve Monkeys" filmi açık açık filmin adından hapishâne alegorisi tımarhânelerine kadar tutarlı bir figüratif biçimsizleştirme özelliğini salık vermektedir. Baktığımızda bu durum - biçimsizleştirme- insanın insanî bütünleyeni olan öznelliğinden kurtulup uzaklaşması, bedene ait figürün üzerinden yansıtılan özne-nesne ikiliğinden kendini çekmesinin yanıltıcı olmadığını anlatmaktadır; çünkü figür, bilhassa Nietzsche'yi düşündürten figür "[...] yalnızca tecrit edilmiş beden değil, aynı zamanda, kendinden kaçıp kurtulan biçimsizleşmiş bedendir" (Batukan, 2017, s. 81). Biçimsizleştirme yani kişisizleştirme üstünden ifade kazandıkları bu yorgun bedenlerinde her iki ana-karakter aracılığıyla bu filmler, insan-oluşun kayıp gittiği bir evreni anlamayı gerekli kılmaktadır. İnsan-oluşun, bedensel değişkeler özelinde hayvan-oluşun portrelerine yerini bırakışını temsil etmektedir (Batukan, 2017, s. 81). Orr'a göre modern sinema, yalnızca belirli bir tarihsel dönemin estetik biçimi değil, kendi oluş koşullarını sürekli sorgulayan ve her yeni anlatıda yeniden kuran bir düşünme alanıdır. Bu nedenle modernlik, doğrusal biçimde

tamamlanmış ya da yerini bütünüyle “postmodern”e bırakmış bir evre olarak değil; geçmişi her defasında yeniden çağırarak kendisini dönüştüren dinamik bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Sinemanın teknik ve anlatsal dönüşümü de bu hareket içerisinde okunmaktadır. Özellikle Nietzscheci geri dönüş düşüncesiyle ilişkilendirilen bu yaklaşım, modern filmin kendi geçmişini tekrar ederek değil, onu eleştirel biçimde yeniden işleyerek yeni estetik olanaklar ürettiğini göstermektedir. Dolayısıyla “modern”, yalnızca tarihsel bir dönem adı olmaktan çıkıp, sinemanın kendi biçimlerini sürekli çözerek yeniden kurduğu yaratıcı bir hareket alanına dönüşmektedir. Orr’un vurguladığı üzere, bu dönüşüm klâsik temsil kalıplarından kopuşu ifade ettiği kadar, modern öznenin parçalanmış deneyimini görünür kılan estetik zemini de hazırlamaktadır (Orr, 1997, s. 11-2).

Uygulamasını modernize bir rolle ve zorlayıcı şartlarını dayatarak okutan kölelik, bugünün insanlığının dönüşümüne dair bir okumayı motivasyon olarak sunmaktadır. Salgın öncesinde geniş bir alanda yaşayan insanı kısıtlayan, kendi sonuçlarıyla daha doğrusu nedenselliğinde sıkıştıran kaygılı zamanların bilgisi ise bambaşka bir periferiye açılmaktadır. Kölelik, zayıf olanı gözüne kestirmiştir; akla sahip olmayı, onu kullanma cesaretiyle birlikte anlamak önemlidir. Nihayetinde aklın iktidarla yakınlığı eskicidir zira M. Foucault’un da tutunduğu bir ifade olan “iktidar ilişkileri bedenlerin içine nüfuz eder,” cümlesinde de bu kodlanmıştır (Batukan, 2017, s. 47). Bu nedenle Foucault açısından iktidar, belirli bireylerin iradesinden ya da tekil çıkar ilişkilerinden türeyen merkezi bir yapı olarak değil; farklı iktidar ilişkilerinin kesiştiği, karşılıklı etkileşim içerisinde sürekli yeniden üretilen dinamik bir ağ olarak anlaşılmalıdır. Dolayısıyla iktidarın çözümlenmesi, onu yalnızca ekonomik süreçlerin ya da üretim ilişkilerinin bir yansıması olarak değerlendirmekten ziyade, kendi işleyiş mantığı ve etkileri üzerinden kavramayı gerekli kılmaktadır. “İktidarın bedene nüfuz etmesi,” (Foucault, 2007, s. 109, 111). Foucault açısından yalnızca disiplin kurumlarının birey üzerindeki doğrudan baskısını ifade etmez; aynı zamanda modern yönetimselliğin bilgi, norm ve müdahale ekseninde işleyen kurucu mantığını da görünür kılmaktadır. Monarşik egemenliğin yerini alan modern iktidar biçimleri, yaşamı yalnızca hukuki düzenlemeler aracılığıyla değil;

sağlık, eğitim, psikiyatri, psikoloji ve sosyal politika gibi bilgi alanları üzerinden yönetilebilir bir nesneye dönüştürmektedir. Böylece iktidar, bireyi dışarıdan sınırlandıran bir güç olmaktan çıkarak, onun bedenine, davranışlarına ve gündelik yaşam pratiklerine nüfuz eden sürekli bir normalleştirme mekanizması hâline gelmektedir. Bu süreçte “tedavi”, “koruma” ya da “iyileştirme” söylemleri, bireyin toplumsal yaşama uyumunu sağlayan tarafsız uygulamalar olmaktan ziyade, normal ile anormal arasındaki sınırı belirleyen siyasal müdahale biçimleri olarak işlemektedir. Aynı doğrultuda Foucault’nun Bentham’ın Panopticon tasarımıyla hareketle geliştirdiği panoptizm çözümlemesi, modern toplumlarda gözetimin yalnızca mimari bir model değil, iktidarın işleyişini mümkün kılan genel bir yönetim rasyonalitesi olduğunu ortaya koymaktadır. Sürekli “görünür olma” ihtimali / “gözetleyici” unsur bireyin dışsal zorlamadan bağımsız biçimde kendi davranışlarını denetlemesini sağlarken; gözetim, disiplin ve normalleştirme mekanizmaları da ceza kurumlarının ötesine taşarak toplumsal yaşamın bütününe yayılmaktadır. Bu nedenle modern iktidar, bedenleri yalnızca denetleyen değil, onları belirli normlar doğrultusunda üreten ve yeniden şekillendiren biyopolitik bir işleyiş mantığına dayanmaktadır (Foucault, 2011, s. 129-31; Foucault, 2011, s. 35). İzole edilip baskı altına alınan ve arayüzde akan zaman ile mekân, tarihi ve sosyolojik bir okumayı bireyden topluma mümkün kılarken; yabancılaşma bireyin toplumdan uzaklaştığı fikrini telkinleyen tartışmayı dikkate sunmaktadır. Filmin geçmişte yaşanacak bir olayın içine geri dönerek, gelecekteki distopik dünyanın kaosa geleceğin kent okumalarını, kitlesel bir kontrol mekanizmasını, tüketim kültürünü, toplumun çürümüş ve dahi bozulmuş bir hâlini âdeta şırınga ederek sızdığını/işlediğini söylemek mümkündür. Yabancılaşma, filmin ana-karakteri James Cole’un (Bruce Willis) zaman yolculuğu içeriğiyle işlenirken, gerçekliğin bu yeniden inşâsı esnasında var olan ve izole edilmiş, hâkim otoriter gücün yetkisinde köşelerinden tutulmuş kimliğiyle yüzleşmesi yoğunluklu bir seyre tutulmaktadır. Bu çalışmanın çerçevesinde yüksek kültür ve düşük yaşam (high tech and low life) temaları, J. Cole’un karakter sunumunda / prezantasyonunda temel çatışma ögesini oluşturmakla kalmayıp sinematografik açıdan farklı zaman dilimlerindeki deneyimleri arasında yaşadığı yorgun bedenlerde göstergeye kavuşan okumalarla varoluşsal bir çatışmayı da

yansıtmaktadır. Mekân ortadan kalkmamış sanki ana-karakterin zihninden yola çıkıp bedeninin düşündürdüğü bir hapis mekâna evrilmiştir. J. Cole sadece yasanın taşıyıcısı olmanın sancısını anlatıp işlemez -bu doğru olduğu kadar eksik bir ifade olacaktır- belki de daha yerinde bir ifadeye gitmeyi zorunlu kılmaktadır: O ne ölür ne de delirir sadece zamansal bir varoluşun mekânsal ve panoramik acısını çekmektedir. Yasanın acımazsızlığının binbir yüzü yekten bedeninin ıslah edilişinde kendisini açık eden bir tavırda bedene kazanma eylemine dönüşmektedir. M. Foucault'un da altını çizdiği bu açık tarz değişikliğinin gösterdiği, yaşattığı ve hizmet ettiği yabancılaşma filmin estetik dünyasıyla bütünleşen satırları(nı) bir arada değerlendirmeyi olanaklı kılmaktadır: Bedenin toplumsal denetiminin tarihi yazılıysaydı, 18. yüzyıl dâhil, 19. yüzyıla kadar geçen sürede bireylerin bedeninin esas olarak eziyet ve cezaların kaydolduğu yüzey olduğu gösterilebilirdi; beden eziyet edilmek ve cezalandırılmak için inşa edilmiştir. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren ortaya çıkan kontrol mercilerinde beden tamamen farklı bir anlam edinir; artık eziyet edilmesi gereken bir şey değil, oluşturulması, ıslah edilmesi, düzeltilmesi gereken şeydir; yetenek kazanması, bazı nitelikler edinmesi, çalışabilir beden olma niteliğini kazanması temel açıdan gereken şeydir (Duman, 2021, s. 159).

ŞOKUN İSTİLASI ALTINDA

Biçimsizleştirme ve kişisizleştirme çizgisindeki gerçeksizlik çağında modern bir tanım olan siberpunk, sanatın hangi koluna nüfuz ederse etsin toplumsal ve nesnel olanın sabitsizliğiyle modern olana esasen belirsizliğiyle radikal bir biçimde bağlıdır. Toplumsal ve nesnel olanın sürekliliği, insan-oluşun varlığıyla bireyin kimliksel anlamda sürekliliğini kesintiye uğratan bir unsur olmaktadır. Siberpunk kültürünü ve kavramını özel kılan da tam olarak değişken yapıdaki bu süreksizliğidir; gerçeksizliğin altındaki sureti gerçekliğin makyajını yıkıp tekrar inşâ etmektedir. Bilim-kurgu türünde distopik olanın birey üzerinde kurduğu baskı, merkezî bir otoriteyle temsil edildiği kadar enformasyonu da (bilgi ve haber kaynağını vb. gibi) elinde tutmakla kalmayıp itinayla bunu tehditkâr bir biçimde manipüle etmektedir. “Çarpıtma” sözcüğüyle lisanını bulan bu anlam katmanını siberpunk türüne dair bir deneyimde ise, her ne kadar algısıyla oynansa da bilim-

kurgu türüne dair bütünlüklü korunan bu dış gerçeklik, artık yerini manipüle edilmekle birlikte tümünden bir değişime bırakmaktadır.

Neyin gerçek yahut neyin belirsizlik, biçimsizlik ve kişisizlik sergilediğinin kopyası olan yakın zamanların ve çağın post aşamaları esnasında şokun istilası altında bulunan bireye güven vermeyen aşınmalar öykü, roman ve sinematografik karakterlerin bedenlerinde kendisine bir olgu olarak yaşam alanı bulmaktadır. Bu yaşam alanında dünyayı elektronik teknolojinin uygulamaları üzerinden Marshall McLuhan'ın ifadesiyle küresel bir köye dönüşmüş olarak bulan siberpunk, yine McLuhan'a eşlik edercesine Paul Virilio'nun anıştırdığı şekliyle şeylerin alanlarında, gerçekliğin tek bir ağında, sibernetik bir ağıdır; çünkü, esasen “[...] her şey alanın bir parçasıdır ve ona aittir” (Ersümer, 2009, s. 85). Küresel dünyanın bir köyü olarak tasvir edebileceğimiz “Twelve Monkeys”nin sibernetik dünyası, sanayi sonrası uygarlığın sersemleten olgusu olan ve Alvin Toffler'a göre uygarlıkla insanlık tarihi arasındaki etkileşimin etkilerini gözlemleyebildiğimiz üç büyük şok dalgası (“Future Shock”) yaşandığının açık kaynağı olan bir film çözümlemesine metinler arası bağlamda kaynak sağlamaktadır. Bu şok hattı uyarınca: “Birinci dalga tarım uygarlığı, ikinci dalga sanayi uygarlığı ve üçüncü dalga da, küresel kapitalizm ve enformasyon devrimiyle belirlenen (siberpunk'ın etkisi altında olduğu), sanayi sonrası uygarlığına yol açmıştır” (Toffler, 1996, s. 21).

Siberpunk kültürü, perspektif olarak Alvin Toffler'ın 1970'te yayımladığı “Future Shock” kitabındaki şok kavramı bağlamında ele alındığında bu, yaratıcı yıkımı da örneklemine alacak biçimde örüntülere sahiptir. Şok dalgası gelecekteki hızlı teknolojik değişimlere ve bu değişimlerin bireyler üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Potansiyel belirsizlik içindeki yaşamlar ise sürekli olarak değişen teknolojik ve ekonomik bir arındırmayla tesis edilirken, sosyal ortamların bireyler üzerindeki stresi yüzeyden taşıp bir hat oluşturur nitelik ifade etmektedir. Siberpunk kültürü de işte bu kaynağı emniyetine alıp kurmacasında eritmektedir. Şokun kaynağı olan siberpunk ise sorunsuz bir biçimde süreci beslerken yanı sıra sibernetik ekseriyetle bu hızlı değişimlere, teknolojik ilerlemelere ve bu

ilerlemelerin insanlar üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Aşırı enformasyonun anlamını ve her veçhesini kendisinde imleyen, karşıtıyla / ikilik / dikotomi içinde tanımlanan şeylerle imlenen siberpunk eserlerde; sıklıkla megakentler, yüksek teknolojik ama düşük yaşam izlerini / imlerini gösteren distopik ortamlar, bireyler arasındaki dijital ağlar / simultaneous ve varlıklı şirketlerin güçlenmesi vb. gibi unsurlar sıkça işlenen göstergeleri oluşturmaktadır. A. Toffler'ın şok kavramının doğrultusunda siberpunk kültürü içinden gelen bireylerin maruz kaldığı aşırı yükleme (information overload), bu hızlı değişimlere ayak uyduramama, kimlik krizini tetikleyen yabancılaşma ve toplumsal olanın çatışması içerisindeki kaotik bir dünyada var olma zorluklarını model olarak alıp işlemeye çalışmaktadır (Toffler, 1996, s. 253).

Siberpunk kültürünün ve kavramının zaman ve mekân algısıyla J. Cole ve “Twelve Monkeys” filmi, Alvin Toffler'ın şok kavramıyla zamana uygun bir ölçüde örtüşerek, seri üretimin ve emek modellerinin kuşattığı bir çağda hızlı teknolojik değişimlerin bireyler üzerindeki derin etkilerini ve sadece bu değişimlere uyum sağlama çabalarını ele almakla kalmaz; anti-kahramanının karakter prezantasyonunda / sunumunda yerini bulan “direnişçi” bir karakter hikâyesiyle çöküş zamanlarının zamanı geçmiş modalarına mitik dünyasıyla olabildiğince cool bir iletişim yeteneğiyle dâhil olmaktadır. Sinematografik evrenindeki karakteriyle çöküşünü izlediğimiz her ne kadar modern dünyanın yitik miti olsa da J. Cole “bunun anlamı ne?” diyerek uzağında durmayı seçmemektedir. Yüzeyin altıyla üstü arasındaki mesafeyi yoğunlaştıran ve kazıdığımızda göçüp gitmişlerden başka bir şey bulamamanın tehlikesi karşısında duyulan bir üzüntüden söz etmemiz de mümkündür. James Cole, doktorun kullandığı arabanın camından dışarı savurduğu kafasını boşluğa uzattığı vakit, distopik olarak parçalanmış insanlık ütopyasından içine doya doya çektiği kentin “virüssüz, mikropsuz, salgından uzak” havasını çok sevdiğinden bahsederken, camdan yansıyan ve içimizde bir yere koyamadığımız o rûhsuz metropol panoramasının şok dalgası da bu sahnede ifade kazanmaktadır. Geçmiş, şimdi ve gelecek çerçevesindeki zamansal ve mekânsal bu savrulmanın, karanlık dehşetin ve rahatsızlığın çağdaş tarifi bağlamında işbirliğini Michel Tournier'e doğru açmakta fayda

olduğunu düşünüyorum/z: “Doğumumdan önce dünyanın geçmişi vardı, ölümünden sonra geleceği olacak. Fakat o geçmişle gelecek ve şimdiki dünya kafamın içinde aynı zamanda, başka yerde değil. Bu baş düşerse her şey hiç olur. Yok olmakla ilgili bir sıkıntım bulunmuyor ama tüm dünya ve insanlık da aynı anda yokluğa gömüleceği için üzülüyorum” (Gülen, 2023, s. 68).

SONUÇ YERİNE: İLETİŞİMSSEL ŞOKUN BİYOPOLİTİK UFKU

Bu çalışma, yeni dünya düzeninin iletişim düzeneklerini yalnızca dijital teknolojilerin gelişimi ya da enformasyon dolaşımının hızlanması üzerinden açıklamanın yetersiz kaldığını; aksine söz konusu dönüşümün, egemenliğin yaşam üzerindeki müdahale biçimlerini yeniden örgütleyen biyopolitik bir paradigma içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bu nedenle çalışma boyunca iletişim, teknik bir aktarım modeli olmaktan çok, öznenin kuruluşunu, bedenini siyasal olarak yönetilebilir hâle gelişini ve istisna rejimlerinin gündelik yaşam içerisinde olağanlaşmasını mümkün kılan kurucu bir iktidar ilişkisi olarak ele alınmıştır. Böylece Althusser’in ideolojik çağrı kavramsallaştırması, Toffler’ın bilgi şoku yaklaşımı ve Agamben’in istisna hâli düşüncesi birbirini tamamlayan üç ayrı kuramsal uğrak olmaktan ziyade, aynı siyasal mantığın farklı görünüm biçimleri olarak okunmuştur.

Bu bütünlük içerisinde Althusser’in özne kuramı, çağdaş iletişim teknolojilerinin bireyi sürekli çağıran algoritmik yapısını açıklamaya imkân tanırken; Toffler’ın bilgi şoku kavramsallaştırması, bu kesintisiz çağrının özne üzerinde meydana getirdiği bilişsel parçalanmayı görünür kılmaktadır; ancak bu iki yaklaşımın açıklama gücü, Agamben’in istisna hâli düşüncesiyle birlikte ele alındığında daha kapsamlı bir siyasal zemine kavuşmaktadır; çünkü, günümüz iletişim rejimleri yalnızca bilgi üretmemekte ya da dolaşıma sokmamakta; aynı zamanda kriz, güvenlik, risk ve olağanüstülük söylemleri aracılığıyla yaşamın hangi biçimlerinin korunacağına, hangilerinin yönetileceğine ve gerektiğinde hangi hayatların hukuki koruma alanının dışına itileceğine ilişkin egemen kararın sürekliliğini de üretmektedir. Dolayısıyla iletişimsel şok, yalnızca enformasyon fazlalığının psikolojik sonucu

değil; istisna mantığının iletişim ağları içerisindeki görünüm biçimlerinden biri olarak değerlendirilmelidir. Bu noktada yorgun beden kavramı da çalışmanın temel kavramsal eksenlerinden biri hâline gelmektedir. “Yorgunluk” burada fizyolojik tükenmişliği ifade eden bireysel bir durumdan çok, sürekli çağrılan, sürekli denetlenen, sürekli performans üretmeye zorlanan ve aynı zamanda kesintisiz gözetim altında tutulan öznenin siyasal deneyimine karşılık gelmektedir. Egemenliğin hukuk ile hukuksuzluk arasındaki eşikte ürettiği çıplak hayat, dijital iletişim çağında yalnızca biyolojik varoluş üzerinden değil; veri, dikkat, bellek ve zamansallık üzerinde kurulan yeni müdahale biçimleri aracılığıyla yeniden şekillenmektedir. Böylece beden, klâsik anlamda disipline edilen bir nesne olmanın ötesine geçerek iletişim ağlarının dolaşımı içerisinde sürekli işlenen, ölçülen, sınıflandırılan ve yönetilen biyopolitik bir yüzeye dönüşmektedir. Bu kuramsal çerçeve içerisinde “Twelve Monkeys”, yalnızca kıyamet / apokaliptik imgelem¹ sonrası bir dünyanın hikâyesini anlatan bilimkurgu filmi olarak okunmamıştır. Film, Chris Marker’ın “La Jetée”siyle kurduğu köklü metinlerarası ilişkiyi ve Alfred Hitchcock’un “Vertigo”sunun bellek, tekrar ve zaman üzerine kurulu sinemasal izleğini yeniden işleyerek modern öznenin istisna deneyimini görünür kılan eleştirel bir anlatıya dönüşmektedir. Yeraltı mekânları, laboratuvarlar, akıl hastaneleri, sorgulama odaları ve parçalanmış zaman örgüsü; Agamben’in hukuk ile hukuksuzluk arasında tarif ettiği eşik mekânların sinemasal karşılıklarını üretmektedir. James Cole’un sürekli yerinden edilen bedeni, ne geçmişe ne de geleceğe bütünüyle ait olabilen konumuyla, modern egemenliğin ürettiği istisnai öznenin temsilini üstlenmektedir. Böylece filmde zaman yolculuğu, yalnızca

¹ **Apokalips:** Erken Hristiyan literatüründe yer alan ve Yeni Ahit’in son kitabı olarak kabul edilen Yuhanna’nın Vahyine (Revelation) verilen addır. Geleneksel olarak metnin Havari Yuhanna tarafından kaleme alındığı kabul edilmekle birlikte, modern araştırmalarda bu konuda farklı görüşler bulunmaktadır. Metin, dünyanın sonu, ilahi yargı ve İsa’nın ikinci gelişi gibi eskatolojik temaları simgesel ve mistik bir anlatımla işler. Tarih boyunca apokaliptik söylem, farklı dönemlerde çeşitli toplumsal ve dinî hareketleri etkilemiş; Orta Çağ’da kimi zaman kıyamet beklentilerini besleyen halk hareketlerine kaynaklık etmiş, kimi zaman ise dinî otoriteler tarafından uyarıcı ve disiplin edici bir söylem olarak kullanılmıştır (Marx & Engels, 1997, s. 163-4).

anlatıyı ilerleten dramatik bir araç olmaktan çıkarak, egemenliğin tarih, bellek ve beden üzerindeki tasarrufunu görünür kılan düşünsel bir forma dönüşmektedir. Bu bağlamda çalışmanın ulaştığı temel sonuç, yeni dünya düzeninde iletişimin artık yalnızca mesajların dolaşımını sağlayan nötr bir alan olarak düşünülemeyeceğidir. İletişim, günümüzde egemenliğin yaşamı düzenleme, özneyi çağırma, bedeni yönetme ve istisnayı olağanlaştırma pratiklerinin ayrılmaz bir bileşeni hâline gelmiştir. Bu nedenle iletişim çalışmalarının da biyopolitika, egemenlik, istisna hâli ve özneleşme tartışmalarıyla radikal ve boyutlu bir biçimde temas kurması kaçınılmaz görünmektedir. Agamben'in istisna hâli düşüncesi, bu dönüşümün hukuki ve siyasal mantığını görünür kılarken; Althusser ve Toffler'ın katkıları, aynı sürecin ideolojik ve iletişimsel boyutlarını açıklamaktadır. Çalışmanın önerdiği kuramsal yaklaşım da tam bu kesişim noktasında şekillenmektedir.

Son kertede “Twelve Monkeys”, geleceği anlatan bir bilimkurgu anlatısından çok, bugünün iletişim rejimlerini ve biyopolitik gerçekliğini teşhir eden eleştirel bir düşünce pratiği olarak okunmalıdır; lâkin filmin asıl meselesi sadece salgın, zaman yolculuğu ya da kıyamet / apokaliptik değildir; bütün bu anlatısal katmanların gerisinde, modern öznenin giderek olağanlaşan istisna rejimi içerisinde nasıl yorgunlaştığını, nasıl yabancılaştığını ve nasıl kendi yaşamının sınırında tutulduğunu görünür kılmaktır. Bu nedenle iletişimsel şok ile istisna hâlinin kesiştiği yerde ortaya çıkan yorgun beden, yalnızca bu çalışmanın temel kavramsal önerisi değil; aynı zamanda yeni dünya düzeninde iletişim çalışmalarını yeniden düşünmeye imkân veren eleştirel bir okuma eksenini olarak değerlendirilebilir kanaatini paylaşmaktayım.

KAYNAKÇA

Yayınlar

- Agamben, G. (2006). *İstisna Hali*. (Çev. K. Atakay). İstanbul: Otonom.
- Agamben, G. (2017a). *Kutsal İnsan Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*. (Çev. İ. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı.
- Agamben, G. (2017b). *Tanık ve Arşiv. Auschwitz'den Artakalanlar*. (Çev. A.İ. Başgül). Ankara: Dipnot.
- Agamben, G. (2025). *Çıplaklıklar*. (Çev. S. Kılıç). İstanbul: Alef.
- Althusser, L. (2010). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (Çev. Alp Tümertekin). İstanbul: İthaki.
- Batukan, C. (2017). *Robo-tizm - Robot, Android, Sayborg ve Yapay Zekâda Ruh Üzerine (Robotun Felsefi Sunumu)*. İstanbul: Altıkkırkbeş.
- Deleuze, G. (2020). *Anlamanın Mantığı*. (H. Yücefer, Çev.). İstanbul: Norgunk.
- Deleuze, Gilles. (2020). *Duyumsamanın Mantığı*. (C. Batukan & E. E. Nahum Çev.). İstanbul: Norgunk.
- Duman, E. (2021). *Leviathan'dan Neoleviathan'a: Suç, Ceza, Hapsetme*. İstanbul: NotaBene.
- Foucault, M. (2007). *İktidarın Gözü*. (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2011). *Büyük Kapatılma*. (Çev. I. Ergüden & F. Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Freud, S. (1975). *Kitle Psikolojisi*. (Çev. K. Şipal). İstanbul: Bozak.
- Lemke, T. (2011). *Bio-politics. An Advanced Introduction*. (Çev. E.F. Trump). New York ve Londra: New York University Press.

Marx, K., & Engels, F. (1997). Sürgündeki Büyük Adamlar. (Çev. S. Şölçün). Ankara: Sol.

Murray, A. (2013). Giorgio Agamben. (Çev. A. Aydın). Ankara: Phoenix.

Orr, J. (1997). Sinema ve Modernlik. (Çev. A. Bahçıvan). Ankara: Ark.

Sotiris, P. (2020). **Agamben'e karşı: Demokratik bir biyopolitika mümkün mü?** E. Ünal (Der.), Çivisi çıkan dünya: COVID-19 salgını üzerine muhasebeler (s. 30-4). Runik Kitap.

Toffler, A. (1996). Şok. (S. Sargut Çev.). İstanbul: Altın Kitaplar.

Yayınlar

Ercan, D. (2021). Schmitt'in 'Olağanüstü Hal'i ile Agamben'in 'İstisna Hali': Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. **Hacettepe HFD**, 11(2), 1395-1415.

Ersümer, O. (2009), Edebiyat ve Sinema Bağlamında Siberpunk Beden Algısı, *Toplumbilim Dergisi*, 24, 83-95.

Gülen, T. (2023), Nostalji Üzerine Notlar, *Sözcükler*, 106, 68-76.

İlgili Filmlerin Künyesi

Vertigo, Yönetmen: Alfred Hitchcock, 1958.

La jetée, Yönetmen: Chris Marker, 1962.

Twelve Monkeys, Yönetmen: Terry Gilliam, 1995.

BÖLÜM 2

ALGORİTMİK KÜLTÜRDE GELENEKSEL RİTÜELLERİN YENİDEN KURGULANMASI: BATIL İNANÇ PRATİKLERİNİN DİJİTAL DOLAŞIMI

BAŞAK GEZMEN ¹ & BURCU SENA TOSUN ²

Atf: Gezmen, B. & Tosun, B. S. (2026). *Algoritmik Kültürde Geleneksel Ritüellerin Yeniden Kurgulanması. Batıl İnanç Pratiklerinin Dijital Dolaşımı. Harranoğlu, S. (Ed.), Yeni Dünya Düzeninde İletişim Çalışmaları. AI.LabsPublishing.*

¹ Prof. Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim, bgezmen@medipol.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9953-228X

² Arş. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Medya ve Görsel Sanatlar, burcu.tosun@medipol.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-2559-7865

GİRİŞ

Ritüeller, sosyal yaşamın tarih boyunca parçası olarak varlığını sürdürmüştür. Antropolojik çalışmaların konusu olarak öne çıkan ritüeller, sosyoloji başta olmak üzere diğer sosyal bilim dallarının da çalışma alanlarından biri olarak değerlendirilmektedir (Karaman, 2010). Modernleşmenin etkisiyle büyü ve ritüel gibi inanç temelli toplumsal eylemler etkisini yitirmiş ancak beklenenin aksine yok olmayıp yeniden şekillenmiştir. Geleneksel toplumlara özgü değerlendirilen ritüeller, modernleşmeyle yaşadıkları dönüşüm ile çeşitlenmiş, dijitalleşmenin etkisiyle görünür hale gelmiştir.

Ritüel sözlük anlamıyla “Bir din veya inanç sistemine ait ibadet, ayin, merasim ve bu sırada uyulması gereken kurallar.” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu). Aynı zamanda “Uygun zamanda yerine getirilen ve sembollerin de kullanılabilindiği, sık sık tekrarlanan bir davranış modeli.” olarak açıklanarak etkin olduğu alanların başında din gelmesiyle birlikte etki alanının seküler ve gündelik yaşama kadar uzandığı belirtilmektedir (Marshall, 2005, s. 623). Kelime anlamıyla inanca dayalı bir eylem olan ritüel, farklı inançlarda çeşitli şekillerde ve sebeplerle gerçekleştirilebilmektedir. Bu yönde yapılan çalışmalar din sosyolojisinin yanı sıra başlı başına ritüel çalışmaları olarak ele alınabildiği gibi medya ritüelleri, dijital din, dijital ritüeller gibi medya alanının inceleme konularını da oluşturmaktadır. Medya ritüellerin yayılması ve yeniden şekillenmesi konusunda etkin bir role sahiptir. Bu kapsamda medya içeriklerinin toplumu etkileme, yönlendirme, normlar üretme niteliği ile geleneksel ritüellerin toplum tarafından görünür hale gelmesi ve/veya mevcut ritüellerin yeniden şekillenerek benimsenmesi mümkün hale gelmektedir. Nick Couldry medyanın yeniden şekillendirdiği ritüelleri “medya ritüelleri” şeklinde temalaştırarak incelemektedir. Bu yönüyle medyanın yalnızca inanç temelli ritüelleri şekillendirmesini değil, başlı başına bir ritüel yarattığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda geniş bir yelpazeyi kapsayan ifade, televizyon izleme biçimlerinden, medyatik bir yüze yöneltilen dikkate kadar pek çok eylemi içerdiği değerlendirilmektedir. Antropolojik yaklaşımıyla ritüelin üç yaklaşımla tanımlandığı ortaya koyulmakta olup bunlar “alışkanlık haline gelmiş eylem”, “biçimlendirilmiş eylem”, “aşkın değerleri içeren eylem” olarak açıklanmaktadır. Bu

ifadeler yemek yemek için kurulan sofra düzeni, kutsal komünyon, bir anlam aranmadan tekrarlanan kalıplaşmış eylemler olarak örneklendirilerek ritüellerin davranışsal boyutuna işaret etmektedir (Couldry, 2005, s. 2-3). Bu kapsamda bir ritüelin gerçekleşmesi belirli ve yerleşmiş davranış kalıpları ile sağlanmaktadır. Bu yaklaşımdan hareketle medya ürünlerinin mevcut ritüelleri görünür kılmasının yanında kendi ritüellerini oluşturarak yeni davranış kalıpları yarattığı öne çıkmaktadır. Bu yönüyle bu çalışmada dijital dünyanın görünür kıldığı ve yeniden şekillendirdiği ritüellerin sosyal medya örnekleri üzerinden incelenmesi ve algoritmanın etkisiyle nasıl servis edildiğinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Nitekim algoritmalar, kodlar olmalarının ötesinde mevcut anlam kodlarının görünür kılınmasını sağlamaktadır (Cottle, 2006). Bununla birlikte hangi ritüellerin görünür kılınacağı algoritmalar tarafından belirlenmekte olup bu yönüyle kullanıcı davranışını yönlendirme niteliğine sahiptir (Bucher, 2012).

Ritüeller, insanların belirli eylemlerle gerçekleştirdiği eylemler olmasıyla birlikte kolektif bir bilinci yaratarak toplumsal bütünleşmeyi olanaklı kılmaktadır (Durkheim, 1915). Medya, görünür kıldığı ritüellerle ilgili aktivitelerin yaygınlaşmasını ve yeniden üretilmesini sağlamaktadır (Jenkins, 1992, 2006a). Modernleşmeyle birlikte rasyonelitenin önem kazanacağı ve inanca dayalı eylemlerin azalacağı inancı (Weber, 1946) günümüz dünyasında algoritmalar ve medyanın sağladığı görünürlükle birlikte zayıflamış, büyü bozumu inancı medya etkisiyle günümüz yeniden büyülenme yaklaşımlarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Nitekim medyanın dahil olduğu dünyada ritüellerin çeşitlenmesi, görünür kılınması ve toplumu birleştirici niteliği değişebilir, var olan düzenin sorgulanmasına ve eleştirilmesine neden olarak yeniden şekillendirebilmektedir. Böylece medya, ritüelin yeniden kurulup sahnelendiği ve katılımın organize edildiği bir alan olarak dikkat çekmektedir (Cottle, 2006).

Bu kapsamda çalışma ritüellerin ve buna bağlı olarak batıl inançların medyada görünür hale gelmesini ve yeniden şekillenmesini incelemektedir. Bu doğrultuda çalışmada Instagram üzerinden ulaşılan içerikler ele alınmış, medyada öne çıkarılan ritüeller analize dahil edilmiştir.

LİTERATÜR VE KURAMSAL YAKLAŞIM

1. DURKHEIM: TOPLUMSAL DAYANIŞMA OLARAK RİTÜELLER

Durkheim (1915), *Dini Hayatın İlkel Biçimleri* adlı eserinde modern insanı tanımlamak adına ilkel toplumların etnografisini yanıtlamayı amaçlamıştır. Bu kapsamda çalışmasında din, ritüeller ve ayinler, kutsal ve profan, inanç ve ritüel ilişkisi, totem, kolektif bilinç, inanç ve pratiklerin toplumsal işlevlerini incelemiştir. Yaptığı incelemesiyle bireyin hayatta kalmasını kolektif birliğe dayandıran Durkheim, kültürün ve sosyal aidiyetin önemini vurgulamaktadır. Bu kapsamda bireyleri bir araya getiren ve kolektif bilinci yaratan eylemleri analiz etmektedir (Rimé ve Páez, 2023). Bu doğrultuda Durkheim, ritüellerin ve dini ayinlerin toplumsal dayanışmayı güçlendirerek toplumun bir arada kalmasını sağlayan eylemler olduğunu savunmaktadır. Ortak paylaşımlar, ortak değerlerin yeniden üretilmesine olanak tanımaktadır. Nitekim kutsal-profan ayrımıyla kutsallığı kolektif ve profanı bireysel yaşam olarak değerlendiren Durkheim, bu ayrımıyla kutsalı ve buna bağlı eylemleri kolektivite tarafından yaratılan ve kolektif eylemin parçası olarak öne sürmüştür (Marshall, 2005, s. 166). Bu durum toplumsal dayanışmayı sağlayarak topluma aidiyeti güçlendirmektedir. Toplumsal dayanışma, ahlaki ve toplumsal düzenin sağlayıcılarından biri olarak tanımlanmaktadır (Marshall, 2005, s. 740). Toplumsal dayanışmanın bu yönü insanların yaşamlarının her bir anını düzenleyen, dini ve geleneksel araçların denetlediği, bireyin karşısında toplumun önceliğinin vurgulandığı dayanışma ve düzenleme biçimine işaret etmektedir. Bu düzenin temel taşlarından biri “kolektif bilinç” ifadesi olarak ortaya koyulmaktadır. Modernleşmeyle beraber ise bireyciliğin gelişmesi ile kolektif bilinç zayıflamış, modern hukuk sisteminin oluşturduğu düzenle toplumsal yaşamın sınırları belirlenmiştir. Çeşitlenen kültürel yapı modern öncesi toplumlardaki ortak değerlerin yerini almış, kolektif düzen değişime uğramıştır (Marshall, 2005, s. 420-421).

Durkheim’ın yaklaşıma dayanan çalışmaların da ortaya koyduğu üzere ritüellerin artmasının ortak duyguları ve sosyal aidiyeti artırdığı görülmektedir (Draper, 2014). Aynı zamanda bu ritüellerin medya

aracılığıyla sorgulanıp dönüştürüldüğü ve yeniden şekillendirildiği de savunulmaktadır (Cottle, 2006).

2. JENKINS: KATILIMCI KÜLTÜR

Jenkins, dijitalleşmeyle birlikte tüketicilerin yalnızca pasif olmadığını aynı zamanda katılım sağlayan aktif üreticiler olduğunu vurgulamaktadır. Bu durumda bireyler, içerikleri düzenleyen, paylaşan ve dolaşıma sokan üreticiler konumunda yer almaktadır. Bireylerin bu niteliği, yeni anlam kodlarının üretilmesinde aktif rol oynadıkları yönünde değerlendirilmektedir. Katılımcı kültürü yaratan bireyler ortak ağlarda buluşarak etkileşim içine girmesidir. Katılımcı kültür yaklaşımını *Textual Poachers: Television Fans and Participatory Culture* (1992) ve *Convergence Culture* (2006a) adlı eserlerinde açıklayan Jenkins, bireylerin “medya metinlerini” yeniden şekillendirdiğini ve yeni anlam kodları üreterek kültürel üretimin parçası olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, medyanın tek yönlü iletişimle anlam üretimini sağladığını fikrine karşın bireylerin aktif katılım sağlayarak kültür üretiminin aktörleri haline geldiğini vurgulamaktadır. Bununla birlikte farklı platformlarda aynı içeriğin paylaşılması ve platformlar arası anlam kodları üretilmesi yalnızca bir teknolojik süreç değil, kültürel bir insanın parçası olarak değerlendirilmektedir (Jenkins, 2006a). Yakınsama kavramıyla bu süreci tanımlayan Jenkins (2006b), teknolojik, endüstriyel, kültürel ve sosyal değişimi açıklamaktadır. Bu süreç, mevcut teknoloji ile tüketici arasındaki ilişkiyi etkilemektedir. Jenkins (2006b) bununla birlikte medyanın hemen her yerde olacağı ve her çeşit medya aracının birbiriyle ilişkili olarak kullanılabileceği bir çağın gerçekleşeceğini vurgulamaktadır. Neticede katılımcı kültür ifadesiyle Jenkins (Jenkins ve Jie, 2024), bireyin içerik üretmesi, paylaşması, yorumlaması süreçleriyle topluluk içinde etkileşim kurarak yeni ortak anlamlar oluşturduğunu belirtmektedir. Böyle bir kültürün görünür örneği olarak “fandom” ifadesi öne çıkmakta olup bireyler ortak bir amaç veya kişi için birlikte üreterek hareket etmekte ve ortak anlamlar oluşturarak dayanışma içinde katılımcı kültürün birer parçası haline gelmektedir. Bununla birlikte katılımcı kültürün bir parçası olarak toplumsal hayal gücü kavramını öne sürmektedir. Toplumsal hayal gücü olarak tanımladığı ifadesiyle Jenkins (Jenkins ve Jie, 2024), dünyayı

değiştirme kapasitesinin ortak hayallere dayandığını vurgulamaktadır. Bu durum ortak paydada olumlu sonuçlar oluşturabileceği gibi farklı kutupların oluşmasına ve buna bağlı olarak nefret söylemi, komplo teorileri gibi olumsuz sonuçlara da neden olabileceği yönünde değerlendirilmektedir (Jenkins ve Jie, 2024).

3. WEBER’İN BÜYÜ BOZUMU VE DİJİTAL DÜNYADA YENİDEN BÜYÜLENME

Modernleşmeyle birlikte geleneksel toplumlarda yer alan inanç sistemlerinin yerini akla bırakması Weber tarafından “büyü kaybı/bozumu” olarak adlandırılmaktadır. Böyle bir değişim bireyin dünyaya yönelik anlamlandırma sürecini direkt etkilediğini belirten açıklamalarında Weber’e göre dünyadaki sihir, vahiy, metafizik yerini nicel hesaplamalara, nedensel bilgiye bırakmış ve bunun sonucunda bir “büyü bozumu (Entzauberung)” yaşanmıştır. Bilimin yaşamın her sorusuna yanıt verememesi ve sınırlı olması durumu ise bireyin anlam dünyasını sarsmış, “neye değer verileceği” sorununu ortaya çıkarmıştır (Philodepia, 2025; Weber, 1946). Marotta (2024), Weber’in bu yaklaşımının modernleşmeyle dinin yok olmasını değil, dönüşmesini açıkladığını vurgulamaktadır. Böylece süreç, insanların nasıl düşündüğü ve anlam kodları ürettiğini içeren bilişsel bir dönüşüm olarak dikkat çekmektedir (Marotta, 2024).

Modern sonrası dönemde ortaya çıkan sekülerleşme yaklaşımları Weber’in büyü bozumu olarak açıkladığı sürecin bireyin anlam arayışı ile yeniden büyülenmeyi oluşturduğunu tartışmaktadır. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki, Weber’in öne sürdüğü rasyonelleşmenin artmasıyla büyüsel inançların etkisinin azalacağı yaklaşımı modern sonrası dönemde beklenenin aksine bir karşıtlık yaratmak yerine inancın yeniden şekillenmesini ve modern yaşamla şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu durum dinin ortadan kalkması inancından farklı olarak bilimin, dinin, inancın ve seküler düşüncenin bir toplumda bir arada var olabileceğini somutlaştırmaktadır (O’Biren ve Noy, 2015).

METODOLOJİ

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada, sosyal medya platformlarında yer alan batıl inanç temalı içerikler incelenmektedir. Çalışma batıl inanç içeriklerinin söylem biçimlerini ele almakta, inanç sistemlerinin manipülatif içerikler aracılığıyla yeniden nasıl inşa edildiğini ve dolaşıma sokulduğunu incelemektedir. Algoritmalar kullanıcı davranışı temelli öneri sistemleri üreterek belirli içerikleri sürekli görünür kılmaktadır. Benzer ve etkileşimi yüksek içerikler daha hızlı yayılmakta bu durum batıl inançlar ve yönlendirici mesajların da geniş kitlelere ulaşmasında etkili olmaktadır. Çalışma, sosyal medya platformlarındaki inanç temelli içerik farkındalığı oluşturma açısından önem taşımaktadır.

Araştırmanın Deseni ve Yöntemi

Bu çalışma sosyal medya platformlarında yer alan batıl inanç içeriklerini incelemeyi hedefleyen nitel bir çalışmadır. Araştırmadaki içerikler, Instagram platformlarının arama ve keşfet özellikleri üzerinden incelenmiştir. İçerikleri, keşfet özelliklerine sevgili geri getirme, dua, enerji temizliği, şans, kader, manevi çözüm ve benzeri anahtar kelimeler yazılarak elde edilmiştir. Verilerin tamamı incelenerek batıl inançlara yönlendirme niteliği taşıyan video içerikler araştırma kapsamına dahil edilmiştir. İçerik seçimlerinde görüntülenme, beğeniler, yorum ve paylaşım oranları da dikkate alınmıştır. Araştırmada betimsel analiz ve tematik yöntemler birlikte kullanılmıştır. Bu kapsamda içerikler korku temalı, mucize ve kader vaat eden, aşk ve ilişki düzenleyici, batıl inançları meşrulaştıran, etkileşim devamlılığı sağlama amaçlı kategoriler üzerinden analiz edilmiştir. Tematik analiz bağlamında duygu istismarı, umut vaat eden, korku ve ikna, dini otoriteleri meşrulaştıran ve etkileşim artırıcı gibi temalar belirlenmiştir. Araştırma kapsamında dört kategori belirlenmiştir. Her kategori için iki örnek içerik değerlendirmeye alınmıştır. Analize dahil edilen içeriklerin profilleri kullanıcı gizliliğine uygun olacak şekilde gizli tutulmuş olup verilere Instagram platformunun keşfet ve arama kısmından ulaşılmıştır.

Evren, Örneklem ve Sınırlılıklar

Araştırmanın evrenini sosyal medya platformlarında yer alan batıl inanç temalı paylaşımlar oluşturmaktadır. Araştırma örnekleminde amaçlı örnekleme yöntemi doğrultusunda Instagram platformlarında 2026 yılı içerisinde paylaşılan video içerikleri incelenmiştir. Instagram platformunun tercih edilme sebebi yüksek etkileşim ortamı, hızlı dolaşım ve keşfet sistemi aracılığıyla geniş kitlelere ulaşabilme durumu kaynaklıdır. Araştırmada güncel eğilimleri ortaya koymak amaçlı 2026 yılı içerikleri ele alınmaktadır.

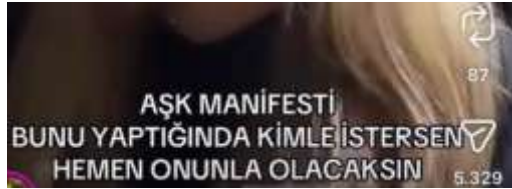
BULGULAR

Yapılan analiz sonucunda dört kategori belirlenmiştir: Aşk ve ilişki manipülasyonu, Etkileşim arttırmaya yönelik içerikler, Dini söylemler ve dini otoritenin meşrulaştırılması, Mucize çözüm vaat eden içeriklerle batıl uygulamaların meşrulaştırılması. Belirlenen kategoriler iki örnek içerik üzerinden sunulmuştur.

Aşk Manifestosu ve Spiritüel Ritüeller

İçerik 1. Aşk Manifesti

65

Şekil 1. Aşk manifestine dair Instagram paylaşımı

Instagram kısa video formatı aracılığıyla bir içerik üreticisi tarafından “aşk manifesti” söylemi üzerinden kullanıcıya belirli bir uygulamayı gerçekleştirdiği takdirde istediği kişiyle birlikte olabileceği mesajı sunulmaktadır. İçeriğin dikkat çekici yönü, kesinlik içeren “hemen onunla olacaksın” ve “%100 işe yarayan taktik” gibi ifadelerin kullanılmasıdır. Bu söylem, kullanıcının duygusal beklentilerini harekete geçirirken aynı zamanda bireyin gündelik yaşam deneyimlerini dijital ritüeller aracılığıyla anlamlandırmasına olanak sağlamaktadır. Görsel sunumda içerik üreticisinin doğrudan kameraya

konusması, samimi bir iletişim dili oluşturmakta ve takipçiler üzerinde güven hissi yaratmayı amaçlamaktadır. Bu durum, sosyal medya içeriklerinde uzmanlık veya bilimsel bilgi yerine deneyim aktarımı ve kişisel önerilerin otorite biçimine dönüşebildiğini göstermektedir. Jenkins’e göre kullanıcılar yalnızca içerik tüketicisi değil, aynı zamanda içerik üretimine ve dolaşımına katılan aktif aktörlerdir. Bu bağlamda kullanıcılar söz konusu “manifest” uygulamasını deneyimleme, yorum yapma, yeniden paylaşma veya kendi deneyim videolarını üretme yoluyla içeriğin yayılım sürecine katılmaktadır. Platform algoritmaları kullanıcı etkileşimini artırma potansiyeline sahip aşk, ilişki ve kişisel dönüşüm içeriklerini görünür kılarak benzer içeriklerin dolaşımını güçlendirmektedir. Böylece bireysel inanç pratikleri, algoritmalar tarafından desteklenen tekrar eden dijital içerik kalıplarına dönüşmektedir.

İçerik 2: Ters bardak manifesti

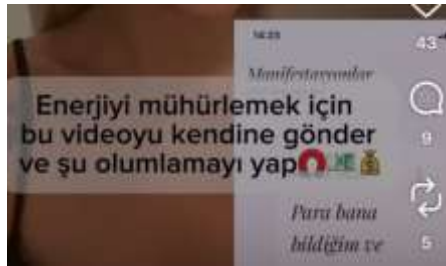

Şekil 2. Ters bardak manifestine dair Instagram paylaşımı

İçerikte bir içerik üreticisi kısa video formatı içerisinde doğrudan izleyiciye hitap ederek belirli bir ritüel uygulaması önermektedir. Paylaşımında ters bardak manifesti” olarak adlandırılan bir uygulama izleyicilerin karşısına aşk ve ilişki beklentileriyle bağlantılı bir ritüel olarak çıkarılmaktadır. İçerik üreticisi kullanıcıları belirli aşamalardan oluşan bir uygulamaya teşvik etmektedir. Bu uygulamada, kullanıcıdan üç gün boyunca beyaz bir kâğıda dileklerini yazması, daha sonra bu kâğıdı katlayarak üzerine ters çevrilmiş bir bardak yerleştirmesi ve bu düzeni belirli gün sayısı boyunca bekletmesi istenmektedir. Sürecin devamında ise söz konusu kâğıdın şeker veya çikolata gibi nesnelerle birlikte meyve veren ve dikensiz bir ağacın altına gömülmesi yapılması gerekliliği belirtilmektedir. İçerikte kullanılan sıradan nesneler olan kâğıt, bardak, ağaç ve şeker gibi öğeler sembolik anlamlarla ilişkilendirilmektedir. Burada nesnelerle birey arasında bir bağ oluşturulmakta, seçilen nesnelerle bireyin duygusal beklentilerinin

gerçekleşmesini sağlayabilecek araçlar olarak sunulmaktadır. Bu bağlamda gündelik nesneler dijital içerik aracılığıyla yeni anlamlar kazanmakta ve bireysel umutlarla ilişkilendirilen ritüel nesneleri haline gelmektedir. “Ters bardak manifesti” olarak adlandırılan bir uygulamada izleyicilere aşk ve ilişki beklentileriyle bağlantılı bir ritüel olarak sunulmaktadır. Uygulama kullanıcıya aşk ve ilişki beklentileri bağlamında sunulmaktadır. İçeriğin temel yapısı, basit bir gündelik nesnenin sembolik anlam yüklenerek duygusal beklentilerle ilişkilendirilmesine dayanmaktadır. Bu tür içeriklerde karmaşık yaşam süreçleri veya kişilerarası ilişkiler, uygulanması kolay ritüeller aracılığıyla çözülebilir hale getirilmektedir. Böylece kullanıcıya belirsizlik ve kontrolsüzlük karşısında kontrol hissi sunulmakta ve gündelik nesneler dijital kültür içerisinde yeni anlamlarla yeniden gerçeklik kazanmaktadır. Pasif izleyici konumunun ötesine geçen Kullanıcılar bir yandan videoyu izlemekte diğer yandan kendilerine sunulan ritüeli deneyimleme, deneyim sonuçlarını paylaşma ve içerik etrafında etkileşim oluşturma süreçlerine dahil olmaktadır. Dijital dünya ve algoritmik kültür yaklaşımı, bu içeriklerin neden yaygınlaştığını açıkça ortaya koymaktadır. Paylaşılan içeriklerdeki etkileşim oranları ve yorumlarda dikkate alındığında algoritmik yapının, kullanıcıların merak, duygusal beklenti ve etkileşim davranışlarını temel alarak yüksek etkileşim potansiyeline sahip içerikleri daha görünür hale getirdiği görülmektedir. Aşk ve ilişki temelli dijital ritüeller, bireysel inanç biçimlerinin sosyal medya ortamında algoritmik sistemler aracılığıyla yeniden dolaşıma sokulduğu kültürel pratiklere dönüşmektedir.

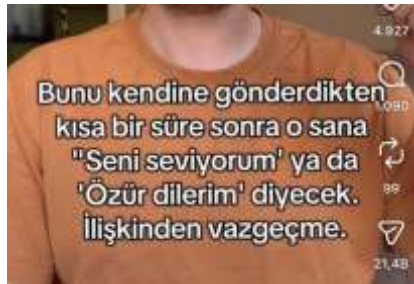
Etkileşim Arttırmaya Yönelik İçerikler İçerik 3.

Şekil 3. Etkileşim arttırmaya dair Instagram paylaşımı

Bu gönderide, sosyal medya platformunda paylaşılan bir videoda, “enerjiyi mühürlemek için bu videoyu kendine gönder” çağrısı dikkat çekmektedir. “Para bana bildiğim ve bilmediğim tüm kaynaklardan kolaylıkla gelir” biçiminde bir olumlama (affirmation) metni yer alan videoda tüm kullanıcılardan bu ifadeyi tekrar etmesi istenmektedir. Bu paylaşım, bireyin ekonomik beklentilerini ve arzularını, hedefleri metafizik bir söylem üzerinden harekete geçirmektedir. Bu gönderi aynı zamanda videoyu kendine gönderme, kaydetme veya tekrar etme şeklinde belirli bir davranış biçimini de yapılması beklenmektedir. Bu noktada içerik yalnızca izlenen bir medya nesnesi olmaktan çıkıp kullanıcıyı eyleme yönlendiren etkileşimsel bir yapı konumuna getirilmektedir. Bu tür içerikler, algoritmik kültürün etkileşim odaklı işleyişine birebir uygun biçimde tasarlanmaktadır. Sosyal medya platformlarında görünür olmak çoğu zaman yalnızca içerik üretimine değil, içerik etrafında oluşan kullanıcı hareketlerine de bağlı olmaktadır. İçeriği kendine gönderme, paylaşma, kaydetme ve tekrar dolaşıma sokma gibi eylemler platform algoritmaları tarafından yüksek etkileşim sinyalleri şeklinde anlaşılmaktadır. Tüm bu süreçte, içerik, katılımcı kültürün (participatory culture) bir örneğine dönüşmektedir. Her kullanıcı yalnızca pasif bir izleyici olmaktan çıkarak içerik dolaşımının aktif bir parçası haline gelmektedir. Metafizik vaatlerin teknik platform mantığıyla birleşmesi paylaşımın en dikkat çekici özelliğidir. İçerik sembolik olarak “enerjiyi mühürleme” iddiası taşıırken, pratik düzeyde algoritmik görünürlüğü ve etkileşim yoğunluğunu artıran bir mekanizma ortaya çıkarmaktadır.

İçerik 4.

Şekil 4. Tarot içeriği

Paylaşımında, bir sosyal medya kullanıcısı elinde tarot kartı tutarak izleyiciye belirli bir mesaj iletmektedir. Ekranda “Bunu kendine gönderdikten kısa bir süre sonra o sana ‘Seni seviyorum’ ya da ‘Özür dilerim’ diyecek. İlişkiden vazgeçme” ifadesi yer almakta ve kullanıcıya romantik ilişkisiyle ilgili umut verici bir gelecek senaryosu hazırlanmaktadır. İçerik, aşk ilişkilerinde yaşanan belirsizlikleri hedef alarak izleyicinin duygusal beklentilerine hitap etmekte ve “kendine gönderme” davranışı üzerinden bireyi sürecin aktif katılımcısı olmaya yönlendirmektedir. Bu noktada etkileşimlilik artırılarak paylaşım hızlı dolaşıma sokulmaktadır. İçerik yalnızca bir öngörü sunmamakta, aynı zamanda kullanıcıyı belirli bir dijital davranışı gerçekleştirmeye çağırmaktadır. Bu içerik, etkileşim ekonomisinin ve algoritmik görünürlük mantığının örneklerinden biridir. Sosyal medya algoritmaları, kullanıcıların içerikle kurduğu yoğun etkileşimleri görünürlük üretiminde önemli bir veri olarak işlemektedir. Özellikle hayal, merak, umut ve duygusal beklenti gibi unsurlar, kullanıcıların içerikle daha uzun süre temas kurmasına ve paylaşım davranışında bulunmasına neden olmaktadır. Duygusal tetikleyicilerin algoritmik sistemlerle bütünleşmekte, kullanıcının içerikle kurduğu ilişki yalnızca anlam üretme şeklinde kalmamaktadır. Algoritmalar dolaşım mekanizmasını güçlendiren bir katılım pratiğine dönüşerek kişisel ve duygusal vaatler, platformların etkileşim odaklı ekonomik yapısının bir parçası haline gelmektedir.

Dini Söylemler ve Dini Otoritenin Meşrulaştırılması

İçerik 5: Dua

Şekil 5. Duaya dair Instagram paylaşımı

Şekil 5’te yer verilen içerik evliliğe yönelik bir ritüeli içermektedir. Ritüel, kullanıcının kendisini veya çocuklarını kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Ritüel kapsamında kullanıcılara İslam dinine özgü dua ile evliliğe yönelik dini pratikler ve söylemler yönlendirilmiştir. Okunacak duanın kullanıcılarda talep ettikleri evliliğin gerçekleşeceği inancı aktarılmaktadır. Hedef kitlesi evlilik talep eden kişi veya ebeveynler olarak vurgulanmıştır. Görselde sansürlenmiş kısım İslam dinine özgü bir dua içermektedir. Böylelikle kullanıcıya dini söylemler sunulmuş, evlilik hayaliyle ilgili inanç ve güven aktarılmıştır. Aynı zamanda hayırlı evlilik, dua ve amin ifadeleriyle dini söylemden yararlanılmaktadır. Görselde yer alan “Amin” yazısı ile kullanıcıların paylaşımın altına “amin” yorumunu yapmaları gerektiği iletilmektedir. Bu yönüyle kullanıcının kolektif katılımı ve dini pratiğinin dijital görünürlüğü hedeflenmektedir. Bu kapsamda dini söylemler, ritüeli meşrulaştırmaktadır. Aynı zamanda mevcut duanın yorumsal katılımı ile gerçekleşeceğine dair inanç pekiştirilmekte olup kullanıcıların kolektif katılımı beklenmektedir. Paylaşımın açıklamasında ise duanın kaç kez okunacağı ve Türkçe karşılığı verilmiş, paylaşımın başkalarına gönderilmesi ifadesine yer verilmiştir. Aynı zamanda başkalarıyla yapılacak paylaşımın enerjiyi arttıracak bilgisi eklenmiştir. Bununla birlikte ritüelin platform içinde ve farklı platformlarda paylaşarak etkileşimin artırılması beklenmektedir.

İçerik 6: Dini söylemler

Şekil 6. Dini söylemlere dair Instagram paylaşımı

Örnek içerikte verilen bilgi dini ve kültürel bir inanç olan nazara yönelik ritüeli kapsamaktadır. Paylaşımında sunulan “nazar testi” ile kullanıcıların nazardan kurtulacağına dair inanç aktarılmaktadır. “Hayatım değişti” ve “Ailesini seven” söylemleri ritüelin etkinliğine dair inancı pekiştirmektedir. “Aile” vurgusu paylaşılan ritüelin bireysel olmadığını, nazarın aile ile ilişkilendirilebileceğini ve aileye karşı sorumluluk ürettiğini öne çıkarmaktadır. Aynı zamanda “Hayatım değişti” ifadesinin görselde yer alması, ritüele dair ilgiyi ve video görüntülenmesini artırma niteliği taşımaktadır. Paylaşımın açıklamasında ise “hayatımı değiştiren sirke” başlığı ile ritüel kapsamında gerekli görülen ürünlerin bilgisi verilmiş, ihtiyaç duyabileceği düşünülen başka kişilerle paylaşımı talep edilmiştir. Aynı zamanda aile, çocuk, huzur, yuva kavramlarıyla ritüelin kapsayıcılığı vurgulanmıştır. Kullanıcı, kendi deneyimi üzerinden ritüelin nasıl ve kaç gün gerçekleştiğini ve sonucunu paylaşmış, ritüeli deneyimler üzerinden inandırıcı kılmıştır.

Sosyal medya platformlarında yer alan ifadeler kişilerin manevi yönünü pek çok kategoriden hedef almaktadır. Ritüellerin bireysel işlevlerinin yanında aile bağları ile ilgi çekilmekte ve deneyimler aktarılarak inandırıcılık artırılmaktadır. Kullanıcılar paylaşımları tekrar paylaşarak veya yorumlar yaparak benzer deneyimler yaşayabileceği inancını pekiştirmektedir.

Mucize Çözüm Vaat Eden İçeriklerle Batıl Uygulamaların Meşrulaştırılması

İçerik 7: Hızlı ve kolay bir çözüm aracı olarak ritüeller

Şekil 7. Ritüellerin hızlı ve kolay çözüm araçları olarak sunulması

İçerik, bir aşk ritüelini ortaya koymaktadır. Ritüel kapsamında “bu kadar kolay” ifadesiyle mucizevi çözüm vaadi yer almakta olup ritüelin kolay ve hızlı çözüm söylemi bulunmaktadır. Kağıt ve kalem ile ritüelin gerçekleştirileceği ve bağlanması istenen kişinin bu ritüel ile bireye bağlanacağı inancı üretilmektedir. Paylaşımın açıklamasında ritüelin detaylarına yer verilmiş, sayılar, semboller ve isimlerle arzu edilen kişinin hayata çok hızlı ve kolay dahil edilebileceği belirtilmiştir.

Ritüeller bireylerin inançları ile arzu ettikleri durum, olay, kişi vb. olgulara ulaşmaları yönündeki umudu arttırmaktadır. Şekil 7’de sunulan içerik, kullanıcıların talep ettikleri durumu elde etmek için en hızlı ve kolay çözüm olarak etki altına alma niteliği taşımaktadır.

İçerik 8: Doğa olaylarına dair ritüeller

Şekil 8. Mucize çözüm vaat eden astrolojik ritüel paylaşımı

İçerik, bir bolluk ritüeline işaret etmektedir. Önerilen ritüelde finansal çözüm vaadi yer alarak astrolojik bir meşrulaştırma bulunmaktadır. “Tüm borçlarını kapat” ifadesi ritüelin finansal problemlere çözüm olarak sunulduğunu göstermektedir. Ritüelin “Mavi Dolunay” olarak adlandırılması astrolojik niteliğine dayandırılmaktadır. Açıklamasında yer alan ritüelin uygulama yöntemi ve içeriğin tekrar paylaşılması talebi ile diğer içeriklerde olduğu gibi paylaşımın yeniden üretimini desteklemektedir. Tüm borçların bir ritüelle kapanacağı inancı yer alan

ifadelerle pekiştirilmekte ve kullanıcı ritüelin parçası olmaya teşvik edilmektedir.

Dijital ortamda yapılan paylaşımlar ve yorumlar kullanıcıların birbirleriyle olan etkileşimini arttırarak ortak bir enerji yaratılacağı yönünde sunulmaktadır. Bireylerden talep edilen yeniden paylaşma, farklı kişilere iletme, yorum yapma eylemleri ritüellerin parçası olarak sunulmakta ve arzu edilen sonucun daha etkin ve hızlı olacağına dair inanç pekiştirilmektedir.

SONUÇ

Çalışma, modernleşmeyle birlikte etkisinin farklılaşacağı beklenen inanca dayalı pratiklerin algoritmik kültürdeki dönüşümünü ritüeller üzerinden dijital ortamda nasıl yeniden üretildiğini ve şekillendiğini incelemektedir. Bu kapsamda elde edilen bulgular ritüellerin ortadan kalkmadığını, dijital ortamda yeniden anlam kazandığını ve şekillendiğini ortaya koymaktadır. Geleneksel ritüeller medyada paylaşılmaya başlanmış, algoritmalar aracılığıyla görünür hale gelmiştir. Bununla birlikte yeni ritüeller oluşmuş, farklı toplumların dolaşıma soktuğu batıl inanç pratikleri ortak anlamlar üretilmesine olanak sağlamıştır. Modern öncesi toplumlardaki ortak anlam kodlarının bireyselleşen modern toplumdaki anlam arayışı ile devam ettiği ve günümüz dünyasında algoritmik boyutta ortak anlam kodlarının üretilmesiyle görünür hale geldiği görülmektedir. Bu yönüyle dijital ritüeller ortak anlam kodlarının üretilmesinde etkin rol oynamaktadır. Kullanıcıların aktif üreticiler ve katılımcılar haline gelmesi kolektif katılımı beraberinde getirmiş, yeni kolektif ritüellerin üretilmesi söz konusu olmuştur. Ritüeller katılımcı kültürün etkisiyle sürekli olarak yeniden dolaşıma girerek yeniden üretimi olanaklı kılmıştır. Weber'in büyü bozumu yaklaşımının savunduğu modern dünyanın büyüden uzaklaşacağı inancının aksine inanca dayalı pratiklerin dijital ortamlarda yeniden görünür kılındığı görülmektedir. Dijital ortam, bu pratikleri ve bunlara bağlı olan ritüelleri yeniden şekillendirerek gündelik yaşamın parçası haline getirmiştir.

Çalışma kapsamında incelenen içerikler, dini söylemlerle ritüellerin meşrulaştırıldığını, mucize vaat eden ritüellerin yaygınlaştırıldığını,

kullanıcıların çözüm arayışlarını dijital ortamda şekillendirdiğini göstermektedir. Bununla birlikte ritüeller birer inanç pratiğı olmalarının yanı sıra algoritmik görünürlüğü arttırmayı sağlayan etkileşim pratiklerini içermekte olup dijital içerik üretiminin parçası olarak öne çıkmaktadır. Durkheim'ın yaptığı toplumsal dayanışma analizi ve kolektif anlam üretme pratiklerinin algoritmik kùltürde karşılık bulduğı, Jenkins'in katılımcı kùltür ifadesiyle açıkladığı kullanıcıların tüketen pasif alıcılar konumundan üreten ve algoritmik dolaşımın birer parçası haline gelmesini sağlayan pratiklerinin ritüeller kapsamında yorum yapma, paylaşma ve yeniden üretme olarak dikkat çektiğı görölmüştür. Bununla birlikte algoritmik kùltürün büyüyü yeniden üretmesi ve şekillendirmesi, Weber'in modernleşmeyle birlikte yaşanacağı beklenen büyü yitimi yaklaşımı ve bu yaklaşıma dair ortaya koyulan modern sonrası dönemde yeniden büyülenme ifadesi ile sunulan tartışmalara dahil olabileceğı düşünölmektedir. Çalışma, bu yönüyle modernleşmenin getirdiğı rasyonel düşüncenin yok edeceği ya da etkisinin azalacağı büyü ve inanca dayalı pratiklerin sosyal medya platformlarında farklı söylemlerle yeniden görünür hale getirilerek anlam kazandığını göstermektedir. Algoritmalar bu yönüyle kodlar olmalarının yanı sıra ritüelleri gündelik yaşamın parçası haline getiren kùltürel araçlar olarak işlev görmektedir. Sonuç olarak bu çalışma, geleneksel ritüellerin yeniden kurgulanarak algoritmik kùltürde görünürlük kazandığını ve dijital platformların bu kurgulanma süreci içinde belirleyici bir rol üstlendiğini ortaya koymuş, algoritmik kùltür, dijital görünürlük ve dijital ritüeller alanına katkı sunmayı amaçlamıştır.

KAYNAKÇA

Bucher, T. (2012). Want to be on the top? Algorithmic power and the threat of invisibility on Facebook. *New Media & Society*, 14(7), 1164-1180.

Cottle, S. (2006). Mediatized rituals: beyond manufacturing consent. *Media, Culture & Society*, 28(3), 411-432.

Couldry, B. (2003). *Media Rituals: A Critical Approach*. London: Routledge.

Draper, S. (2014). Effervescence and Solidarity in Religious Organizations. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 53(2), 229-248.

Durkheim, E. (1915). *The Elementary Forms of the Religious Life: A Study in Religious Sociology*. G. Allen & Unwin. Internet Archive.

Jenkins, H. (1992). *Textual Poachers: Television Fans and Participatory Culture*. London: Routledge.

75

Jenkins, H. (2006a). *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York: New York University Press.

Jenkins, H. (2006b). Welcome to convergence culture. *Henry Jenkins*, 19, 1-6.

Jenkins, H., & Jie, Y. (2024). The path from participatory culture to participatory politics: A critical investigation—An interview with Henry Jenkins. *Communication and the Public*, 9(1), 11-30.

Karaman, K. (2010). Ritüellerin Toplumsal Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010(21), 227-236.

Marotta, M. (2024). A disenchanted world: Max Weber on magic and modernity. *Journal of Classical Sociology*, 24(3), 224-242.

Marshall, G. (2005). Sosyoloji Sözlüğü. Çev. Osman Akınhay & Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

O'Brien, T. L., & Noy, S. (2015). Traditional, Modern, and Post-Secular Perspectives on Science and Religion in the United States. *American Sociological Review*, 80(1), 92-115.

Philodepia. (2025). Science as a Vocation. Philodepia.

Rimé, B., & Páez, D. (2023). Why We Gather: A New Look, Empirically Documented, at Émile Durkheim's Theory of Collective Assemblies and Collective Effervescence. *Perspectives on Psychological Science*, 18(6), 1306-1330.

Türk Dil Kurumu (t.y.). Ritüel. Güncel Türkçe Sözlük.
<https://sozluk.gov.tr>

Weber, M. (1946). Science as a Vocation. In H. H. Gerth & C. W. Mills (Eds.), *From Max Weber: Essays in Sociology* (pp. 129-156). Oxford: Oxford University Press.

BÖLÜM 3

DİJİTAL MEDYADA POSTMODERN TEZAHÜR: KICK CANLI YAYIN PLATFORMU ÜZERİNE İNCELEME

FAHRETTİN GİRGİN

Atıf: Girgin, F. (2026). Dijital Medyada Postmodern Tezahür: Kick Canlı Yayın Platformu Üzerine İnceleme. Harranoğlu, S. (Ed.), Yeni Dünya Düzeninde İletişim Çalışmaları. AI.LabsPublishing.

¹ İstanbul Aydın Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, fahrettingirgin@aydin.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0800-4837

GİRİŞ

Gelişen teknoloji, kültürler arası etkileşim ve hızla değişen sosyal dinamiklerle birlikte postmodernizm olarak adlandırılan düşünce akımı, 20. yüzyılın ikinci yarısında entelektüel sahnede belirgin bir güç haline gelmiştir. Görece yeni olarak nitelendirilen postmodernizm olgusu, sanat ve edebiyatın yanı sıra felsefe, toplum bilimleri ve ekonomi politik gibi alanlarda da kendisini göstermektedir.

Postmodernizm genel üzere klasik normları, anlatıları ve değerleri sorgulayarak onları yeniden şekillendirme çabasıyla tanınmaktadır. Temelinde büyük ölçüde, modernizmin hedeflediği evrensel gerçeklik ve tek doğru anlayışına karşı bir tepki bulunmaktadır. Dolayısıyla modernizm bilimsel ilerleme ve evrensel gerçekliğin arayışında iken postmodernizm, gerçeğin göreceli ve çoklu olduğunu savunmaktadır. Bu anlamda postmodernizm süregelen anlatıların, ideolojilerin ve kültürel normların ötesine geçerek çeşitliliği ve çokseseliliği vurgulayan hem teorik hem de pratik bir durumdur. Nitekim modernizmle gelişen üretim ilişkileri, sosyal pratikler ve eleştirel yaklaşımlar postmodernizm ile pek çok dönüşüme uğramıştır. Bunlardan biri ise kitle iletişim araçlarında ve onların kullanımında oluşan değişikliklerdir. 2000’li yıllar ile ortaya çıkan, dijital medya veya yeni medya olarak isimlendirilen bu değişim, postmodernizmin teknolojik bir tezahürü olarak nitelendirilebilmektedir.

Dijital medyanın postmoderniteyle beraber ortaya çıkarttığı diyalektiğin görünür kılındığı en önemli toplumsal yapılardan biri ise canlı yayın (streaming) platformlarıdır. Ana akım medya ürünlerinden farklı olarak gerçek zamanlı etkileşim, katılımcı üretim, içerik üreticisi odaklı ekonomik modeller ve platformlar arası yayıncı dinamizmi gibi özellikler, bu platformları, postmodern toplumsal hareketliliğin anlaşılır bir biçimde gözlemlenebildiği dijital mekânlara dönüştürebilmektedir. Özellikle 2022 yılında faaliyet göstermeye başlayan Kick canlı yayın platformu, kısa sürede alanında popüleriteye sahip içerik üreticilerini bünyesine katması, üretici merkezli gelir yapısı ve görece esnek içerik politikası sayesinde dijital medya ekosisteminde

gözle görülebilir bir konum elde edinmiştir. Bu yönüyle Kick yalnızca yeni ortaya çıkmış bir canlı yayın platformu olmasının çok daha ötesinde; postmodernizmin merkeziyetsizlik, çoğulculuk, kimliğin akışkanlığı, hipergerçeklik, platform kapitalizmi ve üretici-tüketici ilişkilerindeki dönüşüm gibi başlıca kavramların günümüz dijital medya mekânsallığındaki yansımalarını incelemek açısından uygun bir örneklik teşkil etmektedir. Bu doğrultuda çalışmada ilk olarak postmodern düşüncenin kilit kavramları ile dijital medya arasındaki diyalektik ilişki ele alınmış olup, söz konusu kuramsal çerçeve Kick platformu çerçevesinde açıklanarak postmodern parametrelerin canlı yayın ekosisteminde nasıl somutlaşabildiği tartışılmıştır.

POSTMODERNİZM: KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

Postmodernizm kavramı çok farklı anlamlarda kullanılmaya oldukça müsaittir. Dolayısıyla bazen olumlu bazense olumsuz tanımlamalarla kullanılmıştır. Özellikle Marksist düşünürler tarafından postmodernizm, negatif bir kavram olarak ele alınmış ve sıklıkla eleştirilmiştir. Örneğin Andrew Britton postmodernizm için “yeni bir söylem ve kültürel sermaye arayışı içerisindeki entelektüellerin aldatıcı bir icadı” demiş, Jürgen Habermas ise “özgürleştirici modern teorileri ve değerleri değersizleştirmeye çalışan başka bir muhafazakâr ideoloji” tanımını kullanmıştır (Özsevgeç, 2017, s. 136).

Diğer yandan sosyolog Daniel Bell ve J. F. Lyotard postmodernizmi emeğin bilgiye geçişi olarak ele almış ve onu sosyal bir sıçrama olarak görmüşlerdir (Bell, 1976; Lyotard, 1997). Keza Jean Baudrillard’a göre de postmodernizm toplumsal bir olgudur. Postmodernizm çağında gerçek ve sahte arasındaki ayrım bulanıklaşmış ve hakikat dediğimiz şey tamamen yok olmuştur (Baudrillard, 2011).

Postmodernizm genel çerçevesiyle içerisinde uzun süreli bir akıl yürütmeyi, bilimi ve özgürlüğü sorgulamayı, en önemlisi de modernizmin eksik ve olumsuz yönlerini ortaya çıkararak tekrardan ele almayı barındırmaktadır. Bu anlamda postmodernizm özgür bir hareket alanıdır. Ludwig Wittgenstein’a göre özgün bir sanat, Michel Foucault ve Jacques Derrida’ya göreyse özgürlük kisvesi altında baskıcı çarklar

işleten modernizme yerinde ve doğru bir başkaldırıdır (Özsevgeç, 2017, s. 136). Belirtilmelidir ki postmodernizm belli bir sistematığa veya analitik çözümleme mekanizmasına sahip değildir. Onun sorunu daha temelde başlamaktadır. Bu yüzden postmodernizm epistemolojiden ziyade ontolojiyle ilgilenmektedir. Çünkü gerçeklik ve bilgi postmodernist çağda geçerliliğini yitirmiştir (Tosun ve Dönmez, 2020). Yazarda, düşünürde veya politikacıda olması gereken tavır; bilginin ne olduğu, doğru olup olmadığı veya faydasının peşine düşmekten çok bilginin ve maddenin varlığı üzerine konuşlanan bir merak olmalıdır.

POSTMODERN DÜŞÜNCENİN TEMEL PARAMETRELERİ

Postmodernizm olgusunu keskin çizgilerle tanımlamak oldukça zor görünmektedir. Sistematik bir düşünce akımından ziyade var olan, doğru kabul edilen tanımlamalara karşı bir duruşu ihtiva etmesinden dolayı, postmodernizme ait parametreleri yapıcı değil, yıkıcı nitelikleriyle ele almak daha doğru görünmektedir. Buna göre postmodernizm eleştirel yönleri şu başlıklar altında maddelenebilir:

Parçalama: Postmodernizmde diyalektik yok sayılarak (Yıldırım, 2015) eklektisizm benimsenmektedir. Onlara göre tümel değil tikel önermeler tartışmaya açılabilir ve bu da bütünden ayrı bir metotla yapılmalıdır. Eklektisizmin gereği olarak yeri geldiğinde tikeller bütüne iliştilerilebilir ancak birleştirme (diyalektik) söz konusu değildir.

Kuralcılığın Yıkılışı: Tek bir anlam ve gerçeğin hiçbir zaman olmadığı kabul edilmektedir. Gerçeklik ve anlam daima çoğuldur. Nitekim teklik olarak sunulan gerçeklik, Foucault'un da üzerinde durduğu gibi iktidar ve yapı ilişkisi içerisinde ele alınan bir gerçekliktir (Foucault, 1984) Bu bağlamda hakikat iddialarını meşrulaştırmaya çalışan otorite biçimleri eleştirel bir sorgulamaya tabii tutulmalıdır.

Ben'in Yıkımı: Benlik denilen şey postmodernist düşünürlere göre sabit ve otonom değildir. Dolayısıyla Friedrich Nietzsche'nin de dediği gibi (Akt. Becermen 2010, s. 364) özne uydurulmuş bir şey olmalıdır. Buradaki özne gerçekliği kavrayabilen öznedir ancak gerçeklik sofistlerde olduğu gibi postmodernistler de tam anlamıyla değişken ve rölatiftir.

İroni: Postmodernizmin konuşma dili ironidir (Tosun ve Dönmez, 2020) Örneğin Nietzsche felsefesini postmodern bir anlatıyla süslemektedir. Dolayısıyla alaycı tavır metne hâkim olur. Keza Franz Kafka'nın *Dönüşüm* romanında kitap boyunca sembolik bir eğretilmeden çok gerçek bir böceğin gününe şahitlik ederiz. Bu böceğin kapital düzenin bocalayıcısı olarak bir insanı temsil ettiği kabul edilse de, postmodernist anlatının gerçeklik sıçramasında böcek ile insan arasındaki ontolojik farklılığın sınırları tamamen bulanıktır.

Merkezin Kaldırılması (Decentering): Buna göre geleneksel norm, değer veya idealler artık yok olmuştur. Tekliğin yokluğu bu duruma sebebiyet vermiştir (Derrida, 1998, s. 109-110). Bu yokluğun en büyük örneği ise pek çok kültürün kaynaşması olarak verilebilir. Ara kültürler zaten yok olmakta ve insanlık medeniyeti tek bir kültür altında zapt edilmeye çalışılmaktadır.

Zaman: Postmodernist anlayışta her şey değişken ve akışkandır. Onlar için zaman, oluşu içerisinde hapseden ve onu sürekli tekrar eden bir olgudur. Dolayısıyla geçmiş veya gelecek diye bir şey yoktur. Sonsuz bir şimdilik vardır.

Her Şey Gider. (*Anything goes*): Postmodernist anlatı “ya... ya da...” yerine, “hem... hem de...” ile ilgilenmektedir. Bu Herakleitos'taki *her şey akar, her şey dönüşür*ün bir ifadesi olarak Nietzsche'de tekrarlanan *bengidönüşün* anlatısıdır. O zaman evrensellik kesinlikle gerçekleştirilebilir bir hedef olarak görünmemektedir.

-İzmlerden Kurtuluş: Postmodernist düşünürlere göre Rasyonalizm, Liberalizm, Marksizm, Kapitalizm, Sosyalizm vb. tüm -ci'ci anlatılar prototip anlatılardan öteye geçememektedir. Dolayısıyla hepsi reddedilmelidir.

Modernizme Ret: Modernizmin değerleri tekrardan ele alınmalıdır.

DİJİTAL MEDYA İLE POSTMODERNİZM ARASINDAKİ DİYALEKTİK

Dijital medya postmodernizmin teknolojik bir tezahürüdür (Özdoyran, 2019). Geleneksel sınırların, evrensel gerçekliklerin ve büyük öykülerin altüst edildiği bir çağda dijital medya ve postmodernizm arasındaki ilişki, modern düşüncenin temelini sarsan bir evrimin izlerini taşımaktadır. Postmodernizm, modernizmin tek ve evrensel gerçeklik anlayışını sorgulayarak çoklu perspektifleri, çeşitliliği ve bireysel deneyimleri ön plana çıkarmıştır. Bu düşünce akımının yükselişi aynı dönemde teknolojinin hızla ilerlemesiyle örtüşerek dijital medyanın araçları, üretimi, tüketimi ve içerikleri üzerinde büyük bir etki bırakmıştır.

Dijital medya, iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan bir fenomen olarak postmodernist düşünceye paralel bir evrim göstermektedir. Geleneksel medya anlayışının aksine dijital medya tüketicileri sadece içeriği tüketen değil, aynı zamanda içeriği üreten etkileşimli bir katılımcı olarak konumlandırılır (Toffler, 1980). Bu noktada postmodernizmin vurguladığı çokseslilik ve çeşitlilik, dijital medyanın temel özelliklerinden biri haline gelmektedir. Nitekim postmodernizm, gerçeğin nesnel bir varlık olmadığını, aksine kişisel ve kültürel perspektiflere bağlı olarak değişebileceğini savunmaktadır. Dijital medya ise sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik ve etkileşimli medya gibi teknolojilerle gerçeklik algısını şekillendirmekte ve bireylere farklı perspektifler sunabilmektedir. Bu, postmodernist bakış açısının teknoloji aracılığıyla güçlenmesine işaret etmektedir.

Metinlerin, eserlerin ve iletişimin parçacı ve bağlamsal bir yapıya sahip olduğunu vurgulayan postmodernizm, dijital medya aracılığıyla kullanıcılara bu parçacılığı deneyimleme ve bir araya getirme fırsatı sunabilmektedir. Sosyal medyanın paylaşım platformları, kullanıcıların farklı içerikleri kendi bağlamsal çerçevelerinde birleştirmelerine olanak tanıyarak, postmodernizm olgusunun dijital medya ile olan mündemiç ilişkisini gözler önüne sermektedir.

Özetlemek gerekirse dijital medya ve postmodernizm arasındaki bu organik ilişki, günümüzdeki iletişim ve kültürel dönüşümün temel taşlarından birini oluşturmaktadır. Teknolojinin getirdiği interaktif ve çok boyutlu iletişim ortamları, postmodernist düşünceyi güçlendirerek,

bireylerin çoklu perspektiflerle dünyayı deneyimlemelerine olanak tanımaktadır. Bu birliktelik, modern düşünce paradigmasının sınırlarını zorlayan ve yeni bir iletişim çağının kapılarını aralayan bir dönüşümü simgelemektedir. Postmodernizm ile dijital medya arasındaki organik bağı niteleyen üç paradigma şunlarla tanımlanabilir:

1. *Benlik/Tek kimlik reddedilir:* Yukarıda da değinildiği üzere postmodernist anlatı *benliğin yıkımını* ön planda tutmaktadır. Dijital medyada ise bu yıkım sosyal medya ürünlerinde çokça müşahade edilebilmektedir. Paylaşılan içerikler anonimler veya tanınmayan kişiler tarafından üretilebilmekte, ancak durum böyle olduğunda dahi üretilen ürüne itimat gösterilebilmektedir. Çünkü esas olan üretici değil üründür.

2. *Anlamın tekilliği değil çoğulluğu mümkündür:* Anlam hiçbir zaman tek ve sabit bir şekilde alımlanamaz (Hall, 1980). Milyarlarca algının olduğu bu dünyada milyarlarca anlam var demektir. Bu durum dijital medya ürünlerinde oldukça rastlanılabilir bir durumdur. Sadece dijital medya ürününün üretildiği mecranın\markanın değişmesi bile anlamın çoğullaşmasına sebebiyet verebilmektedir. Örneğin muhalif kimliğiyle öne çıkmış bir kullanıcının Twitter’da yaptığı aynı paylaşım, yandaş kimliğiyle ön planda olan bir kişinin yaptığından farklı anlamlandırılabilir. Ya da aynı haberin aynı kişiden Twitter’da yapılması ile Facebook’ta yapılması arasında alımlayıcı üzerinde anlam farklılıkları oluşabilmektedir. Bu, McLuhan’ın “araç, iletidir” (1970, s. 7-10) iddiasının dijital medyadaki somut görünümüdür.

3. *Metinlerarasılık:* Bu, postmodernizmin önemli bileşenlerinden birisidir ve bir zorunluluktur. “Hiçbir sözcük ne yenidir ne de yansız ama sözcük, yaşamını sürdürmüş olduğu bağlamlarla, daha önceki söylenmişliğiyle doludur” (Öğeyik’ten aktaran, Azap 2014, s. 13). Edebiyatta olduğu gibi dijital medya da *metinlerarasılık* kaçınılmazdır. Çünkü verili eylem ve fikir sahası herkese aynı oranda zaruri kılınmaktadır. Herhangi bir haber sitesinde, blogda, ansiklopedi sitelerinde ya

da sosyal medyada eşsiz bir anlatımın olması imkânsız gibidir. Ürünler, üretildikleri alandan etkilenmektedirler. Bu da benzer anlatı tonlarının ortaya çıkması ve metinlerarasılığın ya da - sosyal medya tabiriyle- paylaşımlararasılığının kaçınılmazlığını göstermektedir.

Postmodernizmi bireyciliğin silinişi, bilimin ve özgürlüğün karşıtı gibi negatif bir pozisyonda konumlandırıan anti-postmodernist düşünürler; dijital medyanın alımlacıısıyla olan ilişkisinde bireyin sermayeleştirilmesi, süperpanoptikona hapsedilmesi ve gerçekten uzaklaştırılmasının, dijital medya kanalıyla kuvvetlenmiş bir sorun olduğunu öne sürmektedirler (Fuchs, 2021; Poster, 1990; Baudrillard, 2011). Ancak belirtilmelidir ki bu krizler dijital medyadan önce de zaten vardılar ve göz önündeydiler ancak günümüz dünyasında olduğu kadar görünür değildiler. Dijital medya ise dijital çağın bir göstereni konumuna yükselerek bireye ve topluma farkında olmadığı bu krizleri hatırlatmaktadır. Dolayısıyla postmodernizm olgusunun bir çözüm değil tespit olduğunun altını çizmek gerekmektedir.

Foucault, modernizmi bir düzenlilik rüyası olarak görmektedir. Ona göre insanlık tarihi, subjektif olanın objektif olarak sunulmasının tarihidir. Postmodernizmin göreviyse rasyonel olanı yerinden edip irrasyonel olanı ikame etmek değil, aksine, rasyonel görünenin irrasyonel olduğunu göstermektir (Özdoyran, 2019, s. 193-194). Bu bağlamda dijital medya çözümlemeleri bunun en büyük örneğidir. Dolayısıyla Foucault'un tarihselciliği (epistemolojik rölativizmi) veya Derrida'nın yapı-sökümü, yerinden etme değil var olan hegemonyayı sarsma üzerine kuruludur. Ancak yine de postmodernizm, ekonomi politik sistemli bir çözüm sunamamaktadır. Zaten postmodernizmin çözüm üretmek gibi bir iddiası da yoktur. Fakat buna ek olarak onun iktidarı ve bireyi sarsmak gibi dürtükleyici bir yanı vardır. Modernizmin kapitalizme yarayan iletişim anlayışlarına (hümanizm gibi) ve bunun sonucunda küreselleşmeci teknolojik gelişmelere önyak olduğu düşünüldüğünde, postmodernist anlatının eleştirel yönü küçümsenemez. Aslında o, tüm eleştirel kuramların yaptığından daha fazlasını yapabilmektedir. Kavramları, olguları ve değerleri yeniden

tartışmaktadır. Ancak bu irdeleme süreci şu anlık sermayeci veya tekelci anlayışa bir çözüm üretebilecek kudrette görünmemektedir.

DİJİTAL MEDYA İLE POSTMODERNİZMİN ORTAK HATLARI

Genel olarak dijital medya ile postmodernizm arasındaki ortaklıklar şöyle sıralabilir:

1. Postmodernist metinlerde olduğu gibi dijital medya ortamındaki nesnelerin organizasyonu da kompozisyonu da keyfi, merkezsiz ve kesintilidir. Örneğin Adorno ve Max Horkheimer'in yazdığı *Aydınlanmanın Diyalektiği* (1995) eseri giriş-gelişme-sonuç kompozisyonu yerine parçalı bir yapıya ve doğrusal olmayan bir ilerleyişe sahiptir. Tek bir lineer okuma düzenine zorlanmayan okuyucu, okumaya nereden isterse başlayabilir. Benzer bir yapı yeni medya ortamlarında da gözlemlenmektedir. Örneğin Wikipedia kullanıcılarının önemli bir bölümü platforma doğrudan ana sayfa üzerinden değil, Google gibi arama motorları aracılığıyla belirli bir maddeye yönlendirilerek erişmektedir. Nitekim arama motorları üzerinden herhangi bir ansiklopedik soru sorulduğunda cevap olarak Wikipedia öne çıkarılmaktadır.* Aslında Wikipedia'nın anasayfasına girildiğinde günün sözleri, o güne ait icat veya buluşlar ya da önemli insanların anıldığını görülebilmektedir. Ancak ülkelerdeki Wikipedia kullanımı tam anlamıyla bir rastgelelik içermekte, kullanıcı siteye istediği yerinden dahil olabilmektedir. Aynı şekilde Türkiye menşei Ekşi Sözlük sitesi gibi pek çok sözlük sitesinde de bu durum mevcuttur. Dolayısıyla Kullanıcı, hipermetin bağlantıları aracılığıyla herhangi bir maddeden başka bir maddeye doğrusal olmayan biçimde geçiş yapabilmekte; böylece içerik tüketimi sabit bir başlangıç veya bitiş noktasına bağlı kalmamaktadır.

2. Dijital medyada alımlama çoğullaşmıştır. Geleneksel medyada okuma, dinleme veya izleme tamamen lineerdir. Alımlayıcı söz konusu medyum üzerinden belli bir istikamette seyre zorlanır. O yüzden de

* Günümüzde bu durumun yerini, tarayıcılar tarafından alt yapısı sağlanan Yapay Zekâ araçları almaktadır.

yazar neyi anlatıyor veya neyi ima ediyorsa onu anlamak zorunda bırakılmaktadır. Bu da anlamın tek ve sabit olduğu sanrısını oluşturabilekte ve yaratıcılığı kısıtlayabilmektedir. Dijital medyada ise zamansızlık ve mekânsızlık hakimdir. Bir radyo dinletisi, TV programı veya film ile vakit geçirmek veya enformasyon edinmek isteyen alımlayıcı bunu istediği vakitte, üreticinin ona söz konusu içeriği tüketmesi için belirlediği bir zaman kısıtlamasıyla sınırlanmayarak yapabilmektedir.

3. Foucault'un *heterotopya* kavramı da sosyal mecraların kendisi olarak ele alınabilir. Çünkü Foucault heterotopya ile bir *counter site*'dan (karşı mahalleden) bahsetmekte ve heterotopyaların ana akım mekânların yapısal anlamını ters yüz ettiğini söylemektedir (Foucault, 1984). Buna göre hapisaneler, psikiyatri klinikleri, aynalar ve sanal mekânlar birer heterotopyadır (Foucault, 1984, s. 4-5). Dolayısıyla kurlsızlık, merkeziyetsizlik, kimliksizlik ve çoğulluk özelliklerinden dolayı dijital medyayı da heterotopik bir mekân olarak tanımlamak uygun görünmektedir.

4. Roland Barthes'ın yazarın ölümünü ilan etmesi (1977) postmodernist anlatının temelini oluşturmaktadır. Barthes'e göre üretilen ürünün sahipsiz olması büyük önem taşır çünkü böyle bir durumda anlam yazarın kıskacından kurtulur. Aksi halde her seferinde yazara danışan okuyucu, yazarı Tanrılaştırır ve bir tiran-yazara dönüştürür (Demirtaş, 2016). Dijital medya Barthes'ın bu amacını gerçekleştirmiş gibi görünmektedir. Öyle ki dijital medyada üretici-ürün-tüketici ilişkisinde özneler buharlaşır ve yalnızca ürün varlığını korumaya devam eder. Medya ürününün üreticisini\yazarını öldürmesine en güzel örneklerden biri belki de sosyal medyadaki paylaşım butonlarıdır. Bu eklentiler sayesinde kişi, kendi profilinde başka birisinin içeriğini olduğu gibi yayımlayabilir, daha da ileri giderek söz konusu ürünü kopyala-yapıştır yoluyla alıntılıyabilir\anonimleştirebilir. Bu ise metnin yazarının yeni medyadaki akıbetinin Barthes'ın arzusuyla paralelleşen bir göstergesidir.

5. Dijital medya, kullanıcısının bir simulakruma dönüşmesinin güdüleyicisidir. Artık bireyler için sosyal medyadaki kimlik ile fiziksel

dünyadaki kimlik arasında özel ve kamusal alan farkını andıran bir fark vardır. Nitekim bunun da ötesinde anonimleşme kendisini göstermektedir. İnternet medyasında üretimde bulunmak ya da tüketmek için gerçek bir kimliğe gerek bulunmadığından, anonim bir hesap açılarak başka bir isim ve soyad, sahipsiz veya başkasına ait bir profil fotoğrafı ve hayali bir biyografi kurgulanarak uydurulmuş bir kişilik meydana getirilebilmektedir. Bu ise postmodernizmin kavramlarından biri olan simulakrumun tam olarak kendisini anımsatmaktadır.

DİJİTAL MEDYA VE POSTMODERNİZM ÖZELİNDE GÜNCEL BİR ÖRNEK: KICK CANLI YAYIN PLATFORMU

Bir internet yayın platformu olarak Twitch'e rakip veya muadil olarak 2022 yılında ortaya çıkan Kick, ücret politikası (yüksek kazanç), düşük bağış komisyonu talebi ve Twitch'e nazaran daha esnek içerik çeşitliliği sayesinde hem dünya çapında hem de Türkiye'de hızla popülarite kazanmaktadır (BBC, 2026).

90

Kick'i esas olarak popüler kılan unsur seyirci değil üretici kaynaklı dinamiklerdir. Bugün Kick platformuna izleyici gözünden bakıldığında; Twitch, DLive, NimoTV vb. streaming platformlarından farklı şeyler vaat ettiğini söylemek güç görünmektedir. Ancak üretici (yayıncılar) gözünden bakıldığında Kick oldukça kazançlı bir platform olup, Twitch gibi yayın platformlarının sağladığı avantajların (tanınırlık, sponsorluk vb.) yanında oldukça makul bir gelir getirmektedir.

Kick'in yükselişindeki nihai neden, Twitch gibi platformlarda yayınlar yaparak büyük izleyiciyi kitlelerine sahip olan yayıncılara yapılmış olan sözleşme teklifleridir (Ehlinger, 2025, s. 3). Bu teklifler öylesine cazip gelmiş olacak ki pek çok yayıncı ünlenmiş oldukları platformları bırakarak yayınlarını Kick üzerinde gerçekleştirmeye başlamışlardır. Platformu değil, yayıncıyı önemseyen izleyici kitleleri ise takip ettikleri bu yayıncılarla beraber Kick platformuna geçiş yapmışlardır (Browning, 2023). Kick, günümüzde hem üretici hem de tüketici bazlı yoğun bir ilgiye sahiptir. Önceleri Twitch vb. yayın platformlarında tanınırlık kazanmaya ve dolayısıyla izleyici kitlesini büyütmeye çalışan düşük izleyicili veya ilk kez yayıncılık yapmaya başlayan acemi

yayıncılar da Kick'in popülaritesini fark ettiklerinde, yayınlarını Kick'te yapmaya karar veren internet aktörlerinden biri haline gelmişlerdir (Rogers, 2023). Bu bağlamda günümüzde streaming denilince akla ilk gelen Twitch.Tv, yayın platformu olarak birincil konumunu kaybetmeye başlamıştır.

Her ne kadar Facebook, Instagram, X, TikTok vb. sosyal medya platformları da içerik üreticileri için gelir kapısı haline gelse de streaming platformları, üreticiler için abonelik ve bağış gibi opsiyonları sayesinde direkt olarak ekonomik eğlence-gelir platformu olarak ortaya çıkmışlardır. (Hamilton et al., 2014) Elbette ki yayıncılık platformunun içerisindeki dinamikler, diğer sosyal medya platformlarına nazaran -her ne kadar video-klip, metne dayalı paylaşım ve chatting gibi özelliklere sahip olsa da- başlıca canlı yayınlara (streaming) dayanmaktadır. Facebook, X, TikTok, Instagram gibi diğer sosyal medya ağları ele alındığında onların içerik üretimi şekillerinde video, fotoğraf ve metne dayalı paylaşımlar baskın görünmektedir.. Twitch gibi platformların ünlenmesiyle ortaya çıkan Canlı Yayın türü içerik üreticiliği fotoğraf, video, hikaye gibi durağan paylaşım kültürüne yeni bir soluk getirmiş, izleyiciler gözünden statik içeriklere katılım, durağan içeriklere katılımdan daha cazip hale gelmeye başlamıştır (Hamilton et al., 2014). Bu durumun farkında olan diğer sosyal medya platform sahipleri ise kendi uygulamalarına bu canlı yayın platformlarını entegre etmeye başlamışlardır. Bugün Facebook, X, Tiktok, Instagram, VK vb. dünyaca ünlü hemen her platformda canlı yayın içerik üreticiliği yapılabilmektedir. Ancak Twitch ve Kick benzeri canlı yayın platformları popülaritesini IRL (In Real Life) yayınlarından değil, özel olarak oyun ve eğlence içerikli canlı yayınlardan kazanmaktadır. (Wu et al., 2024) Dolayısıyla IRL yayınları dışında canlı yayın içerik üretimi bakımından çok fazla içerik çeşitliliğe sahip olmayan söz konusu platformlardaki canlı yayınlar, ünlü streaming platformları gibi talep görmemektedirler.

KICK CANLI YAYIN PLATFORMUNUN POSTMODERN DİNAMİKLER ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

Platform kapitalizminde rekabetin giderek yoğunlaştığı (Srniczek, 2017, s. 93-129), içerik üretim süreçlerinde belirleyici unsurun

platformlardan ziyade içerik üreticilerine doğru kaydığı ve izleyicinin diğer sosyal medya ağlarında üstlendiği üretüketici (*prosumer*) konumunun dönüşüme uğradığı dijital medya ekosisteminde, canlı yayın platformları dikkat çekici bir görünürlük kazanmıştır. Bu platformlardan biri olan Kick, dijital medya kültüründe meydana gelen bu dönüşümün postmodern dinamiklerle kesiştiği önemli örneklerden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu bölümde Kick platformu, postmodernizmin temel kavram ve ilkeleri çerçevesinde ele alınacak; platformun yapısal özellikleri, kullanıcı pratikleri ve içerik üretim biçimleri üzerinden postmodern düşünceyle kurduğu benzerlikler incelenecektir. İncelemenin sonunda ise Kick ile postmodernizm arasındaki karşılıklı etkileşim ve diyalektik ilişkinin hangi yönlerden somutlaştığı tartışılarak bütüncül bir değerlendirme ortaya konacaktır.

Platform merkezli üretimden üretici merkezli üretime:

Kick platformunun yükselişinin nedenlerinden biri; sahip olduğu (arayüz, işlevsellik veya yararlılık gibi) teknik özelliklerinden çok, yüksek görünürlüğe sahip içerik üreticilerini platforma çekme stratejileridir (Buckley , 2025; Hamilton, et al., 2014). Twitch'in yayın platformları arasında güçlü bir konumu elinde barındırmasına rağmen yüksek takipçili yayıncıların Kick'te yayın yapmasıyla birlikte izleyici kitlesi de platform değiştirmiştir. Dolayısıyla denilebilir ki bu platform göçü, Kick'in kurumsal veya işlevsel yönünden dolayı değil, içerik üreticilerinin elinde tuttuğu sembolik sermayeden ileri gelmektedir.

Bu durum Lyotard'ın (1997) büyük anlatıların çözülmesi olarak nitelendirdiği şeyle ilişkilidir. Artık canlı yayın üreticileri, geleneksel medyadaki gibi TV veya Radyo kanallarına veyahut da yapımcılara gitmemekte, platformlar yüksek takipçili yayıncıları ellerinde bulundurabilmek adına birbiriyle rekabet etmektedirler. İçerik yönünden bakıldığında ise Kick gibi canlı yayın platformlarında geleneksel hikayeler yerine bireysel hikayeler baskın gelmekte; bilgi, eğlence veya siyaset ana akım söylemin dışına taşıdığı gibi, bu mikro söylemler merkezi medya söyleminden bağımsız bir biçimde dolaşıma girebilmektedir. Lyotard *Postmodern Durum* (1997) isimli eserinde makro hikayeler, merkezi otorite ve stereotiplerin postmodern durum ile yıkıldığını belirtirken, sosyal medya platformları adına da önemli bir

öngöründe bulunmuş gibidir. Kick örneğinde olduğu gibi platformlar bulanıklaşarak üreticiler ön plana çıkmakta, her ideoloji ve kişilikten yayıncılar kendi ekonomik ve kültürel sermayelerini oluşturabilmektedir.

Postmodern kapitalizm:

Kick özelinde postmodern kapitalizmin nüveleri de gözlemlenebilmektedir. Buna göre belirli, sınırlı veya bütçeye dayalı üretim anlayışı yerine esnek üretim anlayışı benimsenmektedir. Yayıncılar istedikleri vakitte yayın yapabilmekte (güçlü yayıncılar için Kick tarafından imzalatılan sözleşmelerinde belirtilen haftalık\aylık saatleri doldurmaları şartıyla), ekonomik sermayelerini yalnızca açtıkları yayın süresince değil, aldıkları reklamlar, sponsorluk ve bağışlarla da büyütebilmektedirler. Dolayısıyla artık üretici yalnızca bir içerik üreticisi değil aynı zamanda kendi markasının da sahibi konumuna dönüşebilmektedir. Castells'in (2008) ağ toplumu yaklaşımında ifade ettiği ağ ekonomisine dahil edilebilecek dijital içerik üretimi, Kick yayıncılarının üretim şekilleri ile benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla üretici artık sınırlanmış bir tekdüzelikte değil, kendi ekonomik ağını yöneten bağımsız bir aktör haline gelebilmektedir.

Değişken özne:

Kick platformunda üretici pozisyonundaki yayıncıların kimlik olgusunun da postmodern özellikler taşıdığı gözlemlenmektedir. Yayıncılar yalnızca eğlence üreticileri değil aynı zamanda yorumcu, reklam yüzü, girişimci veya topluluk lideri gibi çok boyutlu kimlikler üretebilmektedir. Bu kimlikler yayıncının sadece kendi düşünsel ve bedensel emeklerinin neticesinde değil, izleyici etkileşimlerinin sonucu da ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla modern durumdaki özne Kick platformu özelinde statik bir özne değil performatif ve akışkan bir kimliğe sahiptir.

Merkeziyetsizlik:

Kick platformunda üretici düzleminde geleneksel medyadan kopuşlar yaşandığı gibi, izleyici pozisyonunda da yeniden ikame edilen pek çok dinamik vardır. Otorite, merkezileşmekten çok parçalanmış

durumdadır. İzleyici geleneksel medyada olduğu gibi yalnızca izleyici ya da yalnızca tüketici değildir. Mesajlaşma arayüzü ile sürekli akmakta olan sohbete dahil olabilmekte, bağış gönderebilmekte, desteklediği yayıncıya abone olabilmekte ve anlık geri bildirimleriyle içeriğin üretim sürecinin aktif bir parçası haline dönüşebilmektedir. Haliyle Web 2.0 ile hayatımıza giren katılımcı kültür (Jenkins, 2014) postmodernizmin merkeziyetsizleşmiş üretiminin bir sonucudur. Keza bu merkeziyetsizliğin sonucu olarak yukarıda da ifade edildiği üzere streaming menşei platformlarda odağın platforma değil, çok takipçili içerik üreticilerine kaydığı gözlemlenebilmektedir. İzleyici, takipte oldukları yayıncı hangi platformu seçerse onunla birlikte hareket edebilmektedir. Bu durum platformların birbirlerinden kesin çizgilerle ayrıldığı yapılardan çok, üretici hareketliliğine bağlı olarak şekillenen dijital ekosistemler olduğunu göstermektedir.

Mekânsızlık ve zamansızlık:

Sosyal medya içerisine dahil edebilecek hemen her yayın platformunda olduğu gibi Kick platformunda da mekâna ve zamana bağlılık gibi sınır yokur. Dünyanın farklı ülkelerinden farklı zamanlarda üretilen yayın içerikleri yine farklı mekân ve zamanlardaki insanlar tarafından tüketilebilmektedir. Ayrıca Kick'in canlı yayınları arşivleyebilme özelliğiyle söz konusu içerik tekraren tüketilebilmektedir. Dolayısıyla modern dönemin doğrusal zaman konseptinin yerini, parçalı ve sürekli yeniden üretilebilen bir dijital zamansızlık ve mekânsızlığa bırakmaktadır.

Heterotopik mekânsallık:

Bunların yanında Kick, Foucault'un (1984) kavramsallaştırdığı karşı-mekânı (heterotopik mekân) oluşturabilmektedir. Yayıncılar ve izleyiciler, fiziksel dünyanın mekânsal sınırlarını dönüştüren sosyal ağlar sayesinde sınırlandırılmış bir mekânsallığın dışında deneyim yaşamaktadırlar. Kısıtlılığın ve sansürün görece az olduğu, fiziksel kamusal mekânlardan özgür dijital mekânlara kaçan yayıncılar ve izleyiciler, Kick platformunda yalnızca var olan bu mekânsal deneyimi tüketmemekte aynı zamanda sohbet penceresi, bağış vb. imkanlarla kendi deneyimlerini üretebilmektedirler.

Hipergerçeklik:

Kick, hipergerçeklik kavramının da güncel tezahürlerinden biridir. Özellikle IRL yayınlarında gerçek pratikler ile dijital pratikler arasındaki çizgiler giderek bulanıklaşmaktadır. Yayıncı deneyimlemekte olduğu hayatını tüketilebilir bir forma getirerek kamera altına almakta, onu kurgulamakta ve bundan ekonomik gelir üreterek dijital bir tüketim nesnesine dönüştürmektedir. Baudrillard'ın (2011) hipergerçeklik kavramından bahsederken üstünde durduğu üzere, temsil edilmekte olan yaşam tedricen gerçek yaşamın önüne geçebilmektedir. Yayıncı, böylesi bir gerçekliği kendi zihninde her ne kadar yadsısa da izleyici için dijital bir paket haline getirilen, simularaklara gömülmüş bu izleme deneyiminde, olayların gerçekliği arka plana atılabilmektedir.

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda denilebilir ki Kick yalnızca teknik bir platform olmayıp, postmodern toplumun sosyo-kültürel, ekonomik ve etkileşimsel dönüşümlerini bünyesinde taşıyan dijital bir medya ekosistemine sahiptir. Kimliğin akışkanlaşması, anlamın çoğulluğu, üretici ile tüketici arasındaki farkların silikleşmesi, hipergerçeklik ve platform ekonomisi gibi postmodern kavramlar Kick'in dinamiğinde somut biçimde gözlemlenebilmektedir. Bu nedenle Kick, post modernizmin dijital medya üzerindeki teorik iddialarını günümüz dijital medyasında pratiğe döken güncel örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ

Postmodernizm ve dijital medya arasındaki organik ilişki, çağdaş iletişim ve kültürel dönüşümde önemli bir rol oynamaktadır. Postmodernizmin temel özellikleri -parçalama, kuralcılığın yıkılışı, benin yıkımı, ironi, merkezin kaldırılması, zaman algısı ve basmakalıplardan kurtuluş-, dijital medya üzerinde de etkilerini göstermektedir. Bu etkileşim, geleneksel medya iletişimi paradigmalarını sarsarak, bireyleri içeriğin üretimine daha etkin bir şekilde dahil eden interaktif iletişim ortamlarını geliştirmiştir. Bu durum, postmodernizmin vurguladığı çoklu perspektifleri ve çeşitliliği daha da güçlendirmektedir.

Çalışmada ele alınan Kick örneği, postmodernizm ile dijital medya arasındaki bu ilişkinin yalnızca kuramsal bir çerçevede kalmadığını, güncel bir yayın platformu üzerinden somut biçimde gözlemlenebildiğini ortaya koymaktadır. Platform merkezli değil üretici merkezli bir popülerlik dinamiğine sahip olan Kick, Lyotard'ın büyük anlatıların çözülüşü tezini doğrular biçimde, otoritenin, platformdan bireysel içerik üreticilerine kaydığı bir yapı sergilemektedir. Bu bağlamda “en büyük yayın platformu” söylemi yerini “en güçlü streamer” söylemine bırakmış, merkeziyetsizleşme olgusu ekonomik ve kültürel sermaye dağılımında somut bir karşılığa kavuşmuştur.

Kick platformunda gözlemlenen yayıncı kimliklerinin çok boyutlu ve performatif niteliği, postmodernizmin *benin yıkımı* teziyle örtüşmektedir; zira üretici artık sabit bir kimliğe değil, izleyici etkileşimiyle sürekli yeniden inşa edilen akışkan bir öznelliğe sahiptir. Aynı şekilde Foucault'un heterotopya kavramı çerçevesinde Kick, fiziksel kamusal mekânların sınırlarını aşan bir karşı-mekân işlevi görmektedir; izleyiciler yalnızca içerikleri tüketmemekte, sohbet ve bağış gibi araçlarla kendi deneyimlerini de üretebilmektedir. Bu durum, geleneksel medyanın pasif alımlayıcı konumundaki izleyicisini yeni medyanın üretüketici (prosumer) konumuna taşıyan dönüşümün somut bir tezahürüdür.

Kick özelinde gözlemlenen esnek üretim anlayışı ve yayıncıların kendi ekonomik ağlarını yöneten bağımsız aktörlere dönüşmesi, postmodern kapitalizmin dijital medya üzerindeki izlerini taşımaktadır. Öte yandan, özellikle IRL yayınlarında gerçek yaşam pratikleri ile dijital pratikler arasındaki sınırların giderek bulanıklaşması, Baudrillard'ın hipergerçeklik kavramının güncel bir örneğini oluşturmaktadır. Bütün bu gözlemler bir arada değerlendirildiğinde Kick, yalnızca teknik bir yayın platformu olmanın ötesinde; kimliğin akışkanlaşması, anlamın çoğulluğu, üretici-tüketici sınırlarının silikleşmesi ve hipergerçeklik gibi postmodern kavramları bünyesinde barındıran bir dijital medya ekosistemi olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak postmodernizm ile yeni medya arasındaki organik ilişki, yalnızca kuramsal düzeyde kalmayıp Kick gibi güncel dijital platformların işleyiş biçimlerinde somut bir karşılık bulmaktadır. Bu durum postmodernizmin bir çözüm nerisi değil tespit olma niteliğini bir kez daha teyit etmekte; dijital medya ekosisteminin, gelecekte ortaya çıkacak benzer platformlar aracılığıyla postmodern dinamikleri yeniden üretmeye devam edeceğine işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

Azap, S. (2014). Metinlerarasılık: Roland Barthes Kuramının At Metaforu Etrafında Uygulanması. III. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı IV (ss. 29–44).

BBC (2026). <https://www.bbc.com/turkce/articles/cye7rrgr3kyo>

Barthes, R. (1977). Image, music, text (S. Heath, Trans.). Hill and Wang. Baudrillard, J. (2011). Simülakrlar ve Simülasyon (O. Adanır, Çev.). Doğu Batı Yayınları. (Orijinal eser 1981'de yayımlanmıştır.)

Becermen, M. (2010). Nietzsche'de "Güç İstemi" ve Hakikat İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, 11(19), 361–370.

Bell, D. (1999). The coming of post-industrial society: A venture in social forecasting (Special anniversary ed.). Basic Books. (Original work published 1973).

Browning, K. (2023). Gambling, risky pranks and lucrative contracts: Inside the streaming site Kick. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2023/12/02/technology/kick-streaming-twitch-gambling.html> (Erişim tarihi: 05.07.2026)

Buckley, O. (2025). Livestream influencer marketing: Wellbeing, authenticity and value creation (Doctoral dissertation, University of Liverpool). University of Liverpool Repository.

Castells, M. (2008). Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Cilt 1. Ağ Toplumunun Yükselişi (2. bs., E. Kılıç, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Demirtaş, M. (2016). Yazarın Ölümü ve Geri Dönüşü: Yazarın Rolü Üzerine Bir Değerlendirme. MSGSÜ Sosyal Bilimler, (13), 48–56.

Derrida, J. (1988). Structure, sign, and play in the discourse of the human sciences. İçinde D. Lodge (Ed.), *Modern criticism and theory: A reader* (A. Bass, Trans., ss. 108–123). Longman.

Ehlinger, A. (2025). Humiliation, abuse, and death live on air: Who has failed the streamer Jean Pormanove? Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17866090>

Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972–1977* (C. Gordon, Ed.). Pantheon Books.

Foucault, M. (1984). *Of other spaces: Utopias and heterotopias* (J. Miskowiec, Trans.). *Architecture /Mouvement/ Continuit *.

Fuchs, C. (2021). *Social media: A critical introduction* (3rd ed.). Sage.

Hall, S. (1980). Encoding/decoding. İçinde S. Hall, D. Hobson, A. Lowe, & P. Willis (Eds.), *Culture, media, language: Working papers in cultural studies, 1972–79* (ss. 128–138).

Hamilton, W. A., Garretson, O., & Kerne, A. (2014). Streaming on Twitch: Fostering participatory communities of play. İçinde *Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems* (ss. 1315–1324). Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/2556288.2557048>

Horkheimer, M., & Adorno, T. W. (1995). *Aydınlanmanın Diyalektiğı: Felsefi Fragmanlar* (O.  z g l,  ev.). Kabalcı Yayınevi.

Jenkins, H. (2014). Textual poachers. İçinde K. Hellekson & K. Busse (Eds.), *The fan fiction studies reader* (ss. 26–43). University of Iowa Press.

Lyotard, J.-F. (1997). *Postmodern Durum* (A.  iğdem,  ev.). Vadi Yayınları.

McLuhan, M. (1964). *Understanding media: The extensions of man*. McGraw-Hill.

Özdoyran, G. (2019). Yeni Medya'ya Yönelik "Yeni" Yaklaşımlar: Yeni Medya ve Post-Yapısalcılık/Postmodernizm. *Etkileşim*, (4), 186–218.

Özsevgi, Y. (2017). Postmodernizm Üzerine. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(54), 135–142.

Poster, M. (1990). *The mode of information: Poststructuralism and social context*. The University of Chicago Press.

Rogers, A. (2023). What is Kick, the streaming platform that's signed up xQc? BBC News. <https://www.bbc.co.uk/news/newsbeat-66044165> (Erişim tarihi: 05.07.2026)

Srnicek, N. (2017). *Platform capitalism*. Polity Press.

Toffler, A. (1980). *The third wave*. William Morrow.

Tosun, N. B., & Dönmez, M. S. (2020). Postmodern İletişim Aracı Olarak Yeni Medya. *İçinde Dijital Evrenin Yeni İletişim Kodları* (ss. 1–21).

Wu, R., Abarbanel, B., & Clark, L. (2024). Watch and yearn? Effects of watching gambling livestreams on cravings. *Journal of Behavioral Addictions*, 13(4), 974–986. <https://doi.org/10.1556/2006.2024.00062>

Yıldırım, M. (2015). Postmodernizmin Eklektik Anlayışı ve Afiş Tasarımlarına Etkisi. *Turkish Studies*, 10(10), 959–972. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.8612>

BÖLÜM 4

DİJİTAL ÇAĞ'DA ÖLÜM: YAS, KİMLİK, VERİ YÖNETİMİ VE MAHREMİYET ÇERÇEVESİNDE BİR DERLEME

GABRİELA OANA OLARU

Atıf: Olaru, Gabriela O. (2026). Dijital Çağ'da Ölüm: Yas, Kimlik, Veri Yönetimi ve Mahremiyet Çerçevesinde Bir Derleme. Harranoğlu, S. (Ed.), Yeni Dünya Düzeninde İletişim Çalışmaları. AI.LabsPublishing.

¹ İstanbul Medipol Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık, gabriela.olaru@medipol.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9486-3349

GİRİŞ

Ölüm gerçeği, insanlığın her çağda anlamlandırmaya çalıştığı bir olgudur. Farklı ritüeller, kurumlar ve anlatılar aracılığıyla yüzleşmeye çalıştığı bu olgu, her daim hayatımızın bir parçası olmuştur. Örneğin, Antik Mısır döneminde mumyalama pratiği karşımıza çıkarken, Orta Çağ Avrupası'nda vebanın etkisinde kalan insanların geride bıraktıkları duvar yazıları, modern döneme gelindiğinde cenaze töreni endüstrisine ve nihayetinde günümüzde sosyal medya anmalarına evrilmiştir. Bu bağlamda, ölüm biyolojik bir olgu olmaktan çıkarak kültürel, hukuki ve iletişimsel bir hâle gelmektedir. Dolayısıyla, yaşadığımız dönemin şahit olduğu dijital dönüşüm süreci bizlere yeni ve köklü bir ölüm deneyimi de sunmaktadır. İnsan öldüğünde yalnızca fiziksel izler değil, aynı zamanda milyarlarca veriden oluşan bir dijital kimlik de bırakır.

Literatür incelendiğinde, bu alanın siber tanatoji olarak adlandırıldığı ve dijital ortamda ölüm, yas ve anma pratiklerinin disiplinlerarası bir çerçevede ele alındığı görülmektedir (Beunoyer ve Guitton, 2021, s. 1-3). Nitekim, iletişim, sosyoloji, psikoloji, hukuk, felsefe ve bilgisayar biliminin bu çerçeveye yerleştiğini söylemek mümkündür. Diğer yandan, Lagerkvist (2015, s. 185-186) dijital bellek ekolojisini sonsuzluğun netloru olarak tanımlamaktadır. Dijital arşivleme yoluyla ölümsüzleştirme arzusunun yerine getirilmesi, ölen kişiye yönelik dijital anıt sayfalarının oluşturulması ve internetin kimilerince bir cennet veya kutsallık tezahürü olarak görülmesine dair davranışlar bu kavramı açıklamaktadır.

Brubaker vd. (2013, s. 152, 159-160), Facebook platformunu “ölüm ve yasın genişlediği bir mekân” olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda, bu tarz platformların birer depolama alanından ziyade aktif anlamların üretilip müzakere edildiği sosyal uzamlar olduğuna vurgu yapılmaktadır. Bir başka çalışmada Makhortykh (2023, s. 1501), dijital bellek çalışmalarına değinerek, kullanıcı merkezli yaklaşımın, platforma ait altyapıların giderek artmakta olan özerkliğini ve bellek aktörlerine dönüşümünü tam olarak kapsamadığını ifade etmektedir. Bu eleştiri, dijital platformların algoritmalarının ve altyapısal mantığının kullanıcıların anılarını saklama ve paylaşma şeklini, dolayısıyla ölüm sonrasında bu izlerin yönetimini doğrudan biçimlendirdiğine vurgu

yapmaktadır. Bunun ötesinde, Gibbs vd. (2015, s. 255-257) sosyal medya platformlarının özgün platform vernacularının da ölüm ve yas pratiklerinin sınırını şekillendirdiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda, her platformun sahip olduğu özgün yapılar ifadelerin biçimlerini, yoğunluklarını ve görünürlüklerini doğrudan şekillendirmektedir. Bu durum, yasin kültürel kodlarıyla çakışma veya çatışmanın ortaya çıkmasına yol açabilir. Dolayısıyla, Türkiye gibi güçlü geleneksel yas kültürüne sahip toplumlarda gerilimin belirginleşmesine sebep olabileceği söylenebilir.

Bu çalışma, son yıllarda yayımlanmış akademik çalışmalar baz alınarak eleştirel bir derleme amacıyla dijital yas alanını betimlerken normatif bir değerlendirmeye de yer vermeyi amaçlamaktadır. Yas sürecinin dijital hâli platformların teknik altyapısı, algoritmaları ve ticari mantığıyla şekillenirken, kültürel normlarla müzakere edilen ve her geçen gün daha fazla yapay zekâ sistemleri tarafından da şekillenen bir toplumsal pratiktir. Bu çalışmanın odağını oluşturan bu pratik, bireysel psikolojik süreçleri, kolektif bellek oluşumunu, hukuki düzenlemeleri ve teknoloji etiğini bünyesinde barındırmaktadır. Ölüm odağındaki kültürel kodların dijitalleşme sürecinde geçirdiği dönüşümün anlaşılmasına katkı sağlayacak alan yazının zenginleştirilmesi, çağdaş toplumun bu bağlamdaki değişim dinamiklerinin daha kapsamlı biçimde değerlendirilmesine olanak tanıyacaktır. Bu kapsamda, hazırlanan derleme çalışmasının alana özgün ve kuramsal açıdan değerli bir katkı sunması hedeflenmektedir.

LİTERATÜR VE KURAMSAL YAKLAŞIM

1.1 ÖLÜM SONRASI MAHREMİYET VE DİJİTAL KİMLİK

Kuramsal çalışmalarda öne çıkan konulardan biri mahremiyet kavramıdır. Örneğin, Figueroa'nın (2026, s. 4) “ölüm sonrası mahremiyetin siyaseti” kavramı alandaki tartışmalara kritik bir boyut katmaktadır. Bu bağlamda, ölüm sonrası mahremiyet kavramının hukuki, etik ve politik gündemlerde tanınmaya başlandığını ifade etmektedir. Diğer yandan, Cunneen vd. (2026), “kemiklerden baytlara” metaforunu kullanarak alandaki tartışmalara tarihsel bir derinlik kazandırmaktadır. Buna göre, 19. Yüzyılda tıp çalışmalarının mezar soygunlarına yol açmasına benzer etik pratikler, günümüzde dijital

ikizlerle benzetilmekte ve benzer etik ve hukuki sorunların gündeme gelebileceğinden söz edilmektedir. Bu benzetme, dijital insan kalıntılarının yönetiminin basit bir teknolojik sorunun ötesinde, tarihsel ve toplumsal bir sorumluluk meselesi olduğunu da bizlere göstermektedir.

1.2 GÖZETİM KAPİTALİZMİ, PLATFORM EKONOMİSİ VE ÖLÜM VERİSİ

Dijitalleşen dünyada ölüm ve sonrası kavramı ekseninde gerçekleştirilen çalışmalarda gözetim kapitalizmine de vurgu yapılmaktadır. Zuboff (2019, s. 4), dijital platformların kullanıcı deneyiminden ortaya çıkan içerikleri nasıl işlediğini ve davranışsal bir artı değer olarak ürettiğini açıklamaktadır. Üretilen bu artı değer makine zekâsı süreçleriyle davranışsal tahmin ürünlerine dönüştürülmekte ve tahmin pazarlarında alınıp satılmaktadır. Bu çıkarımdan hareketle, ölüm sonrası veri yönetimi meselesinin başka bir çerçevede de konumlandırılabilceği öne sürülebilir. Örneğin, ölen kullanıcıların verileri platformlar için değer üretmeye devam edebilir, davranışsal tahmin modellerini besleyebilir ve reklamcıların hedefleme kapasitesini artırabilir. Dolayısıyla bu mantıkla ölüm, kullanıcı kaybı olmaktan çıkarak veri sermayesinin sabitleme anı olarak da okunabilir.

Diğer yandan, Thommandru ve Mone (2026, s. 3-5) “yasın veriselleştirilmesi” kavramını literatüre kazandırmıştır. Buna göre, dijital yas teknolojilerinin duygusal emeğin metalaştırılması süreci üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Platformların yas süreçlerine yönelik sunduğu algoritmik yanıtlar yasın içten gelen duygusal boyutunu verisel bir performansa dönüştürmektedir. Bu dönüşüm, bireylerin yas deneyimini köklü bir biçimde dönüştürmektedir.

Bir başka çalışmada Lundahl (2022, s. 1447) Bourdieu’nün sermaye kuramını yeniden kurarak “algoritmik meta-sermaye” kavramını literatüre kazandırmıştır. Günümüzde platform algoritmaları yalnızca içerikleri sıralamakla kalmıyor, sosyal alanda gücün dağılımını da belirlemektedir. Dolayısıyla, yas içeriklerinin görünürlüğü, platformların algoritmik mantığı tarafından şekillenmektedir. Öne çıkarılan anma paylaşımları, görünmez kılınan yas pratikleri ve trend

haline getirilen acılar dijital yasin yalnızca bireysel psikolojik bir mesele değil, aynı zamanda yapısal bir güç ve eşitsizlik meselesi olduğunu da ortaya koymaktadır.

2. SOSYAL MEDYADA ÖLÜM VE YAS PRATİKLERİ

2.1 Sanal Anma Törenleri ve Dijital Mezarlıklar

Dijital platformlar, geleneksel yas ritüellerinin zamandan bağımsız yas mekânları olarak işlev görmesine olanak tanır. Marwick ve Ellison (2012, s. 378-380) tarafından gerçekleştirilen araştırmada Facebook anma sayfalarının oluşum süreci ele alınmış, kimlerin katkıda bulunduğu ve işlettilen görünürlük normları kapsamlı biçimde incelenmiştir. Bir başka çalışmada Gibbs vd. (2015, s. 262-263) bu olguyu platform vernacularları bağlamında ele alarak her platformun yas ifadesine getirdiği biçimsel kısıtlamaları ve fırsatları analiz etmiştir. Sabra (2017, s. 36-38) çalışmasında Danimarkalı Facebook kullanıcılarının geleneksel özel yas anlayışının bu platformdaki kamusal ve yarı-kamusal yas normları üzerinde hâlen baskın olduğunu ifade ederek, dijital sosyal medyanın geleneksel kültürel pratiklerin, somut teknolojilerin ve mekânların yerini almadığını, yalnızca tamamladığını bulgulanmıştır. Diğer yandan, Cesare ve Branstad (2018, s. 93-94) X (Twitter) platformundaki yas pratiklerini incelemiş ve bu platformun özel ve kamusal iletişimin özgün bir karışımına zemin hazırladığını tespit etmiştir.

Özdoğan (2025), 65 yaş ve üstü dindar, muhafazakâr bireyler üzerine yürüttüğü araştırmada Facebook'taki ölüm haberlerinin bu kullanıcılar üzerindeki etkisini incelemiştir. Ölüm temalı gönderiler, yaşlıları ölüm duygusundan uzaklaştırmakta ve ölüm haberlerinin sıklığı ise bireylerde ölüme karşı duyarsızlaşmaya yol açmaktadır. Diğer bir çalışma ise Yelboğa (2025) tarafından YouTube'a yüklenen 3 şarkının yorum analizine odaklanmıştır. Şok, inkâr, üzüntü, acı, keder, boşluk hissi, özlem, suçluluk, çaresizlik, yalnızlık ve tükenme gibi geniş bir duygu yelpazesi bulgulanmıştır. Yakınını kaybeden kişiler duygularına hitap eden müzik videolarını bilinçli olarak seçmekte ve yorum bölümlerini acılarını ifade etmek, başkalarıyla ortak bir paydada buluşmak için kullanmaktadır.

2.2 Dijital Yas, Sosyal Destek ve Patolojik Riski

Sosyal medya platformlarının yas sürecinde iki farklı yönü bulunmaktadır. Bir yandan toplumsal destek, aidiyet duygusu ve anlamın oluşturulması yer alırken, diğer yandan patolojik yas, travmanın tekrarı ve izolasyon riskleri söz konusudur. Bu iki farklı yön Hoffman vd. (2021, s. 458-460) tarafından ampirik verilerle belgelenmiştir. Bir başka çalışmada ise Beaunoyer vd. (2020, s. 2515-2517) dijital çağda çevrimiçi yas destek kaynaklarını haritalandırmıştır. Pratik destekler (idari/hukuki), hizmetler (bireysel/grup danışmanlığı, anma uygulamaları), akran desteği, bilgilendirici destek ve kaynak listeleri öne çıkmıştır.

Little (2023, s. 5-8) Facebook Meta Memories özelliğinin yakın ilişki/eş şiddeti mağdurları üzerinde yol açtığı ve yazarın kendi kavramıyla "platform şiddeti" olarak adlandırılabilir etkilere mercek altına almıştır. Algoritmanın önceki yıllara ait fotoğraflarını ve paylaşımlarını aniden hatırlatması, mağdurların iyileşme sürecini sekteye uğratan ani travmatik yeniden yaşantılamalara neden olabilmektedir. Little'in bulgularına göre (2023, s. 19-20), platformlar "iyi niyetli" bellek özelliklerini tasarlarlarken bu tür hassas kullanıcı profillerini göz önünde bulundurmamaktadır. Bu durum, platform tasarımının etik boyutlarının ne denli geniş kapsamlı olduğunu açıkça göstermektedir. Son olarak, Riaz ve Mustafa (2025, s. 183-184) kültürel farklılıkların dijital yas biçimlerine etkilerini ele alarak bu pratiklerin kültürel bağlamda farklı dinamiklere sahip olduğunu ortaya koymuş, bu konunun alandaki önemine vurgu yapmıştır.

2.3 Platformların Yas Pratiklerine Etkisi

Dijital sosyal medya platformlarının yas üzerindeki etkisi yalnızca teknik sınırlılıklarla değil, ticari mantıklarıyla da şekillenmektedir. Örneklerinden biri Abidin (2022, s. 175, 183-184) tarafından literatüre kazandırılan "grief hijacking" kavramıdır. Çalışma, fenomenlerin yas ve kederi sosyal sermaye ve kişisel tanıtım amacıyla araçsallaştırılmasını incelemektedir. Kamusal yas ifadeleri giderek görünürlük için gerçekleştirilen performatif yasa dönüşmekte ve bu durum, yasin dijital platformlarda metalaştırılmasının somut bir örneği olarak gösterilmektedir. Bu bakımdan, çalışma dijital yas

araştırmalarında platformun ekonomik mantığını merkeze alan eleştirel bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

McCormack'ın (2022, s. 56-60) çalışması, siyahi gençlerin anti-Siyahi şiddet ve ölümün gölgesindeki dijital alanlarda artırılmış gerçeklik deneyimlerini ve bu deneyimlerin kullanımını ele almaktadır. “Breonna’s Garden” ve “The Black Youth Project” gibi projelerin yaşam teknolojileri olarak kullanımlarına odaklanmaktadır. Çalışma, ırk ve din kesişiminden hareketle Siyahi gençlerin yas süreçlerini dijital araçlar aracılığıyla topluluk kurma ve anlam oluşturma pratiğine nasıl dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır.

Sarıbaş (2025, s. 348-369) Türkiye’de yasin dijitalleşmesini kültürel bellek inşası odağından ele almıştır. Bu bağlamda, sosyal medyadaki bellek alanlarının algoritmik görünürlüğünün ve hibrit kimlik performanslarının nasıl biçimlendiği incelenmiştir. İslami ritüellerin ve Türk kültürüne özgü yas normlarının dijital platformlara nasıl taşındığını ve dönüştüğünü belgelemesi açısından literatüre özgün bir katkı sunmuştur.

3. PLATFORM YÖNETİMİ, DİJİTAL MİRAS VE ÖLÜM SONRASI KİMLİK HAKKI

3.1 Ölen Kullanıcıların Hesap Yönetimi

Ölen kullanıcıların hesaplarına yönelik politikalar zaman içinde geliştirilmiş olsa da hâlâ tutarsız, sınırlı ve tartışmalıdır. Karppi (2013, s. 3-8), “ölüme dayanıklı” Facebook kavramını geliştirerek, ölü kullanıcıların platformun büyüme mantığına nasıl entegre edildiğini biyopolitik bir perspektiften çözümlemiştir. Buna göre, anma profilleri, ölen kullanıcıların hesaplarını diğer kullanıcıların etkileşim düğümlerine dönüştürerek kullanım değeri taşıyan varlıklara çevirmektedir; bu da platforma yeni veri akışları sağlamaktadır.

Gach (2019, s. 1-3) ölüm sonrası hesap silme deneyimini topluluk ritüellerinden yoksun, ani ve törensel olmayan bir süreç olarak tanımlamaktadır. Cenaze gibi kolektif ritüellerin sağladığı topluluk deneyimi dijital ortamda karşılanamamaktadır ve Gach bu durumu tasarımsal bir sorun olarak değerlendirmektedir. Yazar, hesap silme

işleminin bireysel değil, topluluk merkezli bir ritüele evrilmesini, “veri cenazesi” olarak daha topluluk merkezli bir sürece dönüştürülmesini önermektedir.

Graham vd. (2022, s. 167-170) önceki ölüm-internet araştırmalarının büyük ölçüde materyal pratikler, dijital kalıcılık ve kimlik ekseninde yoğunlaştığını; platform ve algoritma boyutunun ise göz ardı edildiğini tespit etmektedir. Platformların ekonomik ve ağsal mantığının yas pratiklerini ve diri-ölü ilişkilerini yeniden biçimlendirdiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, dijital altyapının ölen kullanıcı yönetimi üzerindeki yapısal etkisine dikkat çekilmektedir.

Holt vd. (2026, s. 26-44), Post-mortem bilgi yönetiminde ölüm sonrasında kişisel verilere uygun erişimi belirleyen bağlamsal faktörleri nicel ve nitel yöntemlerle araştırmıştır. Bu araştırma, ölüm sonrası uygun veri erişiminin bireysel ve bağlama özgü olduğunu; erişicinin kimliğinin ve veri türünün uygunluk değerlendirmelerini anlamlı biçimde etkilediğini ortaya koymuştur. Diğer yandan, araştırmada katılımcıların ölüm sonrası mahremiyete önem verdikleri, ancak dijital miras planlamasının düşük düzeyde olduğu da tespit edilmiş; ölüm sonrası paradoksun varlığına da dikkat çekilmiştir.

3.2 Dijital Vasiyetname ve Miras Hukuku

Ölüm ve dijital platformlar bağlamında öne çıkan bir diğer konu dijital miras hukukudur. Bu konu geleneksel miras hukukunun henüz yeterince karşılık veremediği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatürde öne çıkan araştırmalardan biri, Cerrillo-i-Martínez (2018, s. 1128-1130) tarafından dijital ayak izinin ölüm halinde yönetimine ilişkin yasal düzenlemeleri kapsamaktadır. Bu çalışmada ABD, Fransa ve Katalonya mevzuatları karşılaştırılmış ve üç temel kriter çerçevesinde değerlendirilmiştir. Hukuki kesinlik, etkinlik ve şeffaflık bakımından ulusal hukuklarda tutarlı bir düzenleme yapılamamıştır. Bu nedenle, hukuki boşluklar hem platformlar hem de kullanıcılar için belirsizlik yaratmaktadır.

Türkiye’de gerçekleştirilen akademik çalışmalar arasında Aldemir Toprak (2024, s. 2267-2290) dijital miras sorununu analiz ederek dijital

varlıklar konusundaki hukuki düzenlemelerin yetersizliklerini ortaya koymaktadır. Aldemir Toprak, özellikle sosyal medya hesaplarındaki kişisel nitelikteki paylaşımların mirasçılara geçip geçemeyeceği sorusunu güncel içtihat ve teorik hukuk açısından değerlendirmektedir.

Türk kişisel verileri koruma hukuku çerçevesinde, sosyal medya hesaplarının miras yoluyla intikal edip edemeyeceği konusunda literatürde çalışmalar bulunmaktadır (Yılmaz ve Erkan, 2020, s. 569-580). Bu çalışmaya göre sosyal medya hesapları malvarlığı olarak mirasa konu olabilmekte, ancak hesabın aktif kullanım hakkı kişiye sıkı sıkıya bağlı olduğundan başkasına devredilemez. Diğer yandan, hesapta yer alan içeriklere mirasçıların erişiminin sağlanması ve konu hakkındaki hukuki dengeyi gözeten düzenlemelerin gerekliliği de vurgulanmaktadır. Alman Federal Mahkemesi'nin kararını ele alan çalışmada İleri (2020, s. 125-132) sosyal medya hesabına erişim hakkının verildiğini, mahkemenin dijital hesapları, tıpkı fiziksel mektuplar gibi, miras yoluyla intikal edebilecek varlıklar olarak değerlendirdiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda emsal niteliği taşıyan bu karar, dijital miras hukukunun Avrupa'daki durumuna etki etmektedir.

Miras hukuku konusunda öne çıkan bir diğer araştırma ise dijital mülkiyet mirasının standartlaştırılması için küresel ölçekte tutarlı bir çerçevenin eksikliğini vurgulamaktadır (Yang, 2025, s. 39-43). Yang, dijital miras konusunun standartlaştırılması için dört temel ilke önererek alana katkı sunmaktadır. Vasiyetname önceliği, değer hiyerarşisi, orantılılık ve hakların ayrımı ilkeleri Türkiye'de olası bir dijital miras düzenlemesi için de yol gösterici bir çerçeve sunmaktadır.

3.3 Ölüm Sonrası Mahremiyet ve Veri Koruması

Ölüm sonrası mahremiyet ve kullanıcı verisinin korunması konusunda yapılan çalışmalardan biri Harbinja vd. (2026, s. 6-18) Birleşik Krallık'ta gerçekleştirilmiştir. Kullanıcıların ölümü sonrasında geride kalan dijital kalıntılarına ve mahremiyet haklarına ilişkin tercihlerinin ele alındığı çalışmada, kullanıcıların platformların politikalarından habersiz olduğu anlaşılmıştır. Bu noktada, bilgilendirilmiş dijital yas ve veri yönetimi süreçlerinin hazırlanması bir öncelik olarak öne çıkmaktadır.

Diğer yandan, Schafer vd. (2023) mahremiyetin ölüm sonrasında da korunmasının yalnızca bireyler ve yakınları açısından değil, kuşaklar arası veri paylaşımını da güvenli ve sürdürülebilir biçimde mümkün kılması bakımından önemli olduğu vurgulanmaktadır. Benzer şekilde, Conti (2025, s. 3-7)'de dijital toplumun gelişiminin, ölen bireylerin geride bıraktıkları dijital verilerin hukuki statüsüne ilişkin tartışmaları gündeme getirdiği belirtilmektedir. Dijital kalıntıların bedensel kalıntılara benzer şekilde korunması gerekliliği ve mahremiyetin insan onurunun ayrılmaz bir unsuru olarak değerlendirilmesi gerekliliği çalışmada öne çıkan konular arasında yer almaktadır.

Literatür taramasında öne çıkan başlıklardan biri olan dijital miras, mahremiyet, ölüm sonrası kimlik ve veri koruması gibi konular esasında yalnızca hukuki meseleler olarak değerlendirilmemelidir. Bahsi geçen konuların yanı sıra, insan onuru, kuşaklar arası güven ve dijital kalıcılık gibi etik sorular da bu alanda ele alınmalıdır. Bu bağlamda, hukuki çerçevelerin henüz yetersiz kalması ve bireylerin dijital kimlikleri üzerindeki kontrolünü yitirmesi ciddi boşluklar yaratmaktadır.

Tüm bu tartışmalar, yapay zekâ destekli griefbot teknolojilerinin neden bu denli çetrefilli etik ve hukuki sorular doğurduğunu kavramak için bir zemin sunmaktadır: Yasal düzenlemelerin yetersiz kaldığı bir ortamda, ölen kişinin kimliğini yapay zekâ aracılığıyla yeniden canlandırmaya çalışan uygulamalar hem yas pratiklerini hem de ölüm sonrası kimlik kavramını köklü biçimde dönüştürmektedir.

4. YASIN MEDIATİZASYONU, ALGORİTMİK BELLEK VE TÜRKİYE BAĞLAMI

4.1 Mediatizasyon ve Kolektif Yas

Bireysel bir kayıp deneyiminin medya mantığıyla kamusal bir görünüm kazanması ve dönüşmesi süreci, yasin mediatizasyonu kavramıyla açıklanmaktadır; Karppi'nin (2013, s. 4-10) öncü çalışması ise bu çerçeveyi Facebook bağlamında somutlaştırmaktadır. Bu çalışma, hayatını kaybeden kullanıcıların aktif içerik üretmeyen ve veri akışını beslemeyen “atık” konumundan anma profilleri sayesinde efektif hale

geldiklerini ifade etmektedir. Bu sayede, hayatını kaybeden kullanıcılar etkileşim ağının işlevsel araçlarına dönüşmektedir ve anma hesapları, kullanıcıların kolektif yas pratikleri aracılığıyla platformun bağ kurma işlevini ölüm sonrasında da sürdürmektedir.

Bir başka çalışmada O'Connor (2024, s. 3-8), dijital çağda ölüm, yas ve kayıp deneyimlerini inceleyen ve "Dijital Ölüm Çalışmaları" alanının bir alt disiplini olan "Dijital Yas Çalışmalarını" ele almaktadır. O'Connor, yasin evrensel ve tek tip bir deneyim olarak ele alınması anlamına gelen "yas evrenselciliği" yaklaşımının yeniden üretildiğini ileri sürmektedir.

Graikousi ve Sideri (2020, s. 7-8) dijital alanlardaki ölüm pratiklerini anlatı perspektifinden ele alarak çevrimiçi anma pratiklerinin, geleneksel ritüellerin dijital karşılıkları olarak yeni anlatı biçimleri ürettiğini göstermektedir. Bu çalışma, ölümün özel bir mesele olarak ele alındığı Batı toplumlarında dijital ortamın yasin kamusal bir deneyime dönüşmesine nasıl zemin hazırladığını ortaya koymaktadır.

4.2 Algoritmik Bellek

Lambert vd. (2018, s. 158-165), Facebook'un algoritmik anma videolarını kapsamlı biçimde analiz etmiştir. Araştırmalarında, algoritmik anma videolarının iki çelişkili işlevi olduğunu saptamışlardır. Buna göre, bir yandan kullanıcılarda güçlü nostalji ve aidiyet duyguları uyandırmaktadır. Ancak, diğer yandan, yakın zamanda hayatını kaybetmiş kişilerin fotoğraflarının görüntülenmesi veya travmatik anılarının beklenmedik bir zamanda ortaya çıkması duygusal acılara neden olabilmektedir. Dolayısıyla, araştırmacılar bu anma kazalarını tasarım başarısızlığı olarak nitelendirmekte ve kullanıcı onayı ile bağlamsal uygunluk gibi kriterlerin algoritmaya dahil edilmesinin zorunlu olduğunu vurgulamaktadır.

Makhortykh (2023, s. 1500-1508), dijital platformların bireysel ve kolektif belleğin oluşturulması, korunması ve hatırlanmasında dönüştürücü etkiye sahip olduğunu belirtmektedir. Diğer yandan, dijital bellek çalışmalarında kullanıcı odaklı yaklaşımların bu dönüşümü açıklamakta yetersiz kaldığı da belirtilmektedir. Platformların ve

algoritmaların bellek üzerinde belirleyici aktörler haline geldiklerini ileri sürmektedir. Dolayısıyla, bu çağda bireysel ve toplumsal hatırlama pratiklerini incelemek amacıyla altyapı odaklı bir yaklaşımın benimsenmesi gerekliliğine vurgu yapılmaktadır.

Lundahl (2022, s. 1448-1451), medya tüketimi bağlamında geliştirdiği "algoritmik meta-sermaye" kavramıyla algoritmaların yalnızca içerik sıralamakla kalmayıp sosyal alanda görünürlük ve gücü de yeniden dağıttığını ortaya koymaktadır. Lundahl'ın kavramını dijital yas bağlamında uyarladığımızda, platformların algoritmik yapısının belirli olum ve yas pratiklerine görünürlük sağlarken, diğerlerini arka plana ittiği görülmektedir. Örneğin, meşhur kişilerin ölümlerinin viral yayılımı, toplumsal travmaların "trend" konulara dönüşmesi ve sıradan bireylerin kayıplarının algoritmik süzgeçlerden geçerek görünür kılınması, dijital yas alanında görülen yapısal eşitsizliklere somut örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.3 Türkiye'ye Özgü Dinamikler: Kültür, Din ve Dijital Yas

Dijital yas araştırmaları yeterli düzeyde olmasa da, Türkiye hem kültürel zenginliği hem de özgün gerilim noktaları sayesinde dikkat çekici bir odak olarak karşımıza çıkmaktadır. İslami gelenekte ölüm ve yasla ilgili belirgin pratikler vardır. Örneğin, anmalar, dua merasimleri, mezar ziyaretleri, Kur'an tilaveti ve dua bu pratikler arasında yer almaktadır. Bu pratikler dijital platformlarda biçim değiştirmekte ve yeni anlamlara kavuşarak bazen kültürel gerilim noktalarının ortaya çıkmasına da neden olabilmektedir.

Tekeli (2026, s. 179-192), Kartalkaya yangın faciasından sonra X platformundaki dijital yas pratiklerini araştırarak kolektif travma sonrası yas dinamiklerini ortaya koyan bir çalışma gerçekleştirmiştir. Araştırma bulgularına göre dijital yas yalnızca bireysel kayıp için değil, aynı zamanda devlet sorumluluğunu da sorgulayan siyasi bir ifade kanalı olarak görev görmektedir. Benzer şekilde, Sarıbaş (2025, s. 362-366) Türkiye'nin dijital yas pratiklerini Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Japonya ile karşılaştırması yaparak incelemiştir. Araştırmaya göre Türkiye'de dinî söylem, millî kimlik ve sivil hesap sorma talebi aynı paylaşım kapsamında bir arada işlev görebilmektedir. Bu bağlamda,

dijital yas olgusunun Batı merkezli yas modelleriyle açıklanamayacağı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, Sarıbaş'a göre dijital yas araştırmalarında bağlamsal farklılıkları esas alan çoğulcu kuramsal çerçevelere ihtiyaç vardır.

Özgen ve Canpolat (2025, s. 272-285), yasin kültürel inşasını disiplinlerarası bir perspektifle ele alarak halkbilimi, sosyoloji, antropoloji ve medya çalışmalarının buluştuğu noktaları haritalandırmaktadır. Anadolu halk kültürünü ve toplumsal cinsiyet boyutlarını merkeze alan bu çalışmada dijitalleşmenin geleneksel yas ritüellerini nasıl dönüştürdüğü incelenmiş ve dijital yas pratiklerinin kolektif hafıza ile ilişkisi değerlendirilmiştir.

Son olarak, Topdemir-Koçyiğit (2023) Covid-19 pandemisi sürecinde yayımlanan ölüm ilanlarını içerik analizi yöntemiyle incelemiş; pandemi döneminde ölümü hem bireysel hem de toplumsal düzeyde nasıl görünür kıldığını ortaya koymuştur. Bu çalışma, dijital yas araştırmalarının geleneksel medyadan sosyal medyaya uzanan süregelen bir dönüşüm içinde yer aldığını hatırlatmaktadır.

5. ETİK BOYUTLAR: DİJİTAL ONUR, RIZA VE PLATFORM SORUMLULUĞU

Dijital yas tartışmalarının merkezinde, ölen bireyin kimliğinin ölüm sonrasında da insan onuruna yakışır biçimde temsil edilme hakkı yatmaktadır. Örneğin, Figueroa (2026) ölüm sonrası mahremiyet kavramının hukuki, etik ve politik tartışmalarda giderek daha fazla kabul görmesine karşın, kapsamı, normatif temelleri ve farklı hukuk sistemlerindeki uygulaması bakımından önemli farklılıklar içerdiğini ortaya koymaktadır. Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki yaklaşımlar, Avrupa veri koruma rejimi içindeki görüş ayrılıkları ile Küresel Güney'deki sömürge sonrası ve otoriterlik sonrası bağlamları karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışma, ölüm sonrası mahremiyetteki bu çeşitliliğin hukuki bir eksiklikten ziyade toplumların hafıza, insan onuru ve ölen kişilere ait verilerin yönetişimine ilişkin değerlerini yansıtan dinamik bir yapı olduğunu savunmaktadır.

Bir başka araştırmada George ve Mamedova (2024) dijitalleşen toplumlarda bireylerin fiziksel varlıklarının sona ermesinden sonra dahi sosyal medya, e-posta ve bulut depolama gibi platformlarda süregelen geniş bir dijital iz bıraktığını ve bu “dijital mirasın” yönetiminin önemli sorunlar doğurduğunu ifade etmektedir. Platformlar arası farklı politikalar, güvenlik mekanizmaları ve erişim kısıtları nedeniyle yakınların hesaplara erişmekte güçlük çektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, dijital vasiyet ve güvenilir dijital yürütücülerin atanması gibi önlemlerle daha düzenli bir dijital miras yönetiminin mümkün olabileceği savunulmaktadır. Diğer yandan, standartlaştırılmış hukuki düzenlemeler ve kullanıcı farkındalığının artırılması yoluyla hem pratik ihtiyaçların karşılanabileceği hem de ölen bireylerin dijital hatıralarının anlamlı biçimde korunabileceği belirtilmektedir.

Dijital yas teknolojilerinde rıza, birden fazla katmanı kapsayan karmaşık bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Hollanek ve Nowaczyk-Basińska (2024, s. 17) üretken yapay zekâ tabanlı dijital ölüm sonrası hizmetlerin (“deadbot” gibi ölen birey simülasyonları) dijital ölüm endüstrisinde yaratabileceği olası etik riskleri, senaryo temelli spekülasyon tasarımı yaklaşımıyla incelemektedir. Veri bağışçısı, veri alıcısı ve hizmet etkileşimcisi olmak üzere üç farklı aktör perspektifi üzerinden yapılan analiz, bu tür yeniden canlandırma hizmetlerinin rıza, şeffaflık, erişim sınırları ve hizmetin sonlandırılması gibi alanlarda önemli etik sorunlar doğurduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma, karşılıklı rıza ilkesine dayalı kullanım, yalnızca yetişkinlere erişim, şeffaflık mekanizmaları ve “deadbot”ların uygun şekilde devre dışı bırakılması gibi düzenleyici öneriler sunarak, dijital ölüm sonrası yapay zekâ uygulamalarının sorumlu geliştirilmesi için disiplinlerarası araştırma ihtiyacını vurgulamaktadır.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde, dijital yasin, platformların teknik altyapısı, algoritmik mantığı ve ticari çıkarlarıyla şekillenen, kültürel normlarla müzakere edilen ve giderek yapay zekâ sistemleriyle dönüştürülen çok katmanlı bir toplumsal pratik olduğu yönündeki temel argüman öne çıkarılmaktadır. Farklı boyutlar dikkate alınarak kaleme alınan bu eleştirel derlemede dijital yasin ne yalnızca bireysel bir psikolojik süreç

ne de yalnızca teknik bir platform meselesi olduğu vurgulanmaktadır. Aksine, bireysel yas deneyiminin kolektif bellek inşası, hukuki düzenlemeler, ticari mantık ve teknoloji etiğini aynı anda kesiştiren karmaşık bir alan olduğu vurgulanmaktadır.

Kuramsal çerçevede bahsi geçen Beaunoyer ve Guitton'un (2021) siber tanatoloji önerisi ile Figueroa'nun (2026) ölüm sonrası mahremiyetin istikrarsız iç yapısına ilişkin tespiti, alanın disiplinlerarası olduğunu ve hâlâ olgunlaşma sürecinde bulunduğunu göstermektedir. Diğer yandan, Zuboff'un (2019) gözetim kapitalizmi kuramından hareketle geliştirilen çalışmada ölen kullanıcıların verilerinin platformlar için bir "veri sermayesinin sabitlenme anı"na dönüştüğü öne sürülmektedir.

Thommandru ve Mone'nin (2026) "yasın veriselleştirilmesi" ve Lundahl'ın (2022) "algoritmik meta-sermaye" kavramları, yas pratiklerinin görünürlüğünün de eşit biçimde dağılmadığını ortaya koymaktadır. Buna göre, platformların algoritmik mantığına bağlı yapısal bir eşitsizlik taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, dijital yasın salt bireysel bir deneyim olarak değil, platform ekonomisinin ve veri rejiminin işleyişiyle iç içe geçmiş bir olgu olarak kavranması gerekliliği de açıkça görülmektedir.

Sosyal medyada ölüm ve yas pratikleri ekseninde derlenen bulgular, Marwick ve Ellison'dan (2012) Sabra'ya (2017), Cesare ve Branstad'dan (2018) Özdoğan'a (2025) ve Yelboğa'ya (2025) uzanan çalışmaların ortaklaştığı bir noktaya işaret etmektedir. Platformlar, geleneksel yas ritüellerinin yerini almaktan çok, onları tamamlayan ve ancak kendine özgü platform vernacularlarıyla biçimlendiren mekânlardır. Bununla birlikte Hoffman vd. (2021) ortaya koyduğu ikili tablo (ölen yakının hesabının hem destekleyici hem de travmatik olabilmesi) ve Little'ın (2023) yakın ilişki şiddeti mağdurlarına ilişkin bulguları, dijital yasın hiçbir zaman risksiz bir destek mekanizması olmadığını bizlere hatırlatmaktadır. Diğer yandan, Abidin'in (2022) "grief hijacking" kavramı ve Karppi'nin (2013) "ölüme dayanıklı Facebook" çözümlemesi, bu pratiklerin platformların ticari mantığından bağımsız düşünülmeceğini; yasın da tıpkı diğer içerik

türleri gibi etkileşim ve görünürlük ekonomisine eklemlendiğini göstermektedir.

Platform yönetimi ve dijital miras eksenini, hukuki düzenlemelerin teknolojik dönüşümün fazlasıyla gerisinde kaldığını açıkça göstermektedir. Bu noktada, Cerrillo-i-Martínez'in (2018) hukuki kesinlik, etkinlik ve şeffaflık kriterleri ile Yang'ın (2025) vasiyetname önceliği, değer hiyerarşisi, orantılılık ve hakların ayrımı ilkeleri dijital mirasın standartlaştırılması için somut bir zemin sunmaktadır. Ancak Aldemir Toprak (2024), Yılmaz ve Erkan'ın (2020) Türk hukuku özelinde ortaya koyduğu üzere, ulusal mevzuat bu standartların gerisinde kalmaya devam etmektedir. İleri'nin (2020) aktardığı Alman Federal Mahkemesi kararı, dijital hesapların miras yoluyla intikal edebilecek kişisel varlıklar olarak tanınabileceğine dair önemli bir emsal sunsa da Holt vd. (2026) tespit ettiği "ölüm sonrası mahremiyet paradoksu", hukuki çerçevenin tek başına yeterli olmadığını; kullanıcı davranışına yönelik müdahalelerin de gerekli olduğunu ortaya koymaktadır.

Yasın mediatizasyonu, algoritmik bellek ve Türkiye'ye özgü dinamikler eksenini bu çalışmanın alanına en özgün katkısını sunmaktadır. O'Connor'ın (2024) "yas evrenselciliği" eleştirisi ve Riaz ile Mustafa'nın (2025) kültürel farklılıklara ilişkin vurgusu, Batı merkezli kuramsal modellerin doğrudan aktarılamayacağını göstermektedir. Diğer yandan, Sarıbaş'ın (2025) karşılaştırmalı analizi ve Tekeli'nin (2026) Kartalkaya yangını faciası üzerinden ortaya koyduğu bulgular, Türkiye'deki dijital yasın dinî söylem, millî kimlik ve devletten hesap sorma talebini aynı anda barındıran kendine özgü bir yapı sergilediğini göstermektedir. Bu bakımdan, dijital yasın Türkiye bağlamında yalnızca bireysel bir kayıp deneyimi değil, aynı zamanda siyasi bir ifade kanalı olarak da işlev gördüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Özgen ve Canpolat'ın (2025) disiplinlerarası yaklaşımı ile Koçyiğit'in (2023) Covid-19 dönemine ilişkin bulguları, bu özgün yapının geleneksel medyadan sosyal medyaya uzanan süreğen bir dönüşüm içinde ele alınması gerektiğini ayrıca desteklemektedir.

Son olarak etik boyut bağlamında, Figueroa'nın (2026) ölüm sonrası mahremiyet tartışması, Conti'nin (2025) dijital kalıntıların insan onurunun bir uzantısı olarak korunması gerektiği yönündeki önerisi ve Hollanek ile Nowaczyk-Basińska'nın (2024) "deadbot" teknolojilerine ilişkin ortaya koyduğu rıza, şeffaflık, erişim sınırları ve hizmetin sonlandırılması sorunları, dijital yasin giderek yapay zekâ ile iç içe geçen bir geleceğe doğru ilerlediğini göstermektedir. Bu gelişme, alanın yalnızca geçmişe dönük bir bellek yönetimi meselesi olmaktan çıktığını; ölen bireyin kimliğinin yapay zekâ aracılığıyla yeniden üretilmesine ilişkin yepyeni etik soru ve sorunlar doğurduğunu ifade etmektedir.

Bu derlemede ele alınan çalışmaların ortaya koyduğu bulgular ışığında, alandaki öncelikler şu şekilde sıralanabilir. Aldemir Toprak'ın (2024) ve Yılmaz ve Erkan'ın (2020) işaret ettiği gibi, Türk medeni hukukunun ve KVKK'nın dijital miras konusunda bağlayıcı bir çerçeveye kavuşturulması. Bu süreçte Cerrillo-i-Martínez'in (2018) hukuki kesinlik, etkinlik ve şeffaflık kriterleri ile Yang'ın (2025) vasiyetname önceliği, değer hiyerarşisi, orantılılık ve hakların ayrımı ilkelerinin yol gösterici olarak benimsenmesi. Lambert vd. (2018) önerdiği üzere, algoritmik anma özelliklerinin kullanıcı onayı ve bağlamsal uygunluk kriterlerini içerecek biçimde yeniden tasarlanması ve Little'ın (2023) vurguladığı gibi yakın ilişki şiddeti mağdurları gibi kırılgan kullanıcı gruplarının bu tasarım süreçlerinde gözetilmesi. Harbinja vd. (2026) ortaya koyduğu düşük farkındalık düzeyinin, George ve Mamedova'nın (2024) önerdiği dijital vasiyet ve güvenilir dijital yürütücü mekanizmalarıyla desteklenerek giderilmesi. Schafer vd. (2023) vurguladığı gibi, yalnızca hukuki düzenlemelerle yetinilmeyip bireylerin hangi verileri paylaşacağını ve hangilerini sileceğini yönetmesine imkân tanıyan teknolojik araçların geliştirilmesi. Hollanek ve Nowaczyk-Basińska'nın (2024) önerdiği karşılıklı rıza, yalnızca yetişkinlere erişim, şeffaflık mekanizmaları ve uygun devre dışı bırakma ilkelerinin "deadbot" türü yapay zekâ uygulamalarına yönelik olası düzenlemelerin temelini oluşturulması. O'Connor (2024) ile Riaz ve Mustafa'nın (2025) vurguladığı üzere, Batı merkezli "yas evrenselciliği" varsayımlarından kaçınan, kültürel bağlama duyarlı ve çoğulcu kuramsal çerçevelerin benimsenmesi. Türkiye'ye özgü dinî

söylem, millî kimlik ve hesap sorma dinamiklerinin Sarıbaş'ın (2025) ve Tekeli'nin (2026) çalışmalarının açtığı yolda, Özdoğan'ın (2025) işaret ettiği Facebook dışı platformları ve Özgen ile Canpolat'ın (2025) önerdiği disiplinlerarası yaklaşımları da kapsayacak biçimde yerel araştırmacılar tarafından sistematik olarak incelenmesi önerilmektedir.

Sonuç olarak, dijital yas, ölümün fiziksel gerçekliğiyle dijital kimliğin kalıcılığı arasındaki gerilimi merkezine alan bir alandır. Ayrıca, hukuk, iletişim, sosyoloji, psikoloji ve teknoloji etiğinin kesiştiği bir alan olmaya devam etmektedir. Bu alanın Türkiye özelinde sistematik biçimde araştırılması, yalnızca ulusal alan yazınına değil, dijital yas olgusunun kültürel çeşitliliğini kavramaya çalışan uluslararası tartışmalara da özgün bir katkı sunacaktır.

KAYNAKÇA

Abidin, C. (2022). Grief hypejacking: Influencers, #ThoughtsAndPrayers, and the commodification of grief on Instagram. *The Information Society*, 38(3), 179–194. <https://doi.org/10.1080/01972243.2022.2071212>

Aldemir Toprak, İ. B. (2024). Dijital Mirasın Mirasçılara İntikalinde Kişisel Verilerin Korunması Sorunu. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 32(4), 2265–2308. <https://doi.org/10.15337/suhfd.1548082>

Beaunoyer, E., & Guitton, M. J. (2021). Cyberthanatology: Death and beyond in the digital age. *Computers in Human Behavior*, 122, 106849.

Beaunoyer, E., Hiracheta Torres, L., Maessen, L., & Guitton, M. J. (2020). Grieving in the digital era: Mapping online support for grief and bereavement. *Patient Education and Counseling*, 103(12), 2515–2521.

Brubaker, J. R., Hayes, G. R., & Dourish, P. (2013). Beyond the Grave: Facebook as a Site for the Expansion of Death and Mourning. *The Information Society*, 29(3), 152–163. <https://doi.org/10.1080/01972243.2013.777300>

Cerrillo-i-Martínez, A. (2018). How do we provide the digital footprint with eternal rest? Some criteria for legislation regulating digital wills. *Computer Law & Security Review*, 34(6), 1119–1130.

Cesare, N., & Branstad, J. (2018). Mourning and memory in the twittersphere. *Mortality*, 23(1), 82–97. <https://doi.org/10.1080/13576275.2017.1319349>

Conti, Yann, Post-Mortem Data Protection in the Digital Age: A Necessity for Human Dignity? (November 29, 2025). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=6258218> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.6258218>

Cunneen, M., AnandFinn, R., Friel, R., Tennent, P., & Brandt, S. (2026). From bones to bytes: anticipating and addressing the governance challenges of human digital remains and posthumous digital human twins. *AI & SOCIETY*, 41(3), 2021–2040.

Figuerola, M. (2026). *The Politics of Postmortem Privacy*. İçinde A. M. Phillips, E. Harbinja & C. Lombardi (Ed.), *Future Frontiers of Law and Technology*. Edinburgh University Press.

Gach, K. Z. (2019). A Case for Reimagining the UX of Post-Mortem Account Deletion on Social Media. *CSCW 2019 Extended Abstracts*.

George, A. S., & Mamedova, S. (2024). Digital Afterlife: Preserving Online Legacies Beyond Death. *Partners Universal International Innovation Journal*, 2(1), 1–14.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.10581860>

Gibbs, M., Meese, J., Arnold, M., Nansen, B., & Carter, M. (2015). #Funeral and Instagram: death, social media, and platform vernacular. *Information, Communication & Society*, 18(3), 255–268.
<https://doi.org/10.1080/1369118X.2014.987152>

Graham, C., Pang, N., & Willems, T. (2022). Introduction to the special issue “Digital mortality: Death and infrastructure”. *The Information Society*, 38(3), 167-173.

Graikousi, S., & Sideri, M. (2020). Death in digital spaces: social practices and narratives. *CICMS Proceedings*, 1(1).
<https://doi.org/10.12681/cicms.2728>

Harbinja, E., Morse, T., & Edwards, L. (2026). Digital remains and post-mortem privacy in the UK: what do users want?. *International Review of Law, Computers & Technology*, 40(1), 4-27.

Hoffman, B. L., Shensa, A., Escobar-Viera, C. G., Sidani, J. E., Miller, E., & Primack, B. A. (2021). "Their Page is Still Up": Social Media and Coping with Loss. *Journal of Loss and Trauma*, 26(1), 1–19.
<https://doi.org/10.1080/15325024.2020.1820227>

Holt, J., Smeddinck, J. D., Nicholson, J., Vlachokyriakos, V., & Durrant, A. C. (2026). Post-mortem information management: exploring contextual factors in appropriate personal data access after death. *Human–Computer Interaction*, 41(1), 26-61.

Hollanek, T., & Nowaczyk-Basińska, K. (2024). Griefbots, deadbots, postmortem avatars: On responsible applications of generative AI in the digital afterlife industry. *Philosophy & Technology*, 37(2), 63.

İleri, C. (2020). "Dijital Miras" - Alman Federal Mahkemesi'nin "Facebook" Kararı Üzerine Bir İnceleme. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (146), 123 - 152.

Karppi, T. (2013). Death proof: On the biopolitics and noopolitics of memorializing dead Facebook profiles. *Culture Machine*, 14.

Lagerkvist, A. (2015). The netlore of the infinite: death (and beyond) in the digital memory ecology. *New Review of Hypermedia and Multimedia*, 21(1-2), 185–195. <https://doi.org/10.1080/13614568.2014.983563>

Lambert, A., Nansen, B., & Arnold, M. (2018). Algorithmic memorial videos: Contextualising automated curation. *Memory Studies*, 11(2), 156-171.

Little, N. (2023). Social media "ghosts": how Facebook (Meta) Memories complicates healing for survivors of intimate partner violence. *Feminist Media Studies*. <https://doi.org/10.1080/14680777.2022.2149593>

Lundahl, O. (2022). Algorithmic meta-capital: Bourdieusian analysis of social power through algorithms in media consumption. *Information, Communication & Society*, 25(10), 1440-1455.

Makhortykh, M. (2023). The user is dead, long live the platform? *Memory Studies*, 16(6), 1500–1512. <https://doi.org/10.1177/17506980231202849>

Marwick, A., & Ellison, N. B. (2012). "There Isn't WiFi in Heaven!" Negotiating Visibility on Facebook Memorial Pages. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 56(3), 378–400. <https://doi.org/10.1080/08838151.2012.705197>

McCormack, M. B. (2022). Left to Their Own Devices. *The Black Scholar*, 52(3), 52–62.
<https://doi.org/10.1080/00064246.2022.2079069>

O'Connor, M. (2024). Grief Universalism: A Perennial Problem Pattern Returning in Digital Grief Studies? *Social Sciences*, 13, 208.
<https://doi.org/10.3390/socsci13040208>

Özgen, M., & Canpolat, Ö. (2025). Herkesin Matemi Kendi Rengindedir: Yasın Kültürel İnşası Üzerine Disiplinlerarası Bir İnceleme. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 13(46), 270–290.
<https://doi.org/10.33692/avrasyad.1718754>

Özdoğan, M. A. (2025). Sanal Bir Mezarlık ve Yas Mekânı Olarak Facebook. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 48, 41–63.
<https://doi.org/10.17829/turcom.1613466>

Riaz, F., & Mustafa, A. (2025). Digital mourning and the evolution of grief: A review of social media's role in shaping contemporary bereavement practices. *Scholars Journal of Arts, Humanities and Social Sciences*, 13(7), 179–186.
<https://doi.org/10.36347/sjahss.2025.v13i07.008>

Sabra, J. B. (2017). "I Hate When They Do That!" Netiquette in Mourning and Memorialization Among Danish Facebook Users. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 61(1), 24–40.
<https://doi.org/10.1080/08838151.2016.1273931>

Sarıbaş, S. (2025). Digitalization of Mourning and the Construction of Cultural Memory. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 348–369. <https://doi.org/10.34086/rteusbe.1773940>

Schafer, B., Briggs, J., Moncur, W., Nicol, E., & Azzopardi, L. (2023). What the Dickens: Post-mortem privacy and intergenerational trust. *Computer Law & Security Review*, 49, 105800.

Tekeli, E. S. (2026). Dijital Yas Süreçleri ve Kolektif Hafıza İnşası: Kartalkaya Yangın Faciası. *Turkish Academic Research Review*, 11(1), 177–198.

Thommandru, A., & Mone, V. (2026). Datafication of mourning: Emotional labour, memory politics, and ethical innovation in digital grief technologies. *Journal of Responsible Technology*, 100159. <https://doi.org/10.1016/j.jrt.2026.100159>

Topdemir Koçyiğit, O. (2023). Türkiye’de Covid-19 Pandemisi, Ölümü Duyurma ve Ölümün Görünürlüğü. *Külliye, Türkiye Cumhuriyeti’nin 100. Yılı Özel Sayısı*, 190-216. <https://doi.org/10.48139/aybukulliye.1361140>

Yang, Q. (2025). Principles for the Standardized Handling of Digital Property Inheritance. *Humanities and Social Science Research*, 8(3), 29–43. <https://doi.org/10.30560/hssr.v8n3p29>

Yelboğa, N. (2025). Digitalization of Grief: Analyzing Emotions of Loss and Grief through YouTube Comments. *OPUS Journal of Society Research*. <https://doi.org/10.26466/opusjsr.1717678>

Yılmaz, S., & Erkan, V. U. (2020). Sosyal Medya Hesaplarının Miras Yoluyla İntikal Edip Edemeyeceği Sorusunun Kişisel Verileri Koruma Hukuku Kapsamında İncelenmesi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(2), 567–586.

Zuboff, S. (2019). The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power. *PublicAffairs*.

BÖLÜM 5

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA DİJİTAL MEDYADA SUÇ ANLATILARI: HBO MAX KANALINDA YAYINLANAN “PALU AİLESİ KARANLIK SARMAL” BELGESELİ İNCELEMESİ

MİSLİNA SÖZER

Atıf: Sözer, M. (2026). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Dijital Medyada Suç Anlatıları: Hbo Max Kanalında Yayınlanan “Palu Ailesi Karanlık Sarmal” Belgeseli İncelemesi. Harranoğlu, S. (Ed.), Yeni Dünya Düzeninde İletişim Çalışmaları. AI.LabsPublishing.

¹ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yeni Medya, sozermislina09@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3101-5622

GİRİŞ

Gelişen teknolojiler ışığında dönüşen dijital medya, üretim ve tüketim pratiklerinde dönüşümlere neden olmuştur. Teknoloji kavramı “Tekne” ve “logos” kelimelerinden bir araya gelmektedir. Atabek yapmış olduğu çalışmasında teknoloji kelimesinin kökeni şu şekilde açıklar: *“Tekne” dediğimiz de bir şeyi yapmanın, bir şeyi üretmenin, bir şeyi elde etmek anlamında kullanılan, eski/antik Yunanca, bir kelime. Hatta bizim “ekmek teknesi” nden bildiğimiz “tekne” kelimesi de oradan geliyor. Dolayısıyla bir şeyi yapma, becerme, elde etme ile ilgili bir kelime. “Logos” ise, mantık (lojik) kelimesinin kökü olmakla birlikte, daha çok bilmek anlamında kullanılıyor, yine antik Yunanca ’da. Bir kelimenin sonuna logos geliyorsa, o biraz bilim gibi anlaşılan bir kelime oluyor”* der ve teknolojiyi bu şekilde tanımlar (Atabek, 2005, s. 61). Günümüzde dijital medya platformları çağdaş medya sistemlerinin başat ögesi haline gelmiştir. Geleneksel medya araçlarından farklı olarak dijital medya platformlarında içerikler anlamın yeniden üretildiği ve yorumlandığı ve yeniden ideolojik olarak yapılandırıldığı iletişim anaları olarak değerlendirilmektedir. Dönüşümler sonucunda suç anlatıları, dijital medya içerikleri arasında oldukça dikkat çeken ve geniş bir kitleye ulaşan içerikler arasında yer almaktadır.

Son dönemlerde dünya çapında yükselişe geçen gerçek suç anlatıları bireylerin gerçekleştirmiş oldukları genel olarak cinayet içerikli davaların yer aldığı belgesel türüdür. Gerçek suç belgeselleri yalnızca suç olaylarını belgesel biçiminde aktarmanın üstüne çıkarak; toplumsal korkuların, kültürel normların ve ideolojik yapıların yeniden üretildiği medya metinleri arasında büyük bir önem kazanmıştır. Yeni medya araçlarının sunmuş olduğu imkanlar cinayet vakalarının yaşanış biçimlerini, nedenlerini ve sonuçlarını da oldukça açık bir biçim de gözler önüne sermektedir. Bu bilgilerin insanlar arasında daha hızlı bir şekilde yayılması ve bu alanlarda açık bir şekilde etkileşimde bulunabilir olmaları toplumsal açıdan araştırılmaya değer alanlardan biri olmaktadır. Suç anlatılarının geniş kitlelere yayılmasıyla birlikte bu tarz içeriklerin yalnızca eğlence veya bilgilendirmek amacıyla üretilip üretilmediği de araştırma konusu olmaktadır. Dijital platformlar aracılığıyla üretilen gerçek suç anlatılarında kullanılan yoğun dramatik anlatı biçimleri ve görsel-işitsel kurgu teknikleri sonucunda anlatıların

izleyiciler üzerinde yarattığı anlamlandırma süreçleri de oldukça güçlenmiştir.

Bu bağlam doğrultusunda medya içeriklerinde toplumsal cinsiyet bağlamında ne tarz anlamların üretildiği de büyük ölçüde araştırma alanları arasında yer almaktadır. Toplumsal cinsiyet, yalnızca biyolojik farklılıklarla sınırlı olmanın üstünde olarak kadınlık ve erkeklik konularında toplumun kültürel etkenler çerçevesinde şekillendirmiş olduğu roller, normlar ve güç ilişkilerini betimleyen bir kavramdır. Bu rollerin toplum üzerinde en görünür kılındığı ve yeniden üretildiği temel alanlardan birisi ise medyadır. Özellikle suç anlatılarının aktarımında; kadınlar üzerinden çoğunlukla mağdur olan ve korunmaya muhtaç bireyler olarak temsil edilmesi ve erkeğinden bunun karşısında fail, otorite ve güç sahibi olarak gösterilmesi durumu gözlemlenmektedir. Toplumdaki bireyler işlenen suça ilişkin bilgileri alırken aynı zamanda bu durumu yaşıyan kişiler hakkında genel yargılara ve ideolojinin tekrar üretilmesine hizmet etmektedir.

Türkiye’de geniş kitlelerce izlenmekte olan Müge Anlı ile Tatlı Sert programına 24 Aralık 2028 yılında katılan Palu Ailesi kamuoyunda geniş bir yankı uyandırmıştır. Palu Ailesi vakası içerisinde; aile içi şiddet, çocuk istismarı ve cinayet gibi çok yönlü suç unsurlarını barındırmasıyla medya tarafından da yoğun bir ilgiye maruz kalmıştır. Palu Ailesinin işlemiş olduğu suçları anlatan Palu Ailesi: Karanlık Sarmal belgeseli HBO Max platformunda 8 Mayıs 2026 yılında yayınlanmıştır. Aynı olayın farklı medya ortamlarında yeniden kurgulanması, anlatının nasıl dönüştüğünü ve hangi ideolojik çerçeveler içerisinde sunulduğunu incelemek açısından önemli bir araştırma alanı sunmaktadır.

Bu çalışma, HBO Max platformunda yayınlanan “Palu Ailesi: Karanlık Sarmal” belgeselinin toplumsal cinsiyet perspektifiyle incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma da belgeselde kullanılan dilsel yapılar, karakterlerin söylemsel olarak nasıl konumlandırıldığı ve anlatının hangi ideolojik kodlar üzerinden inşa edildiği söylem analizi yöntemiyle ele alınacaktır. Böylece çalışma, suç anlatılarının yalnızca olay aktarımı yapan medya ürünleri olmadığını; aynı zamanda

toplumsal cinsiyet rollerini, güç ilişkilerini ve ideolojik anlamları yeniden üreten söylemsel ve görsel metinler olduğunu ortaya koymayı hedeflemektedir.

TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMI VE TOPLUMSAL CİNSİYET KURAMLARI

Dünya tarihi boyunca yaşamış olan bireyler kendilerini tanımlamak amacıyla birçok alana başvurmuşlardır. Bunlardan bazıları yaş, ırk, statü, eğitim durumu ve tabii ki doğuştan gelen en temel bireysel ayırım olan cinsiyettir. Akkaş yayınlamış olduğu çalışmasında cinsiyet kavramını “*Cinsiyet (sex), kadın ve erkek şeklinde ikili bir sınıflandırmaya tabii tutulmaktadır. Bireyler doğdukları andan itibaren cinsel organlarına bakılarak kadın ya da erkek cinsiyet grubuna göre kimlik kazanırlar.*” Diyerek tanımlamaktadır (Akkaş, 2019, s. 99). Cinsiyetlerin tanımlanmasıyla birlikte bireyler için toplumda belirlenen ve kadın ve erkek olarak ayrılan roller, sorumluluklar ve beklentileri içeren davranış kalıplarına toplumsal cinsiyet denilmektedir. Biyolojik farklılar sonucunda doğan cinsiyet (sex), kadın ve erkek arasındaki temel fiziksel ve genetik farklılıkların ayırımını belirtirken; toplumsal cinsiyet (gender) ise toplumun bu farklılıkları kullanarak nasıl bir yaşam biçimi şekillendirdiğini ve bu farklılıkları nasıl anlamlandırdığını belirtir. Beauvoir’a göre biyolojik olarak çift cinsiyet olması sebebiyle kadın ve erkek olarak ayırım yapılmasının doğal olduğunu ancak toplumsal olarak bu durumun yaşam standartlarını yanlış yönlendirdiğini belirtmektedir (Beauvoir, 2025, s. 43-48). Bireyler toplumda bu farklılıklar aracılığıyla farklı rol ve kalıplara girmektedir. Bunlardan en temelleri anne ve baba rolleri ve kadın ev işleriyle ilgilenir erkek çalışır vb. sorumluluk ve rollerdir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet normları, yalnızca bireylerin kimliklerinin oluşmasında bir etken değil aynı zamanda toplumsal ilişkilerin, güç dengelerinin ve kültürel yapının da inşasında büyük bir etken olarak görülmektedir.

Toplumsal cinsiyet kavramı ilk olarak literatürde 1950’li yıllarda Lohn Money tarafından kullanılmıştır. Ancak 1972 yılına geldiğimizde Ann Oakley tarafından “Sex, Gender and Society” kitabında toplumsal cinsiyet kavramını erkeklik ve kadınlık arasındaki toplumsal bakımdan eşitsiz bölünme olarak kullanılmasıyla birlikte kavram netlik

kazanmıştır (Karaoğlu, 2022). Kavramın temellerinin oturulmasıyla birlikte toplumsal cinsiyet kavramını sosyal bilimler alanında yoğun bir biçimde tartışılmaya başlanmıştır. Connel'in yayımlamış olduğu Erkeklikler kitabında toplumsal cinsiyet kavramını "*toplumsal pratiğin düzenlenme yollarından biridir*" şeklinde açıklar (Connell, 2023, s. 142). Bu tartışmaların en başında yer alan unsur kadın ve erkek arasındaki farkların yalnızca biyolojik temellere indirilemeyeceği düşüncesidir. Yaklaşımın temel öğretilerine göre kadınlık ve erkeklik toplumun oluşması sürecinde etkili olan öğrendikleri ve içselleştirdikleri kimlik biçimleridir. Bu öğrenme ve içselleştirme sürecinde etkili olan aile, eğitim kurumları, dini inanışlar, hukuk, medya ve kültürel yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylere doğdukları ilk andan itibaren yaşamış oldukları toplumun öğretilerine hizmet eden kadınlık ve erkeklik kimlikleri içselleştirmeleri gerekliliği dayatılmıştır. Eğer bu öğretilerin dışında davranışlar sergileyen bir birey olursa öteki sınıfında yer almaktadır.

Toplumsal cinsiyet rolleri, bireylerin toplum içerisinde nasıl davranmaları gerektiğini belirleyen bir dizi yazısız kurallar bütünüdür. Stone Feminist Felsefeye Giriş kitabında toplumsal cinsiyet görüşünün ortaya çıkmasını eleştirel bir bakış açısıyla "*Bu ayrıma değer vermelerinin nedeni, toplumsal cinsiyet beklentilerinin ve fikirlerinin kültürün ve toplumun ürünü olduklarına ve dolayısıyla değiştirebileceklerine işaret etmesiydi*" der (Stone, 2019, s. 54). Stone bu çalışmasında temelde bireylerin yaşam tarzlarını değiştirebilmek, kadınların daha özgür ve daha fazla hakka sahip olmak için bu ayrımı benimsediklerini öne sürer. Çünkü toplumsal cinsiyet rollerine göre kadınlar genellikle daha duygusal, şefkatli, fedakâr ve bakım verici olarak görülürken; erkekler güçlü, bağımsız, rasyonel ve otoriter algılanmaktadır. Bu roller temelde iç güdüsel olarak tanımlanıp, değişmez kurallar olarak kabul görse de bu roller toplumsal süreçler tarafından üretilmekte ve sürekli olarak bireylere empoze edilmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin temelini de bu rollerin kadın ve erkekler arasında yaratmış olduğu güç ilişkilerindeki farklar yaratmaktadır.

Toplumsal cinsiyet alanında yapılmış olan çalışmalarda öne çıkan yaklaşımlardan birisi de feminist kuramlardır. Feminist kuramlar, kadınların tarih boyunca yaşamış oldukları eşitsizlik ve ayrımcılık biçimlerini incelemekte ve bu eşitsizliklerinin nedenlerini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleriyle birlikte bu eşitsizlikleri anlamaya çalışmak bu eşitsizliklerin kuruluş ve işleyiş biçimini anlamak için daha verimli olur (Şencan, 2021, s. 29). Liberal feminizm, kadın ve erkek arasındaki farkın temel nedeninin eğitim, hukuk ve çalışma hayatındaki fırsat eşitsizlikleri olarak sınırlamaktadır. Bu yaklaşıma göre eğer kadınlar toplumsal cinsiyet rollerinin dışında kalarak daha eşit bir biçimde hayata entegre olabilirlerse toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri oldukça azalacaktır. Bu bağlamda liberal feministler temelde yasal düzenlemeler, eğitim olanakları ve siyasi haklar üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Radikal feminizm ise toplumsal cinsiyet eşitsizliklerindeki sorunun temel sebebinin patriyarkal sistemin kendisinde görmektedir. Patriyarka, erkeklerin toplumsal, ekonomik ve siyasi alanlarda kadınlar üzerinde egemenlik kurduğu bir güç ilişkileri sistemi olarak tanımlanmaktadır. Radikal feministlere göre kadınların maruz kaldığı baskılar yalnızca hukuki veya ekonomik eşitsizliklerden kaynaklanmamakta, aynı zamanda toplumsal yapıların tamamına nüfuz etmiş erkek egemen anlayışın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle kadınların deneyimlediği şiddet, ayrımcılık ve dışlanma gibi olgular, patriyarkal sistemin farklı yansımaları olarak değerlendirilmektedir.

Toplumsal cinsiyet kuramları içerisinde önemli olan bir diğer kavram ise sosyal inşacılık kavramıdır. Sosyal inşacılık kavramına göre kadınlık ve erkeklik kimliklerinin oluşmasında biyolojik etkenlerin belirleyici olmadığı onun yerine toplumsal etkileşimlerin sonucunda inşa olduğu öne sürülmektedir. Bu yaklaşım diğer iki yaklaşımdan ayrı olarak toplumsal cinsiyet rollerinin tarihsel ve kültürel koşullar sonucunda değişiklikler gösterebileceğini öne sürmektedir. Bir toplumda kadınlara ve erkeklere verilen roller başka bir toplumda farklılıklar göstermektedir. Bu durum toplumsal cinsiyet rollerini evrensel ve

değişmez olmaktan çıkararak kültürel olarak şekillenen bir yapı olarak göstermektedir.

Performatif toplumsal cinsiyet kavramı ise bu alanda önemli katkılar sunan bir diğer yaklaşım biçimidir. Performatif toplumsal cinsiyet kavramına göre bireyler sürekli olarak tekrar ettikleri davranışlar, söylemler ve pratikler aracılığıyla toplumsal cinsiyet rollerini üretmektedir. Kadınlık ve erkeklik kimlikleri sabit bir kavram değil, günlük yaşam pratikleri içerisinde sürekli olarak gerçekleştirilen performanslar olarak değerlendirilmelidir. Bu yaklaşımla toplumsal cinsiyet kimliklerinin doğal bir oluşum değil de toplumsal süreçler içerisinde inşa edildiği ileri sürülmektedir.

Toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretildiği ve topluma empoze edildiği en önemli unsurlar arasında medya yer almaktadır. Medya kanalları aracılığıyla gösterilen göstergeler ve söylemler bireylerin dünyayı algılayış biçimlerini ve anlamlandırma süreçlerini etkileyen güçlü bir aygıttır. Medya kanallarında yayımlanan filmler, diziler, gazeteler, televizyon programları, reklamlar ve dijital medya içerikleri sürekli dolaşımda kalarak kadınlık ve erkeklik rollerini ideolojiye uygun olarak devamlı üretmeye devam etmektedir. Bu süreç içerisinde medya kanalları toplumsal cinsiyet rollerini yalnızca aktarmakla kalmaz aynı zamanda bu rolleri yeniden üretmektedir ve meşrulaştırır.

Bu durum en yoğun suç haberleri, belgeseller ve gerçek suç anlatıları gibi içeriklerde kadın ve erkek temsilleri belirli kalıplar içerisinde izleyiciye sunulmaktadır. Kadınlar özelinde bakacak olursak genel olarak mağdur, korunmaya muhtaç ve duygusal bireyler olarak gösterilirler. Erkekler ise bunun tam zıttı olacak şekilde genelde fail, güçlü ve otoriter olarak temsil edilmektedir. Bu temsiller, toplumsal cinsiyet rollerinin medya aracılığıyla yeniden üretilmesinin bir göstergesi olarak sunulabilmektedir. Bu açıdan medya içeriklerinin toplumsal cinsiyet ekseninden incelenmesi, medyanın bu norm ve rolleri ne şekilde yeniden ürettiği ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ne derce görünür kıldığını anlamak ve yorumlamak açısından önemlidir.

Geleneksel medyanın yanı sıra yeni medya içeriklerinde de toplumsal cinsiyet rolleri yeni biçim ve roller kazanmaktadır. Yeni medyanın çift yönlü “etkileşimli” olmasının da etkisiyle toplumsal cinsiyet rolleri daha hızlı ve daha kolay bir biçimde yayılmaya ve etki alanını büyütmeye olanak bulmaktadır. Yengin ve Yılmaz yapmış oldukları çalışmada yeni medyanın bu etkileşimli yönü hakkında *“Küreselleşmenin en önemli gelişmelerinden biri de medya araçlarının gelişimi ve değişimidir. Medya araçları toplumu yönlendirebilir bir niteliğe sahiptir. Geleneksel dönemde televizyon, radyo, gazete gibi araçlarla kitleyle iletişime geçilmekte ve aktarılmak istenilen mesajlar iletilmektedir. Burada tek yönlü bir iletişim söz konusudur. Yeni medya araçlarının gelişimiyle ise, kitleyle çift yönlü ve etkili bir iletişim süreci söz konusudur”* der (Yengin & Yılmaz, Dijital Mahremiyet ve Dijital Güvenlik Bağlamında Gözetim Toplumu Üzerine Bir İnceleme, 2024, s. 110). Özellikle son dönemlerde izleyici kitlesinin yükselişe geçtiği suç belgeselleri ve suç anlatıları, izleyicilere yalnızca bilgi sunmakla kalmaz aynı zamanda bu normları da yeniden üretir. Bu nedenle dijital medya içeriklerinin kadın ve erkek temsillerini nasıl sunduğu toplumsal cinsiyet araştırmaları için önemli bir araştırma alanı olmaktadır. Toplumun suçu algılayış biçiminden kadın ve erkek bireylere yüklemiş olduğu rolleri bu alan için değerli bulgular arasında yer almaktadır.

Bu çalışma kapsamında toplumsal cinsiyet, biyolojik farklılıkların ötesinde toplumsal ve kültürel süreçler tarafından inşa edilen bir yapı olarak ele alınmaktadır. Ayrıca suç anlatılarında kadın ve erkek temsillerinin nasıl oluşturulduğu, hangi güç ilişkileri içerisinde anlam kazandığı ve toplumsal cinsiyet normlarını nasıl yeniden ürettiği soruları temel hareket noktası olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda HBO Max platformunda yayınlanan “Palu Ailesi: Karanlık Sarmal” belgeseli, toplumsal cinsiyet temsillerinin söylemsel ve görsel boyutlarını incelemek açısından önemli bir örnek olarak değerlendirilmektedir.

MEDYADA TEMSİL KAVRAMI

Kitle iletişim araçları, toplumsal gerçeklikleri bireylere aktarmakta ve toplumsal anlamların yeniden üretilmesinde büyük bir rol oynamaktadır. Toplum günlük hayta içerisinde yaşanmış olan olaylarla

ilgili bilgileri medya aracılığıyla öğrenmektedir. Bu öğrenme süreci içerisinde medya bireylere toplumsal olguları aktarırken belirli temsiller sunmaktadır. Bu sebeple medya yalnızca bilgi aktarmanın dışında toplumsal normların, değerlerin ve ideolojik yapıların yeniden üretilmesinde önemli bir kültürel alandır. Toplumsal cinsiyet bu yolla medya tarafından sürekli olarak üreten ve yeniden inşa eden temel olgudur. Cengiz, Ayaz ve Bediroğlu yapmış oldukları çalışmada Stuart Hall'un Temsil kuramını eli alış biçiminde ırk ve cinsiyet ayrımcılığı başta olmak üzere derinlemesine bir inceleme yaptığını ve sinema vb. görsel-işitsel medya alanlarında temsil ve öteki kavramlarının temel karakter gelişiminde kullanıldığının vurgusunu yapmışlardır (Cengiz, Ayaz, & Bediroğlu, 2021, s. 433-434). Kültürel çalışmalar alanında yapılan araştırmalarda literatürün önemli bir olgusu temsil kavramıdır. Temsil, belirli kişi, olay veya olguların medya metinleri tarafından anlamlandırılması ve izleyiciye aktarılması sürecinin ifade etmektedir. Bu bağlam doğrultusunda bakıldığında medya, toplumsal gerçeklikleri doğrudan yeniden aktaran bir yapı olarak değil de bu gerçeklikleri belirli ideolojik ve kültürel çerçeveler içerisinde yeniden üreten bir yapı olarak incelenmektedir. WordPress kanalı Stuart Hall hakkında yayınlamış oldukları web dergisi çalışmasında *"Temsil, medyanın gerçeği yansıtıp yansıtmadığı veya çarpıtıp çarpıtmadığıyla ilgili değildir; zira bu, tek bir 'gerçek' anlamın olabileceği anlamına gelir. Temsil, bir temsilin üretebileceği birçok anlamla ilgilidir. Anlam, temsil tarafından, mevcut olan, eksik olan ve farklı olan tarafından oluşturulur"* der (WordPress, 2019). Medya metinlerinde yer alan kadın ve erkek temsilleri de toplumsal cinsiyet normlarının yeniden üretilmesinde önemli bir işleve sahiptir. Toplumsal cinsiyet temsilleri, medya metinlerinde kadın ve erkeklere belirli özelliklerin ve rollerin sürekli olarak tekrar edilmesi yoluyla oluşturulmaktadır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet temsilleri için Butler *"belki de "temsil" ancak "Kadınlar" öznesi hiçbir şekilde varsayılmadığında feminizm için anlamlı bir şey haline gelecektir"* der (Butler, 2023, s. 50). Toplumda medya içeriklerinde zamanla üretilen roller kadın ve erkekler için normal ve doğal olan olarak kabul görmeye başlamaktadır. Böylece toplumsal cinsiyet kalıpları meşrulaştırılmaktadır. Medya kadınları genel olarak duygusal, kırılgan, fedakâr ve bağımlı olarak sunarken;

erkekleri güçlü, bağımsız, rasyonel ve karar verici figürler olarak temsil etmektedir.

Kadın temsillerine ilişkin gerçekleştirilen çok sayıda araştırma, medyanın kadınları büyük ölçüde toplumsal cinsiyet kalıpları doğrultusunda ve geleneksel roller çerçevesinde sunduğunu ortaya koymaktadır. Televizyon programları, diziler, sinema filmleri, reklamlar ve haber içerikleri incelendiğinde, kadınların sıklıkla anne, eş, ev hanımı, bakım veren ya da duygusal destek sağlayan bireyler olarak temsil edildiği görülmektedir. Bu temsil biçimleri, kadınların toplumsal yaşam içerisindeki çok boyutlu kimliklerini ve bireysel başarılarını geri planda bırakırken, aile ve özel yaşamla ilişkili rollerini ön plana çıkarmaktadır. Medyada kadınların eğitim, kariyer, siyaset, bilim, sanat ve ekonomi gibi alanlardaki başarılarının sınırlı ölçüde görünür olması, toplumsal algının belirli kalıplar çerçevesinde şekillenmesine katkı sağlamaktadır. Bu durum yalnızca kadınların medyadaki görünürlüğünü değil, aynı zamanda toplumun kadınlara yönelik beklentilerini ve kadınların toplumsal konumlarına ilişkin algıları da etkilemektedir. Sonuç olarak medya içerikleri, kadınların kamusal alandaki varlığını belirli sınırlar içerisinde tanımlayarak geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretilmesine ve meşrulaştırılmasına zemin hazırlayabilmektedir.

Medyada kadın temsillerinin dikkat çeken bir diğer boyutunu ise mağduriyet söylemi oluşturmaktadır. Özellikle suç haberleri, aile içi şiddet olayları, kadın cinayetleri, cinsel istismar vakaları ve gerçek suç anlatılarına dayanan programlarda kadınlar çoğunlukla mağdur kimlikleri üzerinden görünür hale gelmektedir. Kadınların maruz kaldıkları şiddet ve ayrımcılık olaylarının medyada geniş yer bulması, toplumsal sorunların fark edilmesi ve kamuoyunun bilinçlendirilmesi açısından önemli bir işlev üstlenmektedir. Ancak bu olayların sunuluş biçimi incelendiğinde, haberlerin çoğu zaman dramatik anlatım teknikleri, duygusal vurgular ve sansasyonel unsurlarla desteklendiği görülmektedir. Bu yaklaşım, olayların toplumsal ve yapısal nedenlerini tartışmaktan ziyade bireysel trajedilere odaklanılmasına neden olabilmektedir. Bunun sonucunda kadınlar, medyada çoğu zaman edilgen, korunmaya muhtaç ve sürekli zarar gören bireyler olarak temsil

edilmekte; başarıları, direniş pratikleri ve güçlenme hikâyeleri ise görece daha az görünür olmaktadır. Dolayısıyla kadınların sürekli mağduriyet ekseninde sunulması, bir yandan toplumsal sorunlara dikkat çekerken diğer yandan kadın kimliğinin tek boyutlu ve sınırlı bir çerçevede algılanmasına yol açabilmektedir.

Erkek temsilleri ise medyada çoğunlukla güç, otorite, liderlik ve kontrol kavramları etrafında şekillenmektedir. Televizyon programları, diziler, sinema filmleri, haber içerikleri ve reklamlar incelendiğinde erkeklerin sıklıkla karar verici, koruyucu, yönetici ve mücadele eden figürler olarak sunulduğu görülmektedir. Bu temsil biçimi, erkekliği toplumsal yaşam içerisinde etkin, güçlü ve belirleyici bir konumla ilişkilendirmektedir. Özellikle suç ve adalet temalı haberlerde ya da kurmaca anlatılarda erkekler çoğu zaman fail, otorite sahibi veya olayların merkezindeki aktörler olarak yer almaktadır. Erkek karakterlerin sorun çözücü, risk alan ve liderlik özellikleri taşıyan bireyler olarak sunulması, toplumsal cinsiyet normlarının medya aracılığıyla yeniden üretilmesine katkı sağlamaktadır. Bu doğrultuda medya içerikleri, erkekliği güç, başarı ve hâkimiyet kavramlarıyla özdeşleştirerek geleneksel erkeklik anlayışının sürdürülmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca erkeklerin duygusal yönlerinin, bakım verme rollerinin veya kırılganlıklarının daha sınırlı biçimde temsil edilmesi, erkek kimliğinin belirli kalıplar içerisinde tanımlanmasına neden olabilmektedir.

Medya çalışmalarında toplumsal cinsiyet temsillerinin değerlendirilmesinde kültürel çalışmalar yaklaşımı önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Bu yaklaşım, medyayı yalnızca toplumsal gerçekliği yansıtan bir araç olarak değil, aynı zamanda anlamların, değerlerin ve ideolojilerin üretildiği ve yeniden şekillendirildiği bir alan olarak ele almaktadır. Kültürel çalışmalar perspektifine göre medya metinleri, mevcut toplumsal düzeni ve güç ilişkilerini pasif bir biçimde aktarmakla kalmamakta; aynı zamanda bu ilişkilerin yeniden üretilmesine ve meşrulaştırılmasına katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda kadın ve erkek temsilleri, toplumdaki egemen değerlerin basit bir yansıması olarak değerlendirilmemekte, aksine bu değerlerin, normların ve toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden inşa edildiği kültürel

pratikler olarak görülmektedir. Dolayısıyla medya içerikleri, toplumsal cinsiyet algılarının oluşumunda ve sürdürülmesinde etkili bir ideolojik araç işlevi görmektedir; bireylerin kadınlık ve erkeklik kavramlarına ilişkin düşüncelerini şekillendirmede önemli bir rol üstlenmektedir.

Dijital medya ortamlarının yaygınlaşmasıyla birlikte toplumsal cinsiyet temsilleri de yeni biçimler kazanmış ve geleneksel medya araçlarından farklı olarak dijital platformlarda daha geniş bir çeşitlilik ve farklı anlatı biçimlerine olanak tanımaktadır. Bununla birlikte dijital medyadaki çeşitliliklerin tamamı toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik bir dönüşüm anlamına gelmemektedir. Aksine, birçok dijital medya içeriğinde toplumsal cinsiyete ilişkin yerleşik kalıp yargıların ve geleneksel rollerin yeniden üretildiği görülmektedir. Özellikle dijital yayın platformlarında yer alan suç belgeselleri ve gerçek suç anlatıları, toplumsal cinsiyet temsillerinin yeniden üretildiği önemli alanlar arasında değerlendirilmektedir.

Gerçek suç anlatıları, yalnızca suç olaylarını aktaran içerikler olmaktan öte, belirli anlatı stratejileri aracılığıyla anlam üreten medya metinleri olarak değerlendirilmektedir. Bu anlatılarda kullanılan dil, görsel unsurlar, karakter sunumları ve hikâye kurguları izleyicilerin olayları belirli perspektiflerden değerlendirmesine neden olmaktadır. Kadın mağdurların sunuluş biçimi, erkek faillerin konumlandırılması ve olayların dramatik yapısı, toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden inşa edilmesinde etkili olmaktadır. Böylece medya içerikleri yalnızca suç olaylarını aktaran araçlar olmaktan çıkmakta, aynı zamanda toplumsal değerlerin ve güç ilişkilerinin yeniden üretildiği kültürel metinler haline gelmektedir.

Suç anlatılarında kadınların çoğu zaman mağduriyet ekseninde temsil edilmesi, toplumsal cinsiyet çalışmalarında sıklıkla eleştirilen bir durumdur. Kadınlar genellikle mağdur kimlikleri üzerinden görünür hale gelirken, onların toplumsal varlıkları ve çok boyutlu kimlikleri geri planda kalabilmektedir. Bu durum, kadınların medya içeriklerinde çoğunlukla zarar gören, korunmaya ihtiyaç duyan veya olayların pasif tarafı olarak sunulmasına yol açmaktadır. Buna karşılık erkekler sıklıkla fail, otorite sahibi ya da olayların yönlendirici aktörleri olarak

temsil edilmektedir. Dolayısıyla suç anlatılarındaki temsil pratikleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin medya aracılığıyla yeniden üretilmesine katkıda bulunmakta ve geleneksel cinsiyet rollerini pekiştirebilmektedir.

Dijital platformlarda yayımlanan suç belgeselleri, görsel ve işitsel unsurların yoğun biçimde kullanıldığı anlatılar olmaları nedeniyle toplumsal cinsiyet temsillerinin incelenmesi açısından önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Kamera açıları, ışık kullanımı, müzik tercihleri, kurgu teknikleri ve anlatıcı dili gibi unsurlar, karakterlerin nasıl algılanacağını doğrudan etkileyen faktörlerdir. Deniz ve Bayrak yapmış oldukları çalışmalarında medya unsurlarında kullanılan bu tekniklerin birbirleriyle ilişkisi hakkında *"Mekan içindeki göstergeler birbirleriyle bir tür ilişki içerisindedir ve birbirlerini tamamlamaktadır"* der (Yengin & Bayrak, Film Çalışmaları, 2018, s. 143). Medya içerikleri içerisinde kullanılan bu teknikler ışığında toplumsal cinsiyet rolleri de desteklenmektedir. Bu nedenle medya temsillerinin yalnızca içerik düzeyinde değil, aynı zamanda söylemsel, görsel ve işitsel boyutlarıyla birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Böyle bir yaklaşım, dijital medya içeriklerinde toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl kurulduğunu, yeniden üretildiğini ve izleyicilere nasıl aktarıldığını daha kapsamlı biçimde ortaya koyabilmektedir.

DİJİTAL MEDYADA SUÇ ANLATILARI VE TRUE CRİME KÜLTÜRÜ

Gelişen teknoloji ve dijital medya platformlarının yaygınlaşmasıyla birlikte geleneksel iletişim teknikleri dönüşme uğramıştır. Bu dönüşümlerin başında etkileşimli iletişim teknoloji gelmektedir. Bireyler yeni iletişim teknoloji sayesinde anında üretim, dağıtım ve tüketim sürecinde aktif rol oynamaktadır. Hem üretici hem de tüketici olarak toplumun iletişime katılması daha özgün ve daha farklı içeriklerin tüketimini yaygınlaştırmaktadır. Bu yenilik yalnızca teknolojik olmanın ötesinde aynı zamanda kültürel üretim süreçlerinin de yeniden yapılandırmasına neden olmaktadır. Dijital medya platformlarında öne çıkan içerik türlerinden birisi de suç anlatılarıdır. Suç anlatılarının bu denli yer bulmasının temel etkenlerinden birisi de korku duygusudur. Bireylerin korku sineması ve suç anlatı

belgesellerini izlemesinde içlerinde tuttukları korku hissi yatmaktadır. Bu alanda çalışma yapmış Abisel’e göre korku: *“Korku bir tehlike tehdidiyle, tehlikenin tanınmasıyla ilgilidir. Korku insanın yok edilme, zarara uğrama endişesinden kaynaklanır, özünde, insanın bir canlı varlık olarak hayatta kalmaya yöneliminin sonucudur”* der (Abisel, 1995, s. 132). Bu hayatta kalmaya yönelik bireylerin içlerinde barındırdıkları duygular gelişen teknolojiler ışığında kendimi korku türünü izlerken dışa vurmaya başlamıştır. Bireyler bu tarz içerikleri tetikte olma duygusunun katarsisi olarak izlemektedir.

Suç anlatıları medya içerisinde tarih boyunca kendisine her zaman yeni bir yer bulmaktadır. Gazeteler de yer alan adli haberler, televizyon programları, polisiye dizileri ve sinema filmleri suç olgusunun medya aracılığıyla topluma aktarılmasının farklı medya örnekleri arasında yer almaktadır. Bu türler arasında yer alan belgeseller Armes’e göre gerçek mesellerden yola çıkarak kendi açıklamak istedikleri düşünceleri aktarma biçimidir (Armes, 2019, s. 52). Ancak dijital medya çağında suç anlatıları yeni özellikler kazanmıştır. Bireyler kendi ilgi alanları olarak araştırıp kendi cümleleri, kendi tarzlarıyla yaşanmış olan suç olaylarını topluma aktarmaya başlamışlardır. Etkileşimli iletişim sonucunda suç anlatılarını izleyen izleyiciler de bu olaylar hakkındaki düşünceleri direkt yorumlar yaparak aktarmaya başlamışlardır. Bu durum sonucunda “true crime” olarak adlandırılan gerçek suç içerikleri küresel ölçekte yoğun ilgi görmeye başlamıştır. Gerçek suç anlatıları, yaşanmış suç olaylarının konu alan ve çoğu zaman belgesel, podcast, film veya dizi formatında sunulan medya ürünleri olarak tanımlanabilmektedir.

True crime türünün temel özelliği, kurgusal bir olgu yerine yaşanmış ve gerçek olaylara dayanmasıdır. Bununla birlikte bu içerikler suçları yalnızca kronolojik olarak anlatmanın dışında; suçun nedenleri, faillerin motivasyonları, mağdurların yaşadıkları ve toplumsal etkililerini de göz önüne sermektedir. Bu aktarım sürecinde faillerin ve mağdurların yaşadıkları hataların detayları ve suçun işleniş biçimlerinin detayları da verilmektedir. Bu içeriklerin topluma sunulmasıyla birlikte hem bilgilendirme hem de eğlendirme işlevlerini yerine getiren medya ürünleri olarak değerlendirilmektedir. İzleyici tarafından bu tarz

içerikler suç olaylarının bilinmeyen yönlerini öğrenme, suçun arka planını anlama ve toplumsal olayları farklı açılardan değerlendirme imkân sunmaktadır. Son yıllarda dijital platformlarda yapılan yatırımlarla birlikte true crime türü küresel medya endüstrisinin önemli bir parçası haline gelmektedir. Özellikle gelişen teknolojiler sonucunda dijital platformlarda yer alan suç belgeselleri, yüksek görüntü kalitesi, sinematografik anlatım teknikleri ve çok katmanlı hikâye yapısı sayesinde yoğun. İlgi ve merak unsurlarını tetikleyerek daha geniş izleyici kitlesine ulaşmaktadır. Bu yapımlar, geleneksel haber metinlerine kıyasla daha detaylı anlatımlar ve suçun arka planını da göstermesiyle izleyiciyi olayın içine daha fazla çeker ve daha fazla izlenmeye olanak sağlayan stratejiler kullanmaktadır.

Dijital medya ortamlarında suç anlatılarının artmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan birisi, suçun insan doğasında yer alan merak olgusunu harekete geçirmesidir. İnsanlar yaşamadıkları, yaşamaktan korktukları şeyleri ve bilmedikleri şeyleri daha fazla merak etme eğilimindedir. Bu konu üzerinde korku Elmacı'nın da aktardığı gibi bir tehlike veya tehlikeli olana karşı olan düşünce, kaygı ve üzüntüdür (Elmacı, 2019, s. 252). İzleyiciler, sıra dışı suç olaylarını anlamlandırmaya çalışırken aynı zamanda failin psikolojisi, mağdurun yaşadıkları ve olayların toplumsal sonuçları hakkında bilgi edinmektedir. Bunun yanı sıra suç anlatıları, toplumsal korkuların ce güvenlik kaygılarının da daha görünür hale gelmesine olanak sağlamaktadır. Böylece suç anlatıları yalnızca bireysel olguları aktarmakla kalmaz aynı zamanda toplumun yapısına ilişkin endişeleri de gözler önüne sermektedir. Ancak true crime içeriklerin popülerleşmesiyle birlikte toplumda çeşitli etik kaygılar da gündeme gelmektedir. Özellikle mağdurların yaşamış oldukları travmaların görünür hale gelmesi, şiddetin dramatize edilmesi ve suçun eğlence unsuru haline getirilmesi akademik literatürde eleştirilere maruz kalmaktadır. Gerçek suç anlatıları aktarılırken kullanılan anlatım teknikleri yer yer bireylerin dikkatini çekmek amacıyla olayları daha dramatik yönlerini ön plana çıkaracak şekilde kurgulanmaktadır. Bu durum sonucunda suçun meşrulaştırılması, mağdurun deneyimlerinin medya konusu haline gelmesi ve travmatik olayların metalaştırılması tartışmalarını ortaya çıkarmıştır. Bu durum sinema ve belgesel sineması

açısından da büyük bir sorunun başat öğelerinden birisidir aslında Bikiç yazmış olduğu “Türkiye’de Belgesel Film Festivalleri” çalışmasında belgesellerin nesnel olma çalışmasının yanı sıra öznelliklerini de korumaya çalışmalarının belgesel sinemacıları tarafından önemli bir özel çalışma alanı olduğunu vurgulamıştır (Bikiç, 2019, s. 37). Çünkü belgesel filmlerinde gerçek yaşanmış olayları hem özne bir anlatımla hem de nesnel bir biçimde aktarmak çok önemlidir. Gerçek suç belgesellerinde mağdur ve failin durumlarını net bir biçimde anlamlandırmak ve toplumu yanlış yönlendirmemek oldukça önemli bir çalışma alanıdır.

LASSWELL MODELİ VE KULLANIMLAR VE DOYUMLAR YAKLAŞIMI

Medyanın etkileri üzerine yapılan çalışmalarının birçoğunda kullanılmakta olan Lasswell Modeli temelde kitle iletişim sürecini anlamlandırma aşamalarını belirlemektedir. Lasswell Modelinin temelini şu 5 soru oluşturur:

Kim?

Ne söylüyor?

Hangi kanaldan?

Kime?

Hangi etkiyle?

Lasswell’in sormuş olduğu bu sorular temelde iletişim süreçlerini kapsar. Verici hangi mesajı nasıl bir ortamdan alıcıya ne için söyler ve bu söylediği iletiyle hangi etkiye yol açar. Bu çalışmada iletişim tek kanaldan işlemektedir ve doğrusaldır. Fiske yapmış olduğu çalışmasında *“iletişimi iletilerin aktarımı olarak görür: anlam yerine "etki" sorununu gündeme getirir. "Etki", alıcıda, süreçteki tanımlanabilir öğelerin neden olduğu gözlemlenebilir ve ölçülebilir değişimi içerimler. Öğelerin birinin değişmesi etkiyi değiştirecektir: kodlayıcıyı değiştirebilirsiniz, iletiyi değiştirebiliriz, kanalı değiştirebiliriz: bu değişimlerin her biri etkide uygun bir değişim sağlayacaktır”* şekilde açıklamıştır (Fiske, 2003, s. 51). Bu çalışma özelinde yapılacak olan çalışma da tek kanaldan bir inceleme

yapacağız. Belgesel ekibinin yaşanmış olayı topluma dijital platform üzerinden nasıl bir etkiyle sunduğu incelenecektir.

İlk yıllarında tek kanallı olarak ilerleyen iletişim çalışmaları gelişen teknolojiler sonucunda çift kanallı iletişim araştırmalarına evrilmiştir. Güngör’e göre bu durum: *“Aktif izleyici görüşünün iletişim alanında bir paradigma değişikliği olarak algılanmasının iki önemli nedeni vardır. Bunlardan birincisi izleyicinin edilgin atomize birim konumundan etkin forev konumuna taşınmasıdır”* şeklinde açıklamaktadır (Güngör, 2011, s. 121). İletişim çalışmalarında yaşanan bu değişim sonucunda Psikolog Elihu Katz bir araştırmaya başlamıştır. Bu araştırmanın temel sorusu medyanın bireylerde ne gibi sonuçlar doğurduğu yönündedir. Yapmış olduğu çalışmanın çıktılarıyla birlikte Katz “Kullanımlar ve Doyumlar” yaklaşımını geliştirmiştir. Yaylagül Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımını açıklarken: *“Bu yaklaşıma göre izleyiciler birtakım ihtiyaçlarını gidermek için medya içeriklerini kullanırlar. Bu kullanmanın sonucunda izleyicinin ihtiyacı giderilmiş yani ihtiyaç doyurulmuş dolayısıyla da izleyiciler ihtiyaçları yönünde medya içeriklerini kullanarak doyuma ulaşmış olurlar. Bu yaklaşımda medya içeriği ile izleyici arasında işlevsel bir ilişki olduğu kabul edilir”* der (Yaylagül, 2006, s. 62). Bu yaklaşım toplumdaki bireylerin kendi seçimleriyle iletiyi alıp almama kararını verdiğini kabul eden ilk yaklaşımdır.

YÖNTEM

Medya analizlerinde yalnızca içerikte yer alan açık mesajlar üzerinden incelenmesi metnin analizi açısından yetersiz kalmaktadır. Bunun sebebi üretilen belgesel, film vb. içeriklerin dilsel, görsel ve işitsel unsurların bir araya gelmesiyle birlikte katmanlı bir yapı ile sunulurken bu içeriklerin. Katmanlı yapısını her bir katmana özel analiz biçimlerinin kullanımıyla incelenmenin daha açık sonuçlara sebep olmasıdır. Bu nedenle çalışma içerisinde HBO Max platformunda yayınlanan “Palu Ailesi: Karanlık Sarmal” belgeseli söylem analizi yöntemi kullanılarak incelenmektedir. Toplumsal cinsiyet kavramının kadını temsili özelinde incelenmesi sebebiyle ve Türkiye’de geniş izleyici kitlesine sahip bir konu olması sebebiyle “Palu Ailesi: Karanlık Sarmal” belgeselinin 1. ve 3. Bölümü bilinçli örnekleme yöntemi

kullanılarak seçilmiştir. Belgeselde 1. ve 3. bölümünde bireylerin suç aktarışı, erkeklerin aile otoritesindeki yeri, kadınların sessizleştirilmesi ve manipülasyon mekanizmaları daha görünür halde işlenmiştir. Bununla birlikte ailenin televizyon programına çıkmasıyla birlikte medyanın kadını kamusal alanda nasıl temsil ettiği ve kadının mağduriyetini nasıl çerçevelediği daha görünür hale gelmektedir.

BULGULAR VE ANALİZ

Belgeselin Adı: Palu Ailesi: Karanlık Sarmal

Yönetmen: Melih Arslan

Yapım Yılı: 2026

Yapımcı: HBO Max – Fayn

Belgeselin Konusu: Tüm Türkiye’yi sarsan Palu ailesi ilk olarak televizyon programı aracılığıyla bilinirliğe kavuşmuştur. Türkiye tarihinin en sarsıcı kriminal olaylarından birisi belgesel aracılığıyla mercek altına alınıyor. Aile bireylerinin, tanıkların ve failin anlatımlarının yanı sıra dava dosyaları detaylı bir biçimde incelenmiş ve suç muhabirleri, cinayet büro dedektifleri, ilahiyatçılar, sosyologlar, adli tıp uzmanları ve suç psikologları da belgesel süreci boyunca kendi uzmanlıklarıyla yorumlanıyor (Beyazperde.com, 2026).

Gerçekte yaşanmış olan bir suç olayını aktaran Palu Ailesi: Karanlık Sarmal belgeselinde belgeselin yapımcıları tarafından bilinçli olarak bir anlatının seçilmediği ve belirli kronolojik sıralamayla değil de olayları yaşayan kişiler tarafından olayların anlatımına göre ilerlendiği belirtilmektedir. Belgeselin yapımcılarından birisi olan Şükrü Oktay Kılıç bu konu hakkında vermiş olduğu röportaj da: “Yöntem olarak bir anlatıcıyla ilerlemeyi tercih etmedik. Biz gazeteciler olarak incelemelerimizi senaryoya dönüştürüp bunu da bir anlatıcı ya da dış ses eşliğinde aktarsaydık; izleyici yerine tüm bağlantıları kuran, seyri daha kolay bir belgesel ortaya çıkabilirdi. Haber belgeselleri genellikle bu formatta olur. Biz seyircinin dikkatli takibini gerektiren, adım adım

ilerleyerek, tüm bölümleri izlediğinde bütün bir resme ulaşabileceği bir suç belgeseli yapısı kurduk” şeklinde açıklar (Yaşar, 2026). Kurmuş oldukları bu yapının içerisinde alanında uzman kişilerinde yorumlarını ekleyerek bireylere olaylara daha net bir bakış açısıyla yaklaşma olanağı sunmuşlardır.

Belgeselin açılış sahnesinde olaylardan birkaçına tanıklık eden Palu ailesinin Kocaeli-Körfez de yaşarken ki komşuları Fahriye Alkan’ın onlar hakkındaki düşüncelerini aktarmasıyla başlar.

Fahriye Alkan: 79’da geldim ben buraya hesabını sen yap işte. 91 senesinde bu eve taşındık. Bu mahallenin en eskilerinden biri biziz. Anahtarlarımız bizim kapıda olurdu. Çat kapı girişlerimiz öyleydi yani. Mahallemiz çok güzeldi Allah’a çok şükür.

Belgeselin başında Palu Ailesinin yaşanmış ilk olayından önce mahallenin birbirine olan güvenini ve birbirleriyle aralarındaki samimi ilişkileri Fahriye Alkan’ın bu sözleriyle belirtilmiştir. Daha sonra ise 2006 yılında Harun Palu’nun damadı Ahmet Tahnal’ı öldürdüğü günü Fahriye Alkan’ın sözleriyle mahalleli gözünden dinleriz.

148

Fahriye Alkan: Eşimi işe gönderdim. Saat 08:30muydu 09:00mıydı o araları fazla hatırlayamayacağım. Pat diye bir ses duyduk biz. (Silah sesi efekti). Pat sesini duyunca ben hemen dışarıya çıktım. Bir de gittim baktım bakkalın önünde insanlar doluydu. Ne oldu dedim Hayır ola İsmail Abi. Bizim komşuya. Harun damadını dedi vurmuş dedi.

Palu ailesiyle ilgili ilk olay Harun Palu’nun damadı Ahmet Tahnal’ı bir tüfek ile öldürmesidir. Bu olay komşular arasında büyük bir paniğe yol açmış ve mahallenin daha önce anlatımlarda görmüş olduğumuz samimi ve güven dolu ortamını değiştirmiştir.

İsa Palu: Bir anda karıştı gitti hayatımız. Darmadağın oldu. Sıkıntılara girdik bizde anlayamadık ne oldu? ne gitti? nasıl oldu? (Kardeşi Fatih Palu ile yerlerine geçerler)

İsa Palu: Ben İsa Palu 1977’de Ordu Kumru’da doğdum. 8 yaşıma kadar orada yaşadım. Herkesin evin başında herkesin tarlanın başında evi vardı. Fındıkla geçimini sağlıyorlardı. Fındık bir sene öyle, üç beş

sene vermiyordu. Orada da bir iş olmadığından Körfez’e geldik. Orada arsa aldık, ev yaptık. İlk önce mahallede kimse yoktu.

Fahriye Alkan: Palu ailesi biz buraya taşındığımızda zaten burada oturuyordu. Bir iki sene onlar bizi tanımadı biz onları tanımıyorduk. Sonra birbirimize hoş geldine, onlar bize geldi, biz onlara gittik. Komşuluğumuz çok iyiydi.

Fatih Palu: Ben Fatih Palu. Kocaeli’nin Körfez ilçesinde doğdum. Şükürler olsun mutluydum, biraz da şımarıktım. Paranın da vermiş olduğu güçten dolayı, her istediğimin yapılmasından, en küçük çocuk olduğumdan dolayı mutluydum.

Ailenin iki erkek çocuğu olan İsa ve Fatih Palu kendilerini tanıtarak küçüklüklerinden kısa bir şekilde bahsediyor. Çocukken yaşamış oldukları hayatları hakkında vermiş oldukları bu kısa bilgi doğrultusunda ailenin varlıklı ve mutlu bir aile olduklarını anlamlandırabiliyoruz. Türk kültür yapısındaki cinsiyet normlarına uygun yaşayış biçimleri olduğu söylenebilir. Aynı zamanda komşuluk ilişkilerinde de oldukça aktif olduklarını Fahriye Altan’ın birbirimize gider gelirdik sözünden anlayabiliriz.

İsa Palu: Babam 1993’te rahatsızlandı. Dışarı gidiyordu, kaçıyordu, eve geliyordu.

Fatih Palu: Babamın eve gelmemeleri, işte görüntü görüyorum demeleri...

İsa Palu: Terlemeye başladı. Boğuluyorum demeye başladı. Gitgide, günden güne erimeye başladı. Görenler diyordu ki, “bu yaşamaz ölür” diyorlardı.

Fatih Palu: 1999 yılında babam Bakırköy’de tedavi görüyordu. Psikiyatri tedavisi.

Halis Dokgöz (Adli Tıp Uzmanı): Şizofreni aslında genç erişkinlik döneminden itibaren, ergenlikten itibaren bulgu veren bir psikiyatrik bir

hastalık. Çeşitli sanrılarla, kendinde olmayan şeyleri görme, etraftan ses duyma gibi, halüsinasyonlar gibi birtakım bulgularla ortaya çıkan bir hastalık. Tabii ki genetik aktarım söz konusu. Yani babadan oğula, oğuldan çocuğuna.

Fahriye Alkan: Harun abi bizim kapı bir komşumuz. Biz senelerimizi beraber geçirdik. Bak benim bu birinci katın sıvasını Harun abi yaptı. Yemin ederim o var ya bir bardak çayı versem çayı içmeye bile çekinen bir adamdı.

İsa Palu: Babam inşaatçıydı, yanında çalıştım ve babamın yanında usta oldum. Çok güzel paralar kazandım yani bir banka gibi öyle bir insandım, kredi falan verebiliyordum herkese.

İsa ve Fatih Palu tarafından aktarılan bu söylemlerde babaları Harun Palu'nun yıllar içerisinde şizofreni hastalığındaki ilerlemeleri ve sonunda tedavi olmaya Bakırköy'e yatmış olduğunu anlamlandırabiliyoruz. Komşuları tarafından Harun Palu'nun toplumun normlarına uygun olarak güçlü, iyi aile babası ve iyi bir komşu olduğunu ve ailenin maddi geçimin i sağlayan bir birey olduğu gösterilmektedir. Bununla birlikte İsa Palu'nun kendisini bir banka ile eş tutması maddi gücünün varlığını kendisini bireylere karşı kredi verebilir olarak görmesi yine gücün bir erkekte olduğu toplum rollerinin yeniden söylem üzerinden gösterilmesidir.

Fatih Palu: Sekizinci sınıftan ayrıldığımda baktım olmayacak çevre ortamına baktığımda serseri olacağıma aileme bir katkı sağlayayım. Okulu bıraktığımda abimin yanında inşaatta çalışmaya başladım.

Feyza Akınerdem (Sosyolog): Palu ailesi Ordu'dan Kocaeli'ye göçmüş normal bir aile. Gerçekten de bir yurdum ailesi. Adeta Türkiye toplumunun ortalaması ve dolayısıyla aslında aile olarak hem birbirine bağlı ve destekleyen hem de birbirini denetleyen bir yapı da olabiliirdi Palu ailesi.

İsa Palu: Hepimiz uyum içindeydik. Bir araya gelirdik, bir karar alırdık, o karar üzerinden giderdik ta ki problemler yaşayana kadar.

Fatih Palu: Ondan öncesinde her şey toz pembeydi.

Sosyolog ve İsa Palu eğer aileye sonradan gelen Tuncer Ustael olmasaydı ailenin aslında kültürel ve toplumsal olarak toplumsal cinsiyet normlarına uygun olabileceğini belirtmektedir. Bu söylemlerden İsa Palu'nun ailecek kararlar alırdık sözü aslında temelde önemli bir noktadır. Çünkü ailede kadınlarında bir söz haklarının olduğu bu sözler ile kanıtlanmaktadır. Bu da ailedeki erkeklerin kadınlar üzerinde bir baskı mekanizması oluşturmadıklarının bir örneğidir.

Haber Spikeri: Kayıp olan Meryem Tahnal ve sekiz yaşındaki kızı Melike'yi arama çalışmaları devam ediyor.

Feyza Akınerdem (Sosyolog): Bu yurdum ailesi nasıl bunun içine düşüyor? Burada da aslında “Kol kırılır yen içinde kalır” çok sık referans verdiğimiz bir atasözüdür sosyolojide de. Üzerinin mahremiyet örtüsü ile örtüldüğü bir toplumsal düzenden bahsediyoruz.

151

Ayhan Erbay (Adli Psikolog): Aile ilk baştan itibaren aslında sezgisel olarak bazı şeylerin yanlış olduğunu biliyordu ve bu süreçte çok fazla kişinin de bu suç zinciriyle ilişkilendiğini gördük. Bu olayların müsebbibi başlangıcı veya fitilini ateşleyen şey Meryem'in içinde bulunduğu durumdur.

Bu sahnelerde bir aile olarak Palu ailesi temelinde birbirine bağlı ve birbirini seven koruyan bir aile yapısına sahipken bir anda suç örgüsünün içine girmesinin sosyolog içinde aslında bir soru işareti olarak görüldüğünü görüyoruz. Bu suç olaylarının temeli için Ayhan Erbay Meryem'i yani mağduru ön planda görmektedir. Mağdurun yaşamış olduğu şeyler doğrultusunda ailenin bu tarz bir suç dizisinin içine girdiğini ima ettiği söyleminden anlaşılmaktadır. Bununla birlikte ailenin suç işlediğini gören ve mağdur kadına karşı korumacı tavır sergilemeyen birçok kişinin daha dosya da yer aldığını söylemleriyle belirtmiştir. Mağdur olan kadının kendisini koruyamadığı gibi

toplumdaki bu durumu gören ve bilen bireylerinde kadını korumaya çalışmadığı veya susmayı tercih ettiği gözlemlenebilmektedir.

Fatih Palu: Bir gün telefon çalıyor. Annem açtı telefonu arayan Meryem ablamdı. “Artık burada durmayacağım, Ahmet iyice çığırından çıktı, beni zorla adamlara pazarlamaya çalışıyor” diye telefon açıyor. Annem de diyor ki, “Gel buraya konuşalım” diyor. Ne oluyor ne gidiyor, nedir ne değildir. Ondan sonra dedemi arıyor. Dedem de “Öyle bir şey varsa pisliğini temizleyin o zaman” diyor. Meryem geiliyor, Meryem geldikten sonra bir saat geçmeden Ahmet arıyor. Telefonda “Ben geleceğim Meryem’i illa götürmem lazım. Adamlar bekliyor götürmezsem beni dövecekler, öldürecekler.”. Bir saat sonra da Ahmet geldi. Elinde bıçak vardı.

İsa Palu: “Ne bu bıçak Ahmet?” dedim. “Önlem alıyorum” dedi.

Fatih Palu: Polisi aradık, polis geldi aldı. Karakolda şeylerimiz oldu, ifadeler alındı, ifadeler verildi. Ahmet’in üzerinden ekmek bıçağı çıktı. Sonra Ahmet’i gece salmışlar, Ahmet de tekrar bize geldi. “Bir hafta daha kalsın, sonra ne yaparsan yap.” Dedi. Zor bela evden çıkarttık. Sabah Ahmet tekrar gelmiş. İlla götürücüm, illa götüreceğim derken aralarında tartışma çıkıyor. Ben tüfek sesine uyandım. Yukarı çıktığımda Ahmet yerde kıvranıyordu. Evin her tarafı barut kokusu. Kan izi bile yoktu. Hatta polisler de “Niye hiç kan yok?” diyordu. Babam da baktım birkaç fişek daha atıyordu balkondan.

Bu sahnede Ahmet Tahnal’ın cinayetini ve cinayette sebep olan nedenleri tanıklar tarafından dinliyoruz. Kültür ve toplum açısından eşler arasındaki yaşanmakta olan sorunların genellikle aile büyükleri aracılığıyla çözüme ulaştırılmaya çalışılması Meryem Tahnal’ın annesini arayarak yaşamış olduğu bir sorunu anlatmasıyla görüyoruz. Meryem Tahnal kocasının toplumun kadınlar için asla kabul edemeyeceği bir şeyi yapmaya zorladığını dile getirmesi ailesi için büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplum arasında yer alan ve kadınlar için sıkça kullanılan “namus kavramı” bu olayın başlangıç noktası olarak görülmektedir. Meryem Tahnal’ın annesi olan Havva Palu bu durumu kendisinin de büyüğü olan kendisinin babasına

anlatması kadın olarak karar vermeden önce bir erkeğe ihtiyaç duyduğu izlenimini yaratmaktadır. Meryem Tahnal'ın dedesinin “Madem öyle pisliğinizi temizleyin” cümlesi temelinde namus kavramına dayanmakta ve temelde cinayetin önünü açmaktadır. Namus kavramı Türk toplumunun kadınlar üzerinde kullanmış olduğu ve baskı mekanizmasının temelini oluşturan kavramlardan en önde gelenidir. Belgeselin bu sahnelerinde bu kavramın bir suç olayının başlangıcına ne derece öncülük ettiğini gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda namus kavramının kullanılmasıyla suçun meşrulaştırılması ve suçu işleyen faillin haklı olduğu düşüncesi topluma yansıtılmıştır.

Feyza Akınerdem (Sosyolog): Toplumun kendi denetim mekanizmaları da vardır. Mahalle, komşuluk, akrabalık gibi. O korunaklı alanın içerisinde kalan insanlar özellikle de kendilerine destek bulabilirlerse kurtulabiliyorlar şiddetten ve istismardan ama köstek de olabiliyor bu topluluk onlara.

Fahriye Alkan: Meryem İstanbul'dan tek başına iki tane çocukla beraber buraya geldi. Ben kapıda oturuyordum. “Meryem, hayrola kızım?” dedim. “Niye geldin buraya?” dedim. “Fahriye yenge” dedi. “Kız kardeşimin orya geldim” dedi. “Sen artık kocasız bir kadınsın” dedim. “Ne bileyim?” dedi. “Buraya geldim” dedi. “Gelme buraya” dedim. Uyardım ben onu.

Fatih Palu: Meryem burada kalmak istemiyordu. “Komşular gaza getirir” diyordu. “Öldürürsünüz” diyordu. “Neden?” diyorduk. “Niye komşular bizi gaza getirince seni vurmak isteyelim?” diyorduk. Zaten bizim üç katlı bir binamız var. Bir katında da sen otur, çocuklarınla kal. Kendisi ısrarla kalmak istemiyordu. Eşyalarını bizim eve getirecektik ama kendisi istemedi. Meryem şey dedi “Hiç değilse kafamı toplayana kadar eşyalar şey olsun Tuncer'in çalışmış olduğu kapıcı dairesinde sığınmakta kalsın, ben de orada kalayım.” Dedi.

Bu sahnede başta sosyolog tarafından belirtilen olgu bir kadının kocasının ölümünden sonra yaşamış olduğu aile, mahalle, akrabalar vb. toplumda kendisine bir yer edinebildiği sürece kadının toplum tekrardan uyum sağlayabileceği ancak eğer bu toplum ona yardımcı

olmak yerine köstek olursa kadın toplumdan ve hayattan kendisini soyutlamaya başlayacaktır. Meryem Tahnal ailesinin yanına döndüğünde komşuları tarafından ona yönlendirilen söylemler sonucunda hem ailesinden hem de yaşamış olduğu toplumdan korkmaya başlamıştır. Bu ailesinin yanında yaşamak istememesine sebep olmaktadır. Bir kadın olarak Meryem kocasını kaybettikten sonra öteki konumuna itilmiş ve toplumdan dışlanmıştır.

Ayhan Erbay (Adli Psikolog): Anne Havva ise kocası tutuklandıktan sonra ailenin dirliğini bir arada tutma görevini üstüne almak zorunda kalmış. E bu da tabi büyük kızıyla evli olan Tuncer'in ortaya çıkmasıyla birlikte damada her şeyi teslim etmenin daha uygun olacağını düşünebilir. Çünkü şunu biliyoruz, bu tür olaylarda kaos varsa güvensizlik varsa, belirsizlik varsa zihin otomatik olarak güveni tercih eder.

Bu sahnede Adli psikolog Ayhan Erbay Havva Palu'nun yaşamış olduğu durumun psikolojik bir analizini yapmıştır. Burada Havva Palu'nun yıllarca toplumun üzerinde yarattığı etkinin de etkisiyle aileyi kadın olarak yönetemeyeceğine karar vermesi üzerinde kendisinden sonra ilenin en büyüğü olan damadının aileyi yönetmesini uygun bulması durumu vardır. Temelde baktığımızda bir kadın olmasına rağmen geçmiş yaşamlarından bahsederken ailenin çocukları kararların hep beraber alındığını belirtmişlerdi eğer Havva Palu aynı şekilde yaşamaya devam edebileceğine inansaydı bir kadın olarak kararları Tuncer Ustael'e bırakmayacaktı. Ancak toplumsal cinsiyet kalıpları içerisinde bir kadı aile içinde kararlara karışmak yerine erkek ailenin geleceğine karar verir düşüncesinden dolayı bunu yapmayı aklından dahi geçirmedi.

Fatih Palu: İstanbul'da ikamet etmeye başladığımız dönemlerde korku içinde olduğumuzdan bu işlerden de korktuğumuzdan, Tuncer şunu diyordu, "Meryem'in de Tayyip'inde içine cinler kaçmış" ama bize tam net bir bilgi vermiyordu. Bizde ne yapalım ne edelim dedik bir tane araba aldık. Oradan İzmit'e geldik.

Bu söylemde Tuncer'in dini unsurları kullanarak aileyi korku döngüsünün içinde bıraktığını ve bu korku ile aileye istediğini yaptırmaya hazırladığını görüyoruz. Aile artık kendilerini hiçbir ortamda tam olarak korunaklı hissetmediği ve güçlü erkek normuna uygun olan Tuncer'in sadece kendilerini koruyabileceğini düşündüğü için ona itaat etmeye başlamışlardır. Güçlü, otoriter olan erkek Tuncer yani fail olduğu için aile üyeleri onun yapmış ve yapacak olduğu her şeyi doğru olarak görmeye başlamış.

Fırat Atılım Kaşdaş (Palu Ailesi Kiracısı): Tuncer'in yanına gittim. “İki çocuğun, Meryem'in kaybolduğunu söyledi.” Ben onları sahilde kaybettim, dedi. “Aldı çocukları gitti” dedi. Tuncer'e güvenimi kaybettiğim için üç SIM kartını da kendim kapattırdım.

Sahnedeki söylemlere baktığımızda aslında Fırat'ın Tuncer'in yaptığı şeylerden dolayı ona olan güvenini kaybettiğini söylemesi dikkat çeken bir unsurdur. Çünkü eğer kayıp olaylarında ondan kuşkulandığını polislere bildirmiş olsaydı belki de mağdur daha hızlı bir şekilde bulunabilirdi. Ancak Fırat kültürel olarak işlenmiş olan “kimsenin aile işlerine karışma” algısından dolayı bunu yapmamıştır. Mağdur olan kadın ve çocukların korunmaya alınmaması sonucunda gücü elinde tutan erkek istediğini yapabilme olanağını kazanmıştır.

Fatih Palu: Yemek işleri kadınların işleriydi. Diğer konuları Tuncer'e soruyorduk. Tuncer karar veriyordu. Biz bir şey dediğimiz zaman, zıddı olduğu zaman “Siz bir şey bilmiyorsunuz. Her şeyi ben biliyorum.” Otoriter olarak Tuncer ne derse doğrudur.

Bu Tuncer'in aile üzerinde kurmuş olduğu baskıyı ve gücü en net biçimde aile üyelerinin kabullendiği sahnedir. Kendisini aile içerisindeki en yetkin aile üyesi olarak gösterirken, kadınlar bir şeyden anlamaz onlar sadece yemekle ve temizlikle ilgilenmelidir algısını aileye net bir biçimde dayatmıştır. Belgeselde kullanılan bu sözler üzerinden de toplumsal cinsiyet rollerini yeniden ürettikleri görülmektedir.

Fatih Palu: Melike'nin zaman zaman karnı şişerdi. Tuncer aktarlardan giderdi otlar gibi şeyler alırdı, içirirdi. Urfa'dayken de karnı şiştiğinde

hastaneye götürmüştük. Tedavi görüyordu, ilaçlar alıyordu. Tuncer'in yapmış olduğu kür bazından. Artık ne deniyorsa, şifalı ot da diyebiliriz. Bunları içiyordu.

Bu sahnede suçun temelde nasıl işlendiğini aile üyelerinin söylemlerinden anlayabiliyoruz. Küçük bir çocuğa karşı uygulanan istismar ve suçun temelde net bir biçimde kabul edilmese de temelde nasıl başladığını anlamlandırabiliriz. Melike Tahnal küçük yaşta olması sebebiyle büyüklerinin kendisine uygulamış olduğu suç içeriklerini söyleyememektedir. Bununla birlikte Tuncer'in aile üzerinde yapmış olduğu baskı ve otorite sebebiyle kimse çocuğa yanlış bir tedavi uyguladığını düşünmemiş.

Ayhan Erbay (Adli Psikolog): Tuncer psikopat. Ancak birinci kategorideki basit psikopat olamaz. Bu noktada Dissosiyasyon psikopat dediğimiz bir kategoride yer aldığını söyleyebiliriz. Klasik psikopatın bütün özelliklerini taşımasının yanı sıra bölünmüş kimlik yapısı dediğimiz bir yapıya da aynı zamanda sahip. Bu gibi kişiler son derece tehlikelidir. Kimlik parçalanması sebebiyle hangi kimliğinin daha baskın olduğunu tam olarak keşfedemeyebiliriz.

Travma ve stres altında kimliklerden birinin aktif olabileceğini, aktif olan bu kimliğin yoğun miktarda şiddet uygulayabileceğini, işkence yapabileceğini, işlem bittikten sonra bir film izlemiş gibi davranarak aslında bu olayları kendisinin yapmadığını ve bu süreçte de insanları buna ikna etmek amacıyla çeşitli argümanlar kullanabileceğini biliyoruz.

Belgeselin 3.bölümünün başlangıcında adli psikolog Ayhan Erbay tarafından Tuncer Usta hakkında belirtilen bu söylemler temelinde bir failin psikolojisini anlamlandırmak amacıyla önemli bir argümandır. Ancak bireyler arasında faili romantize etmek amacıyla da kullanılabileceğini de gözlemleyebiliriz.

Feyza Akınerdem (Sosyolog): Palu ailesine de insanlar bu şekilde tepkiler verdiler. Bütün bunlar gerçek olabilir mi? Bu insanlar bu toplumun bir parçası olabilir mi? Nasıl bunları hiç görmedik ve ancak

televizyon ekranında görebiliyoruz? Çok yoğun yüksek duygularla insanların kızdıklarını gördük.

Toplum bilimiyle uğraşan Feyza Akınerdem'in olayın televizyon programında yayınlanması üzerine gözlemlediği bu söyleminde temelde Türk toplumunun kabul etmeyeceği olayları televizyon ekranında görmesi üzerinde korku, nefret ve kaygı gibi duyguları yüksek ve yoğun yaşadığı söylenebilmektedir.

Fatih Palu: Müge Anlı'nın programına çıkmamızın nedeni kayıp olarak çıkmıştık. Evet, orada da bir hata yaptık aslında. 2011'den 2018'e kadar normal bir hayat yaşamışsınız. Ne oldu da sürüklediniz buraya?

Feyza Akınerdem(Sosyolog): Bütün kaynaklarını tüketiyorlar, inandıkları bütün değerleri tüketiyorlar. Televizyona başvurup belki de yeniden kendilerine bir kanyak arıyorlar. Bir görünürlük, tanınırlık, yeni destek mekanizmaları.

Fatih Palu: Neden gittik? Niye gittik? Evet şu an Melike ve Meryem aramızda yok. Öldüler. Başımıza gelenleri biliyoruz ama buradaki asıl amacımız da şuydu, İnsanlar mahallede olsun, işte tanıyanlar olsun gerçekleri söyleyecek bir iki kişi çıkar. Bu aile çok dürüsttü, çok iyiydi, kimseye zararları yoktu. Mahalleye gelen para dağıtanlar oldu. Böyle bir düşünceyle çıktık aslında. Bizim yaşadığımız olaylar da pek normal değildi.

Bu söylemlerde temelde baktığımızda Palu ailesi televizyon programına neden çıktıklarını açıklarken, sosyolog bu düşünceyi temelde destekleyen gözlemlerini belirtmiştir. Bu söylemlerden anlaşılacağı üzere failler televizyon programına çıkarken kendilerini savunacak kişilerinde programa katılarak kendilerini desteklemesini beklemişlerdir. Bu destek sonucunda yapmış oldukları suçları kendilerince haklı gördükleri için buna destek olacak kişileri aramış ve görünürlük kazanmışlardır.

İbrahim Ünlü (Kocaeli Cinayet Büro): Faydalı konuları daha çok oluyor ama bazen söylenmemesi gereken şeyler söyleniyor programlarda. Şüpheliler hakkında, kullandıkları araç hakkında, kullandıkları yöntem hakkında.

Kocaeli cinayet büro amiri İbrahim Ünlü, yayınlanmış olan programda bireylerin kullanmaması gereken söylemlerinde yer yer kullanıldığını belirtmektedir. Bu noktada faillin suçu neden işlediği, hangi yöntemleri kullandığı vb. bilgilerin cinayet büro tarafından ne kadarının bilindiği ve ne kararının açık bir biçimde sunulması gerektiği temelde düşünülerek ve detaylı bir çalışma sonucunda ortaya çıkması gereken bir noktadır.

Alper Bayrak (Palu Ailesi Avukatı): İddiaya göre Tuncer, Meryem'i aç bırakıyordu, darp ediyordu, soğukta bırakıyordu. Bu sebeple vefat etti. Ailenin diğer üyeleri de sessiz kalarak manevi anlamda Tuncer'e iştirak etti. Ve ihbar etmeyerek iştirak eyleminde bulundu. Dolayısıyla kasten öldürmek suçuna yardım ettiler.

İbrahim Ünlü (Kocaeli Cinayet Büro): Emine de çok zorladı bizi adette Tuncer'den Allah gibi korkuyordu. Onun kesinlikle hiçbir sözünden çıkmazdı.

Suçun işlenişinde güç göstergesi olan erkeğin kendisinden zayıf konumda olan kadına karşı söz hakkının olması ve bu kadına karşı çeşitli istismarlarda bulunduğu avukat tarafından belirtilmektedir. Aynı zamanda kendi eşi olan Emine Ustael'i de korkutarak kendisiyle bir hareket etmesini sağlamıştır. Bu aile özelinde baktığımızda özellikle kadınların aile içerisinde konuşmaya, fikir beyan etmeye ve erkeklere karşı gelmeye hakkı bulunmadığını belgesel içerisinde yer alan söylemlerden anlayabiliyoruz. Buna karşın aile içerisinde yer alan Tuncer, İsa ve Fatih isimli erkeklerin yaşlarına göre aile içindeki söz haklarının değiştiği. En büyük olan ve aileyi yönetme yetkisi verilen Tuncer'in tüm aile işleriyle ilgili tek söz hakkının olduğu gösterilmektedir. Bu durumda toplumsal cinsiyet rolleri içerisinde erkeğin kadından üstün olarak gösterildiği ve bu kabulün yeniden üretildiği gözlemlenmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, dijital medya platformlarında yayınlanan gerçek suç belgesellerinin toplumsal cinsiyet bağlamında nasıl kurgulandığını hangi söylemsel stratejiler kullanarak toplumsal cinsiyet rollerini yeniden ürettiğini incelemeyi amaçlamıştır. Bu amaçla HBO Max platformunda yayımlanan “Palu Ailesi: Karanlık Sarmal” belgeselinin birinci ve üçüncü bölümleri söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir. Araştırma sonucunda, belgeselde kadın ve erkek karakterlerin toplumsal cinsiyet normlarına uygun biçimde temsil edildiği gözlemlenmektedir. Kadın karakterler çoğunlukla mağdur, korunmaya muhtaç, karar alma süreçlerinden uzak bireyler olarak sunulurken; erkek karakterler güç sahibi, otorite kuran, karar verici ve olayların nasıl ilerlemesi gerektiğini belirleyen aktörler olarak sunulmaktadır. Özellikle Meryem Tahnal ve Havva Palu için kullanılan söylemlerde kadınların yaşamış olduğu mağduriyet ön plana çıkarılmaktadır. Belgesel içerisinde kadınların karar alma ve direniş gösterme kapasitelerinin olmadığı temsillerin kullanıldığı görülmektedir.

Belgeselde yer alan söylemler, Türk toplumunda yaygın olarak karşılaşılan namus, aile otoritesi, erkek koruyuculuğu ve kadın itaatkârlığı gibi geleneksel toplumsal cinsiyet kodlarının yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır. Erkek karakterlerin aile içerisinde otoriteyi temsil eden figürler olarak sunulması ve aile üyelerinin karar alma süreçlerinde erkeklere yönelmesi, patriyarkal yapının medya metni aracılığıyla yeniden görünür hale getirildiğini göstermektedir. Buna karşılık kadınların çoğunlukla mağduriyetleri üzerinden anlam kazanması, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin medya içerikleri yoluyla yeniden üretilmesine katkı sağlamaktadır. Çalışmanın bir diğer önemli sonucu ise suç anlatılarının yalnızca yaşanmış olayları aktaran nötr içerikler olmadığıdır. Belgeselde kullanılan görsel ve işitsel unsurlar, uzman görüşleri, tanık anlatıları ve kurgu teknikleri, izleyicilerin olayları belirli ideolojik çerçeveler içerisinde değerlendirmesine yön vermektedir. Böylece suç anlatısı yalnızca bilgi veren bir medya ürünü olmaktan çıkmakta; toplumsal değerlerin, güç ilişkilerinin ve cinsiyet rollerinin yeniden üretildiği kültürel bir metne dönüşmektedir.

Sonuç olarak “Palu Ailesi: Karanlık Sarmal” belgeseli, dijital medyada yer alan gerçek suç anlatılarının toplumsal cinsiyet temsillerini yeniden üreten önemli medya metinlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Araştırma, dijital medya platformlarında yayımlanan suç belgesellerinin yalnızca suç olgusunu görünür kılmadığını, aynı zamanda kadınlık ve erkeklik rollerine ilişkin toplumsal algıları şekillendirdiğini ortaya koymuştur. Gelecekte yapılacak çalışmaların farklı dijital platformlarda yayımlanan true crime yapımlarını karşılaştırmalı olarak incelemesi, toplumsal cinsiyet temsillerinin medya ortamlarına göre nasıl değiştiğinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Abisel, N. (1995). *Popüler Sinema ve Türler*. Alan Yayıncılık .

Akkaş, İ. (2019). CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMLARI ÇERÇEVESİNDE ORTAYA ÇIKAN TOPLUMSAL CİNSİYET AYRIMCILIĞI. *EKEV AKADEMİ DERGİSİ ICOAEF*, 99.

Armes, R. (2019). *Sinema ve Gerçeklik / Tarihsel Bir İnceleme*. Doruk Yayınları.

Atabek, Ü. (2005). İletişim teknolojileri ve yerel medya için olanaklar . S. Alankuş içinde, *Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya* . IPS İletişim Vakfı Yayınları .

Beauvoir, S. D. (2025). *İKİNCİ CİNSİYET Olgular ve Efsaneler* . Koç Üniversitesi Yayınları .

Beyazperde.com. (2026). *Palu Ailesi: Karanlık Sarmal*. BEYAZPERDE: <https://www.beyazperde.com/diziler/dizi-1000002969/> adresinden alındı

Bikiç, N. Ç. (2019). *Türkiye'de Belgesel Film Festivalleri* . Doruk Yayınevi .

Butler, J. (2023). *Cinsiyet Belası FEMİNİZM VE KİMLİĞİN ALTÜST EDİLMESİ*. Metis Yayınları .

Cengiz, G., Ayaz, Y., & Bediroğlu, A. (2021). STUART HALL PERSPEKTİFİNDEN TEMSİL VE ÖTEKİ KAVRAMI: “MY NAME IS KHAN” VE “CRASH” FİLMLERİ

BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRME. ADIYAMAN
ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196.

Connell, R. W. (2023). *Erkeklikler* . Phoenix Yayınevi .

Elmacı, T. (2019). Türk Korku Sineması'nın Arafı: Ökültizm Kısacasında Kadınlar . A. Oktan, & M. Aytaş içinde, *Arafta İmgeler Sinemada Kimlik, Aidiyet ve Ontolojik İkilemler* (s. 252). Doruk Yayınevi .

Fiske, J. (2003). *İletişim Çalışmalarına Giriş* . Bilim ve Sanat Yayınları .

Güngör, N. (2011). *İletişim Kuramları ve Yaklaşımlar* . Siyasal Kitabevi .

162

Karaoğlu, A. (2022, Mart). *Toplumsal Cinsiyet Üzerine*. Fotoğraf Sanatı Kurumu 1994: <https://fsk.org.tr/toplumsal-cinsiyet-uzerine/> adresinden alındı

Stone, A. (2019). *Feminist Felsefeye Giriş* . Otonom yayıncılık.

Şencan, E. (2021). *Türkiye'de Kadın: Tarihi ve Talihi*. Libra Kitap .

WordPress. (2019). *Stuart Hall – Temsil Teorisi* . Guilsborough Akademisi'nde Medya Çalışmaları: <https://guilsboroughschoolmedia.wordpress.com/2019/06/12/stuart-hall-representation-theory/> adresinden alındı

Yaşar, E. B. (2026, Mayıs 13). *Palu ailesi belgeselini nasıl çektik: Şükrü Oktay Kılıç anlattı*. Medyascope :

<https://medyascope.tv/2026/05/13/sukru-oktay-kilic-anlatti-palu-ailesi-belgeseli-nasil-cekildi/> adresinden alındı

Yaylagül, L. (2006). *Kitle İletişim Kuramları Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar* . Dipnot Yayınları .

Yengin, D., & Bayrak, T. (2018). *Film Çalışmaları*. Der Yayınları .

Yengin, D., & Yılmaz, S. (2024). Dijital Mahremiyet ve Dijital Güvenlik Bağlamında Gözetim Toplumu Üzerine Bir İnceleme. *İçinde Kahraman Gökalp, E. & Yıldız, İ. (Ed.), Dijital Mahremiyetin Boyutları: Dijital Alanda Araştırmalar ve Tartışmalar (ss. 107-121).*

BÖLÜM 6

DİJİTAL İLETİŞİMDE DAVRANIŞ MODELLERİ: TAKİPTEN ÇIKMA, STORY PAYLAŞIMLARI VE PROFİL SİMGELERİ ÜZERİNE SEMBOLİK ETKİLEŞİM KURAMINA DAYALI NİTEL BİR İNCELEME

Sena SAVCI

***Atf:** Savcı, S.(2026). Dijital İletişimde Davranış Modelleri: Takipten Çıkma, Story Paylaşımları Ve Profil Simgeleri Üzerine Sembolik Etkileşim Kuramına Dayalı Nitel Bir İnceleme. Harranoğlu, S. (Ed.), Yeni Dünya Düzeninde İletişim Çalışmaları. AI.LabsPublishing.*

¹İstanbul Medipol Üniversitesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, sena.kurt@medipol.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0809-3312

²Bu çalışma 2025 yılında gerçekleştirilen XIV. Uluslararası İletişim ve Teknoloji Sempozyumu'nda bildiri özeti olarak sunulmuştur.

GİRİŞ

Dijital çağın insanı kendisini önce dünyaya sonra da dünyasına yakın hissettiği bir grup insana tanıtan iki ayrı kimlik taşımaktadır. Bunlardan biri nüfus cüzdanında, diğeri ise ekran ışığında parlayan sosyal medya profilinde. Birçok kişi için bu ikinci kimlik, birincisinden daha güncel, daha bakımlı ve çoğu zaman daha duygusaldır. Bu noktada sosyal medya profili, kim olduğumuzu değil; kim olmak istediğimizi, kimden uzak durduğumuzu ve kimi etkilemek istediğimizi anlatan bir dijital vitrindir. Başka bir deyişle sosyal medya platformları, yalnızca bilgi paylaşımının değil; duygusal ifadelerin, ilişkisel konumların ve kimlik temsillerinin sergilendiği dinamik alanlara dönüşmüştür (Wayne, 2011). Bu ortamlarda kullanılan dil, yalnızca yazılı ve sözlü unsurlardan ibaret olmayıp; görseller, simgeler ve davranışsal tercihler gibi çok çeşitli sembolik göstergeler üzerinden şekillenmektedir. Platformun dinamikleri ve toplumsal faktörlerle ortaya çıkan ifadeler bireylerin yeni iletişim kurma teknikleri olarak ele alınmaktadır. Farklı disiplinler tarafından incelenen bu alan, çeşitli imgelerin ve davranış biçimlerinin farklı kültürlerce farklı anlamlar üretmesiyle ve modaya göre güncellenen dijital vitrinlerle sonuçlanmaktadır.

Söz konusu dijital vitrinler bir sosyal medya platformunda, örneğin Instagram’da profil oluşturmakla başlar. Bir profil oluşturma süreci belirli adımlarla gerçekleşir. Önce kullanıcı adının seçilmesi gerekir. Kullanıcı adı edinimi, dijital dünyadaki varlığın doğum günü olarak ele almak yanlış olmayacaktır. Gerçek adını kullananlar dijital şeffaflık savunucusu olarak görünürken, takma ad kullananlarsa “klavye delikanlılığı mı yoksa görünmezliğin özgürlüğü mü daha güvenlidir?” sorusunun sürekli müzakere edildiği bir kimlik oyununa girer. Profil fotoğrafı seçimi ise başka bir törendir. Sanal dünyada insanlarla ilk karşılaşma isim ve bu profil fotoğrafı aracılığıyla olacağı için taşıdığı anlamlar göz önünde bulundurulmalıdır. Fazla ciddi olursa soğuk, fazla gülümseyen olursa samimiyetsiz, fazla doğal olursa özensiz, fazla filtreli olursa sahte bulunabilir. Kullanıcı bu ikilemler arasında gezinirken aslında modern dünyanın en dramatik kararlarından birini verir: Nasıl hatırlanmak istiyorum?

Ardından biyografi bölümü gelir. Birkaç satırla bütün bir hayatın özeti çıkarılmak zorundadır. Kimileri için bu bir misyon cümlesidir (“gezgin”, “üretici”, “minimalizm tutkunu”); kimileri için bir mizah denemesidir (“çay içerken bile üşenen insan”); kimileri için duygusal bir paroladır (“kendime iyi davranmayı öğreniyorum”) ve kimileri için politik ya da ideolojik bir duruş ifadesidir (“feminist”, “demokrat”, “laik”, “kedi sever”). Bu kısa metin, kullanıcının kendisini tanımladığı en küçük alan olmasına rağmen aynı zamanda en fazla anlam yüklediği yerdir. Çünkü biyografide yer alan ifadeler bir profilde kullanıcı adı ve profil resminden sonra profilin intibasının belirlendiği üçüncü alandır. Profil oluşturma ritüeli tamamlandığında kullanıcı artık dijital evrenin aktif bir parçasıdır, fakat bu yalnızca başlangıçtır. Asıl anlam, profilin nasıl kullanıldığıyla üretilir. Bir gönderi paylaşmak yalnızca bir fotoğraf veya metin yayınlamak değildir. Bir Instagram paylaşımında bir duygu, bir pozisyon alışı, bir ilişki mesajı, bir toplumsal yorum ya da gizli bir çağrı bulunmaktadır. Ancak paylaşılan içerikler kadar paylaşılmayanlar da büyük anlam taşır. İşte bu nokta, negatif alanın dijital ilişkilerdeki sembolik gücünü ortaya çıkarır. Negatif alan, sanat teorisinden ödünç alınabilecek bir kavram olarak; görünmeyen şeyin görünür olanı biçimlendirmesini ifade eder. Sosyal medya kullanımında ise negatif alan gönderilmeyen mesajlarda, yapılmayan beğenilerde, atılmayan storylerde ve ansızın ortadan kaybolan fotoğraflarda ortaya çıkar. Birinin “son görülme” bilgisini kapatması ya da hiçbir paylaşım yapmaması da çoğu zaman açık bir iletişimden daha yüksek sesle konuşur. Sessizlik, burada en gürültülü eylemdir; görünmezlik ise en keskin sinyaldir. Hatta bazı kullanıcılar, profilini nasıl kullanmayacağına karar vererek bir kimlik yaratır. Hiçbir şey paylaşmamak, yıllardır aynı profil fotoğrafını taşımak, hikâye atmamak... Bunların tümü, dijital dünyada kararlı bir negatif alan stratejisidir. “Ben buradayım ama görünür olmak zorunda değilim” demenin modern biçimidir. Bu strateji, ilişkisel alanlarda da güçlü bir etkiye sahiptir. Örneğin birisinin sürekli aktif olup hiçbir hikâye atmaması, bir diğersinin bir anda yıllardır sakladığı fotoğrafları silmesi ya da bir başkasının yalnızca belirli kişilerin görebileceği storyler paylaşması dijital ilişkilerde sözsüz çatışmaların, beklentilerin ve duyguların en berrak halidir.

Böylece sosyal medya profili, yalnızca paylaşılan içeriklerden değil; aynı zamanda paylaşılamayanlardan, paylaşılmayanlardan ve silinenlerden oluşan bir bütün haline gelir. Dijital kimlik açık ve kapalı alanların, sesli ve sessiz ifadelerin iç içe geçtiği bir harmanlanma sürecidir (Boyd, 2014). Bir profilin sessizliği, çoğu zaman onun sesinden daha yüksektir ve benzer şekilde bir fotoğrafın yokluğu, varlığından daha belirgin olabilir. Bu nedenle modern dijital etkileşimleri anlamak isteyen araştırmacılar, kullanıcıların yalnızca paylaştıkları içeriklere değil, negatif alanların oluşturduğu boşluklara da kulak vermek zorundadır. Bu boşluklar, ilişkilerin en hassas mesajlarını saklayan görünmez arşivlerdir.

Takipten çıkma, story atma ya da atmama, profil fotoğrafını siyaha büründürme... Bunların tümü, çağımızın dijital ilişkilerinde bir tür mikro ifadeler dizisidir. Ve her dijital mikro ifade, ilişkilerin kültürel anlamını yansıtan bir sembolik değere sahiptir. Dolayısıyla bir Instagram profili sadece bir kullanıcı arayüzü değil; modern insanın duygu gündeminin, ilişki stratejilerinin, kimlik performansının veya sessizlik tercihinin dışavurumudur. Bir profilin görünen yüzü, kullanıcının kendini nasıl sunmak istediğini; negatif alanı ise gerçekten kim olduğunu anlatır. İşte bu çalışma, tam da bu görünmeyen alanın izini sürmeyi amaçlamaktadır.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Sosyal etkileşimin merkezine anlam üretimini yerleştiren sembolik etkileşim kuramı, bireylerin dünyayı yalnızca fiziksel bir gerçeklik olarak değil, sürekli müzakere edilen, yorumlanan ve yeniden inşa edilen bir anlamlar ağı olarak deneyimlediklerini öne sürmektedir. Mead'in (1934) benlik kuramından köklenen ve Blumer (1969) tarafından sistematik hale getirilen bu yaklaşım, insan davranışını açıklarken nesnel koşullardan çok, bu koşullara yüklenen öznel anlamları temel alır. Buna göre insanlar, toplumsal dünyayla iletişim kurarken yalnızca sözlü ifadeleri değil; jestleri, işaretleri, sessizlikleri, sembolleri ve görünüşte küçük görünen tüm davranışsal ipuçlarını da anlamlandırma sürecinin bir parçası olarak kullanır. Sembolik etkileşim, bireylerin toplumsal gerçekliği pasif bir şekilde tüketmediği; aksine, diğer insanların davranışlarını okuyarak, yorumlayarak ve bu

yorumlara uygun tepkiler vererek sürekli yeniden ürettiği fikrine dayanır. Diğer bir deyişle sosyal dünya, aktörlerin birbirlerine verdikleri anlamlarla canlı tutulur. Bu nedenle kuram, “ne yapıldığı”ndan çok “yapılan şeyin ne anlama geldiği”ne odaklanır. Tam da bu noktada, dijital iletişim ortamlarının doğası devreye girer. Sosyal medya görünüşte sıradan olan davranışların bile yoğun sembolik değer taşıdığı yeni bir etkileşim alanı yaratmıştır.

Bu çalışmada dijital mikro ifadeler olarak nitelendirdiğimiz takipten çıkmak, story paylaşmak, profil simgesi değiştirmek gibi Instagram kullanım davranışları da yüz yüze iletişimdeki jest ve mimiklerin modern uzantıları olarak okunabilir. Dahası çevrimiçi ortamın yarı kamusal, kalıcı ve izlenebilir yapısı da bu sembollerini çok daha güçlü bir hale getirir. Bu bağlamda sembolik etkileşim kuramı, dijital davranışların arkasındaki ilişkisellik, duygusallık ve niyet yapısını çözümlmek için hem hassas hem de açıklayıcı bir teorik araç sunar (Blumer, 1969). Kuramın üç temel ilkesi şu şekilde sıralanabilir: Anlamların sosyal etkileşim yoluyla oluşması, daha sonra bu anlamların yorumlanarak yeniden inşa edilmesi ve bireyin bu süreci aktif olarak yönlendirmesi.

Bireyin ve bireyselleşmenin öneminin arttığı dijital dünyada benlik sunumu her zamankinden daha fazla gündeme gelmektedir. Mead’e (1934) göre benlik, bireyin genelleştirilmiş ötekinin bakışıyla kurduğu ilişkide anlam kazanır. Sosyal medya, bu bakışın sürekli mevcut olduğu bir alan yaratır. Örneğin bireyler izlendiklerini, değerlendirildiklerini ve yorumlandıklarını bilerek davranırlar. Dolayısıyla story paylaşımı ya da profil fotoğrafı ya da simgesi değiştirmek müstakil bir şekilde ele alınan kullanıcı davranışı değildir. Bu davranışlar kamusal benlik performansının bir parçasıdır. Çünkü sosyal medya kamusal alan üreten sanal platformlardır. Ayrıca Goffman’ın (1959) benlik sunumu yaklaşımı dijital alanda daha da belirginleşir. Buna göre dijital jestler ve mimikler, vitrine konulan davranışlardır. Kullanıcılar bu jest ve mimik olarak metafor kurulabilecek mikro ifadeler aracılığıyla kim olduklarını, kim olmadıklarını, kimden koptuklarını veya kime mesaj gönderdiklerini gösterirler.

Sembolik etkileşimcilik dijital iletişim bağlamında kullanıcıların çevrimiçi ortamlarda seçtikleri görseller, simgeler ve davranışsal tercihler aracılığıyla kimliklerini, duygularını ve sosyal ilişkilerini ifade ettiklerini anlamamıza yardımcı olur (Goffman, 1959; Zhao, Grasmuck, & Martin, 2008). Özellikle sosyal medya, bu sembolik ifadelerin yüksek görünürlük kazandığı bir alan haline gelmiştir. Kuramın üç temel ilkesini dijital iletişim bağlamında sosyal medya iletişimi üzerinden ele alacak olursak gönderi paylaşımları, akış gezintileri, kaydetme veya beğeni-yorum gibi etkileşimler, belirli grupların organize tepkileri gibi sosyal etkileşimlere daha yakından bakılmalıdır. Bu davranışlar süreçte ve/veya sonuçta yeniden inşa edilen anlamlara işaret etmekte ve tüm bunları gerçekleştiren kullanıcıların inisiyatifine göre yeniden şekillenebilmektedir. Dolayısıyla doğası gereği kişisel tecrübe ve anlamlandırmalar içermekte ve nesnel veriler sunmamaktadır.

YÖNTEM VE BULGULAR

Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile yürütülmüştür (Yıldırım & Şimşek, 2021). Maksimum çeşitlilik örnekleme ile farklı yaş, cinsiyet, eğitim ve gelir grubu demografilerinden toplam dokuz katılımcı belirlenmiştir. Bu katılımcılardan 5'i kadın, 4'ü erkek Instagram kullanıcılarından oluşmaktadır. Görüşmelerde katılımcılara, sosyal medyada gerçekleştirdikleri sembolik eylemleri hangi bağlamlarda tercih ettikleri, bu eylemleri nasıl anlamlandırdıkları ve karşı tarafta nasıl bir etki yaratmayı amaçladıkları sorulmuştur. Elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Tematik analiz hakkında sıklıkla yanılgıya düşülen nokta nitel verinin sınıflandırılmasıdır. Halbuki aksine, katılımcıların deneyimlerinde saklı olan anlam akışlarını görünür kılan bir yorumlama pratiğidir. Bu yaklaşım, araştırmacının veriye dışarıdan bir şablon dayatması yerine, verinin kendi ritmini, tekrar eden duygularını, sessizliklerini ve vurgu noktalarını takip ederek anlamın izini sürmesine imkân tanır. Dolayısıyla bu yöntemin en özgün yanı verideki örüntülerin yalnızca ne söylendiği üzerinden değil, aynı zamanda nasıl söylendiği, ne zaman söylendiği ve bazen söylenmeyen ne işaret ettiği üzerinden inşa

edilmesidir. Tematik analiz bu nedenle doğrusal bir süreç olmaktan çok döngüsel bir yaklaşım olarak işlemektedir. Araştırmacı önce veriye yaklaşır, sonra geri çekilir, sonra yeniden yaklaşır; tıpkı ilişkisel bir dans gibi. Her okuma, bir önceki okumayı aşındırır ya da güçlendirir. Hatta bazen yeni bir anlam kapısı açılır, bazen var olan bir tema kendini daha gürültülü bir şekilde duyurur.

Bu çalışmada tematik analiz, dijital davranışların sembolik doğasını kavramak için özellikle işlevseldir. Çünkü takipten çıkmak, story paylaşmak ya da profil simgesi değiştirmek gibi eylemler, katılımcıların ifadelerinde çoğu zaman ima yoluyla, duygusal çağrışımlarla ya da ilişkisel örneklerle belirir. Tematik analiz bu dağınık görünen anlatıları bir araya getirerek, dijital jestlerin arkasındaki ortak anlam örüntülerini açığa çıkarır. Diğer bir deyişle bu yaklaşım, dijital davranışların çok katmanlı doğasına uygun bir esneklik sağlar. Örneğin bir katılımcı için basit görünen bir story paylaşımı, başka bir katılımcı için bir güç gösterisi veya bir duygusal çağrı olabilir. Tematik analiz bu farklılıkları yok etmez. Tam tersine onları anlamın zenginliğini artıran unsurlar olarak yorumlar.

Tablo 1. Araştırma Katılımcıları

Kodu	Takma İsim	Yaş	Eğitim	Meslek
K1	Elif A.	22	Lisans	Barista
K2	Meral T.	34	Yüksek Lisans	PR Uzmanı
K3	Zehra K.	28	Ön lisans	Güzellik Uzmanı
K4	Ceren S.	19	Lisans	Öğrenci

K5	Nurdan E.	41	Lisans	İK Yöneticisi
K6	Mert O.	25	Lisans	Kurye
K7	Emir Ç.	31	Doktora	Araştırma Görevlisi
K8	Tolga R.	29	Lisans	Mimar
K9	Harun M.	38	Lise	Esnaf

Tabloda görüldüğü üzere katılımcı, yaş, eğitim düzeyi ve mesleki konum bakımından oldukça heterojen bir yapıya sahiptir. Yaş aralığının 19 ile 41 arasında değişmesi, sosyal medyanın farklı kuşaklar tarafından nasıl anlamlandırıldığına dair karşılaştırmalı okuma yapmayı mümkün kılmasını sağlamıştır. Ayrıca katılımcıların cinsiyetleri göz önünde bulundurulduğunda homojen bir örneklemin sağlandığı görülmektedir.

Takipten Çıkma

Katılımcıların büyük çoğunluğu takipten çıkma eylemini, ilişkisel bir kopuş veya mesafe koyma aracı olarak değerlendirmiştir. Bu davranış, kimi zaman öfke veya hayal kırıklığının bir ifadesi, kimi zaman ise iletişimi sonlandırma bildirimi olarak görülmüştür.

PR uzmanı Meral (34), takipten çıkmayı ilişkisel bir karar bildirimi olarak yorumlamaktadır:

Takipten çıkmak benim için hâlâ bir sınır koyma hareketi. Bir PR'cı olarak görünürlük her şeydir. O görünürlüğü birinden çekiyorsam aslında 'bu ilişki alanını kapattım' demiş oluyorum. (Meral, 34, PR Uzmanı)

Daha genç yaş grubundan Ceren (19) ise takipten çıkmayı duygusal nüansları hızlıca gösterebilen bir jest olarak tanımlamıştır:

Biri beni rahatsız ettiyse ya da kırdıysa yüz yüze konuşmak yerine takipten çıkıyorum. Bu sanki ‘artık erişimin yok’ demek gibi geliyor bana. (Ceren, 19, Öğrenci)

Kurye olarak çalışan Mert (25) için takipten çıkmak duygusal kırılganlıkların temizlenmesi anlamına gelmektedir:

Bazı insanları görmek istemiyorum artık. O yüzden takipten çıkınca sanki zihnindeki bir çöplüğü boşaltmışım gibi hissediyorum. Dijital detoks gibi. (Mert, 25, Kurye)

Bir başka kullanıcı ise diğer katılımcıların aksine farklı jenerasyondan görüş bildirmektedir:

Benim yaşımdakiler için takipten çıkmak hâlâ çok sert bir hareket. Ancak gerçekten ilişki bitmişse yaparım. O da karşı tarafın anlayacağını bilerek. (Nurdan, 41, İK Yöneticisi)

Bu ifadeler, takipten çıkmanın katılımcılar arasında hem duygusal hem de sembolik bir değer taşıdığını ve davranışsal iletişim stratejisinin bir parçası olarak konumlandığını göstermektedir. Söz konusu bu anlam farklı sosyoekonomik gruplarda aynı şekilde karşılık buluyorsa bunun bir nevi üzerinde mutabık olunan modern dijital dil olduğunu kabul etmek gerekir.

Story Paylaşımları

Story, Instagram’da geçici yapısı nedeniyle daha hedeflenmiş bir izleyici kitlesine yönelik mesajlar için tercih edilmektedir. Paylaşılan storyler 24 saat süreyle görünür durumdadır. Üstü kapalı sözler, şarkı sözleri, alıntılar ve estetik arka planlar, katılımcılar tarafından mesajın etkisini güçlendiren unsurlar olarak tanımlanmıştır. Görsel ve metin kombinasyonu, sembolik mesajın algılanmasını kolaylaştırmıştır.

Katılımcılardan Elif (22) story atmanın duygusal aktarımın en hızlı yolu olduğunu belirtmiştir:

Kırgın olduğum biri varsa asla gidip söyleyemem. Keşke rahatça söyleyebilsem ama yapamıyorum. Ama hikâyede şarkı koyarım, o zaten anlar. Story benim duygusal çevirmenim gibi. (Elif, 22, Barista)

Bir başka katılımcı olan Zehra (28) ise storyyi bilinçli bir iletişim stratejisi olarak kullandığını açıkça dile getirmiştir:

Bazen biri beni görsün diye paylaşım yapıyorum. Bu artık gizlemeye çalıştığım bir şey değil. Zaten sadece 24 saat duruyor, o kadar da risk almadan mesaj verebiliyorum. (Zehra, 28, Güzellik Uzmanı)

Zehra yüz yüze iletişimi risk olarak değerlendirip Instagram storyleri sayesinde bu riski almadığını ifade etmektedir.

Akademisyen olan bir diğer katılımcı storynin politik, kültürel ve ilişkisel üçlü bir anlam dönüştürücüsü olduğunu şöyle anlatmıştır:

Story benim için sadece duygu değil ki. O aynı zamanda tavır da gösterebileceğim bir alan. Simgesel bir paylaşım yapınca hem ilişkiye dair hem topluma dair bir şey söylemiş oluyorum. (Emir, 31, Araştırma Görevlisi)

Eğitim deneyimleriyle sosyal medya kullanımlarında dikkat çekici ölçüde farklılık gösteren katılımcı, story içeriklerinin kamusal ve politik yönlerinin de olduğunu aktarmaktadır. Dolayısıyla story içerikleri yalnızca kişilerarası iletişimde değil, aynı zamanda politik ya da aktivist bir duruşu da sergilemektedir.

Ben lafı dolandırmam normalde ama Instagram biraz değiştiriyor insanı. Birine kırılırsam storyde ufak bir dokundurma yaparım. Direkt mesaj atmak istemem. (Harun, 38, Esnaf)

Kendisini açık sözlü olarak tanımlayan katılımcı için story, adeta bir sözsüz hesaplaşma aracına dönüşmektedir. Katılımcı aynı zamanda insanlarla etkileşim gerektiren kahvehane gibi geleneksel ilişkiler

içeren bir işletmenin sahibi olmasına rağmen sosyal medyada işlerin değiştiğini ifade etmektedir.

Katılımcı ifadeleri, storynin bir duygusal kodlama dili gibi çalıştığını, müzikten renk tonlarına kadar birçok unsurun sembolik anlam taşıdığını göstermektedir. Story, katılımcıların ilişkisel ve duygusal ifadelerinde en yoğun kullandığı araçlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Katılımcılar özellikle storynin 24 saatlik geçiciliğini, doğrudan söyleyemedikleri duyguları ifade etmek için bir avantaj olarak görmektedir.

Profil Simgeleri

Profil fotoğrafı ve simgeler, katılımcıların kimlik beyanı, duygusal durum ifadesi veya politik duruş sergileme amacıyla kullandıkları önemli göstergeler olarak öne çıkmıştır. Siyah arka plan yas veya protesto anlamına gelirken, feminist semboller veya milli simgeler aidiyet göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Katılımcılar bu simgeleri çeşitli şekillerde kullanmaktadır. Örneğin profil fotoğrafı ve biyografi alanında yer alan simgesel öğeler (bayrak, kalp, sonsuzluk işareti, siyah fotoğraf vb.) katılımcıların kimlik sunumunda sessiz ama güçlü bir rol oynamaktadır.

Profil fotoğrafımı değiştirtince insanlar hemen bir şey olduğunu anlıyor. Özellikle siyaha döndüysem herkes bilir ki yas tuttuğum için bunu yaparım. Arkadaşlarımdan da bunu yapanlar var. Mesela şehit haberleri gelirse ben hemen profil fotoğrafımı siyah yaparım ya da siyah kurdele ikonu koyarım. (Nurdan, 41, İK Yöneticisi)

Araştırma kapsamında en yaşlı kullanıcı olan Nurdan (41) milli duygularında yas ile ilişkilendirdiği siyah fon ve siyah kurdele kullanımı için arkadaşlarının da aynı fikir ve davranışlarda olduğu ifade etmektedir.

Meral (34) simgeleri bir tür romantik pozisyon alma biçimi olarak okumaktadır. Ona göre gördüğü profiller için çok da havalı görünmeyen bir kullanım şeklidir.

Herkes hayatında belli kilometre taşları benimser ama bazı kadınlar beni öldürüyor. Profilinde biyo kısmına emojilerle süslenmiş evlilik tarihleri, tanışma tarihleri, nişan tarihleri, bebeklerinin her birinin adı ve doğumu ve tabi kaçınılmaz olarak da birilerinin annesi olduğunu yazması. Gerçekten üzgünüm ama ezik görünüyor. (Meral, 34, PR Uzmanı)

Genç kullanıcı Ceren (19) için profil fotoğrafı değiştirmek daha farklı bir ihtiyacı karşılamaktadır:

Profil fotoğrafımı savunduğum grupları desteklemek için onları temsil eden görsellerle sıklıkla değiştiririm. Bu hem benim kişisel duruşum için hem de savunduğum grupların taraftarı olarak +1 kişi daha fazla görünürse ne mutlu bana. (Ceren, 19, Öğrenci)

Ben çok değiştirmem. Açıkçası pek aklıma da gelmez. Hem aynı fotoğraf kalınca 'ben iyiyim' gibi bir mesaj oluyor sanki. (Mert, 25, Kurye)

Bir başka katılımcı profil fotoğrafını ya da simgeleri değiştirmediğini ve bunun bir kullanım davranışı olduğunu ifade etmektedir. Bu aynı zamanda negatif alan olarak da ifade edilen, bir şey yapılmasa bile anlam üreten davranışlardan biri olarak görülebilir.

Zehra (28) ise simgeleri kendini tanımladığı özlü sözler ve emojiler için kullandığını belirtmektedir:

Bazen biyografime paylaşımlarda gördüğüm hoşuma giden cümleleri emojilerle koyuyorum ki insanlara, profilime bakanlara böyle mesaj veriyorum. Mesela en son 'The free soul is rare, but you know it when you see it.' diye bir söz koydum Bukowski'ninmiş. Ben İngilizce bilmiyorum ama daha güzel durur diye bunu koydum Türkçesini değil. (Zehra, 28, Güzellik Uzmanı)

Profil fotoğrafı ve hemen altında yer alan biyografi alanı kullanıcılara inisiyatifleri doğrultusunda kamusal olabilecek mesajlar verme imkânı sağlamaktadır. Bu mesajın içeriği ise profilin hedef kitlesi ve kullanıcı niyetlerine göre değişmektedir.

Bulgular, sembolik etkileşim kuramının varsayımlarıyla uyumlu biçimde, dijital ortamlardaki mikro ifadelerin bireysel tercihlerin yanı sıra toplumsal anlam taşıyan stratejik iletişim araçları olduğunu ortaya koymuştur (Blumer, 1969). Anlamların bağlama göre değişkenlik göstermesi, dijital sembollerin yorumlanmasında sosyal çevre, zaman ve durumun belirleyici olduğunu göstermektedir. Literatürdeki benzer çalışmalar (Marwick & boyd, 2010; Zhao, Grasmuck, & Martin, 2008) sosyal medyada sembolik davranışların kimlik performansı ve sosyal ilişkilerde güç dengeleri açısından önemli işlevler üstlendiğini vurgulamaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma, dijital mikro ifadelerin (takipten çıkma, story paylaşımı, profil simgesi değiştirme) yüz yüze iletişimdeki jest ve mimikler gibi güçlü mesajlar taşıyabildiğini göstermektedir. Bu eylemler sözcük kullanılmadan ilişki durumu, duygu hali veya sosyal aidiyet hakkında bilgi iletmede ve hatta bazen de dijital sessizlik yoluyla gürültülü mesajlar vermektedir. Çalışmada Instagram kullanıcılarının takipten çıkma, story paylaşımı ve profil simgesi kullanımı üzerinden ürettikleri sembolik anlamlar üç ana temada toplanmıştır. Bunlar sessiz iletişim biçimleri, ilişkisel sınırlar ve duygusal düzenleme, kimlik performansı ve sembolik kendilik sunumu olarak belirlenmiştir. Temalar katılımcıların dijital davranışlarına yükledikleri işlevlerin çok katmanlı yapısını ve bu davranışların ilişkisel iletişimde oynadığı rolü bütüncül biçimde ortaya koymaktadır.

İlk temadan elde edilen analizde katılımcıların büyük çoğunluğunun dijital mikro ifadeleri, özellikle takipten çıkma ve story paylaşımını, doğrudan söyleyemediklerini ifade etmenin bir yolu olarak kullandığı görülmüştür. Bu davranışlar hem sözlü iletişimin yüklediği sorumluluk ve çatışma potansiyelinden kaçınma işlevi görmekte hem de karşı tarafa güçlü mesajlar ileten sessiz sinyaller üretmektedir. Örneğin katılımcılardan Elif (22), storyyi “duygusal çevirmen” olarak tanımlayarak, kırgınlık dönemlerinde storynin üstü kapalı mesaj taşıma becerisini vurgulamıştır. Benzer şekilde Meral (34), takipten çıkmanın

“ilişki alanını kapatma” anlamına geldiğini belirterek bu eylemin sessiz fakat kesin bir mesaj niteliği taşıdığını dile getirmiştir.

Kısacası katılımcı deneyim ve düşünceleri dijital davranışların yüz yüze iletişimdeki doğrudan söze karşı bir alternatif olarak konumlandığını, kullanıcıların duygusal konumlarını ima ederek müzakere ettiklerini göstermektedir. Diğer bir deyişle katılımcılar için sessizlik, edilgen bir boşluk değil; aksine aktif bir iletişim stratejisidir.

Katılımcıların dijital davranışlarında belirginleşen ikinci tema, takipten çıkma ve profil simgesi değişimi gibi eylemlerin birer ilişkisel sınırlar ve duygusal düzenleme davranışı hâline gelmesidir. Burada kullanıcılar ilişkilerindeki gerilimleri ya da duygusal yükleri doğrudan ifade etmek yerine, dijital alanı bir tür mesafe ayarı yapma anahtarı olarak kullanmaktadır. Bu süreçte ilişkisel yakınlık ile psikolojik koruma arasındaki ince çizgi, küçük ve görünüşte basit dijital ifadelerle yönetilmektedir. Örneğin bir katılımcının takipten çıkmayı “zihinsel çöplüğü boşaltmak” şeklinde tanımlarken aslında ilişkilerdeki duygusal tortuların dijital ortamda nasıl filtrelendiğini ifade etmektedir. Benzer şekilde Nurdan (41), profil fotoğrafı değişiminin çevre tarafından hemen fark edilmesi nedeniyle bu jestin oldukça kontrollü bir biçimde kullanıldığını vurgulayarak “görünürlüğün” ilişkisel sonuçlarını işaret etmektedir. Bu tema aracılığıyla dijital mikro ifadelerin önemli bir reaksiyon sahnesi olduğunu göstermektedir. Katılımcılar, bir eylemi gerçekleştirmeden önce onun nasıl algılanacağını, neyi tetikleyebileceğini ve hangi duygusal karşılığı doğuracağını içsel olarak tartmaktadır. Dolayısıyla takipten çıkmak ilişkiye dair bir kopuştan çok daha fazlasıdır. Kimi zaman gerilimli bir yakınlığı kontrollü biçimde soğutmak, kimi zaman da karşı tarafın erişimini sınırlayarak kişisel alanı yeniden çizmek anlamına gelmektedir. Bu bağlamda dijital davranışlar, katılımcıların duygusal kontrollerini yeniden inşa ettikleri bir mikro alan yaratmaktadır. Çoğu katılımcı için dijital mesafe ayarı, yüz yüze ilişkide gerçekleştirilemeyen ve belki de söylenemeyen duygusal düzenlemeyi mümkün kılar. Böylece Instagram içerik paylaşılan bir platform olmasının yanında yakınlığı azaltma, sınır çizme ve duygusal nefes alanı açma mekanizmasına da dönüşmektedir.

Son tema, katılımcıların story ve profil simgelerini yalnızca iletişim aracı olarak değil, aynı zamanda kimlik performansı olarak kullandıklarını göstermektedir. Bu performans hem kişisel duygulanımların hem toplumsal duruşun hem de ilişkisel beklentilerin piksel ölçekli bir sahneye taşınmasıdır. Örneğin katılımcılardan güzellik uzmanı Zehra (28) profil biyografisine eklediği ifadelerin profil ziyaretçileri için kendisi hakkında mesaj verme işlevi gördüğünü söyleyerek, simgelerin kişiliği temsil eden birer mikro-ikon olduğunu vurgulamıştır. Ancak buradaki ifadenin bir başka dikkat çeken yanı ise mesaj vermesi beklenen alıntıların kullanıcının kendi bilmediği halde yabancı dilde olmasını istemesidir. Zira yabancı dil de içeriğindeki sözlere ek olarak ayrı bir anlam üretmektedir. Dolayısıyla bu tema, dijital platformların bireylere sadece ifade alanı sunmadığını gözler önüne sermektedir. Instagram profil ifadeleri aracılığıyla bireyler kendini sahneleme, anlam kodlama ve imaj yönetimi için yeni bir zemin yaratma imkanına sahip olmaktadır. Yani katılımcılar, story ve simgeleri hem ilişkisel bağlamda iletişimsel hem de varoluşsal bir araç olarak kullanmaktadır.

Bu araştırmanın bulguları, Instagram'da gerçekleştirilen takipten çıkma, story paylaşımı ve profil simgesi kullanımı gibi davranışların yüzeyde basit dijital hareketler gibi görünmesine karşın, katılımcılar arasında zengin bir sembolik ekonomi ürettiğini göstermektedir. Gelecekte yapılacak çalışmaların, farklı kültürlerde bu sembolik davranışların nasıl anlamlandırıldığını karşılaştırmalı olarak incelemesi önerilmektedir. Ayrıca nicel yöntemlerle daha geniş örneklemeler üzerinde araştırma yapılarak bu bulguların genellenebilirliği artırılabilir.

KAYNAKÇA

Blumer, H. (1969). *Symbolic interactionism: Perspective and methods*. Prentice Hall.

Boyd, D. (2014). *The social lives of networked teens*. Yale University Press.

Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. New York: Doubleday-Anchor.

Marwick, A. E., & boyd, d. (2010). I tweet honestly, I tweet passionately: Twitter users, context collapse, and the imagined audience. *New Media & Society*, 1-20.

Mead, G. H. (1934). *Mind, Self, and Society from the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press.

Wayne, M. L. (2011). Personal Connections in the Digital Age, by Baym, N. K. *The Communication Review*, 149-151.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

Zhao, S., Grasmuck, S., & Martin, J. (2008). Identity construction on Facebook: Digital empowerment in anchored relationships. *Computers in Human Behavior*, 1816–1836.

BÖLÜM 7

ALGORİTMALAR ÇAĞINDA HİKÂYE ANLATICILIĞI: DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN ANLATI PRATİKLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

SERHAT DOĞAN

Atıf: Doğan, S. (2026). Algoritmalar Çağında Hikâye Anlatıcılığı: Dijital Dönüşümün Anlatı Pratikleri Üzerindeki Etkileri. Harranoğlu, S. (Ed.), Yeni Dünya Düzeninde İletişim Çalışmaları. AI.LabsPublishing.

¹ İstanbul Aydın Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler,
serhatdogan2@aydin.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5332-3191

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca hikâye anlatıcılığı, toplumların belleğini canlı tutan, kültürel kimliği kuşaktan kuşağa aktaran ve bireylerin dünyayı anlamlandırmasına zemin hazırlayan temel bir iletişim pratiği olagelmıştır (Fisher, 1987). Sözlü kültürden yazılı kültüre, oradan elektronik medyaya uzanan bu köklü geleneğin dijital çağda köklü bir dönüşüm geçirdiği görülmektedir. Dijitalleşme yalnızca anlatı araçlarını değil; anlatı yapılarını, anlatıcı kimliğini ve izleyici-anlatıcı ilişkisini de kökten yeniden biçimlendirmektedir (Jenkins, 2006). Bu dönüşümün merkezinde ise giderek daha fazla içerik dağıtım sürecini yönlendiren algoritmik sistemler yer almaktadır.

Algoritmaların gündelik hayatın her alanına nüfuz ettiği günümüzde, hangi hikâyelerin kimler tarafından nasıl tüketileceğini artık büyük ölçüde matematiksel modeller belirlemektedir (Pariser, 2011). Sosyal medya platformları, akış hizmetleri ve öneri sistemleri diğer adıyla keşfet sistemleri aracılığıyla işleyen bu algoritmik katman; anlatıcıyı, anlatıyı ve alıcıyı birbirinden farklı biçimlerde konumlandırmaktadır. Günümüzde bu durum, iletişim disiplininin yeniden düşünülmesini zorunlu kılan en kritik meselelerden birini oluşturmaktadır. Zira hikâye anlatıcılığı artık yalnızca insani bir eylem olmaktan çıkmış; veri, kod ve makine öğrenmesiyle iç içe geçmiş karmaşık bir ekosisteme dönüşmüştür.

Özellikle 2024 sonrası dönem, dijital hikâye anlatıcılığı açısından yalnızca teknik bir yenilik evresi değil, aynı zamanda düzenleyici ve etik bir kırılma noktası olarak değerlendirilebilir. Avrupa Birliği'nin Dijital Hizmetler Yasası, platformların içerik moderasyonu, kullanıcı hakları ve sistemik riskler karşısında daha şeffaf olmasını hedeflerken; Yapay Zekâ Yasası, genel amaçlı yapay zekâ modelleri için şeffaflık, telif ve güvenlik yükümlülüklerini gündeme taşımıştır. Bu gelişmeler, hikâye anlatıcılığının artık yalnızca yaratıcı endüstrilerin değil; hukuk, etik, veri yönetimi ve kamusal iletişim alanlarının da ortak meselesi hâline geldiğini göstermektedir.

Kitabın bu bölümünde, hikâye anlatıcılığının tarihsel arka planı, dijital dönüşümün anlatı pratikleri üzerindeki yapısal etkileri ve yapay zekâ destekli hikâye anlatım teknolojilerinin güncel durumu ele alınmaktadır. Disiplinlerarası bir perspektiften hareketle iletişim kuramları, medya çalışmaları ve dijital kültür literatürü birlikte değerlendirilmektedir (Kearney, 2002). Akademik yazın taramasına ek olarak konuya ilişkin kuramsal çıkarımlar da sunulmaktadır.

Bu çalışmanın temel varsayımı, dijital çağda hikâye anlatıcılığının ortadan kalkmadığı; aksine platformlar, algoritmalar ve yapay zekâ sistemleriyle birlikte yeni bir biçim kazandığı yönündedir.

LİTERATÜR VE KURAMSAL YAKLAŞIM

Hikâye anlatıcılığı kavramı, iletişim çalışmaları içinde "anlatı" (narrative) başlığı altında kapsamlı biçimde ele alınmıştır. Walter Fisher'in (1987) "anlatısal paradigma" kuramı, insanın doğası gereği hikâye anlatan bir varlık olduğunu öne sürerek iletişim çalışmalarına temel bir çerçeve sunmaktadır. Bu kurama göre bireyler, dünyayı rasyonel argümanlar yerine hikâyeler aracılığıyla kavrar ve anlamlandırır (Fisher, 1987). Anlatı kuramının bu temel kabulü, dijital mecralarda içerik tüketim davranışlarını açıklamada hâlâ geçerliliğini korumaktadır.

Roland Barthes ise anlatıyı evrensel bir insan pratiği olarak tanımlamış ve her toplumun kendi anlatı biçimlerini ürettiğini vurgulamıştır (Barthes, 1977). Dijitalleşmeyle birlikte bu evrensellik, yeni platformlar ve teknik altyapılar üzerinden yeniden üretilmektedir. Henry Jenkins'in (2006) öne sürdüğü "transmedia storytelling" (çok platformlu hikâye anlatıcılığı) kavramı ise tek bir anlatının farklı medya ortamlarında birbirini tamamlayan parçalar hâlinde yayılmasını ifade etmektedir. Bu yaklaşım, günümüzde dijital içerik stratejisinin temel ilkelerinden biri hâline gelmiştir.

Dijital kültür araştırmacısı Lev Manovich (2001), yeni medyanın anlatısal yapılar yerine veri tabanı mantığına dayandığını ileri sürerek iletişim kuramcılarını önemli bir tartışmaya davet etmiştir. Manovich'e göre geleneksel doğrusal anlatı anlayışı, dijital ortamda yerini

etkileşimli ve kullanıcı güdümlü bir veri tabanı modeline bırakmaktadır (Manovich, 2001). Bu çerçevede, veri tabanı ve anlatının birbirini dışlayan yapılar olmaktan çok dijital çağda birbirini besleyen iki düzenek olarak işlediği görülmektedir. Nitekim Netflix, Spotify ve TikTok gibi platformların algoritmaları, bu iki mantığı bir arada işleterek kişiselleştirilmiş anlatı deneyimleri oluşturmaktadır.

HİKAYE ANLATICILIĞININ TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜ

İnsan topluluklarının ilk örgütlenme biçimlerinden bu yana hikâye anlatıcılığı, bilgi aktarımının, toplumsal bağ kurmanın ve kültürel kimlik inşasının en kadim aracı olmuştur (Ong, 1982). Sözlü kültür geleneğinde hikâye anlatıcısı; hem bilge hem toplumsal bellek hem de ritüel bir figür olarak konumlanmaktaydı. Yazının icadıyla birlikte anlatı kalıcı bir boyut kazanmış, ancak anlatıcı ile dinleyici arasındaki doğrudan ilişki zayıflamaya başlamıştır (McLuhan, 1962). Bu dönüşüm, iletişim araçlarının anlatı pratiğini ne denli köklü biçimde etkilediğinin erken bir göstergesidir.

Matbaanın yaygınlaşmasıyla birlikte anlatı; kitlesel bir boyut kazanmış, roman ve gazete gibi yeni biçimler toplumsal hafızanın şekillenmesinde belirleyici bir rol üstlenmiştir (Anderson, 1991). Radyo ve televizyonun ortaya çıkmasıyla anlatı, görsel-işitsel bir boyut kazanarak milyonlarca insana eş zamanlı ulaşır hâle gelmiştir. Bu süreçte anlatıcı figürü giderek kurumsal bir kimlik kazanmış; bireysel ses yerini yayın kuruluşlarına bırakmıştır (Williams, 1974). İnternet çağının başlangıcında ise söz konusu kurumsal tekelin kırılmaya başladığı ve bireysel anlatıcılığın yeniden ön plana çıktığı görülmektedir. Web 2.0'ın yükselişiyle birlikte kullanıcı tarafından üretilen içerik (user-generated content) anlatı pratiğini demokratikleştirmiş; herkes potansiyel bir anlatıcıya dönüşmüştür (O'Reilly, 2005). Bu demokratikleşme sürecinin dikkat çekici boyutlarından biri, anlatının yalnızca içeriğinin değil biçiminin de dönüşmesidir. Kısa video formatları, interaktif anlatılar ve çok platformlu hikâye evrenlerinin yaygınlaşması, anlatıcı ile alıcı arasındaki sınırların giderek bulanıklaştığını göstermektedir.

PLATFORMLAR VE ANLATI PRATİKLERİNİN YENİDEN YAPILANMASI

Dijital platformların anlatı pratikleri üzerindeki etkisi yalnızca biçimsel değil; aynı zamanda yapısalıdır. Her platformun kendine özgü teknik imkânları ve kısıtlamaları, anlatıcıların üretim biçimlerini doğrudan belirlemektedir (Gillespie, 2014). Instagram'ın görsel odaklı yapısı, TikTok'un kısa ve dinamik video formatı ya da Twitter/X'in karakter sınırı; anlatıcıları bu kısıtlar içinde anlam üretmeye zorlamaktadır. Bu durum, platformun anlatıyı biçimlendirdiğini göstermekte ve McLuhan'ın (1964) "araç mesajın kendisidir" öngörüsünü dijital çağda yeniden doğrulamaktadır.

Güncel platform ekosisteminde anlatı, yalnızca kullanıcının çektiği ve paylaştığı içerikten ibaret değildir; giderek daha fazla biçimde platformun sunduğu üretim araçları tarafından önceden şekillendirilmektedir. YouTube'un Shorts için Veo 2 destekli Dream Screen özelliği, kullanıcıların metin komutlarıyla arka plan veya kısa video klip üretmesine imkân tanımakta ve bu içeriklerin yapay zekâ ile üretildiğini etiketleme/watermark mekanizmalarıyla görünür kılmaktadır. Benzer biçimde Google'ın Veo 3 ve Flow araçları, ses, diyalog, dudak senkronu, kamera hareketi ve sahne sürekliliği gibi unsurları hikâye üretiminin teknik bileşenleri hâline getirmektedir. Meta'nın Movie Gen modeli ise metinden video, metinden düzenleme, kişiselleştirilmiş video ve ses efekti üretimiyle anlatıcılığın artık yalnızca yazma ya da çekme değil, "komut verme ve kurgulama" pratiğine dönüştüğünü göstermektedir.

Dijital hikâye anlatıcılığının en köklü biçimlerinden biri olan "transmedia storytelling", günümüzde büyük medya şirketlerinin içerik stratejilerinin merkezine yerleşmiştir (Jenkins, 2006). Marvel Sinematik Evreni, söz konusu yaklaşımın en ikonik örneği olup film, dizi, çizgi roman, oyun ve sosyal medya içeriklerinin birbiriyle örgülü bir anlatı ağı oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Küçük ölçekli içerik üreticileri de birden fazla platform üzerinde birbirini tamamlayan içerikler üreterek bu modeli benimsemektedir (Dena, 2009). Bu yaklaşım yalnızca bir içerik stratejisi değil; aynı zamanda izleyiciyle kurulan uzun soluklu bir anlam sözleşmesidir.

Sosyal medyanın anlatı üzerindeki en belirleyici etkilerinden biri ise "mikro anlatı" biçimlerinin yaygınlaşmasıdır. Karakterlerin 280 karakterle derinlik kazanması ya da 60 saniyelik bir videoda karmaşık duygusal durumların aktarılması, anlatı ekonomisini köklü biçimde dönüştürmüştür (Page, 2012). Bu mikro anlatıların birikmesiyle oluşan kolektif anlatı havuzu; sosyal hareketlerin, gündelik kültürün ve popüler söylemin üretildiği temel mecra hâline gelmiştir. Nitekim #MeToo ve #BlackLivesMatter gibi hareketler, bireysel hikâyelerin algoritmik yayılımla nasıl bir toplumsal güce dönüşebildiğini somut biçimde göstermektedir (Jackson, Bailey & Foucault Welles, 2020).

ALGORİTMALAR VE ANLATI DENEYİMİNİN KİŞİSELLEŞMESİ

Algoritmaların anlatı pratiği üzerindeki etkisi, içerik dağıtımını çok ötesine geçerek anlatının kendisini biçimlendirmeye başlamıştır. Öneri algoritmaları; kullanıcının geçmiş davranışlarını, demografik verilerini ve anlık etkileşimlerini analiz ederek kişiselleştirilmiş içerik akışları oluşturmaktadır (Rader & Gray, 2015). Bu süreçte bireyler, algoritmik olarak ayrıştırılmış "hikâye baloncukları" içinde farklı anlatı deneyimleri yaşamaktadır. Eli Pariser'in (2011) "filtre balonu" kavramıyla tanımlandığı bu olgu, bireylerin yalnızca kendi değer ve inançlarını pekiştiren anlatılara maruz kalmasına yol açmaktadır.

Netflix'in içerik öneri sistemi bu bağlamda en çok incelenen örneklerden biri olmaya devam etmektedir. Platform; kullanıcının izleme alışkanlıklarını, oynatma sürelerini ve içerikle etkileşim biçimlerini analiz ederek hem içerik önerisini hem de içerik üretimini şekillendirmektedir (Hallinan & Striphas, 2016). Başka bir deyişle algoritma yalnızca hangi hikâyelerin izleneceğini değil, hangi hikâyelerin üretileceğini de belirlemekte; anlatı pratiğinin üretim boyutunu doğrudan etkilemektedir. Bu durum, yaratıcı özgürlük ile algoritmik ticari mantık arasındaki gerilimi giderek keskinleştirmektedir.

TikTok'un "For You Page" (Senin İçin Sayfası) algoritması ise anlatı deneyiminin kişiselleşmesinde en uç örneği temsil etmektedir. Hesap

sahibi olunmaksızın bile son derece kişiselleştirilmiş içerik sunabilen bu sistem; kullanıcıyı pasif tüketici konumundan çıkarıp aktif bir anlatı katılımcısına dönüştürmektedir (Abidin, 2021). TikTok örneği, algoritmik anlatının yalnızca eğlence içerikleriyle sınırlı olmadığını; reklam, marka anlatısı ve siyasal iletişim gibi alanlara da yayıldığını göstermektedir. TikTok Symphony Creative Studio gibi araçlar, ürün bilgileri ve mevcut görsel materyaller üzerinden TikTok'a uygun kısa videolar üretme, avatar anlatıcı kullanma, dublaj/çeviri yapma ve içerikleri platform diline uygun biçimde yeniden düzenleme imkânı sunmaktadır. Böylece marka ya da içerik üreticisi, klasik anlamda bir reklam metni hazırlamaktan çok, algoritmanın tercih ettiği ritim, süre, yüz gösterimi, müzik kullanımı ve açılış kancası gibi unsurlara göre anlatısını yeniden tasarlamak zorunda kalmaktadır. Bu algoritmik kişiselleştirme, bir yanda benzeri görülmemiş bir anlatı erişimi ve çeşitliliği sunarken diğer yanda toplumsal anlatı alanının parçalanmasına ve ortak kamusal söylemin zayıflamasına zemin hazırlayan ikili bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Meselenin bu ikili boyutu, iletişim araştırmacıları için kritik bir gündem maddesi oluşturmaktadır.

Nitekim asıl mesele, algoritmaların hikâyeleri görünür kılması değil; hangi hikâyelerin görünür olmaya değer kabul edildiğini sessizce belirlemesi olarak düşünülmektedir.

METODOLOJİ

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerine dayalı betimleyici bir literatür taraması ve söylem analizi yaklaşımını benimsemektedir. Araştırmada sistematik literatür taraması yöntemi kullanılmış; Google Scholar, JSTOR ve Web of Science veri tabanları üzerinden "dijital hikâye anlatıcılığı", "algoritma ve anlatı", "yapay zekâ ve içerik üretimi" anahtar kelimeleriyle çeşitli taramalar gerçekleştirilmiştir (Creswell, 2014). Tarama süreci 2000-2026 yılları arasındaki yayınlarla sınırlandırılmış; alana özgün katkısı olduğu değerlendirilen çalışmalar analize dahil edilmiştir.

Teorik çerçevenin oluşturulmasında hikâye anlatıcılığı kuramları, medya ve platform çalışmaları ile yapay zekâ-iletişim kesişimi

literatüründen yararlanılmıştır. Söylem analizi aşamasında ise dijital platformların anlatı pratikleri üzerindeki etkisine ilişkin akademik metinler eleştirel bir perspektiften değerlendirilmiştir (Fairclough, 1995). Çalışmanın özgün katkısı; söz konusu literatürü bir arada ele alarak Türkiye'deki iletişim çalışmaları bağlamında bütünlük bir değerlendirme sunmaktır. Bu tür disiplinlerarası yaklaşımların, iletişim disiplininin güncel dönüşümleri kavrayabilmesi açısından önemli bir gereklilik olduğu düşünülmektedir.

BULGULAR

Dijital Hikâye Anlatıcılığında Biçimsel Dönüşümler

Literatür taraması; dijital hikâye anlatıcılığının biçimsel düzlemde üç temel ekseninde dönüştüğünü ortaya koymaktadır: etkileşimlilik, parçalı anlatı yapısı ve çok platformluluk (Jenkins, 2006; Manovich, 2001; Page, 2012). Etkileşimlilik boyutunda kullanıcının anlatı sürecine katılımı; yorum, paylaşım, dönüştürme (remix) ve yeniden üretim pratikleri aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu durum, anlatının artık kapalı ve sabit bir ürün olmadığını; aksine sürekli yeniden üretilen canlı bir süreç olduğunu göstermektedir (Deuze, 2007). Literatürden hareketle bu dönüşümün, iletişim etiği ve telif hakkı gibi konuların yeniden ele alınmasını gerekli kıldığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Parçalı anlatı yapısı bağlamında Simons (2007) ve Murray (1997) ekseninde değerlendirilen çalışmalar; doğrusal olmayan, çok katmanlı ve kullanıcı seçimine bağlı anlatı modellerinin giderek yaygınlaştığını göstermektedir. Netflix'in "Bandersnatch" yapımı, etkileşimli filmin ana akım platformlarda yer bulmasının somut bir örneği olarak değerlendirilmektedir. Bu tür anlatıların izleyici kararlarına göre çatallanması, geleneksel hikâye anlatıcılığının doğrusal yapısını kökten sorgulamaktadır. Dijital oyunlar ise parçalı ve etkileşimli anlatının en gelişmiş biçimini sunmakta; kullanıcıyı anlatının hem izleyicisi hem yaratıcısı konumuna yerleştirmektedir (Murray, 1997).

Dena'nın (2009) çok platformlu anlatı pratiklerine ilişkin çalışması çerçevesinde değerlendirildiğinde, çok platformluluğun hem büyük medya şirketleri hem de bireysel içerik üreticileri için anlatı stratejisinin belirleyici bir boyutuna dönüştüğü görülmektedir. İncelenen vakalar;

başarılı dijital anlatıların yalnızca tek bir platformda değil, platformlar arası geçişkenlikle anlam kazandığını ortaya koymaktadır. Bu bulgu, içerik üreticilerinin platform okur-yazarlığına sahip olmasının kritik önem taşıdığına işaret etmektedir.

Algoritmik Yapıların Anlatı Üretimi Üzerindeki Belirleyiciliği

Araştırma kapsamında ulaşılan bulgulardan biri, algoritmaların yalnızca anlatı dağıtımını değil, üretimini de doğrudan etkilediğinin görülmesidir. Platform sağlayıcılarının açıkladığı veriler ve bağımsız araştırmacıların yürüttüğü analizler; içerik üreticilerinin algoritmik görünürlük kaygısıyla biçim, uzunluk ve konu tercihlerini şekillendirdiğini göstermektedir (Bishop, 2018). Bu olgu, "algoritmik uyum" (algorithmic compliance) olarak kavramsallaştırılmakta; anlatıcının özgün yaratıcı sesini zayıflatma riski taşıdığı değerlendirilmektedir. Bu durumun, dijital çağın önemli iletişim sorunlarından birini oluşturduğu düşünülmektedir.

Hallinan ve Striphas (2016) tarafından ortaya konan çalışmalar, yapay zekâ destekli içerik önerilerinin kullanıcıların anlatı tercihlerini daha önce görülmemiş bir hassasiyetle kişiselleştirdiğini göstermektedir. Bununla birlikte söz konusu kişiselleştirme; kullanıcıları tanıdık anlatı kalıpları içinde tutarak keşif ve çeşitlilik olanaklarını kısıtlayan bir "anlatı tekdüzeleşmesi" riskini de beraberinde getirmektedir. Celma'nın (2010) bulguları da öneri algoritmalarının uzun vadede içerik çeşitliliğini azaltabildiğini ve piyasada egemen anlatı kalıplarının yeniden üretilmesini teşvik edebildiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, platform algoritmaları üzerinde daha sıkı bir düzenleme ve şeffaflık ihtiyacını gündeme taşımaktadır.

Bu dönüşüm, anlatıcının yaratıcı özgürlüğünü tamamen ortadan kaldırmamakta; ancak bu özgürlüğü platformun teknik ve ekonomik mantığı içinde yeniden tanımlamaktadır.

TARTIŞMA

Elde edilen bulgular, dijital dönüşümün hikâye anlatıcılığını hem özgürleştirdiğini hem de yeni yapısal kısıtlamalar altına aldığını açıkça ortaya koymaktadır. Bir yanda dijital platformların sağladığı erişim

kolaylığı ve üretim demokratikleşmesi; diğer yanda algoritmik belirlenimcilik ve platform tekelleri, anlatı pratiğinin geleceğini şekillendiren karşıt güçler olarak değerlendirilmektedir (Van Dijck, 2013). Bu gerilim, iletişim çalışmalarının gündemine taşınması gereken temel sorulardan birini oluşturmaktadır. Meselenin yalnızca teknoloji merkezli bir perspektiften değil, güç ilişkileri ve toplumsal adalet ekseninde de ele alınması gerektiği düşünülmektedir.

Yapay zekânın hikâye anlatıcılığına entegrasyonu ise tartışmanın en yoğunlaştığı alanı oluşturmaktadır. GPT tabanlı dil modelleri ve görüntü üreten yapay zekâ araçları, otomatik içerik üretimini mümkün kılarken "anlatıcı kim ya da ne olabilir?" sorusunu yeniden açmaktadır (Floridi & Cows, 2019). Bazı araştırmacılar yapay zekâ destekli anlatıların insan duygusundan yoksun olduğunu öne sürerken; diğerleri bu araçların insan yaratıcılığını destekleyen birer ortak olabileceğini savunmaktadır (Boden, 2004). Bu bağlamda yapay zekânın hikâye anlatıcılığını ortadan kaldırmaktan çok, bu pratik içindeki insani sorumluluğu ve etik duyarlılığı daha merkezi bir konuma taşıyacağı değerlendirilmektedir.

Türkiye bağlamında değerlendirildiğinde, dijital hikâye anlatıcılığı alanındaki yerli akademik çalışmaların henüz yeterli derinliğe ulaşmadığı görülmektedir. Sosyal medya kullanımı açısından dünyanın en aktif toplumlarından biri olan Türkiye; dijital anlatı pratikleri, platform kültürü ve algoritmik etki açısından özgün araştırma alanları sunmaktadır (Binark & Löker, 2011). Bu çalışmanın Türkçe akademik yazına sunduğu katkının, söz konusu boşluğu kısmen doldurmaya yardımcı olması amaçlanmaktadır.

Türkiye bağlamında dijital anlatı pratiklerinin önemi, sosyal medya ve mesajlaşma uygulamalarının gündelik hayatın merkezindeki konumuyla daha da belirginleşmektedir. TÜİK'in 2025 Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması'na göre bireylerin en fazla kullandığı sosyal medya ve mesajlaşma uygulamaları WhatsApp, YouTube ve Instagram'dır; bu durum, Türkiye'de anlatının yalnızca kamusal platformlarda değil, yarı-kapalı mesajlaşma ağlarında, kısa video formatlarında ve görsel-işitsel sosyal medya ortamlarında

dolaşıma girdiğini göstermektedir. Dolayısıyla Türkiye’de dijital hikâye anlatıcılığı incelenirken yalnızca görünür influencer kültürüne değil; aile grupları, yerel gündem videoları, kısa haber kesitleri, mizah sayfaları ve mikro-topluluk anlatıları gibi gündelik pratiklere de odaklanmak gerekir.

SONUÇ

Algoritmalar çağında hikâye anlatıcılığı; hem en köklü insan pratiklerinden biri olma özelliğini korumakta hem de benzeri görülmemiş bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. Dijital platformlar, yeni anlatı biçimlerinin doğmasına olanak tanırken algoritmik sistemler bu biçimlerin dağıtımını, tüketimini ve üretimini derinden etkilemektedir (Jenkins, 2006; Pariser, 2011). Yapay zekânın bu süreçteki rolü ise giderek daha belirleyici bir konuma yükselmektedir. Bu gelişmeler, hikâye anlatıcılığını salt bir sanatsal pratik olarak değil; güç, teknoloji ve kültür ilişkilerinin kesiştiği karmaşık bir iletişim alanı olarak ele almayı zorunlu kılmaktadır.

Bu bölümde ortaya konan bulgular; dijital anlatının etkileşimlilik, parçalılık ve çok platformluluk ekseninde yeniden yapılandığını ve algoritmaların anlatı pratiğini biçim ile içerik düzleminde dönüştürdüğünü göstermektedir. Çalışmadan, iletişim araştırmacılarının öncelikli görevinin bu dönüşümü yalnızca betimlemek değil, toplumsal yansımalarını eleştirel bir perspektiften irdelemek ve politika önerileri geliştirmek olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Dijital okuryazarlık, platform etiği ve algoritmik şeffaflık; gelecekteki araştırma gündemlerinin merkezine yerleşmesi gereken alanlar olarak öne çıkmaktadır (Livingstone, 2004). Hikâyeler anlatılmaya devam edecektir; asıl mesele, bu hikâyeleri kimin ya da neyin hangi amaçla şekillendirdiğinin farkında olmaktır. Bu nedenle geleceğin temel sorusu “Hikâyeler anlatılmaya devam edecek mi?” değil; “Bu hikâyeler hangi veriler, hangi platform çıkarları ve hangi etik sınırlar içinde anlatılacak?” sorusudur.

Önemle belirtmek gerekir ki; algoritmalar çağında hikâye anlatıcılığı, insanın anlam üretme ihtiyacını ortadan kaldırmamakta; bu ihtiyacı veri, platform ve yapay zekâ aracılığıyla yeniden örgütlemektedir. Bu

nedenle dijital anlatı pratiklerini değerlendirirken yalnızca yaratıcı içeriklere değil, bu içeriklerin hangi teknik altyapılar, ticari öncelikler ve düzenleyici çerçeveler içinde dolaşıma sokulduğuna bakmak gerekir. Hikâyeyi anlatan özne artık tek başına insan değildir; insan, platform, veri ve algoritma birlikte yeni bir anlatı rejimi kurmaktadır. Bu rejimin demokratik, çoğulcu ve etik biçimde gelişebilmesi ise dijital okuryazarlık, algoritmik şeffaflık ve yaratıcı sorumluluk ilkelerinin birlikte düşünülmesine bağlıdır.

KAYNAKÇA

Abidin, C. (2021). Mapping internet celebrity on TikTok: Exploring attention economies and visibility labours. *Cultural Science Journal*, 12(1), 77–103.

Anderson, B. (1991). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso.

Barthes, R. (1977). *Image, music, text*. Fontana Press.

Berrada, D. (2025, 13 Şubat). *Imagine it, create it: Veo 2 is coming to YouTube Shorts*. YouTube Blog. <https://blog.youtube/news-and-events/veo-2-shorts/>

Binark, M. & Löker, K. (2011). *Sivil toplum örgütleri için bilişim rehberi*. STGM Yayınları.

Bishop, S. (2018). Anxiety, panic and self-optimization: Inequalities and the YouTube algorithm. *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies*, 24(1), 69–84.

Boden, M. A. (2004). *The creative mind: Myths and mechanisms*. Routledge.

Celma, Ö. (2010). *Music recommendation and discovery: The long tail, long fail, and long play in the digital music space*. Springer.

Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. SAGE Publications.

Dena, C. (2009). *Transmedia practice: Theorising the practice of expressing a fictional world across distinct media and environments*. [Doctoral dissertation, University of Sydney].

Deuze, M. (2007). *Media work*. Polity Press.

European Commission. (t.y.). *AI Act*. Shaping Europe's Digital Future. Retrieved June 19, 2026, from <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/regulatory-framework-ai>

European Commission. (t.y.). *The Digital Services Act*. Shaping Europe's Digital Future. Retrieved June 19, 2026, from <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digital-services-act>

European Parliament and Council of the European Union. (2022). *Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a single market for digital services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act)*. Official Journal of the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj/eng>

European Parliament and Council of the European Union. (2024). *Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act)*. Official Journal of the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng>

Fairclough, N. (1995). Media discourse. Edward Arnold.

Fisher, W. R. (1987). Human communication as narration: Toward a philosophy of reason, value, and action. University of South Carolina Press.

Floridi, L. & Cowls, J. (2019). A unified framework of five principles for AI in society. *Harvard Data Science Review*, 1(1).

Gillespie, T. (2014). The relevance of algorithms. In T. Gillespie, P. Boczkowski & K. Foot (Eds.), *Media technologies: Essays on communication, materiality and society* (pp. 167–193). MIT Press.

Hallinan, B. & Striplas, T. (2016). Recommended for you: The Netflix Prize and the production of algorithmic culture. *New Media & Society*, 18(1), 117–137.

Hume, T., Carey, M., & Iljic, T. (2025, 20 Mayıs). *Meet Flow: AI-powered filmmaking with Veo 3*. Google Blog. <https://blog.google/innovation-and-ai/products/google-flow-veo-ai-filmmaking-tool/>

Jackson, S. J., Bailey, M. & Foucault Welles, B. (2020). *#HashtagActivism: Networks of race and gender justice*. MIT Press.

Jenkins, H. (2006). *Convergence culture: Where old and new media collide*. New York University Press.

Kearney, R. (2002). *On stories*. Routledge.

Livingstone, S. (2004). Media literacy and the challenge of new information and communication technologies. *The Communication Review*, 7(1), 3–14.

Manovich, L. (2001). *The language of new media*. MIT Press.
Meta AI. (n.d.). *Meta Movie Gen*. Retrieved June 19, 2026, from <https://ai.meta.com/research/movie-gen/>

McLuhan, M. (1962). *The Gutenberg galaxy: The making of the typographic man*. University of Toronto Press.

McLuhan, M. (1964). *Understanding media: The extensions of man*. McGraw-Hill.

Murray, J. H. (1997). *Hamlet on the holodeck: The future of narrative in cyberspace*. Free Press.

O'Reilly, T. (2005). *What is Web 2.0: Design patterns and business models for the next generation of software*. O'Reilly Media.

Ong, W. J. (1982). *Orality and literacy: The technologizing of the word*. Methuen.

OpenAI. (2025, 30 Eylül). *Sora 2 is here*. <https://openai.com/index/sora-2/>

OpenAI. (2025, 30 Eylül). *Sora 2 system card*.
<https://openai.com/index/sora-2-system-card/>

OpenAI. (n.d.). *What to know about the Sora discontinuation*. OpenAI Help Center. Retrieved June 19, 2026, from
<https://help.openai.com/en/articles/20001152-what-to-know-about-the-sora-discontinuation>

Page, R. (2012). *Stories and social media: Identities and interaction*. Routledge.

Pariser, E. (2011). *The filter bubble: What the internet is hiding from you*. Penguin Press.

Rader, E. & Gray, R. (2015). Understanding user beliefs about algorithmic curation in the Facebook news feed. *Proceedings of the CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, 173–182.

Simons, J. (2007). *Playing the waves: Lars von Trier's game cinema*. Amsterdam University Press.

TikTok For Business. (2025, 3 Haziran). *Introducing Symphony Creative Studio*. <https://ads.tiktok.com/business/en/blog/symphony-creative-studio>

TikTok For Business. (n.d.). *Symphony Creative Studio: AI-powered video generation tool*. Retrieved June 19, 2026, from
<https://ads.tiktok.com/creative/creativestudio/home/en>

Türkiye İstatistik Kurumu. (2025, 27 Ağustos). *Hanehalkı bilişim teknolojileri (BT) kullanım araştırması, 2025*.
<https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/53925>

Van Dijck, J. (2013). *The culture of connectivity: A critical history of social media*. Oxford University Press.

Williams, R. (1974). *Television: Technology and cultural form*. Fontana.

BÖLÜM 8

YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA EŞİTLENME YANILSAMASI: ALGORİTMİK STATÜ VE AYIRT EDİLEMEZLİK REJİMİ

SERPİL SAMUR

Atıf: Samur, S. (2026) Yapay Zekâ Çağında Eşitlenme Yanılsaması: Algoritmik Statü ve Ayırt Edilemezlik Rejimi. Harranoğlu, S. (Ed.), Yeni Dünya Düzeninde İletişim Çalışmaları. AI.LabsPublishing.

¹ Ankara Üniversitesi, Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi, samur@ankara.edu.tr, ORCID ID: 0009-0005-5420-6359

² Bu çalışma, Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından düzenlenen ve Üsküdar Üniversitesi ile Yakın Doğu Üniversitesi iş birliğiyle 13-15 Mayıs 2026 tarihlerinde Lefkoşa’da yapılan 13. Uluslararası İletişim Günleri / İletişimde Yapay Zeka: Kuram ve Pratik Sempozyumu kapsamında, “Yapay Zekâ Çağında Eşitlenme Yanılsaması: Algoritmik Statü ve Ayırt Edilemezlik Rejimi” başlığıyla bildirisi olarak sunulmuştur.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca büyük teknolojik dönüşümler çoğu zaman özgürlük, erişilebilirlik ve eşitlenme vaadiyle birlikte düşünülmüştür. Matbaanın bilgiyi geniş kitlelere ulaştıracağı, radyonun farklı sesleri kamusal alana taşıyacağı, internetin ise coğrafya, sınıf ve merkez-çevre ayrımlarını zayıflatacağı varsayılmıştır. Bu vaatlerin bir kısmı tarihsel olarak karşılık bulmuş; ancak her yeni iletişim teknolojisi, sağladığı olanaklarla birlikte yeni eşitsizlik biçimleri de üretmiştir. Bugün benzer bir tartışma yapay zekâ teknolojileri etrafında yürütülmektedir. Üretken yapay zekâ uygulamalarının kısa sürede gündelik yaşama, eğitim alanına, akademik yazıma, kültürel üretime ve profesyonel iletişim süreçlerine dâhil olması, bu teknolojilerin demokratikleşme ve eşitlenme söylemleriyle birlikte değerlendirilmesine yol açmıştır. Yapay zekâ uygulamaları, daha önce belirli bir eğitim, deneyim, uzmanlık ya da kültürel sermaye gerektiren pek çok üretim biçimini geniş kullanıcı kitleleri için erişilebilir hâle getirmiştir. Bugün metin yazmak, görsel üretmek, çeviri yapmak, akademik görünümlü içerikler hazırlamak ya da fikir geliştirmek için geçmişte olduğu kadar uzun bir formasyon sürecinden geçmek zorunlu görünmemektedir. Bu durum, özellikle sınırlı kaynaklara sahip bireyler, küçük kurumlar ve gelişmekte olan toplumlar açısından önemli imkânlar sunmaktadır. Dolayısıyla yapay zekânın sağladığı olanakları tümüyle reddetmek, içinde bulunulan dönüşümün gerçek etkilerini görmezden gelmek anlamına gelir. Ancak bu çalışmanın temel çıkış noktası, söz konusu olanakların eleştirel bir sorgulamaya tabi tutulması gerektiğidir. Çünkü yapay zekâyı ilişkin eşitlenme söylemi, çoğu zaman üretim kapasitesindeki biçimsel artış ile düşünsel yetkinlikteki niteliksel gelişmeyi birbirine karıştırmaktadır.

Çalışmanın konusu, yapay zekâ destekli üretim pratiklerinin bilgi, düşünce, değer ve statü ilişkilerini nasıl dönüştürdüğüdür. Çalışma, yapay zekânın toplumsal ve entelektüel yaşama etkilerini yalnızca teknolojik kolaylıklar ya da üretim verimliliği açısından değil; aynı zamanda bu teknolojilerin ürettiği yanılsamalar, görünmezleştirdiği eşitsizlikler ve dönüştürdüğü epistemik ilişkiler bakımından ele almaktadır. Burada “eşitlenme yanılsaması” ile kastedilen, yapay zekâ araçlarının üretimi biçimsel düzeyde kolaylaştırması sonucunda

bireyler, kurumlar ve toplumlar arasındaki derin nitelik farklarının görünmezleşmesidir. Başka bir ifadeyle, herkesin benzer biçimde metin yazabilmesi, görsel üretebilmesi ya da akademik görünümlü içerikler hazırlayabilmesi, gerçek anlamda düşünsel bir eşitletmenin gerçekleştiği anlamına gelmemektedir. Bu durum daha çok üretim biçimlerinin yüzeyde birbirine yaklaşmasına; derinlik, özgünlük, kavramsal tutarlılık ve eleştirel değerlendirme kapasitesi arasındaki farkların daha zor seçilir hâle gelmesine işaret etmektedir. Çalışmanın temel problemi şu şekilde formüle edilmektedir: Yapay zekâ teknolojileri bireyleri ve toplumları gerçekten daha üst düzey bir düşünsel yetkinliğe mi taşımaktadır, yoksa biçimsel olarak düzgün fakat düşünsel olarak sınırlı üretimleri yaygınlaştırarak nitelikli düşünsel üretimi ayırt edilemez hâle getiren yeni bir statü ve değer düzeni mi üretmektedir? Bu problem, özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlar arasındaki teknolojik kapasite farkları, dijital erişim koşulları ve eleştirel okuryazarlık düzeyleri dikkate alındığında daha da önemli hâle gelmektedir. Yapay zekâya erişimin yaygınlaşması, bu teknolojileri geliştirme, yönlendirme, denetleme ve üretilen çıktıları eleştirel biçimde değerlendirme kapasitesinin de eşit biçimde dağıldığı anlamına gelmemektedir. Bu nedenle yapay zekâ çağındaki eşitsizlik, anlamlandırma, değerlendirme ve ayırt etme kapasitesi düzeyinde de ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın temel amacı, yapay zekâ çağında ortaya çıkan bu dönüşümü “algoritmik statü” ve “ayırt edilemezlik rejimi” kavramları üzerinden kuramsal olarak çözümlemek ve eleştirel biçimde tartışmaktır. Algoritmik statü, bireylerin ve toplumların giderek hız, verimlilik, görünürlük, teknolojik uyum ve biçimsel yeterlilik üzerinden değerlendirilmesini ifade etmektedir. Bu statü biçimi, yapay zekâ teknolojilerini üretme, kullanma, yönlendirme ve değerlendirme kapasitesiyle doğrudan ilişkilidir. Ayırt edilemezlik rejimi ise özgün ve derinlikli üretim ile yapay zekâ destekli standart üretimin biçimsel olarak birbirine benzemesi sonucunda entelektüel emeğin, özgün kavrayışın ve düşünsel derinliğin seçilemez hâle gelmesini anlatmaktadır. Bu iki kavram, yapay zekâ çağında eşitletme söyleminin arkasında işleyen yeni değer, görünürlük ve statü mekanizmalarını açıklamak için kullanılmaktadır. Yapay zekâ araçlarının ürettiği çıktılar çoğu zaman dilbilgisel olarak düzgün, biçimsel olarak düzenli ve ilk bakışta ikna edici görünmektedir. Ancak bu çıktının arkasında gerçek

bir düşünme, sorgulama, kavramsal ilişki kurma ve sorumluluk alma sürecinin bulunup bulunmadığı kolayca anlaşılamamaktadır. Bir metnin özgün bir kavrayıştan mı, yoksa algoritmik olarak düzenlenmiş bir biçimsel üretimden mi kaynaklandığı alıcı açısından giderek daha zor ayırt edilmektedir. Bu nedenle yapay zekâ çağında temel mesele yalnızca “kim üretebiliyor?” sorusu değildir. Asıl belirleyici soru, “kim ürettiğini anlayabiliyor, değerlendirebiliyor ve sorumlulukla kullanabiliyor?” sorusudur.

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımına dayalı kuramsal-kavramsal analiz yöntemiyle hazırlanmıştır. Kuramsal çerçeve, Nietzsche’nin eşitleme ve vasatlık eleştirisi, Hannah Arendt’in düşünme, yargı ve sorumluluk kavrayışı ile Byung-Chul Han’ın performans, pürüzsüzlük ve görünürlük rejimi çözümlemeleri üzerine kurulmaktadır. Heidegger’in hesaplayıcı düşünme kavramı ile Adorno ve Horkheimer’in araçsal akıl eleştirisi ise bu çerçeveyi destekleyen temel kavramsal referanslar olarak kullanılmaktadır. Bu düşünürler aracılığıyla yapay zekânın yalnızca teknik bir araç olmadığı; düşünme biçimlerini, üretim değerlerini, görünürlük koşullarını ve entelektüel statü ilişkilerini dönüştüren toplumsal bir düzenek hâline geldiği tartışılmaktadır. Çalışmanın güncel veri boyutu ise yapay zekâ alanındaki küresel eşitsizlikleri görünür kılmak amacıyla kullanılmaktadır. Yapay zekânın üretimi, yatırımı, altyapısı ve erişimi küresel ölçekte eşit dağılmamaktadır. Bu teknolojileri geliştiren, standartlarını belirleyen, veriyi kontrol eden ve platform altyapılarını elinde bulunduran aktörler ile bu teknolojileri yalnızca kullanan bireyler ve toplumlar arasında derin bir güç farkı bulunmaktadır. Bunun yanında internet erişimi, bağlantı kalitesi, ücretli platformlara erişim, dilsel temsil ve dijital okuryazarlık gibi unsurlar da yapay zekâ çağındaki eşitleme söylemini tartışmalı hâle getirmektedir. Bu nedenle çalışmada güncel küresel raporlardan elde edilen veriler, bağımsız ampirik bulgular olarak değil; kuramsal tartışmayı somutlaştıran bağlamsal göstergeler olarak değerlendirilmektedir. Çalışmanın kapsamı, yapay zekâ teknolojilerinin toplumsal, epistemolojik ve kültürel etkilerini kuramsal düzeyde tartışmakla sınırlıdır. Çalışma, yapay zekâ çağında ortaya çıkan eşitleme söylemini ve bu söylemin görünmez kıldığı statü, değer ve ayırt etme sorunlarını kavramsal

düzeyde çözümlemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın bir diğer sınırlılığı, yapay zekâ teknolojilerinin hızlı değişen doğasıyla ilgilidir. Platform politikaları, erişim koşulları, model kapasiteleri ve kullanım biçimleri kısa sürede değişebildiğinden, çalışmada kullanılan güncel verilerin ilerleyen dönemlerde yeniden değerlendirilmesi gerekebilir. Çalışma, doğrudan insan katılımcılardan veri toplamaya dayanmadığı, kişisel veri işlemediği ve deneysel bir uygulama içermediği için etik kurul onayı gerektiren bir araştırma süreci kapsamında değildir. Bu nedenle çalışma, ayrı bir yöntem bölümü açmak yerine yöntemsel yaklaşımını, kapsamını, sınırlılıklarını ve etik durumunu giriş bölümünde açıklayan kuramsal-kavramsal bir inceleme olarak yapılandırılmıştır.

LİTERATÜR VE KURAMSAL YAKLAŞIM

1. Küresel Eşitsizlikler: Üç Boyut

Yapay zekânın eşitleme söylemi, küresel ölçekte teknolojik üretim ve yatırım kapasitesi, dijital erişim ve kullanım yaygınlığı ile eleştirel okuryazarlık ve ayırt etme kapasitesi bakımından birbirini besleyen eşitsizlikler karşısında ciddi biçimde sorgulanmaktadır (Castells, 2010, s. 164-168; Couldry & Mejias, 2019, s. 45-49). Bu eşitsizlikler Tablo 1’de özetlenmiş ve ardından üç başlıkta açıklanmıştır.

Tablo 1. Yapay Zekâ Çağında Küresel Eşitsizliklerin Üç Boyutu

Eşitsizlik boyutu	Temel gösterge	Çalışmadaki anlamı
Teknolojik üretim ve yatırım kapasitesi	Yapay zekâ yatırımları, Ar-Ge yoğunlaşması, patent sahipliği	Yapay zekânın kimler tarafından geliştirildiğini ve küresel güç asimetrisinin nerede yoğunlaştığını gösterir.
Dijital erişim ve kullanım yaygınlığı	İnternet erişimi, 5G kapsama oranı, ücretli platformlara erişim	Yapay zekâ araçlarına erişimin yalnızca bağlantı değil; altyapı, gelir, dil ve kullanım kalitesiyle ilişkili olduğunu gösterir.

Eleştirel okuryazarlık ve ayırt etme kapasitesi	Yapay zekâ çıktısını değerlendirme, doğrulama ve ayırt etme becerisi	Yapay zekâ çağındaki asıl eşitsizliğin yalnızca erişimde değil, üretilen içeriği değerlendirme kapasitesinde de ortaya çıktığını gösterir.
--	--	--

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1’de görüldüğü üzere yapay zekâ çağındaki eşitsizlik yalnızca teknolojiye erişimle sınırlı değildir. Üretim ve yatırım kapasitesi, dijital erişim koşulları ve eleştirel değerlendirme becerisi birlikte ele alındığında, eşitleme söyleminin oldukça sınırlı ve yanıltıcı bir görünüm sunduğu anlaşılmaktadır.

1.1. Teknolojik Üretim ve Yatırım Kapasitesi: Yapay Zekâyı Kim Geliştiriyor?

Yapay zekâ teknolojilerinin geliştirilmesi, standartlarının belirlenmesi ve küresel dolaşıma sokulması son derece yoğunlaşmış ekonomik ve kurumsal yapılar içinde gerçekleşmektedir. Stanford HAI’nin (2024, s. 15-19) verilerine göre 2023 yılında ABD’de özel yapay zekâ yatırımları 109,1 milyar dolara ulaşmıştır. Aynı yıl Çin’de bu tutar 9,3 milyar dolar, Birleşik Krallık’ta ise 4,5 milyar dolar düzeyinde kalmıştır. Bu veriler arasındaki derin uçurum, yapay zekâ alanında küresel bir güç asimetrisinin bulunduğunu açıkça göstermektedir. Buna ek olarak Stanford HAI (2024, s. 23), küresel yapay zekâ Ar-Ge harcamalarının yaklaşık %40’ının yalnızca 100 şirket tarafından gerçekleştirildiğini ve ABD ile Çin’in birlikte küresel yapay zekâ patentlerinin yaklaşık %60’ına sahip olduğunu belirtmektedir.

Bu tablo, epistemik bir belirleme gücünü yansıtmaktadır. Yapay zekâ modellerini geliştiren aktörler, hangi verilerin kullanılacağını, hangi dillerin temsil edileceğini, hangi kültürel bağlamların sistemlerde daha görünür olacağını ve hangi değerlerin teknik standartlara dönüştürüleceğini de belirlemektedir (Eubanks, 2018, s. 31-35; Noble, 2018, s. 44-48). Bender ve diğerlerinin (2021, s. 614-617) büyük dil modelleri üzerine yürüttüğü tartışmaların da ortaya koyduğu üzere, eğitim verilerindeki dilsel ve kültürel temsil eşitsizlikleri, modellerin

çıkışına doğrudan yansımaktadır. İngilizce başta olmak üzere birkaç küresel dil bu sistemlerde aşırı temsil edilirken pek çok dil ve kültür yetersiz temsil edilmekte ya da neredeyse hiç görünür olmamaktadır. Türkçe dâhil birçok dilin bu eşitsizlikten etkilendiği, yerel araştırmacılar tarafından da ortaya konulmaktadır (Çöltekin vd., 2020, s. 3-7). UNCTAD'ın (2023, s. 4-8) teknoloji ve kalkınma raporunda vurgulandığı üzere, yapay zekâ alanındaki bu yoğunlaşma yalnızca bir rekabet sorunu değildir; küresel bilgi üretiminin kimin çıkarları, hangi değerler ve hangi öncelikler doğrultusunda şekilleneceğine ilişkin de kalıcı bir sorundur. Gelişmekte olan ülkelerin büyük çoğunluğu, yapay zekâ teknolojilerini geliştirici değil, tüketici konumunda deneyimlemektedir. Bu ülkeler çoğu zaman geliştirici konuma geçebilmek için gerekli altyapı, insan kaynağı ve finansal kapasiteden yoksundur. Srnicek'in (2017, s. 89-93) platform kapitalizmi çözümlemesi bu durumu açıklamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Yapay zekâ altyapısını elinde bulunduran aktörler bu teknoloji üzerinden akan değeri ve bu değerin dağıtım koşullarını da kontrol etmektedir.

1.2. Dijital Erişim ve Kullanım Yaygınlığı: Yapay Zekâya Kim Erişebiliyor?

Eşitleme söyleminin en güçlü dayanaklarından biri, yapay zekâ araçlarına erişimin giderek kolaylaşması ve yaygınlaşmasıdır. Bu iddia bütünüyle yanlış değildir; ancak tam resmi de göstermemektedir. DataReportal'ın (2025, s. 6-9) küresel dijital raporuna göre 2025 yılı başında dünya genelinde 5,56 milyar internet kullanıcısı bulunmaktadır. Bu rakam, dünya nüfusunun yaklaşık %67,9'una karşılık gelmektedir. Ancak diğer taraftan, dünya genelinde yaklaşık 2,63 milyar insan hâlâ internet erişiminden yoksundur. Yapay zekâ araçlarına erişim ise genel internet erişiminin gerisinde kalmaktadır. Çünkü bu araçların önemli bir kısmı ücretli modellerle sunulmakta, gelişmiş donanım ve güçlü bağlantı gerektirmekte, ayrıca büyük ölçüde İngilizce kullanım varsayımıyla tasarlanmaktadır.

Altyapı eşitsizliği bu tablonun en belirgin ayrışma noktalarından biridir. GSMA'nın (2024, s. 12-15) mobil ekonomi raporuna göre 2024 yılında 5G kapsama alanı küresel nüfusun %51'ine ulaşmıştır. Ancak bu

ortalamanın ardında derin bir bölünme bulunmaktadır. Yüksek gelirli ülkelerde 5G kapsama oranı %84'e ulaşırken düşük gelirli ülkelerde bu oran yalnızca %4 düzeyinde kalmaktadır. Bağlantı hızı ve kalitesi, yapay zekâ araçlarının işlevsel biçimde kullanılabilmesi için temel bir altyapı koşulu olarak düşünüldüğünde, bu farkın pratikte ne anlama geldiği daha açık görülmektedir. ITU'nun (2023, s. 18-22) verilerine göre düşük gelirli ülkelerde internet bağlantısına sahip kişilerin önemli bir bölümü düşük bant genişliğine sahip mobil bağlantılarla internete erişmektedir. Bu koşullarda gelişmiş yapay zekâ araçlarının etkin kullanımı büyük ölçüde sınırlanmaktadır.

Erişim eşitsizliği yalnızca altyapı sorunuyla sınırlı değildir. Ücretli yapay zekâ araçlarına abone olabilmek için gereken ekonomik kapasite, pek çok ülke ve kullanıcı için ciddi bir engel oluşturmaktadır. UNESCO'nun (2023, s. 67-71) eğitim izleme raporunda belirtildiği üzere, gelişmekte olan ülkelerdeki öğrenciler ve araştırmacılar için ücretli yapay zekâ platformlarına bireysel olarak abone olmak, aylık gelirlerinin orantısız bir bölümüne karşılık gelmektedir. Bu durum, kullanıcıları çoğu zaman ücretsiz araçlara bağımlı kılmaktadır. Ancak ücretsiz erişim sağlayan araçların kapasitesi ile ücretli platformların sunduğu olanaklar arasındaki fark giderek derinleşmektedir. Van Dijk'in (2020, s. 34-38) dijital eşitsizlik kuramında ortaya koyduğu gibi, erişim yalnızca bağlantının varlığıyla değil; erişimin kalitesi, sürekliliği ve kullanım kapasitesiyle birlikte değerlendirilmelidir.

1.3. Eleştirel Okuryazarlık ve Ayırt Etme Kapasitesi: Yapay Zekâ Çıktısını Kim Değerlendirebiliyor?

Küresel eşitsizliğin üçüncü ve belki de en az görünür boyutu, yapay zekâ çıktısını eleştirel biçimde değerlendirme kapasitesinin eşitsiz dağılımıdır. Bu boyut, önceki iki boyuttan daha sinsi bir eşitsizlik biçimini temsil etmektedir. Çünkü yüzeyde tüm kullanıcılar benzer çıktılara erişiyor gibi görünmektedir. Ancak bu çıktıları sorgulamak, doğrulamak, karşılaştırmak ve eleştirel bir süzgeçten geçirmek için gereken kapasite derin biçimde farklılaşmaktadır. Bu sorunun somut göstergelerinden biri, Graeber ve diğerlerinin (2024, s. 3-6) Scientific Reports'ta yayımlanan çalışmasıdır. Araştırmada, yapay zekâ üretimi metinler ile insan üretimi metinlerin ortalama yalnızca %57 doğrulukla

ayırt edilebildiği saptanmıştır. Bu oran, tesadüfî tahmin düzeyi olan %50'nin yalnızca 7 puan üzerindedir. Başka bir deyişle insanlar, metin söz konusu olduğunda yapay zekâ tarafından üretilen içerikleri neredeyse rastlantısal bir başarıyla ayırt edebilmektedir. Bu bulgu, ayırt edilemezlik olgusunun kuramsal bir iddia olmadığını; ölçülebilir ve belgelenebilir bir gerçeklik olduğunu göstermektedir. Ancak bu ortalama değerin arkasında da önemli bir eşitsizlik bulunmaktadır. Alanyazın okuryazarlığı, eleştirel düşünme becerisi ve alan uzmanlığı yüksek olan bireyler, yapay zekâ üretimi içerikleri daha yüksek doğrulukla ayırt edebilmektedir (Fleckenstein vd., 2023, s. 8-12). Buna karşılık bu kapasitelerden yoksun bireyler için yüzeysel benzeşme kolaylıkla gerçek sanılabilmektedir. Buckingham'ın (2019, s. 23-27) medya okuryazarlığı çerçevesinin gösterdiği gibi, dijital içerik değerlendirme becerisi eğitim düzeyi, sosyoekonomik konum ve kültürel sermaye ile yakından ilişkilidir. Bu ilişki, yapay zekâ çağında ortadan kalkmamakta; aksine daha da belirgin hâle gelmektedir.

Türkiye bağlamı da bu açıdan ayrıca değerlendirilmelidir. TÜİK'in (2024) Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması'na göre Türkiye'de internet kullanım oranı %85,1'dir. Ancak bu oran, yapay zekâ araçlarını eleştirel biçimde kullanma ve değerlendirme kapasitesine doğrudan karşılık gelmemektedir. Binark ve Bayraktutan'ın (2013, s. 67-72) dijital okuryazarlık çalışmaları, Türkiye'de dijital erişim ile dijital yeterlik arasındaki mesafenin tam olarak kapanmadığını; bu mesafenin bölgesel, eğitimsel ve sınıfsal farklarla pekişmeye devam ettiğini göstermektedir.

Sonuç olarak bu üç boyut birlikte değerlendirildiğinde açık bir tablo ortaya çıkmaktadır: Yapay zekâ küresel ölçekte eşitsiz biçimde üretilmekte, eşitsiz koşullar altında erişilmekte ve eşitsiz kapasitelerle değerlendirilmektedir. Bu üçlü eşitsizlik, eşitleme söyleminin sunduğu umut verici tabloyla doğrudan çelişmektedir. Teknolojiye erişimin yaygınlaşması, yapısal eşitsizliklerin kendiliğinden ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Tersine, bu eşitsizlikler kimi zaman daha az görünür hâle gelerek pekişmektedir. Robinson ve diğerlerinin (2015, s. 570-574) dijital eşitsizlikler üzerine yürüttüğü kapsamlı değerlendirmede de vurgulandığı gibi erişim eşitsizliğinin ötesine

geçen beceri, motivasyon ve kullanım farklılıkları, dijital teknolojilerin toplumsal sonuçlarını belirleyen temel değişkenler olmaya devam etmektedir.

2. Eşitleme Yanılsamasının Kuramsal Zemini

Yapay zekânın toplumsal ve entelektüel dönüşümünü anlamlandırabilmek için güncel teknoloji tartışmalarının ötesine geçmek ve daha derin bir kuramsal zemine konumlanmak gerekmektedir. Bu çalışma, söz konusu zemini üç ana kuramsal eksen üzerinde kurmaktadır: Nietzsche'nin eşitleme ve vasatlık eleştirisi, Arendt'in düşünme, yargı ve sorumluluk kavrayışı ile Han'ın performans, pürüzsüzlük ve görünürlük rejimi çözümlemesi. Bu üç düşünür farklı tarihsel dönemlere, farklı düşünce geleneklerine ve farklı problem alanlarına aittir. Ancak yapay zekâ çağının özgül nitelikleri düşünüldüğünde, birbirini tamamlayan ve güçlendiren bir kuramsal bütünlük sunmaktadırlar. Heidegger'in hesaplayıcı düşünme kavramı ile Adorno ve Horkheimer'ın araçsal akıl eleştirisi ise bu çerçeveyi destekleyen temel referanslar olarak kullanılmaktadır. Bu kuramsal zemin üzerinde, çalışmanın özgün kavramsal katkıları olan algoritmik statü ve ayırt edilemezlik rejimi inşa edilmektedir. Çalışmanın kuramsal zemini Tablo 2'de özetlenmiştir.

Tablo 2. Çalışmanın Kuramsal Zemini

Kuramsal referans	Temel kavramsal çerçeve	Çalışmadaki karşılığı
Nietzsche	Eşitleme, vasatlık ve sürü mantığı	Yapay zekâ çağında biçimsel olarak düzgün fakat benzeşen içeriklerin özgün düşünceyi ayırt etmeyi zorlaştırmasını açıklamak için kullanılmaktadır.

Hannah Arendt	Düşünme, yargı ve sorumluluk	Yapay zekânın sonuç üreten yapısı ile insanın düşünme, sorgulama ve etik sorumluluk üstlenme kapasitesi arasındaki farkı tartışmak için kullanılmaktadır.
Byung-Chul Han	Performans, pürüzsüzlük ve görünürlük rejimi	Hızlı, düzgün ve görünür içerik üretiminin derinlik yerine yüzeysel görünürlüğü öne çıkarma riskini açıklamak için kullanılmaktadır.
Heidegger	Hesaplayıcı düşünme ve tefekkür	Yapay zekânın çıktı, ölçüm, hız ve verimlilik odaklı hesaplayıcı düşünme biçimini güçlendirmesini tartışmak için kullanılmaktadır.
Adorno ve Horkheimer	Araçsal akıl, kültür endüstrisi ve standartlaşma	Yapay zekâ destekli kültürel ve entelektüel üretimin standart, hızlı ve tüketilebilir formlara yaklaşmasını açıklamak için kullanılmaktadır.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2’de görüldüğü üzere Nietzsche, Arendt ve Han çalışmanın ana kuramsal eksenini oluşturmaktadır. Heidegger ile Adorno ve

Horkheimer ise bu eksenı destekleyen kavramsal referanslar olarak konumlandırılmıştır.

2.1. Nietzsche: Eşitlenme, Vasatlık ve Sürü Mantığı

Friedrich Nietzsche'nin modern eşitlenme eleştirisi, onun düşüncesinin en güçlü ve sarsıcı yönlerinden birini oluşturmaktadır. Nietzsche, modern demokratik değerlerin ve liberal özgürlük anlayışının, kimi durumlarda özgün ve üstün düşünsel üretimi bastıran; vasatı norm hâline getiren bir sürü mantığı üretebildiğini ileri sürer (Nietzsche, 2001, s. 34-38). *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'te geliştirilen üstinsan düşüncesi ve *İyinin ve Kötünün Ötesinde*'deki sürü ahlakı eleştirisi, toplum ortalamaya doğru yöneldikçe özgün, ayrışık ve yaratıcı bireyin nasıl görünmezleşebildiğini keskin bir biçimde ortaya koyar (Nietzsche, 1998, s. 114-119). Bu bağlamda eşitlenme, Nietzsche için her zaman ilerlemeci bir anlam taşımaz; aksine farklılığın törpülendiği, özgünlüğün tehdit olarak algılandığı ve vasatın egemen olduğu bir gerileme sürecine de işaret edebilir.

Bu düşüncenin yapay zekâ çağına uyarlanması, ilk bakışta paradoksal görünse de oldukça açıklayıcıdır. Yapay zekâ araçları hızlı, düzgün biçimlendirilmiş, dilbilgisel olarak kusursuz ve biçimsel bakımdan ikna edici içerikler üretebilmektedir. Bu araçlar, geniş kitlelerin benzer kalıplar içinde benzer nitelikte üretimler yapmasını mümkün kılmaktadır. Ancak Nietzsche'nin sürü mantığı açısından bakıldığında, bu durum özgün ve derin düşünsel üretimin vasat üretimle aynı yüzeyde dolaşıma girmesine neden olabilir. Böylece aradaki fark giderek daha zor görünür hâle gelir. Başka bir ifadeyle yapay zekâ, Nietzsche'nin eleştirdiği türden bir eşitlenme mekanizmasına dönüşme potansiyeli taşımaktadır: Ortalamayı yükseltiyor gibi görünürken, özgün farklılığı ayırt etmeyi zorlaştırmaktadır (Dellinger, 2021, s. 44-47; Vallor, 2016, s. 89-93).

Nietzsche'nin güç istenci kavramı da bu bağlamda yeniden okunabilir. Güç istenci yalnızca fiziksel ya da siyasal güçle değil; kendini aşma, özgün biçimde yaratma ve sorumluluk üstlenme kapasitesiyle ilgilidir (Nietzsche, 1998, s. 204-208). Yapay zekâyı sorgulamadan benimseyen ve kendi düşünme emeğini algoritmik bir sisteme devreden kişi,

Nietzsche'nin anladığı anlamda bu yaratıcı kapasiteden uzaklaşma riski taşır. Üstelik bu uzaklaşma çoğu zaman bir kayıp olarak değil, bir kolaylık ve başarı olarak deneyimlenir. Çünkü üretim hızlanmakta, biçim iyileşmekte ve görünürlük artmaktadır. Nietzsche'nin eleştirisinin önemi tam da burada ortaya çıkar: Vasatlık kendisini her zaman zayıflık olarak göstermez; çoğu zaman verimlilik, rahatlık ve uyum biçiminde görünür hâle gelir (Hatab, 2008, s. 112-115).

2.2. Hannah Arendt: Düşünme, Yargı ve Sorumluluk

Hannah Arendt'in düşünme üzerine geliştirdiği çerçeve, yapay zekâ çağının epistemik sorunlarını anlamak açısından güçlü bir açıklama zemini sunmaktadır. Arendt, *The Life of the Mind* adlı eserinde düşünmeyi bilişten ve zekâdan ayırır. Ona göre düşünmek, yalnızca bir sorunu çözmek, bir sonuca ulaşmak ya da bir görevi tamamlamak değildir. Düşünme; anlamı sürekli sorgulayan, kendisiyle diyalog kuran, geri dönen ve yeniden değerlendiren içsel bir etkinliktir (Arendt, 1978, s. 69-73). Bu etkinliğin değeri yalnızca ulaşılan sonuçta değil, sürecin kendisinde ortaya çıkar.

214

Arendt'in bu ayrımı yapay zekâ bağlamında düşünüldüğünde meselenin derinliği daha açık hâle gelir. Yapay zekâ araçları sonuç üretir; hatta bu sonuçlar çoğu zaman biçimsel olarak oldukça başarılıdır. Ancak bu sonuçların arkasında Arendt'in tanımladığı anlamda bir düşünme süreci bulunmaz. Modelin ürettiği metin, tutarlı ve ikna edici bir görünümün sonucudur; fakat sorgulayan, şüphe eden ve anlam arayan bir zihnin ürünü değildir (Floridi & Cows, 2019, s. 6-9). Kullanıcı bu çıktıyı kendi düşüncesiymiş gibi benimsediğinde ise Arendt'in düşünme süreci ile sonuç üretme arasında kurduğu kritik ayrım fiilen silikleşmektedir.

Arendt'in yargı kavramı da bu noktada önem kazanır. *Eichmann in Jerusalem* adlı eserinde geliştirdiği kötülüğün sıradanlığı kavramı, düşünmenin askıya alınmasının ve yargı yetisinin devre dışı bırakılmasının nasıl derin etik ve toplumsal sonuçlar doğurabileceğini gösterir (Arendt, 1994, s. 287-291). Eichmann, Arendt'e göre şeytani bir figürden çok, düşünmeyen ve yargılamayan bir bürokratik özne olarak belirir. Kendi eylemlerinin anlamını ve sonuçlarını

sorgulamamıştır. Bu analizi yapay zekâ çağına taşıırken doğrudan bir eşdeğerlik kurmaktan kaçınmak gerekir. Ancak benzer bir uyarı burada da geçerlidir: Yapay zekâ çıktısını sorgulamadan kullanan, üretilen içeriğin kaynağını, doğruluğunu ve sonuçlarını denetlemeden dolaşıma sokan kişi, Arendt’in anladığı anlamda yargı yetisini askıya alma riskiyle karşı karşıyadır (Vallor, 2016, s. 102-106; Coeckelbergh, 2020, s. 167-171). Arendt’in sorumluluk kavrayışı da bu tartışmayı tamamlamaktadır. *Geçmişle Gelecek Arasında* adlı eserinde Arendt (2003, s. 153-157), entelektüel ve ahlaki sorumluluğun yalnızca ortaya çıkan ürünle değil; o ürünün üretim süreciyle, yani düşünme, tartma ve karar verme eylemiyle ilişkili olduğunu vurgular. Yapay zekâ bu sürecin önemli bir bölümünü kullanıcı adına gerçekleştirdiğinde, sorumluluğun sınırları da belirsizleşmektedir. Kimin ne düşündüğü, kimin ne söylediği ve kimin bunun hesabını vereceği giderek muğlaklaşır. Bu muğlaklık yalnızca bireysel bir etik sorun değil, kamusal tartışmanın güvenilirliği açısından da önemli bir toplumsal meseledir (Nissenbaum, 2009, s. 231-235).

2.3. Byung-Chul Han: Performans, Pürüzsüzlük ve Görünürlük Rejimi

Güney Koreli-Alman düşünür Byung-Chul Han’ın çağdaş toplum çözümlemeleri, yapay zekâ çağıının kültürel ve öznel boyutlarını anlamak için güçlü bir kuramsal kaynak sunmaktadır. Han, performans toplumu üzerine geliştirdiği analizde, modern öznenin artık yalnızca dışsal baskı ve yasaklar sistemiyle değil, kendi üzerine yönelttiği performans zorunluluğuyla biçimlendiğini ileri sürer (Han, 2019, s. 8-12). Disiplin toplumunun “yapmamalısın” buyruğunun yerini, performans toplumunun “yapabilirsin, daha fazlasını yapabilirsin” teşviki almıştır. Bu teşvik görünürde özgürleştiricidir; ancak özünde bireyin kendisini sürekli üretmeye, göstermeye ve tüketmeye zorlayan yeni bir baskı biçimi yaratmaktadır. Yapay zekâ araçları, bu performans düzeninin en güçlü araçlarından biri hâline gelmiştir. Daha fazla içerik, daha hızlı üretim, daha pürüzsüz çıktı ve daha yüksek görünürlük beklentisi, yapay zekâyı hem meşru hem de neredeyse zorunlu kılmaktadır. Han’ın (2015, s. 8-12) tükenmişlik toplumu çözümlemesinde gösterdiği gibi, sürekli üretim baskısı altında birey derinleşmekten çok hızlanmaya yönelir; sorgulamanın yerini

tamamlama, düşünmenin yerini performans alma eğilimi gösterir. Yapay zekâ bu dinamiği daha da yoğunlaştırmaktadır. Hem üretim sürekliliğini artırmakta hem de bireyin bu üretim içindeki düşünsel konumunu daha karmaşık hâle getirmektedir.

Han'ın *Şeffaflık Toplumu*'nda geliştirdiği görünürlük rejimi çözümlemesi, ayırt edilemezlik olgusunu anlamak açısından da önemlidir (Han, 2012, s. 1-5). Han'a göre şeffaflık toplumunda her şey görünür olmak zorundadır; görünmeyen şey adeta yok sayılır. Bu mantık akademik yazım, kültürel üretim ve dijital içerik alanlarında da geçerlidir. Yapay zekâ görünürlüğü, yani içerik miktarını, dolaşım hızını ve biçimsel düzgünlüğü artırmaktadır. Ancak Han'ın (2012, s. 22-26) uyarısı tam da bu noktada önem kazanır: Şeffaflık ve görünürlük, çoğu zaman derinliğin değil yüzeyin zaferini temsil eder. Her şeyin görünür olduğu, fakat çok az şeyin gerçekten kavrandığı bir toplumsal düzende, pürüzsüz yapay zekâ çıktıları derin düşünsel üretimin önüne geçebilmektedir. Han'ın pürüzsüzlük kavramı da bu tartışmayı desteklemektedir. *Güzeli Kurtarmak* adlı eserinde Han (2015b, s. 9-13), çağdaş kültürün dirençsiz, hatasız ve rahatsızlık üretmeyen pürüzsüz yüzeylere yöneldiğini belirtir. Bu pürüzsüzlük, yapay zekâ tarafından üretilen içeriklerde somut bir karşılık bulur: Dilbilgisel olarak kusursuz, biçimsel olarak düzenli ve içerik olarak kabul edilebilir çıktılar. Ancak gerçek düşünsel üretimin özgünlüğü, derinliği ve zaman zaman rahatsız edici sertliği, bu pürüzsüz yüzeyde yer bulmakta zorlanabilir. Manovich (2013, s. 207-212) de yazılım ve algoritmik mantığın kültürel üretimi nasıl standartlaştırdığını ve özgünlüğü nasıl belirli kalıplar içine yerleştirdiğini göstererek bu tartışmaya katkı sunmaktadır.

2.4. Destekleyici Kavramsal Referanslar: Heidegger, Adorno ve Horkheimer

Martin Heidegger'in hesaplayıcı düşünme (*rechnendes Denken*) ile düşünmeye dayalı tefekkür (*besinnliches Denken*) arasında yaptığı ayırım, yapay zekâ çağının epistemik dönüşümünü anlamak için önemli bir kaynak sunmaktadır. Heidegger'e (1977, s. 14-17) göre hesaplayıcı düşünme, varlığı araç ve kaynak olarak gören; her şeyi hesaplanabilir, ölçülebilir ve kontrol edilebilir kılan teknik bir zihin yapısına işaret eder. Buna karşılık tefekküre dayalı düşünme, anlamı soran, varlıkla

ilişki kuran ve bu ilişkinin derinliğinde kalmayı göze alan bir etkinliktir. Yapay zekânın hâkim kullanım biçimleri çoğu zaman hesaplayıcı düşünmeyi pekiştirmekte; araçsal ve çıktı odaklı bir düşünme tarzını güçlendirmektedir. Bu bakımdan Heidegger'in teknik çağın düşünmeyi tehdit ettiğine ilişkin uyarısı, yapay zekâ çağında yeni bir güncellik kazanmaktadır (Heidegger, 1966, s. 45-48). Theodor W. Adorno ve Max Horkheimer'in araçsal akıl eleştirisi de bu çalışma açısından güçlü bir kavramsal kaynak işlevi görmektedir. *Aydınlanmanın Diyalektiği*'nde Adorno ve Horkheimer (2014, s. 41-46), aklın amaçları sorgulayan eleştirel bir yeti olmaktan çıkarak araçları optimize eden teknik bir düzenleme ilkesine dönüşmesini eleştirir. Bu dönüşüm, kültür endüstrisinin standartlaştırılmış ürünleriyle doğrudan ilişkilidir. Kültürel üretim özgünlüğünü yitirerek tüketim için hazırlanmış tekdüze bir forma bürünmektedir. Yapay zekânın kültürel ve entelektüel üretim üzerindeki etkisi, Adorno ve Horkheimer'in kültür endüstrisi çözümlemesiyle bu bakımdan güçlü bir ilişki kurmaktadır (Fuchs, 2014, s. 211-215; Kellner, 1989, s. 134-138). Her iki durumda da araçsal mantık, özgün ve eleştirel üretimin önüne geçmekte; standart, hızlı ve tüketilebilir içerik merkezî hâle gelmektedir.

Bu kuramsal referanslar birlikte okunduğunda, yapay zekânın yalnızca teknik bir araç olmadığı daha açık biçimde görülmektedir. Nietzsche vasatın yükselişini, Arendt düşünmenin ve yargının aşınmasını, Han performans ve görünürlük baskısını, Heidegger, Adorno ve Horkheimer ise araçsal aklın egemenliğini tartışmaya açmaktadır. Bu çerçeveler birbirini tekrar etmemekte; yapay zekâ çağında ortaya çıkan eşitleme yanılısamasının farklı boyutlarını aydınlatmaktadır. Bir sonraki bölümde, bu kuramsal zemin üzerinden çalışmanın özgün kavramsal katkıları algoritmik statü ve ayırt edilemezlik rejimi ayrıntılı biçimde geliştirilecektir.

3. Algoritmik Statü

Statü, sosyolojik düşüncede bireylerin ve grupların toplumsal alandaki konumlarını, tanınırlık biçimlerini, saygınlık düzeylerini ve prestij ilişkilerini açıklamak için kullanılan temel kavramlardan biridir. Weber'in klasik çözümlemesinde statü, ekonomik sınıftan farklı olarak yaşam tarzı, toplumsal saygınlık ve prestijle ilişkilidir (Weber, 1978, ss.

302–307). Bourdieu’nun sermaye kuramında ise ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye biçimleri, bireyin toplumsal yapı içindeki konumunu şekillendiren temel unsurlar olarak ele alınır (Bourdieu, 1986, ss. 241–245). Bu çalışma, söz konusu kuramsal zeminden hareketle yapay zekâ çağına özgü yeni bir statü biçimini “algoritmik statü” kavramıyla açıklamaktadır.

Algoritmik statü; bireylerin, kurumların ve toplumların yapay zekâ çağında hız, verimlilik, görünürlük, teknolojik uyum ve biçimsel yeterlilik üzerinden değerlendirilmesini ifade etmektedir. Bu statü biçimi yalnızca yapay zekâ araçlarına erişimle ilgili değildir; aynı zamanda bu araçları geliştirme, yönlendirme, eleştirel biçimde kullanma ve üretilen çıktıları değerlendirme kapasitesiyle doğrudan ilişkilidir. Zuboff’un gözetim kapitalizmi çerçevesinde gösterdiği gibi, dijital çağda insan davranışlarından elde edilen veriler ekonomik değere dönüştürülmekte ve bu dönüşüm yeni güç ilişkileri üretmektedir (Zuboff, 2019, ss. 89–94). Algoritmik statü, bu ilişkileri görünür kılan merkezi bir analitik araç olarak değerlendirilebilir.

3.1. Algoritmik Statünün Üç Katmanı: Sahipler, Kullananlar ve Dışındakiler

Bu çalışma, algoritmik statüyü üç temel katman üzerinden çözümlemektedir: sahipler, kullananlar ve dışındakiler. Bu katmanlar birbirinden tamamen kopuk değildir; aynı dijital ekosistem içinde birbiriyle ilişkili, geçişgen fakat eşitsiz konumlar üretmektedir.

Sahipler, yapay zekâ altyapısını, temel modelleri, eğitim sistemlerini ve küresel teknoloji standartlarını kontrol eden aktörlerden oluşur. OpenAI, Google DeepMind, Meta AI, Anthropic ve Baidu gibi şirketler ile devlet destekli araştırma kurumları bu katmanın başlıca örnekleri arasında yer almaktadır (Stanford HAI, 2024, ss. 23–27). Sahipler teknik altyapının yanı sıra hangi dillerin ve kültürlerin temsil edileceğini, hangi değerlerin sistem tasarımına dâhil edileceğini ve hangi kullanım biçimlerinin geçerli sayılacağını da belirleme gücüne sahiptir. Pasquale’nin kara kutu toplumu tartışmasında vurguladığı gibi, algoritmik sistemlerin işleyişi çoğu zaman dışarıdan görülemez; bu durum karar süreçlerinin şeffaflığını ve hesap verebilirliğini

sınırlandırır (Pasquale, 2015, ss. 8–13). Srnicek de platform sahiplerinin hem araçları hem de bu araçların kurallarını ve bu kurallar üzerinden doğan ekonomik değeri kontrol ettiğini belirtir (Srnicek, 2017, ss. 89–93).

Kullanıcılar, yapay zekâ teknolojilerine mevcut platformlar aracılığıyla erişen ve bu araçları gündelik yaşamda, eğitimde ya da mesleki pratiklerde kullanan bireyler, kurumlar ve toplumlardır. Ancak bu katman kendi içinde homojen değildir. Ücretli platformlara erişebilen kullanıcılarla yalnızca ücretsiz araçlardan yararlanabilenler arasında önemli kapasite farkları bulunmaktadır. Benzer biçimde, yapay zekâ tarafından üretilen çıktıları eleştirel biçimde değerlendirebilen kullanıcılarla bu çıktıları doğrudan benimseyen kullanıcılar arasında da belirgin bir ayrım ortaya çıkmaktadır. Van Dijk’in dijital eşitsizlik yaklaşımı, erişimin yalnızca araç kullanımıyla sınırlı olmadığını; beceri düzeyi, kullanım niteliği ve değerlendirme kapasitesiyle birlikte düşünülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Van Dijk, 2020, ss. 78–83). Robinson ve diğerleri de dijital teknolojileri kullanan bireyler arasında motivasyon, amaç ve kullanım biçimleri açısından ciddi farklılıklar bulunduğunu göstermektedir (Robinson vd., 2015, ss. 572–575).

Dışındakiler ise yapay zekâ teknolojilerine erişim sağlayamayan ya da bu teknolojilere sınırlı, kesintili ve düşük kapasiteli biçimde ulaşabilen kesimleri ifade etmektedir. Bu dışarıda kalma durumu yalnızca internet bağlantısının yokluğuyla açıklanamaz. DataReportal’ın verilerine göre dünya nüfusunun önemli bir bölümü hâlâ internet bağlantısından yoksundur (DataReportal, 2025, ss. 6–9). Bununla birlikte yerel dillerin, kültürel bağlamların ve bölgesel bilgi biçimlerinin yapay zekâ sistemlerinde yeterince temsil edilmemesi de etkili bir dışlanma biçimi üretmektedir. Bender ve diğerlerinin büyük dil modelleri üzerine yürüttüğü eleştiriler, eğitim verilerindeki dilsel ve kültürel temsil eşitsizliklerinin model çıktılarında da yeniden üretildiğini göstermektedir (Bender vd., 2021, ss. 614–617).

3.2. Algoritmik Statünün Geleneksel Statü Biçimleriyle İlişkisi

Algoritmik statü, var olan toplumsal eşitsizliklerden bağımsız biçimde ortaya çıkmamaktadır. Bourdieu'nun vurguladığı gibi, bir alanda sahip olunan sermaye başka alanlarda da avantaj sağlayabilir (Bourdieu, 1986, ss. 248–252). Yapay zekâ çağında bu ilişki daha belirgin hâle gelmektedir. Ekonomik sermayesi yüksek aktörler daha gelişmiş araçlara erişebilmekte; kültürel sermayesi yüksek olanlar bu araçları daha bilinçli ve eleştirel biçimde kullanabilmekte; sosyal sermayesi güçlü olanlar ise üretimlerini daha geniş ağlar içinde dolaşıma sokabilmektedir. Böylece algoritmik statü, mevcut eşitsizlikleri ortadan kaldırmak yerine onları yeni teknolojik koşullar içinde yeniden üretmektedir.

Türkiye bağlamı da bu durumu somutlaştırmaktadır. İnternet kullanım oranlarının artması, yapay zekâ araçlarından herkesin aynı ölçüde yararlandığı anlamına gelmemektedir. Eğitim düzeyi, gelir durumu ve dijital okuryazarlık kapasitesi, bu araçlardan yararlanma biçimini doğrudan etkilemektedir (TÜİK, 2024). Binark ve Bayraktutan'ın çalışmaları, Türkiye'de dijital erişim ile dijital yeterlik arasındaki mesafenin bölgesel, sınıfsal ve eğitimsel farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır (Binark ve Bayraktutan, 2013, ss. 89–93). Bununla birlikte bu çalışma Türkiye özelinde yürütülen bir saha araştırması değildir. Türkiye örneği, algoritmik statünün yalnızca küresel teknoloji merkezleriyle sınırlı olmadığını; ulusal bağlamlarda da eğitim, gelir, erişim ve dijital yeterlik farklılıkları üzerinden somutlaştığını göstermek amacıyla açıklayıcı bir bağlam olarak kullanılmaktadır.

3.3. Algoritmik Statünün Kalıcılaşma Dinamikleri

Algoritmik statünün en önemli boyutlarından biri, kendini yeniden üretme potansiyelidir. Stanford HAI raporlarında belirtildiği üzere, büyük yapay zekâ modellerinin eğitim maliyetleri giderek artmakta; bu durum alana yeni aktörlerin girmesini zorlaştırmaktadır (Stanford HAI, 2024, ss. 31–35). Bu maliyet artışı yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda epistemik bir yoğunlaşma da üretmektedir. Nitelikli yapay zekâ kullanımı; alan bilgisi, eleştirel okuryazarlık ve yaratıcı yönlendirme becerisi gerektirir. Bu beceriler kısa sürede kazanılamaz.

Piketty'nin sermaye birikimi tartışmasından hareketle söylenebilir ki algoritmik statü de birikimsel bir mantıkla işlemektedir (Piketty, 2014, ss. 23–27). Bugünün teknolojik altyapısına, değerlendirme kapasitesine ve yapay zekâ okuryazarlığına sahip aktörleri, bu avantajlarını geleceğe taşıma potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla eşitlenme yanılsamasının en kritik boyutu burada ortaya çıkmaktadır. Herkesin benzer araçlara eriştiği görüntüsü, bu araçların geliştirilmesi, yönlendirilmesi ve değerlendirilmesi üzerindeki derin güç asimetrisini perdeleyebilmektedir.

4. Ayırt Edilemezlik Rejimi

Yapay zekâ çağında eşitlenme yanılsamasını derinleştiren ikinci temel kavram “ayırt edilemezlik rejimi”dir. Bu kavram, insan üretimi ile yapay zekâ destekli üretimin biçimsel olarak birbirine yaklaşması sonucunda ortaya çıkan yeni bir değer, algı ve güven düzenini ifade etmektedir. Ayırt edilemezlik rejiminde sorun yalnızca yapay zekâ tarafından üretilen içeriklerin çoğalması değildir. Daha temel sorun, özgün düşünceye, deneyime, kavramsal derinliğe ve entelektüel emeğe dayalı üretim ile algoritmik olarak düzenlenmiş, biçimsel olarak düzgün fakat düşünsel olarak sınırlı üretimlerin aynı yüzeyde dolaşıma girmesidir (Floridi vd., 2020, s. 694-697; Coeckelbergh, 2020, s. 182-186). Bu durum, bilginin nasıl üretildiği, nasıl değerlendirildiği ve hangi üretim biçimlerine güvenileceği konusunda kalıcı sonuçlar doğurmaktadır. Bu rejimde metinler, görseller, akademik taslaklar, haber içerikleri, sosyal medya paylaşımları ve kültürel üretimler biçimsel olarak giderek daha düzgün hâle gelmektedir. Ancak biçimsel düzgünlük, düşünsel derinlik anlamına gelmemektedir. Yapay zekâ çıktıları çoğu zaman dilbilgisel olarak kusursuz, düzenli, akıcı ve ikna edici görünmektedir. Bu görünüm, alıcının içeriğin niteliğini değerlendirmesini zorlaştırmaktadır. Çünkü yüzeyde pürüzsüz olan bir metnin arkasında güçlü bir kavramsal örgü, özgün bir düşünce emeği ya da eleştirel bir sorgulama bulunmayabilir. Han'ın (2012, s. 22-26) şeffaflık ve görünürlük rejimi çözümlemesinde vurguladığı gibi, her şeyin görünür olduğu fakat çok az şeyin gerçekten kavrandığı bir toplumsal düzende pürüzsüz yapay zekâ çıktıları derin düşünsel üretimin önüne geçebilmektedir. Bu nedenle ayırt edilemezlik rejimi

yalnızca üretim süreçlerini değil, değerlendirme ölçütlerini de dönüştürmektedir.

Ayırt edilemezlik rejiminin ilk sonucu, entelektüel emeğin görünmezleşmesidir. Akademik yazım, kuramsal düşünme, eleştirel yorum ve yaratıcı üretim; uzun süreli okuma, düşünme, karşılaştırma ve yeniden yazma süreçleriyle gelişir. Yapay zekâ destekli üretim ise bu sürecin sonucuna benzeyen biçimsel çıktıları çok daha kısa sürede üretebilmektedir. Graeber ve diğerlerinin (2024, s. 3-6) *Scientific Reports*'ta yayımlanan araştırmasında, yapay zekâ üretimi metinler ile insan üretimi metinlerin ortalama yalnızca %57 doğrulukla ayırt edilebildiği saptanmıştır. Bu oran, tesadüfi tahmin düzeyi olan %50'nin yalnızca 7 puan üzerindedir. Fleckenstein ve diğerlerinin (2023, s. 8-14) araştırmasında da değerlendiricilerin yapay zekâ destekli öğrenci yazılarını insan üretimi yazılardan ayırt etmekte ciddi güçlük yaşadığı belgelenmiştir. Dolayısıyla bir metnin yıllara yayılan kuramsal birikimin ürünü mü, yoksa kısa sürede üretilmiş algoritmik bir taslak mı olduğu her zaman kolayca anlaşılamamaktadır. Bu belirsizlik, özellikle akademik ve kültürel alanlarda değer ölçütlerinin bulanıklaşmasına yol açmaktadır (Terranova, 2000, s. 33-38).

İkinci sonuç, özgünlük kavramının zayıflamasıdır. Yapay zekâ sistemleri büyük veri kümeleri üzerinde çalışmakta, daha önce üretilmiş metinler ve biçimler arasındaki örüntülerden hareketle yeni çıktılar oluşturmaktadır. Bender ve diğerlerinin (2021, s. 614-617) büyük dil modelleri üzerine yürüttüğü tartışmaların da gösterdiği gibi, bu çıktılar özgün gibi görünebilmekte; ancak çoğu zaman mevcut kalıpların yeniden düzenlenmesine dayanmaktadır. Burada özgünlük bütünüyle ortadan kalkmaz; fakat özgün olanla türetilmiş olan arasındaki sınır daha belirsiz hâle gelir. Manovich'in (2013, s. 218-223) yazılım ve algoritmik mantığın kültürel üretimi nasıl standartlaştırdığına ilişkin çözümlemesi bu süreci açıklamak açısından önemlidir. Bu nedenle ayırt edilemezlik rejimi, yaratıcılığın yok olduğu bir dönemi değil; yaratıcılığın ölçütlerinin bulanıklaştığı bir üretim ortamını ifade etmektedir.

Üçüncü sonuç, değerlendirme kapasitesinin merkezi bir beceriye dönüşmesidir. Yapay zekâ çağında artık yalnızca üretmek değil, üretileni ayırt etmek de kritik hâle gelmiştir. Buckingham'ın (2019, s. 23-27) medya okuryazarlığı çerçevesinde gösterdiği üzere, dijital içerik değerlendirme becerisi eğitim düzeyi, sosyoekonomik konum ve kültürel sermayeyle doğrudan ilişkilidir. Bu ilişki yapay zekâ çağında ortadan kalkmamakta; aksine daha da belirgin hâle gelmektedir. Bir içeriğin doğru, güvenilir, özgün, bağlamsal olarak uygun ve etik açıdan sorumlu olup olmadığını değerlendirmek, üretim becerisi kadar merkezi hâle gelmiştir. Bu nedenle ayırt edilemezlik rejimi, eleştirel okuryazarlığın önemini azaltmamakta; tersine onu daha yaşamsal bir beceriye dönüştürmektedir.

Ayırt edilemezlik rejimi özellikle akademik üretim alanında belirgin sonuçlar doğurmaktadır. Yapay zekâ araçları akademik metnin biçimsel yapısını, kavramsal görünümünü ve kaynak kullanımına dayalı dilini taklit edebilmektedir. Elkhatai'nin (2023, s. 4-9) araştırmasında, akademisyenlerin önemli bir bölümünün yapay zekâ üretimi metinleri insan üretimi metinlerden ayırt etmekte zorlandığı ortaya konulmuştur. Perkins ve diğerlerinin (2023, s. 6-11) çalışmasında da akademik değerlendiricilerin yapay zekâ destekli metinler karşısında ciddi bir ayırt etme güçlüğü yaşadığı belgelenmiştir. Ancak akademik metnin değeri yalnızca biçimsel düzeninden değil; araştırma sorusunun özgünlüğünden, kuramsal ilişkilendirme gücünden, yöntemsel tutarlılığından ve tartışma derinliğinden kaynaklanır. Boud ve Dawson'ın (2023, s. 2-7) vurguladığı gibi, akademik üretimin güvenilirliği bu ölçütlerin zedelenmesiyle zarar görmektedir. Türkiye bağlamında Erdoğan ve Çakır'ın (2023, s. 112-116) araştırması da yapay zekâ araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte öğrenci çalışmalarında biçimsel kalitenin artabildiğini; ancak düşünsel derinlik ve özgün bakış açısından gerilemeler yaşanabildiğini göstermektedir.

Gazetecilik ve kamusal iletişim alanında ise ayırt edilemezlik rejimi bilgi güvenliği sorununu derinleştirmektedir. Wardle ve Derakhshan'ın (2017, s. 5-9) bilgi düzensizliği çerçevesinde belirttiği gibi, dezenformasyonun etkili olmasında yanlış içeriğin inandırıcı biçimlerde sunulması önemli bir rol oynamaktadır. Yapay zekânın

biçimsel inandırıcılık üretebilmesi, kaynağı belirsiz içeriklerin güvenilir enformasyonla aynı yüzeyde dolaşıma girmesine zemin hazırlamaktadır (Benkler vd., 2018, s. 34-39). Böylece kamusal tartışmada sadece yanlış bilgi değil, güvenilir görünen belirsiz bilgi de önemli bir sorun hâline gelmektedir. Sunstein'in (2017, s. 67-72) dezenformasyon ekosistemi üzerine yaptığı değerlendirmeler de bu noktada önemlidir: Mesele yalnızca yanlış ile doğru arasındaki ayırım değildir; nitelikli bilgi ile düzgün görünümlü fakat doğrulanmamış bilgi arasındaki ayırım da giderek zorlaşmaktadır. Kültürel üretim alanında ise ayırt edilemezlik rejimi estetik değer sorununu gündeme getirmektedir. Görsel üretim, müzik, senaryo ve tasarım alanlarında yapay zekâ destekli üretimler giderek yaygınlaşmaktadır. Adorno ve Horkheimer'in (2014, s. 144-148) kültür endüstrisi eleştirilerinde dikkat çektikleri standartlaşma ve özgünlüğün aşınması tehlikesi, yapay zekâ çağında çok daha hızlı ve geniş ölçekli bir dinamikle yeniden ortaya çıkmaktadır. Estetik deneyimin değeri yalnızca görsel ya da biçimsel etkiyle sınırlı değildir; bağlam, niyet, tarihsel birikim, duygulanım ve yaratıcı öznenin deneyimi de estetik değer parçasıdır. Caves'in (2000, s. 179-183) kültürel üretim alanına ilişkin değerlendirmeleri, yaratıcı emeğin ekonomik ve sembolik değerinin ayırt edilebilirlik koşullarıyla yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu nedenle kültürel üretimin ayırt edilemezlik rejimine dâhil olması, yaratıcı emeğin değersizleşmesi ve kültürel çeşitliliğin zayıflaması gibi somut sonuçlar doğurabilir. Ayırt edilemezlik rejimi, sonuç olarak yapay zekâ çağındaki eşitleme yanılsamasının en görünür yüzlerinden biridir. Herkesin benzer biçimde yazabildiği, tasarlayabildiği, yorumlayabildiği ve üretebildiği izlenimi, derin nitelik farklarını görünmezleştirebilir. Edelman'ın (2024, s. 6-9) küresel güven barometresi, yapay zekâ çıktısı içeriklere yönelik güvenin geleneksel akademik ve medya kaynaklarına duyulan güvenden daha düşük olduğunu; buna rağmen bu içeriklerin ayırt edilmesinin giderek zorlaştığını göstermektedir. Luhmann'ın (1979, s. 4-8) vurguladığı gibi güven, toplumsal sistemlerin işleyebilmesi için temel bir koşuldur. Yapay zekânın üretim ve sorumluluk zincirini belirsizleştirmesi, bu güven ilişkisini doğrudan sarsmaktadır.

Bu bağlamda ayırt edilemezlik rejimi, algoritmik statüyle doğrudan ilişkilidir. Algoritmik statü, yapay zekâ çağında kimin daha güçlü, daha görünür ve daha avantajlı konumda olduğunu açıklarken; ayırt edilemezlik rejimi bu konumlanmanın kültürel ve epistemolojik sonuçlarını görünür kılmaktadır. Bir yanda yapay zekâ araçlarını geliştiren, yönlendiren ve denetleyen aktörler bulunmaktadır. Diğer yanda bu araçları kullanan ancak üretilen çıktıları her zaman yeterince ayırt edemeyen geniş kullanıcı kitleleri vardır. Habermas'ın (1989, s. 181-185) kamusal alan kuramında ortaya koyduğu gibi, demokratik bir kamusal alanın işleyebilmesi için yurttaşların güvenilir bilgiye erişebilmesi ve söylemin sorumlu öznesini tanımlayabilmesi gerekir. Yapay zekânın kamusal bilgi ortamına kattığı ayırt edilemezlik, bu koşulların her birini daha kırılgan hâle getirmektedir. Bu nedenle ayırt edilemezlik rejimi, yapay zekâ çağında bilginin, düşüncenin ve kültürel üretimin değerini yeniden tartışmayı zorunlu kılmaktadır. Bu rejim karşısında en temel ihtiyaç daha fazla içerik üretmek değil; daha dikkatli okumak, daha güçlü değerlendirmek ve daha sorumlu biçimde kullanmaktır. Yapay zekâ araçları üretimi hızlandırabilir; ancak Arendt'in (1978, s. 193-197) yargı kavrayışında işaret ettiği gibi, düşünsel derinlik, etik sorumluluk ve eleştirel ayırt etme kapasitesi insan öznenin üstlenmesi gereken temel görevler olarak varlığını sürdürmektedir. Bu görevlerin algoritmik bir sisteme devredilmesi yalnızca bireysel bir tercih değildir; toplumsal ve epistemik sonuçları olan bir kırılma noktasıdır. Bir sonraki bölümde, bu kırılmanın etik ve epistemolojik boyutları ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

5. Etik ve Epistemolojik Kriz

Çalışmanın önceki bölümlerinde ortaya konulan görünüm -eşitleme yanılısaması, küresel eşitsizlikler, algoritmik statü ve ayırt edilemezlik rejimi- yalnızca teknolojik bir dönüşüme işaret etmemektedir. Bu görünüm, daha derin bir krizin göstergesidir. Söz konusu kriz iki temel boyutta ele alınabilir: epistemolojik kriz ve etik kriz. Ellul'un (1964, ss. 133-137) vurguladığı gibi teknoloji, insanın düşünme, eyleme geçme ve karar verme biçimlerini dönüştüren toplumsal bir güce sahiptir. Yapay zekâ, bu dönüşümün en güncel ve en yoğun biçimlerinden birini temsil etmektedir.

5.1. Epistemolojik Kriz: Bilmenin Dönüşümü

Geleneksel bilgi anlayışında bilmek; deneyimlemek, sorgulamak, yanılmak, yeniden düşünmek ve anlamlandırmakla mümkündür. Polanyi'nin örtük bilgi kavramında belirttiği gibi, bilginin önemli bir kısmı algoritmik biçimde bütünüyle temsil edilemeyen, pratik ve deneyimle oluşan bir niteliğe sahiptir (Polanyi, 1966, ss. 4–7). Yapay zekâ ise hızlı, düzenli ve biçimsel açıdan ikna edici çıktılar üretirken bilmenin bu süreçsel ve deneyimsel boyutunu geri plana itebilmektedir. Epistemolojik krizin ilk boyutu, bilmenin deneyimle kurulan bir süreç olmaktan çıkarak hazır biçimde elde edilen bir çıktıya dönüşmesidir. Dewey'in deneyimsel öğrenme kuramında vurguladığı üzere, bilginin anlamlı ve işlevsel hâle gelebilmesi için bireyin o bilgiyle aktif biçimde ilişki kurması gerekmektedir (Dewey, 1938, ss. 25–29). Yapay zekânın bu süreci büyük ölçüde devralması, bilgi üretim biçimini temelden dönüştürmektedir. Bu durumda kullanıcı, bilgiye ulaşan ve onu işleyen bir özne olmaktan çok, hazır çıktıları alan ve kullanan bir konuma yerleşme riskiyle karşı karşıya kalmaktadır.

226

İkinci boyut, akademik ve entelektüel üretimde kalite güvencesinin sınırlarıyla ilgilidir. Akademik üretim, hakemli dergiler, atıf sistemleri, uzman değerlendirmeleri ve yöntemsel denetim gibi kurumsal mekanizmalar aracılığıyla güvenilirliğini sağlamaya çalışır. Ancak yapay zekâ tarafından üretilen metinlerin biçimsel olarak tutarlı, akıcı ve akademik görünümlü olması, bu mekanizmaları daha karmaşık hâle getirmektedir. Liang ve diğerlerinin araştırması, büyük dil modellerinin biçimsel değerlendirmelerde insan performansına yaklaşabildiğini; buna karşın derin kavramsal değerlendirme ve bağlamsal muhakeme düzeyinde sınırlılıklar taşıdığını ortaya koymaktadır (Liang vd., 2024, ss. 3–8). Bu durum, akademik kalite güvencesi sisteminin yeniden düşünülmesini zorunlu kılmaktadır (Cope & Kalantzis, 2023, ss. 14–19).

Üçüncü boyut, epistemik otorite ile sorumluluk arasındaki bağın zayıflamasıdır. Floridi'nin enformasyon etiği çerçevesinde vurguladığı gibi, bir içeriğin güvenilirliği yalnızca içeriğin kendisiyle değil; kaynağının izlenebilirliği, üretim sürecinin açıklığı ve sorumluluk zincirinin belirginliğiyle de ilişkilidir (Floridi, 2014, ss. 89–93). Yapay

zekâ destekli üretim süreçleri ise bu zinciri çoğu zaman belirsizleştirmektedir. Metin üretilmekte, bilgi dolaşıma girmekte, ancak bu bilginin hangi kaynaklara, hangi seçimlere ve hangi modelsel işlemlere dayandığı açık biçimde görülememektedir. Bu belirsizlik, bilginin kaynağına ve doğrulanabilirliğine ilişkin epistemolojik bir kriz üretmektedir.

5.2. Etik Kriz: Sorumluluğun Dağılması

Jonas'ın sorumluluk etiğinde vurguladığı üzere, teknolojik gücün artması, sorumluluğun da derinleşmesini gerektirir (Jonas, 1984, ss. 26–32). Yapay zekânın sunduğu üretim kolaylığı ise kimi durumlarda bu sorumluluğu belirginleştirmek yerine dağıtmakta ve görünmez hâle getirmektedir. İçerik üretimi hızlanırken, üretilen içeriğin doğruluğundan, etkilerinden ve sonuçlarından kimin sorumlu olduğu sorusu daha karmaşık bir hâl almaktadır.

Etik krizin ilk boyutu, eylem ile sorumluluk arasındaki bağın zayıflamasıdır. Yapay zekâ çıktısını kendi üretimi gibi sunan birey, içeriğin görünen üreticisi hâline gelir; ancak düşünme sürecinin bütününe kendisi kurmamış olabilir. Floridi ve Cows'ın hesap verebilirlik ilkesine göre, bir yapay zekâ sisteminin ürettiği sonuçlardan kimin sorumlu tutulacağı her durumda açık olmalıdır (Floridi & Cows, 2019, ss. 10–14). Oysa mevcut kullanım pratiklerinde bu açıklık çoğu zaman sağlanamamaktadır. Kullanıcı, sistem geliştiricisi, platform sağlayıcısı ve kurumsal bağlam arasında sorumluluk parçalanmakta; bu da etik değerlendirmeyi güçleştirmektedir.

İkinci boyut, yargı yetisinin aşınmasıdır. Arendt'in düşüncesinde yargı, deneyimden, muhakemeden ve farklı perspektifleri dikkate alma kapasitesinden güç alan aktif bir zihinsel etkinliktir (Arendt, 1978, ss. 193–197). Yapay zekâ çıktısını eleştirel bir süzgeçten geçirmeden benimseyen birey, bu zihinsel etkinlikten uzaklaşma riski taşır. Bu risk, yalnızca yanlış bilgi üretimiyle sınırlı değildir; bireyin kendi düşünme, karşılaştırma, ayırt etme ve sorumluluk alma kapasitesinin zayıflamasıyla da ilgilidir (Bender vd., 2021, ss. 617–620; Vallor, 2016, ss. 112–116).

Üçüncü boyut, eşitsizliklerin görünmezleşmesine ilişkin yapısal bir sorumluluk sorunudur. Yapay zekânın eşitleyici bir güç olduğu varsayımını sorgulamadan kabul etmek, mevcut statü farklarını, veri eşitsizliklerini ve ayırt edilemezlik rejimini meşrulaştırma riski taşır. Eubanks'ın otomatikleştirilmiş eşitsizlikler üzerine çalışması ve Noble'in algoritmik önyargılar üzerine analizi, dijital sistemlerin toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldırmak yerine onları yeniden üretebildiğini göstermektedir (Eubanks, 2018, ss. 211–215; Noble, 2018, ss. 156–160). Uçkan'ın vurguladığı gibi, teknolojik gelişmelerin eleştirel bir perspektifle değerlendirilmesi, kamusal sorumluluk üstlenen tüm aktörlerin görevidir (Uçkan, 2012, ss. 78–83).

5.3. İki Krizin Kesişim Noktası: Düşünme, Ayırt Etme ve Sorumluluk

Epistemolojik ve etik krizler ortak bir noktada birleşmektedir: düşünme, ayırt etme ve sorumluluk alma kapasitelerinin eş zamanlı olarak aşınması. Düşünme kapasitesi zayıflayan birey ayırt etmekte zorlanır; ayırt etmekte zorlanan birey ise sorumluluk almakta güçlük çeker. Bu sarmal, yalnızca bireysel bir yetersizlikten kaynaklanmaz; yapay zekâ çağının hız, otomasyon, biçimsel yeterlilik ve çıktı odaklılık üzerine kurulu yapısal özellikleriyle de ilişkilidir.

Bauman'ın akışkan modernite çerçevesinde çizdiği tablo, katı referans noktalarının eridiği ve sorumlulukların dağıldığı bir toplumsal yapıya işaret eder (Bauman, 2000, ss. 7–12). Yapay zekâ çıktılarının hızla dolaşıma girdiği dijital ortamda bu kriz daha da derinleşmektedir. Bilginin kaynağı belirsizleşmekte, üretim süreci görünmezleşmekte ve sorumluluk zinciri parçalanmaktadır. Bu nedenle yapay zekâ çağında temel mesele yalnızca daha fazla bilgiye erişmek değildir; hangi bilginin güvenilir olduğunu ayırt edebilmek, bu bilgiyle nasıl ilişki kurulacağını belirlemek ve ortaya çıkan sonuçlar karşısında etik sorumluluk alabilmektir. MacIntyre'in erdem etiği çerçevesi bu noktada önemli bir çıkış yolu sunmaktadır. Eleştirel düşünme, entelektüel dürüstlük, ölçülülük ve sorumluluk gibi erdemlerin yeniden değer kazanması, yapay zekâyla kurulacak ilişkinin daha sağlıklı ve etik biçimde yapılandırılması açısından önemlidir (MacIntyre, 1981, ss. 187–191). Bu nedenle yapay zekâ çağında etik ve epistemolojik krize

verilecek yanıt, teknolojiyi bütünüyle reddetmek değil; düşünme, ayırt etme ve sorumluluk kapasitelerini yeniden güçlendiren bir kullanım kültürü geliştirmektir.

SONUÇ

Bu çalışma, yapay zekânın toplumsal ve entelektüel yaşamdaki etkilerini eşitleme söyleminin ötesinde ele almayı amaçlamıştır. Çalışmanın temel varsayımı şudur: Yapay zekânın yarattığı dönüşüm, çoğu zaman niteliksel bir yükselişten çok bir eşitleme yanılması üretmektedir. Herkesin metin yazabilmesi, görsel üretebilmesi ya da akademik görünümlü içerikler hazırlayabilmesi, düşünsel yetkinliğin aynı ölçüde yaygınlaştığı anlamına gelmemektedir. Üretim kapasitesindeki artış ile düşünce derinliğindeki gelişme birbirinin yerine geçebilecek olgular değildir. Biçimsel olarak birbirine benzeyen çıktılar, kalite farklarının kapandığı izlenimini yaratabilmektedir; ancak bu görünüm ile gerçek düşünsel yetkinlik arasında önemli bir mesafe bulunmaktadır.

Çalışmanın kuramsal çerçevesi bu sorunu birden fazla eksen üzerinden açıklamaktadır. Nietzsche'nin vasatlık eleştirisi, yapay zekânın ortalama olanı norm hâline getirirken özgün düşünsel üretimi nasıl görünmezleştirebildiğini anlamaya imkân vermektedir. Arendt'in düşünme ve yargı kavrayışı, yapay zekâ çıktısını sorgulamadan benimseyen bireyin neyi kaybettiğini göstermektedir. Han'ın performans ve pürüzsüzlük çözümlemesi, yapay zekânın hız, verimlilik ve sürekli üretim baskısını nasıl derinleştirdiğini ortaya koymaktadır. Heidegger'in hesaplayıcı düşünme ile tefekkür edici düşünme arasında kurduğu ayırım, yapay zekânın araçsal, verimlilik odaklı ve sonuç merkezli bir zihinsel yönelimi nasıl güçlendirdiğini göstermektedir. Adorno ve Horkheimer'ın araçsal akıl ve kültür endüstrisi eleştirisi de bu çerçeveyi tamamlamaktadır. Kültürel ve entelektüel üretim özgünlüğünü yitirerek standart, hızlı tüketilebilir ve biçimsel olarak benzeşen bir forma büründüğünde, yapay zekâ destekli üretim ile kültür endüstrisi mantığı arasında güçlü bir ilişki kurulabilmektedir. Bu kuramsal eksenler birbirini tekrar etmemekte; eşitleme yanılmasının farklı boyutlarını birlikte görünür kılmaktadır.

Çalışmanın ilk özgün kavramsal katkısı olan algoritmik statü, yapay zekâ çağında toplumsal konumlanmanın nasıl yeniden biçimlendiğini açıklamaktadır. Sahipler, kullananlar ve dışındakiler arasındaki üçlü ayırım; teknolojik kapasitenin, görünürlüğün ve toplumsal değerin kim tarafından ve hangi koşullarda üretildiğini göstermektedir. Algoritmik statü birikimsel bir mantıkla işlemektedir: Bugün bu düzenin üst katmanlarında yer alan aktörler, sahip oldukları teknolojik, ekonomik ve epistemik avantajları geleceğe taşıma potansiyeline sahiptir. Bu nedenle yapay zekâ, mevcut eşitsizlikleri kendiliğinden ortadan kaldırmamakta; aksine onları yeni teknolojik koşullar içinde yeniden üretebilmektedir.

Çalışmanın ikinci özgün kavramsal katkısı olan ayırt edilemezlik rejimi ise yapay zekâ çağının en sinsi sorunlarından birini tanımlamaktadır. Asıl sorun, yapay zekânın kötü metinler üretmesi değildir; asıl sorun, vasat içeriğin biçimsel olarak mükemmelleştirilerek nitelikli üretimle aynı görünüm alanına girebilmesidir. Entelektüel emeğin değersizleşmesi, akademik kalite güvencesinin sarsılması ve kamusal tartışmanın yüzeyselleşmesi bu rejimin somut sonuçları arasında yer almaktadır. Ayırt edilemezlik rejimi aynı zamanda eşitleme yanılsamasını beslemektedir: Biçimsel benzeşme, gerçek nitelik farklarının görülmesini güçleştirmekte; eşitleme söylemi de meşruiyetini bu görünürlük düzeyinden almaktadır.

Bu tartışmaların merkezinde epistemolojik ve etik krizler bulunmaktadır. Bilmenin deneyim, sorgulama, yanılma ve yeniden anlamlandırma süreçlerinden koparak hızla elde edilen bir çıktıya indirgenmesi, bilgi güvenliği mekanizmalarını sarsmakta, epistemik otoriteyi belirsizleştirmekte ve düşünmenin toplumsal işlevini zayıflatmaktadır. Eylem ile sorumluluk arasındaki bağın zayıflaması, yargı yetisinin aşınması ve eşitsizliklerin görünmezleşmesi ise etik krizin temel boyutlarını oluşturmaktadır. Bu iki kriz ortak bir noktada birleşmektedir: düşünme, ayırt etme ve sorumluluk alma kapasitelerinin eş zamanlı olarak aşınması.

Yapay zekâ çağında iletişimsel eşitsizlik artık yalnızca teknolojiye erişimle açıklanamaz. Belirleyici olan; yapay zekâyı kimin geliştirdiği,

kimin hangi kapasiteyle kullandığı, kimin yönlendirebildiği ve en önemlisi kimin üretilen içeriğin niteliğini ayırt edebildiğidir. Bu sorular iletişim araştırmalarının, eğitim politikalarının ve teknoloji düzenlemelerinin merkezinde yer almalıdır. Düşünme, ayırt etme ve sorumluluk alma kapasitelerini korumak; yapay zekâ araçlarıyla eleştirel, etik ve bilinçli bir ilişki kurmak, bu çağın temel entelektüel ve etik sorumluluğu olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, yapay zekâyı bilgi, statü, görünürlük, sorumluluk ve nitelik ilişkilerini yeniden düzenleyen yapısal bir dönüşüm alanı olarak değerlendirmektedir. Eşitlenme yanılsaması, algoritmik statü ve ayırt edilemezlik rejimi birlikte düşünüldüğünde, yapay zekâ çağının temel meselesi daha açık hâle gelmektedir: Asıl sorun herkesin üretim yapabilmesi değildir, bu üretimler arasında düşünsel derinliği, etik sorumluluğu ve gerçek niteliği ayırt edebilme kapasitesinin korunup korunamayacağıdır.

KAYNAKÇA

Adorno, T. W. & Horkheimer, M. (2014). Aydınlanmanın diyalektiği (N. Ülner & E. Öztarhan Karadoğan, Çev.). Kabalcı. (Özgün eser 1947'de yayımlanmıştır.)

Arendt, H. (1978). The life of the mind. Harcourt.

Arendt, H. (1994). Eichmann in Jerusalem: Kötülüğün sıradanlığı üzerine bir rapor (D. Alpman, Çev.). İletişim. (Özgün eser 1963'te yayımlanmıştır.)

Arendt, H. (2003). Geçmişle gelecek arasında (B. S. Şener & O. Köymen, Çev.). İletişim. (Özgün eser 1961'de yayımlanmıştır.)

Bauman, Z. (2000). Liquid modernity. Polity Press.

Bender, E. M., Gebru, T., McMillan-Major, A. & Shmitchell, S. (2021). On the dangers of stochastic parrots: Can language models be too big? Proceedings of the 2021 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency (FAccT '21), 610–623. <https://doi.org/10.1145/3442188.3445922>

Benkler, Y., Faris, R. & Roberts, H. (2018). Network propaganda: Manipulation, disinformation, and radicalization in American politics. Oxford University Press.

Binark, M. & Bayraktutan, G. (2013). Ayın karanlık yüzü: Yeni medya ve etik. Kalkedon.

Bouldieu, P. (1986). The forms of capital. İçinde J. G. Richardson (Ed.), Handbook of theory and research for the sociology of education (ss. 241–258). Greenwood Press.

Castells, M. (2010). The rise of the network society (2. bs.). Wiley-Blackwell.

Coeckelbergh, M. (2020). AI ethics. MIT Press.

Cope, B. & Kalantzis, M. (2023). *A pedagogy of multiliteracies: Learning by design*. Palgrave Macmillan.

Couldry, N. & Mejias, U. A. (2019). *The costs of connection: How data is colonizing human life and appropriating it for capitalism*. Stanford University Press.

Çöltekin, Ç., Rama, B. & Zampieri, M. (2020). Explicit and implicit aspect-level sentiment analysis in Turkish. *Language Resources and Evaluation*, 54(1), 1–29. <https://doi.org/10.1007/s10579-019-09472-4>

DataReportal. (2025). *Digital 2025: Global overview report*. DataReportal. <https://datareportal.com/reports/digital-2025-global-overview-report>

Dellinger, A. J. (2021). The politics of artificial intelligence. *New Media & Society*, 23(1), 38–54. <https://doi.org/10.1177/1461444820904705>

Dewey, J. (1938). *Experience and education*. Macmillan.

Eubanks, V. (2018). *Automating inequality: How high-tech tools profile, police, and punish the poor*. St. Martin's Press.

Fleckenstein, J., Meyer, J., Jansen, T., Keller, S. D. & Möller, J. (2023). Do teachers spot AI? Evaluating the detectability of AI-generated texts. SSRN. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4351026>

Floridi, L. (2014). *The fourth revolution: How the infosphere is reshaping human reality*. Oxford University Press.

Floridi, L. & Cowls, J. (2019). A unified framework of five principles for AI in society. *Harvard Data Science Review*, 1(1), 1–15. <https://doi.org/10.1162/99608f92.8cd550d1>

Floridi, L., Cows, J., Beltrametti, M., Chatila, R., Chazerand, P., Dignum, V., Luetge, C., Madelin, R., Pagallo, U., Rossi, F., Schafer, B.,

Valcke, P. & Vayena, E. (2020). An ethical framework for a good AI society: Opportunities, risks, principles, and recommendations. *Minds and Machines*, 28(4), 689–707. <https://doi.org/10.1007/s11023-018-9482-5>

Fuchs, C. (2014). *Social media: A critical introduction*. Sage.

Habermas, J. (1989). *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society* (T. Burger, Çev.). MIT Press. (Özgün eser 1962'de yayımlanmıştır.)

Han, B.-C. (2012). *Şeffaflık toplumu* (H. Barışcan, Çev.). Metis. (Özgün eser 2012'de yayımlanmıştır.)

Han, B.-C. (2015b). *The saving of the beautiful* (D. Steuer, Çev.). Polity Press. (Özgün eser 2015'te yayımlanmıştır.)

Han, B.-C. (2019). *Performans toplumu* (S. Yalçın, Çev.). Dedalus. (Özgün eser 2010'da yayımlanmıştır.)

Hatab, L. J. (2008). *Nietzsche's life sentence: Coming to terms with eternal recurrence*. Routledge.

Heidegger, M. (1966). *Discourse on thinking* (J. M. Anderson & E. H. Freund, Çev.). Harper & Row. (Özgün eser 1959'da yayımlanmıştır.)

Heidegger, M. (1977). *The question concerning technology and other essays* (W. Lovitt, Çev.). Harper & Row. (Özgün eser 1954'te yayımlanmıştır.)

Jonas, H. (1984). *The imperative of responsibility: In search of an ethics for the technological age* (H. Jonas & D. Herr, Çev.). University of Chicago Press. (Özgün eser 1979'da yayımlanmıştır.)

Kellner, D. (1989). *Critical theory, Marxism and modernity*. Polity Press.

MacIntyre, A. (1981). *After virtue: A study in moral theory*. University of Notre Dame Press.

Manovich, L. (2013). *Software takes command: Extending the language of new media*. Bloomsbury.

Nietzsche, F. (1998). *İyinin ve kötünün ötesinde* (A. İnam, Çev.). Gündoğan. (Özgün eser 1886'da yayımlanmıştır.)

Nietzsche, F. (2001). *The gay science* (J. Nauckhoff, Çev.). Cambridge University Press. (Özgün eser 1882'de yayımlanmıştır.)

Nissenbaum, H. (2009). *Privacy in context: Technology, policy, and the integrity of social life*. Stanford University Press.

Noble, S. U. (2018). *Algorithms of oppression: How search engines reinforce racism*. NYU Press.

Pasquale, F. (2015). *The black box society: The secret algorithms that control money and information*. Harvard University Press.

Piketty, T. (2014). *Capital in the twenty-first century* (A. Goldhammer, Çev.). Harvard University Press. (Özgün eser 2013'te yayımlanmıştır.)

Polanyi, M. (1966). *The tacit dimension*. Doubleday.

Robinson, L., Cotten, S. R., Ono, H., Quan-Haase, A., Mesch, G., Chen, W., Schulz, J., Hale, T. M. & Stern, M. J. (2015). Digital inequalities and why they matter. *Information, Communication & Society*, 18(5), 569–582. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2015.1012532>

Srnicek, N. (2017). *Platform capitalism*. Polity Press.

Stanford HAI. (2024). Artificial Intelligence Index Report 2024. Stanford University Human-Centered Artificial Intelligence. <https://aiindex.stanford.edu/report>

Terranova, T. (2000). Free labor: Producing culture for the digital economy. *Social Text*, 18(2), 33–58. https://doi.org/10.1215/01642472-18-2_63-33

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2024). Hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması, 2024. TÜİK. <https://www.tuik.gov.tr>

Uçkan, Ö. (2012). Dijital haklar ve özgürlükler: Türkiye için bir politika çerçevesi. İletişim.

Vallor, S. (2016). *Technology and the virtues: A philosophical guide to a future worth wanting*. Oxford University Press.

Van Dijk, J. (2020). *The digital divide*. Polity Press.

Weber, M. (1978). *Economy and society: An outline of interpretive sociology* (G. Roth & C. Wittich, Ed.). University of California Press. (Özgün eser 1922'de yayımlanmıştır.)

Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. PublicAffairs.

BÖLÜM 9

DİJİTAL İLETİŞİMDE KARAR MEKANİZMALARI

PELİN ÖZGÜNAY BORAN

Atıf: Özgunay Boran P., (2026). Dijital İletişimde Karar Mekanizmaları. Harranoğlu S.,(Ed.), Yeni Dünya Düzeninde İletişim Çalışmaları. AI.LabsPublishing.

¹ İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Veri Tabanı, Ağ Tasarımı ve Yönetimi Bölümü, Dijital Sağlık Sistemleri Teknikerliği Programı, pozgunay@gelisim.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-2146-3181

GİRİŞ

Günümüzde dijital iletişim araçları katılımcıları dijital iletişim ortamlarında stratejik karar vermeyi destekleyen akıllı sistemlerin tasarlanması, uygulanması ve kullanılması için gereken becerilerle donatmak üzere tasarlanmıştır. Kuruluşlar karmaşık iletişim verilerini net, uygulanabilir kararlara dönüştürmek için veri analitiği, yapay zeka ve görselleştirme araçlarıyla nasıl birleştirebileceğine odaklanmaktadır. Günümüzün hızlı tempolu dijital ekosisteminde, iletişim kararları, birden fazla platformdan gelen büyük miktarda veriye dayanarak hızlı ve doğru bir şekilde alınmaktadır. Son yıllarda dijital iletişim, bireylerin farklı platformlar ve iletişim kanalları üzerinden eş zamanlı olarak etkileşim kurabildiği karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu nedenle dijital iletişim, tek yönlü ve doğrusal bir süreç olmaktan çıkmış; çok katmanlı ve çok kanallı bir iletişim biçimine dönüşmüştür. Sosyal medya, dijital iletişimin en yaygın örneklerinden biri olarak öne çıkarken, kurumsal bloglar ve video içerikleri de dijital iletişim araçları arasında önemli bir yer tutmaktadır.

Dijital iletişim, bireyler ve işletmeler arasındaki coğrafi sınırları büyük ölçüde ortadan kaldırarak küresel ölçekte etkileşim kurulmasına olanak tanımaktadır. Bu sayede markalar, mesajlarını dünyanın farklı bölgelerindeki potansiyel müşterilere ulaştırabilir; erişim alanlarını genişletebilir, görünürlüklerini artırabilir ve çeşitli pazarlarda bilinirlik kazanabilirler.

Hızla değişen günümüz koşullarında dijital iletişim, güncel gelişmelerin anlık olarak takip edilmesini mümkün kılmaktadır. Doğrudan ve etkileşimli yapısı sayesinde işletmeler, hedef kitleleriyle hızlı ve etkili bir iletişim kurabilmekte; tüketicilerin talep, şikâyet ve geri bildirimlerine kısa sürede yanıt verebilmektedir. Bu durum, müşteri memnuniyetinin artmasına ve marka ile tüketici arasındaki ilişkinin güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca dijital iletişim, geleneksel reklam yöntemlerine kıyasla daha düşük maliyetli ve etkili bir pazarlama aracı olarak öne çıkmaktadır. Dijital kanallar, kampanyaların planlanması, uygulanması ve yönetilmesi süreçlerini kolaylaştırırken daha geniş kitlelere ulaşılmasını sağlamaktadır. Markaların değerlerini ve mesajlarını ekonomik bir şekilde hedef kitlelerine aktarmalarına

olarak tanıyan bu kanallar, kampanya performansının gerçek zamanlı olarak izlenebilmesini de mümkün kılmaktadır. Böylece karar alma süreçleri hızlanmakta ve yatırım getirisi artırılabilir.

Yeni nesil organizasyonlar karar alma süreçlerini daha etkili ve verimli hale getirmek amacıyla dijital teknolojilerden giderek daha fazla yararlanmaktadır. Pek çok sektör dijital dönüşümün etkilerini yoğun biçimde hisseden alanlardan biri olup, değişen teknolojik koşullara uyum sağlamak durumundadır. İşletmelerin faaliyetleri kapsamında işlenen veri miktarının hızla artması, bu verilerin etkin bir şekilde analiz edilmesini ve değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Dijital teknolojiler, büyük veri setlerinin hızlı ve verimli bir biçimde işlenmesine olanak sağlayarak daha isabetli kararların alınmasına katkıda bulunmaktadır.

Literatürde birçok araştırmacı, işletmelerin rekabet avantajı elde edebilmeleri, operasyonel verimliliklerini artırabilmeleri ve karlılıklarını yükseltebilmeleri açısından dijitalleşmenin kritik bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu doğrultuda, söz konusu bölümde çeşitli sektörlerde karar alma süreçlerinde dijital teknolojilerin kullanımını incelemeyi, bu teknolojilerin sağladığı avantajları ve karşılaşılan zorlukları değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE ORGANİZASYONLAR

Dijital dönüşüm, bir şirketin dijital teknolojileri iş operasyonlarına entegre etmesi, bunları bütüncül bir strateji ve kültürün parçası olarak benimsemesiyle ortaya çıkmaktadır. Dijital dönüşüm, bir işletmenin nasıl faaliyet gösterdiğini, çalışanlarıyla nasıl etkileşim kurduğunu, tedarikçileriyle nasıl iletişim kurduğunu ve müşterilerine ve diğer paydaşlarına nasıl değer sunduğunu değiştirmektedir. Dijital dönüşüm sadece yeni teknoloji satın almakla ilgili değildir. Bu, söz konusu teknolojiyi tüm iş stratejisini dikkate alacak şekilde entegre etmekle ilgilidir. İdeal olarak, dijital dönüşüm daha verimli, uyarlanabilir ve değişime daha hızlı yanıt veren bir organizasyon ortaya çıkarmaktadır.

Dijitalleşme, öncelikle yazılım sistemlerinin kullanılmasıyla iş süreçlerinin otomasyonu olarak işletmelerde kendini göstermiş, daha

sonra başta İnternet olmak üzere gelişen çeşitli dijital teknolojilerin desteğiyle işletmelerin iş modellerini değiştirmelerine yol açmıştır. Dijital teknolojilerin hızlı gelişmesi ve entegrasyonu ile dördüncü sanayi devrimi Endüstri 4.0'a geçilmiş ve işletmelerdeki dijitalleşme süreci, işletmelerin tüm iş süreçlerini, iş modellerini ve örgütsel yapılarını da kapsadığı için dijital dönüşüm (digital transformation) olarak adlandırılmaya başlanmıştır (Arslan& Karkacier, 2019). Ülkeler, şehirler, endüstriler, şirketler ve insanlar, dijital bir dünyaya uyum sağlama konusunda aynı zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır (Kraus vd., 2022). Özellikle günümüzde dijital dönüşüm stratejilerini hızla geliştirip uygulamayan şirketlerin yeni dijital gerçeklikte ayak uydurmasının ve rekabet etmesinin düşük ihtimal olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu yeni gerçekliğe geçiş hafife alınmamalıdır; çünkü her değişim süreci gibi, çeşitli riskler ve zorluklar da bulunmaktadır. Endüstriyel dünya dijital bir dünyaya dönüşmektedir. Dijital dönüşüm, teknolojik bir fırsattan, dünyanın artan nüfusunun ihtiyaç ve beklentilerini yönetmek için mutlak bir gerekliliğe dönüşmüştür (Kraus vd., 2021). Bu gelişmeler, birçok kuruluşta önemli değişikliklere yol açmıştır ve dijital dönüşüm, bir şirketin iş yapma biçiminin temel yapılarını etkileyebilecek yeni süreçler ve mekanizmalar ortaya koymuştur.

Dijital dönüşüm, güncel kalmak ve rakiplerin gerisinde kalmamak için önemlilik teşkil etmektedir. Teknolojik gelişmeler ve dijital kanalların artan kullanımıyla birlikte, şirketler müşterilerinin değişen ihtiyaç ve beklentilerini karşılamak için operasyonlarını uyarlamak ve dönüştürmek zorundadır. İşletmeler son yirmi yılda önemli ölçüde değişmiştir ve bu değişim hızla artmaktadır. Günümüzün dijital işletmeleri açısından, medya aktivasyonu, sonuçların ölçülmesi ve tüm yaşam döngüsü boyunca kusursuz bir müşteri deneyimi sağlanmasıyla ilgili bazı önemli zorluklar ortaya çıkmaktadır. Gizlilik ve onay düzenlemeleri nedeniyle sinyal kaybı, tarayıcı ve mobil uygulama izleme önleme işlevleri ve üçüncü taraf çerezlerinin yakında kullanımdan kaldırılması gibi proaktif sektör yanıtları nedeniyle sinyal kaybı, sorunsuz, kişiselleştirilmiş deneyimler ve iletişim konusunda artan tüketici beklentileri bu zorlukların önemli bir kısmını oluşturabilir. Elbette, birçok fırsat da bulunmaktadır. Medya

aktivasyonu, ölçüm, müşteri etkileşimi ve dijital deneyim sunumu için sıfır ve birinci taraf verilerinin kullanım yeteneğinde artış, bağlantılı, çok anlık pazarlama ve dijital deneyim vaadini yerine getiren ve güven inşa eden markalar, rakiplerinden açık ara önde olmaya devam etmektedir. Hesaplama gücü, yerleşik yapay zeka, makine öğrenimi ve genel sorgulama gücüne sahip güçlü bulut tabanlı veri ekosistemlerinin kullanılabilirliği tüm zamanların en yüksek seviyelerine ulaşmıştır. Özellikle COVID-19 döneminden sonra, tamamen dijital bir dünyaya hazır olmayan birçok işletme iflas etmiştir. Örneğin, envanter yönetimi için dijital araçların uygulanması, işletmelerin stoklarını daha etkili bir şekilde takip etmelerine ve yönetmelerine yardımcı olarak, aşırı stoklama veya ürünlerin tükenmesi riskini en aza indirmiştir. Bu, yalnızca operasyonel verimliliği artırmakla kalmamış aynı zamanda maliyetleri ve kaynakları optimize etmeye de yardımcı olmuştur.

Dijital dönüşüm, verimliliği artırmaktan daha fazlasını kapsamaktadır. Aynı zamanda müşteri deneyimlerini geliştirmeye de odaklanmaktadır. Günümüzün dijital olarak bağlantılı dünyasında, tüketiciler kusursuz ve kişiselleştirilmiş etkileşimler beklemektedir. Dijital dönüşüme yönelik bu bütünsel yaklaşım, işletmelerin müşteri etkileşimini, gelişmiş medya ve davranış ölçümünü, daha iyi pazarlama ve reklam stratejilerini ve artan müşteri içgörülerini elde etmelerini sağlamaktadır. Akıllı telefon sahibi olan ve internete erişen çoğu insan, dünyanın her köşesine kolayca ulaşabilmektedir. İşletmelerin de dijital yeteneklerine uygun, kişiselleştirilmiş ve kusursuz çevrimiçi deneyimler sunmasını beklemektedirler. Bu, şirketlerin müşterileriyle bağlantıda kalmalarına ve müşteri iç görülerine dayanarak geri bildirim toplamalarına, ürün ve hizmetlerini geliştirmelerine olanak tanımaktadır.

DİJİTAL İLETİŞİM ARAÇLARI

Teknolojide yaşanan hızlı gelişmeler, iletişim biçimlerinde köklü değişikliklere yol açmış ve dijital iletişim günümüz yaşamının vazgeçilmez bir parçası hâline gelmiştir. Dijital araçlar sayesinde insanlar ve kurumlar, fiziksel konumlarından bağımsız olarak bilgi alışverişi yapabilmekte, birlikte çalışabilmekte ve etkili bir şekilde iletişim kurabilmektedir. Anlık mesajlaşma uygulamaları, çevrim içi toplantı sistemleri, ekip çalışmasını destekleyen platformlar, kurumsal

iletişim ağları ve bulut tabanlı belge yönetim çözümleri bu dönüşümün önemli örnekleri arasında yer almaktadır. Söz konusu teknolojiler, özellikle işletmelerde iletişim süreçlerini hızlandırmakta, ekipler arası uyumu artırmakta ve bilgiye erişim ile bilgi yönetimini daha kolay ve verimli hale getirmektedir.

Anlık Mesajlaşma ve Video Konferans Sistemleri: Microsoft Teams, Zoom, Slack ve Google Meet gibi anlık mesajlaşma ve video konferans uygulamaları, çalışanlar arasında eş zamanlı iletişimi mümkün kılarak iş süreçlerindeki koordinasyonu desteklemektedir. Bu platformlar, çevrimiçi toplantı ve ekran paylaşımı gibi özellikleri sayesinde ekip üyelerinin farklı konumlardan etkili bir şekilde bir araya gelmesine olanak sağlamaktadır. Böylece proje faaliyetleri daha düzenli yürütülebilmekte, karar alma süreçleri hızlanmakta ve ekip içi iş birliği güçlenmektedir (Martínez-Caro et al., 2020). Entegre dosya paylaşım ve depolama sistemleri, kurumsal bilgi akışını düzenleyerek ekipler arasındaki koordinasyonu güçlendirmekte ve iş süreçlerinin daha verimli bir biçimde gerçekleştirilmesini sağlamaktadır (Pradana et al., 2022).

İşbirliği Platformları ve Proje Yönetim Araçları: Asana, Trello, Monday.com ve Basecamp gibi proje yönetimi ve iş birliği platformları, ekiplerin görev dağılımını yapmalarına, iş süreçlerini planlamalarına ve ilerlemeyi düzenli olarak izlemelerine olanak tanımaktadır. Bu dijital araçlar, iş akışlarının daha düzenli ve kontrollü bir şekilde yürütülmesini desteklerken, çeşitli süreçlerin otomatikleştirilmesi sayesinde zaman kayıplarını azaltmakta ve ekiplerin çalışma performansını artırmaktadır (Yurtsever, 2024). Ayrıca bu platformlarda yer alan ilerleme izleme ve analitik özellikler, projelerin mevcut durumunun gerçek zamanlı olarak değerlendirilmesine olanak sağlamak ve yöneticilerin stratejik planlama ile karar alma süreçlerini kolaylaştırmaktadır (Meriçelli & Meriçelli, 2025).

Bulut Tabanlı Doküman Yönetim Sistemleri: Google Workspace ve Microsoft 365 gibi bulut tabanlı doküman yönetim sistemleri, işletmelere belge oluşturma, paylaşma ve düzenleme olanaklarının yanı sıra kurumsal düzeyde güvenlik ve yönetim hizmetleri sunmaktadır. Bu

platformlar, birden fazla kullanıcının aynı doküman üzerinde eş zamanlı olarak çalışabilmesine imkân tanıyarak ekip içi koordinasyonu ve iş birliğini desteklemektedir. Ayrıca sürüm kontrolü özellikleri sayesinde dokümanlarda gerçekleştirilen değişiklikler kayıt altına alınmakta, böylece önceki sürümlere erişim kolaylaşmakta ve bilgi bütünlüğünün korunması sağlanmaktadır (Kamalakkannan, 2024). Bununla birlikte, gelişmiş arama ve sınıflandırma özellikleri, kullanıcıların ihtiyaç duydukları doküman ve bilgilere daha kısa sürede ulaşmasını sağlayarak çalışma süreçlerinin daha etkin yürütülmesine katkıda bulunmaktadır. Kurumsal kullanım için sunulan hesap yönetimi, kullanıcı erişim izinleri ve güvenlik kontrol mekanizmaları ise bilgi varlıklarının korunmasına ve kurumların güvenlik politikalarıyla uyum sağlamasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca esnek ve ölçeklenebilir bulut altyapısı, farklı büyüklükteki kuruluşların değişen ihtiyaçlarına uygun çözümler geliştirmelerine olanak tanımaktadır (Meriçelli & Meriçelli, 2025).

Kurumsal İletişim Sistemleri: Kurumsal iletişim sistemleri, işletmeler içerisinde bilgi paylaşımının düzenli bir şekilde gerçekleştirilmesini ve çalışanlar arasındaki iletişim süreçlerinin etkin biçimde yönetilmesini sağlayan dijital yapılardır. Kurumsal e-posta sistemleri, resmi iletişimin güvenli, izlenebilir ve arşivlenebilir bir ortamda yürütülmesine olanak tanıırken; intranet platformları, kurum içi bilgi, belge, duyuru ve prosedürlerin merkezi bir sistem üzerinden paylaşılmasını mümkün kılmaktadır. Ayrıca kurumsal sosyal ağ çözümleri, çalışanların birbirleriyle etkileşim kurmasını kolaylaştırarak ekip çalışmasını desteklemekte ve organizasyon içerisindeki iletişim kültürünün gelişmesine katkı sağlamaktadır (Yurtsever, 2024). Bilgi yönetim sistemleri ise kurumların sahip olduğu bilgi birikiminin korunması, düzenli bir biçimde depolanması ve ihtiyaç duyulduğunda kolayca erişilebilir hâle getirilmesi süreçlerinde önemli bir işlev üstlenmektedir (Meriçelli & Meriçelli, 2025).

Bu bağlamda dijital iletişim teknolojileri; bilgi yönetimi, ekipler arası etkileşim ve kurumsal koordinasyonun sağlanması açısından günümüz işletmeleri için kritik bir role sahiptir. Bu teknolojilerin sunduğu farklı çözümler, organizasyonların dijitalleşme süreçlerini hızlandırmakta ve

verimlilik, iletişim kalitesi ile stratejik yönetim uygulamalarının geliştirilmesine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır.

İşletmeler iş birliğini en üst düzeye çıkarmak için gerçek zamanlı sohbetlerden, belge paylaşımına ve görev atamasına kadar birden fazla işlevselliğe olanak tanıyan araçlar seçmektedir. Her şeyi tek bir dijital çatı altında toplayan ve çeşitli uygulamalar arasında geçiş yapma ihtiyacını ortadan kaldıran platformlar seçmektedirler. Ekip üyeleri farklı zaman dilimlerine yayılmışsa, düzenli video veya sesli arama kontrolleri planlamak işletmeler için çok önemlidir. Bu durum tutarlılığı teşvik etmektedir ve herkesin proje hedefleriyle uyumlu olmasını sağlamaktadır. Modern intranetler, ekiplerin tartışabileceği, dosya paylaşabileceği ve güncellemeler sağlayabileceği özel proje alanlarının oluşturulmasına olanak tanımaktadır. Bu tür alanlar bir etkinlik merkezi haline gelmekte ve herkesin proje ile ilgili bilgileri nerede bulacağını bilmesini sağlamaktadır. İşletmeler herkesin aynı anda çevrimiçi olamayacağını anlayabilmek için ekiplerini asenkron iş birliğine olanak tanıyan araçlarla donatmaktadır. Bu durum güncellemelerin, geri bildirimlerin veya görev tamamlamalarının başkaları tarafından kendi zamanlarında görüntülenebileceği ve alınabileceği araçlar anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra işletme organizasyon üyeleri için düzenli eğitim, herkesin araç konusunda yetkin olmasını ve aracın potansiyelini en üst düzeye çıkarmasını sağlamaktadır.

İşletmeler dijital iletişim araçlarıyla donatıldığında, içgörülerini, geri bildirimlerini ve parlak fikirlerini kolayca paylaşabilmekte ve bir sonraki büyük yeniliğin yolunu açabilmektedirler. Açık iletişimi teşvik eden bir ortam, kaçınılmaz olarak inovasyonu desteklemektedir. Çalışanların büyük veya küçük fark etmeksizin fikirlerini bırakabilecekleri, dijital iletişim araçları içinde özel alanlar oluşturmaktadır. İşletme çalışanları beyaz tahta, belge ortak düzenleme veya görsel açıklamalar gibi özelliklere sahip, gerçek zamanlı işbirliğine dayalı beyin fırtınası oturumlarına olanak tanıyan iş birliğine dayalı platformlar kullanmaktadır. Yine Liderliğin şirket hedefleri ve amaçları hakkında açıkça iletişim kurduğu kanalları korumaktadırlar.

Bu durum çalışanları şeffaflığa ve yenilikçi çözümler düşünmeye teşvik edebilmektedir.

DEĞİŞEN ORGANİZASYONEL YAPININ KARAR VERME SÜREÇLERİ

İşletmeler piyasalarda yoğun rekabet koşullarına göre çalışmaktadır. Bu koşullarda işletmelerin başarılı olması için yöneticilerin zamanında, doğru ve isabetli kararlar olması gerekmektedir. İşletmede alınan kararlar işletmenin mevcut kaynaklarının etkin ve verimli kullanarak amaçlarına ulaşabilmesi bakımından da önemli olmaktadır (Tekin, 2011, s. 284). Yönetim sürecinin temel unsurlarından biri olan karar verme, aynı zamanda diğer yönetim faaliyetlerinin de temelini oluşturan önemli bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Karar verme yetkisi çoğunlukla yöneticilerle ilişkilendirilse de bireyler iş yaşamının dışında günlük ve sosyal hayatlarında da çeşitli kararlar alarak yaşamlarının yönünü belirlemektedir. Benzer şekilde örgütlerde çalışanların da karar süreçlerine dâhil edilmesi, kurumsal faaliyetlerin daha etkili yürütülmesine katkı sağlamaktadır. Bu nedenle kararlara katılım, hem çalışanların örgüte bağlılığını güçlendiren hem de örgütsel amaçların gerçekleştirilmesini destekleyen önemli bir unsur olarak görülmektedir (Rende ve Sakarya, 2020).

Karar verme tarzı, karar verme sürecini de etkilemektedir. Literatürde farklı tanımlamalar ve sınıflandırmalar olsa da genel olarak karar verme tarzları, akılcı, sezgisel ve bağımlı olarak sınıflandırılabilir. Sonuç olarak, karar verme tarzlarının tümü, durumsal bağlamlarda önemlilik kazanmaktadır. Yine her bir karar verme stili davranışsal terimlerle tanımlanmaktadır. Bir yönetici tarafından tercih edilen model ne olursa olsun, kişisel eğilimleri anlamak ve daha rasyonel bir modele doğru ilerlemek yöneticinin hedefi olması gerekmektedir. En iyi kararlar genellikle karar vericinin sezgisi ile rasyonel adım adım yaklaşımın bir karışımı olmaktadır (Özgünay, 2022).

Organizasyonlarda karar alma ve iletişim süreci, organizasyonları harekete geçiren ve işleyiş biçimine yön veren en önemli organizasyonel süreçlerden ikisidir. Bağlantı süreçleri olarak da ifade edilen bu ikiliden biri olan karar alma, hem örgütsel hem de yönetsel

süreç olarak örgütsel eylemin odağını oluşturmakta, iletişim süreci ise örgütün tüm alt sistemini biçimlendirmektedir (Can, 1991). Bilgi teknolojilerinin örgütlerde yaygın olarak kullanılmaya başlanması, örgütsel yapıların ve iş süreçlerinin önemli ölçüde dönüşmesine yol açmıştır. Bu dönüşümden en fazla etkilenen alanlardan biri, örgütlerin temel bağlantı süreçleri arasında yer alan karar alma ve iletişim faaliyetleri olmuştur. Bilgi teknolojilerinin sunduğu olanaklar sayesinde geleneksel karar alma yöntemlerinin yerini giderek karar destek sistemleri ve veri temelli uygulamalar almaya başlamıştır. Bu gelişme, yöneticilerin örgütsel faaliyetler ve stratejik hedefler doğrultusunda daha hızlı, doğru ve etkili kararlar verebilmelerine katkı sağlamıştır. Bununla birlikte, gelişen teknolojiler örgüt içindeki iletişim engellerini azaltarak bilgi paylaşımını kolaylaştırmış, farklı kademeler ve birimler arasında daha güçlü bir koordinasyon kurulmasına olanak tanımıştır. Böylece örgütsel düzeyler arasında daha etkin ve kesintisiz bir iletişim ortamı oluşturulması mümkün hale gelmiştir (İraz, 2004).

Piyasalarda ortaya çıkan çeşitli aksaklıklara rağmen işletmelerin kârlı bir şekilde büyüebilmesi, yöneticilerin yalnızca daha iyi kararlar almasının yeterli olmadığını, aynı zamanda daha nitelikli ve çeşitli seçenekler geliştirmesi gerektiğini göstermektedir. Çünkü seçenekler, karar verme sürecinin temel girdisini oluşturmaktadır. Çeşitli, ayrıntılı ve yüksek kaliteli alternatiflerin bulunmadığı durumlarda, en etkili karar verme mekanizmaları dahi beklenen sonuçları vermekte yetersiz kalabilmektedir. Geleneksel muhasebe verileri ve yasal uyumluluk gerekliliklerine dayalı gösterge panelleri ile performans kartları, işletmelerin mevcut durumunu ve ilerlemesini güvenilir biçimde ölçebilse de yöneticilere geleceğe yönelik öngörü sağlayarak üstün alternatifler geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Ancak derinlemesine iç görüler sunamamaktadır. Bunun temel nedeni, söz konusu araçların bu amaç doğrultusunda tasarlanmamış olmasıdır.

Dijitalleşmenin hız kazanmasıyla birlikte ortaya çıkan büyük miktardaki verinin analitik yöntemlerle değerlendirilmesi, yöneticilerin karar verme süreçlerine önemli katkılar sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, teknoloji, veri ve analiz sistemlerinin kullanımı; iş süreçlerinin etkin bir şekilde tasarlanmasına, yönetilmesine ve işletme kararlarının daha

sağlam temellere dayandırılmasına olanak tanımaktadır (Zoltners vd., 2021). Dijital verilerin yöneticiler tarafından etkin bir şekilde değerlendirilmesi, özellikle karar verme süreçleri başta olmak üzere yönetim faaliyetlerinin önemli bir unsuru hâline gelmiştir. Günümüzde dijital veri yönetimi, işletmelerin sürdürülebilir büyüme sağlaması ve rekabet üstünlüğü elde etmesi açısından kritik bir rol oynamaktadır. Yöneticiler, müşteri davranışları, satış performansı, finansal göstergeler ve çeşitli operasyonel süreçlere ilişkin büyük miktarda veriye erişebilmekte; bu verileri analiz ederek karar alma süreçlerini daha sağlıklı ve güvenilir temellere dayandırabilmektedir. Verilerin doğru yöntemlerle toplanması, işlenmesi ve yönetilmesi, işletmelerin çevresel değişimlere daha hızlı uyum sağlamasına, fırsatları daha etkin değerlendirmesine ve stratejik hedeflerine ulaşmasına katkı sunmaktadır. Bu nedenle dijital verilerin etkin kullanımı, işletmelere önemli ölçüde rekabet avantajı kazandıran stratejik bir kaynak olarak değerlendirilmektedir (Menteşe ve Menteşe, 2023).

DİJİTAL LİDERLERİN KARAR MEKANİZMALARI

250

Dijital liderlik, dijital dönüşümün başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi amacıyla uygun stratejilerin geliştirilmesi ve uygulanabilmesi yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Sawy, Kræmmergaard, Amsinck ve Vinther, 2016). Dijital dönüşüm sürecinde lider, örgütün mevcut durumundan hedeflenen gelecek duruma ulaşmasını sağlayan yönlendirici güç konumundadır. Mevcut durum ile arzu edilen durum arasındaki mesafe, ihtiyaç duyulan dönüşüm seviyesini belirlerken, bu mesafenin artması liderin sorumluluklarını ve üstlendiği rolü de artırmaktadır. Teknolojik gelişmelerle birlikte liderler; iş modeli, organizasyon yapısı, çalışanlar, süreç yönetimi, teknoloji kullanımının benimsenmesi, değer yaratma biçimleri ve katılım modelleri gibi farklı örgütsel boyutlarda etkinlik göstermektedir. Söz konusu boyutlar, örgütün değer zincirinin önemli unsurlarını oluşturmakta olup, bu unsurların bütüncül şekilde ele alınmadığı durumlarda başarılı bir dijital dönüşümün gerçekleştirilmesi mümkün olmamaktadır (Özmen, Eriş, Özer, 2020).

Dijital dönüşüm süreci, işletmelerde yalnızca teknolojik altyapının değil, aynı zamanda liderlik anlayışının, çalışma biçimlerinin, yenilik

faaliyetlerinin ve iş modellerinin de yeniden şekillenmesine neden olmaktadır. Bu dönüşüm sonucunda örgütler daha esnek, yenilikçi ve rekabet odaklı bir yapıya kavuşmakta; değişen pazar koşullarına daha hızlı uyum sağlayabilmektedir. Böylece dijitalleşme, organizasyonların sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmelerine ve inovasyon kapasitelerini artırmalarına önemli katkılar sunmaktadır.

Dijital dönüşümün etkili bir şekilde uygulanabilmesi için dijital liderlerin sahip olması gereken çeşitli özellikler bulunmaktadır. Dijital liderlerin; kaynakları, yetkiyi ve gücü doğru biçimde kullanabilen, empati yeteneği gelişmiş, geleceğe ilişkin vizyon oluşturabilen, dijital bilgi düzeyi yüksek, etik değerlere bağlı, çözüm ve iş birliği odaklı bir anlayışa sahip olmaları gerekmektedir. Ayrıca örgütlerin dijital geleceğe yönelik vizyonlarını oluşturabilmeleri ve geleneksel yönetim anlayışlarının ötesine geçerek yeni stratejik yaklaşımlar geliştirebilmeleri için dijital liderlik yaklaşımını benimsemeleri önemlidir. Bu süreçte liderlik dönüşümünü destekleyen uygulamalara yer verilmesi ve örgüt çalışanlarının görüş ve katkılarının dikkate alınması, dijital dönüşüm vizyonunun tüm örgüt tarafından benimsenmesine katkı sağlayacaktır (Yıkılmaz ve Sürücü, 2021).

Dijital liderler, sadece teknolojiye ilişkin kararları yöneten kişiler değil; bunun yanında çalışanların dönüşüm sürecine katılımını sağlayan, dijital kültürün oluşturulmasını destekleyen ve örgütsel değişime yön veren liderlerdir. McKinsey'in 2022 Dijital Dönüşüm Raporu'nda, dijital dönüşüm projelerinin yalnızca %30'unun başarıyla sonuçlandığı, başarısızlıkların büyük bir kısmının ise liderlik eksiklikleri, çalışan direnci ve örgütsel yapıdaki uyumsuzluklar gibi nedenlerle ortaya çıktığı belirtilmektedir (McKinsey, 2022).

YAPAY ZEKANIN KARAR MEKANİZMALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Üretken yapay zeka ve gelişmiş tahmin sistemleri, yöneticilerin daha nitelikli alternatifler geliştirmesine olanak sağlayarak karar verme süreçlerine önemli katkılar sunmaktadır. Bu teknolojiler, daha önce fark edilmeyen fırsatları ortaya çıkarabilmekte, karmaşık ilişkileri görünür hale getirebilmekte ve başarıya ulaşmak için yeni stratejik yollar

önerebilmektedir. Böylece yapay zeka destekli sistemler yalnızca karar alma sürecini desteklemekle kalmamakta, aynı zamanda karar vericilere yeni bakış açıları kazandırarak yenilikçi seçeneklerin oluşmasına da katkı sağlamaktadır. Günümüz iş dünyasında pazara hızlı uyum sağlama ve değişen koşullara karşı esneklik kazanma ihtiyacı arttıkça, yapay zeka tabanlı ölçüm ve analiz sistemleri yöneticilerin rekabet ortamını daha doğru değerlendirmelerine, değişimlere uyum sağlamalarına ve rekabet avantajı elde etmelerine yardımcı olmaktadır. Yapılan araştırmalar, tahmine dayalı ve üretken yapay zeka uygulamalarının yalnızca daha doğru kararlar alınmasını değil, aynı zamanda daha kaliteli ve etkili alternatiflerin geliştirilmesini de mümkün kıldığını göstermektedir.

Dijital dönüşüm sürecinin önemli bileşenlerinden biri olan yapay zeka, günümüzde işletmeler için giderek daha etkili ve stratejik bir araç hâline gelmektedir. Yapay zekânın üretim ve yönetim süreçlerindeki rolünün gelecekte hangi boyutlara ulaşacağı tam olarak öngörülemez de bu teknolojinin etkisinin giderek artacağı kabul edilmektedir. Değişimin kaçınılmaz olduğu günümüz koşullarında, işletmelerin ve kurumların bu dönüşüme uyum sağlamaları ve sunduğu fırsatlardan yararlanmaları büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda, kamu ve özel sektör ayrımı gözetilmeksizin tüm kuruluşların dijital dönüşümün sağladığı teknolojik imkânları yalnızca operasyonel faaliyetlerde değil, aynı zamanda daha doğru, hızlı ve etkili kararlar alınmasını destekleyen stratejik araçlar olarak değerlendirmeleri ve uygulamalarına entegre etmeleri gerekmektedir (Menteşe ve Mentşe, 2023).

Yapay zeka teknolojileri ile insan sermayesine yönelik stratejik yatırımların giderek bütünleştiği günümüzde, ileri görüşlü liderler akıllı ölçüm sistemlerinin kurumsal karar alma süreçlerini dönüştürme potansiyelini daha net bir şekilde kavramaktadır. Bu sistemler, yeni seçenekler üretebilme, olası sonuçları öngörebilme ve tercihleri yönlendirebilme özellikleri sayesinde hem stratejik hem de operasyonel kararların daha bilinçli bir şekilde alınmasına katkı sunmaktadır. Ayrıca kararların alındığı kurumsal bağlamı şekillendirerek işletmelerin gelecekteki yönelimlerini ve liderlerin stratejik hedeflere ulaşmak için izleyecekleri yolları belirlemede önemli bir rol üstlenmektedir.

Sonuç olarak, akıllı ölçüm sistemleri ve yapay zeka destekli uygulamalar, daha etkili seçeneklerin oluşturulmasına katkı sağlayarak karar alma süreçlerini geliştirmekte; verimlilik ölçümü, organizasyonel yapıların tasarımı ve stratejik yönetim açısından işletmelere önemli fırsatlar sunmaktadır.

DİJİTAL PLATFORMLARIN KARAR MEKANİZMALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Günümüzün dijital ortamında bireylerin satın alma, içerik tüketimi ve tercih oluşturma biçimleri önemli ölçüde değişime uğramıştır. Geçmişte daha fazla değerlendirme ve bilinçli düşünme gerektiren karar verme süreçleri, günümüzde hız, erişilebilirlik ve anlık tatmin unsurlarının etkisiyle daha kısa sürede gerçekleşen tepkisel süreçlere dönüşmektedir. Sürekli bağlantı hâli, sınırsız içerik erişimi ve kişiselleştirilmiş öneri sistemleri sayesinde tüketici kararları, planlı ve uzun değerlendirmelere dayalı yaklaşımlardan giderek daha hızlı ve anlık tercihlere yönelmektedir. Tüketicilerin hız, kolaylık ve kişiselleştirme beklentilerinin artmasıyla birlikte temel zorluk, bu yeni karar verme davranışlarına uygun ürün ve hizmet deneyimleri tasarlarırken aynı zamanda şeffaflık, güvenilirlik ve tüketici güvenini koruyabilmektir (Hoerr, 2025).

Uluslararası seyahat ve konaklama sektöründe pazarlama iletişimi faaliyetleri büyük ölçüde çevrimiçi platformlar üzerinden yürütülmektedir. Dijital teknolojilerin kullanımı sayesinde reklam, halkla ilişkiler, satış, marka geliştirme, müşteri ilişkileri yönetimi (CRM), veri analizi ve çevrimiçi itibar yönetimi (ORM) gibi birçok pazarlama hedefinin gerçekleştirilmesi mümkün hâle gelmektedir. Bununla birlikte, uluslararası seyahat eden bireyler de seyahat süreçlerinin farklı aşamalarında çeşitli amaçlarla çevrimiçi kanallardan aktif biçimde yararlanmaktadır. Bu kullanım; seyahat öncesinde bilgi arama, alternatifleri değerlendirme, hizmet rezervasyonu ve satın alma işlemlerinin gerçekleştirilmesi ile seyahat sonrasındaki deneyimlerin paylaşılması gibi süreçleri kapsamaktadır. Ayrıca Web 2.0 teknolojilerinin sunduğu olanaklar, müşterilere hizmetlere ilişkin görüş ve deneyimlerini geniş kitlelerle paylaşma fırsatı sağlamaktadır. Diğer müşteriler tarafından oluşturulan değerlendirmeler ve yorumlar daha

güvenilir algılandığından, bu içerikler potansiyel seyahat edenlerin karar verme süreçleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilmektedir. Bu nedenle dijital platformlar, turizm pazarlaması açısından stratejik öneme sahip temel unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir (Abashidze, 2024).

Dijital platformlar, davranışsal ekonomi mekanizmaları aracılığıyla tüketicilerin karar verme süreçlerini önemli ölçüde yeniden şekillendirmektedir. Davranışsal ekonomi yaklaşımı, bireylerin karar alma süreçlerinin çoğu zaman bilişsel önyargılardan etkilendiğini ortaya koymaktadır. Dijital platformların kullandığı algoritmalar, ara yüz tasarımları ve sosyal etkileşim özellikleri ise bu bilişsel eğilimleri sistematik biçimde güçlendirebilmekte veya yönlendirebilmektedir. Bilginin sunuluş biçimi açısından değerlendirildiğinde, kişiselleştirilmiş öneri sistemleri tüketicilerin ilk sunulan ürün veya hizmetlere aşırı güvenmesine ve alternatif seçenekleri yeterince değerlendirmemesine neden olarak demirleme etkisini güçlendirebilmektedir. Örneğin, çevrimiçi alışveriş platformlarının algoritmik önerileri, tüketicilerin belirli ürünlere yönelmesine yol açabilmektedir. Benzer şekilde, zamanla sınırlı indirimler ve benzeri çerçeveleme uygulamaları, kıtlık algısı oluşturarak plansız satın alma davranışlarını artırabilmektedir. Yapılan deneysel çalışmalar, bu tür tasarımların dönüşüm oranlarını yüzde 20'nin üzerinde artırabileceğini göstermektedir (Yifan ve Zhiqiang, 2025).

Reklam ve hedef pazarlama uygulamaları, algoritmaların kullanıcı davranışlarını analiz ederek kişiselleştirilmiş içerikler sunması ve buna bağlı olarak anlık karar verme davranışlarını desteklemesiyle yeni bir tüketim kültürünün oluşmasına katkı sağlamaktadır. Zaman kısıtlı kampanyalar, hızlı tıklama-satın alma süreçleri ve kısa süreli fiyat indirimleri gibi pazarlama stratejileri, karar verme sürecindeki engelleri azaltarak tüketicileri daha hızlı ve çoğu zaman dürtüsel satın alma davranışlarına yönlendirebilmektedir. Yine günümüzde kullanıcılar içerikleri sosyal medya ve haber platformlarında saniyeler içerisinde görüntülemekte, değerlendirmekte, paylaşmakta ve etkileşimde bulunmaktadır. Özellikle haber başlıkları, çoğu zaman içeriğin tamamı incelenmeden duygusal tepkilerin oluşmasına neden olabilmektedir. Bu

durum, yanlış bilginin yayılması ve yüzeysel etkileşimlerin artması konusunda çeşitli endişeleri beraberinde getirmektedir. Karar alma süreçlerinin hızlanmasıyla birlikte, bilgiye dayanmayan veya yönlendirilmiş tercihlerde bulunma riski de artmaktadır. Bu nedenle etik ürün tasarımı ve sorumlu yapay zekâ uygulamaları, dijital karar verme ortamlarında giderek daha önemli hale gelmektedir. Finans sektöründe ise yüksek frekanslı ticaret (HFT) ve kripto para piyasaları, gerçek zamanlı veri akışı ve algoritma destekli karar verme sistemlerine büyük ölçüde dayanmaktadır. Bu alanlarda milisaniyeler dahi kâr ve zarar arasındaki farkı belirleyebilecek öneme sahiptir. İnsan yatırımcılar hâlen karar süreçlerinde rol oynamaya devam etse de, günümüzde birçok karar veri panoları, tahmin modelleri ve yapay zekâ destekli uyarı sistemleri aracılığıyla şekillenmektedir. Bu süreçte temel mesele yalnızca kararların hızlı alınması değil, aynı zamanda elde edilen bilgilerin doğruluğu ve geleceğe yönelik öngörü sağlama kapasitesidir. Bu sistemler, tüketicilerin de giderek daha hızlı, güvenilir ve doğru bilgi talep ettiği geniş dijital ortamın bir yansıması olarak değerlendirilmektedir (Hoerr, 2025).

SONUÇ

Dijitalleşme, kuruluşların faaliyet yapıları üzerinde önemli değişikliklere yol açmış ve birçok iş sürecinin yeni dijital çağa uyumlu hale getirilmesini sağlamıştır (Cuesta vd., 2015). Teknolojik gelişmeler, günümüz kuruluşlarının faaliyet gösterdiği iş ortamını şekillendiren temel unsurlardan biri haline gelmiş; kurumsal faaliyetlerin yürütülmesi ve karar alma süreçlerinin desteklenmesi için yeni olanaklar sunmuştur (Musa vd., 2019). Özellikle büyük veri kaynaklarına erişimin kolaylaşması ve veri işleme kapasitesinin artması, kuruluşlarda teknolojik yeniliklere yönelik araştırma ve geliştirme yatırımlarının artmasına katkı sağlamıştır.

Yeni teknolojilerin yaygınlaşması, sektöre giriş engellerini azaltmakta ve yeni finansal hizmet sağlayıcılarının ortaya çıkmasına olanak tanımaktadır. Teknoloji odaklı şirketlerden kaynaklanan rekabet baskısı ve giderek artan düzenleyici gereklilikler, bankaları dijital dönüşüm süreçlerini hızlandırmaya yöneltmektedir. Bu nedenle bankaların dijital çağın gerekliliklerini doğru şekilde anlamaları ve rekabet güçlerini

koruyabilmeleri için dijital dönüşüm stratejilerini etkin biçimde planlamaları gerekmektedir. Mevcut kaynakları verimli kullanarak belirlenen iş hedeflerine makul sürelerde ulaşabilmek için dijitalleşme çalışmalarının stratejik bir bakış açısıyla yürütülmesi büyük önem taşımaktadır.

Dijital iletişim araçları ile karar mekanizmalarını kullanan işletmelerin iletişim süreçlerini sürekli olarak izlemeleri, değerlendirmeleri ve geliştirmeleri büyük önem taşımaktadır. İletişim uygulamalarının düzenli olarak gözden geçirilmesi, geri bildirimler ve ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar doğrultusunda gerekli düzenlemelerin yapılmasına olanak sağlamaktadır. Anketler, değerlendirme formları veya düzenli toplantılar gibi geri bildirim mekanizmalarının kullanılması, geliştirilmesi karar alanların belirlenmesine yardımcı olan önemli veriler sunmaktadır. Bunun yanı sıra, dijital iletişim araçlarındaki yeniliklerin ve teknolojik gelişmelerin yakından takip edilmesi, karar süreçlerinde etkili ve verimli iletişim uygulamalarını sürdürebilmeye katkı sağlamaktadır. Proaktif bir yaklaşım benimseyen karar mercileri değişen koşullara ve taleplere daha hızlı uyum sağlayabilir, böylece rekabet avantajlarını koruyarak faaliyetlerini daha başarılı bir şekilde sürdürebilirler.

Dijital iletişim teknolojileri, çalışma biçimlerini dönüştürmeye devam ederken, bu platformların etkin kullanımı karar süreçlerinde başarılı ve sürdürülebilir iletişim kurulmasında önemli bir rol oynamaktadır. Dijital araçların kurumsal süreçlere entegre edilmesi; şeffaflığın artırılmasına, yanıt verme sürelerinin kısılmasına ve iş akışlarının daha verimli hale gelmesine katkı sağlamaktadır. Bu gelişmeler, kurumlar arasındaki iş birliğinin güçlenmesini desteklerken, kuruluşların daha etkili ve sağlam ilişkilerin kurulmasına da olanak tanımaktadır.

KAYNAKÇA

Abashidze, I. (2024). The influence of online platforms on decision-making process and behavioural traits of international travelers. *European Scientific Journal, ESJ*, 20(37), 51.

Arslan, M. C., & Karkacier, A. (2019). Dijital Dönüşüm Sürecinde Yönetim Muhasebesinin Geleceğini Etkileyen Faktörlere Kavramsal Bir Bakış. *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(6), 430-442.

Cuesta, C., Ruesta, M., Tuesta, D., & Urbiola, P. (2015). The digital transformation of the banking industry. BBVA Research. Available at: https://www.bbvarsearch.com/wpcontent/uploads/2015/08/EN_Observatorio_Banca_Digital_vf3.pdf.

Halil Can, Genel İşletmecilik Bilgileri, Adım Yayıncılık, Ankara, 1991, ss. 169-175.

Hoerr, T.(2025). The Evolution Of Decision-Making In The Digital Age.Forbes.
<https://www.forbes.com/councils/forbestechcouncil/2025/05/02/the-evolution-of-decision-making-in-the-digital-age/>

257

İraz, R. (2004). Organizasyonlarda Karar Verme Ve İletişim Sürecinin Etkinliği Bakımından Bilgi Teknolojilerinin Rolü. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11), 407-422.

Kamalakannan, A. (2024). The integration of digital transformation with human resource management—a theoretical point of view. *Interantional Journal of Scientific Research in Engineering and Management*, 8(02), 1–13.

Köksoy, E., & Oktaysoy, O. (2025). Dijital Liderliğin Dijital Örgütsel Dönüşüm Sürecine Etkisi: Örgütsel Çevikliğin Aracı Rolü. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 9(2), 799-817.
Kraus, S., Durst, S., Ferreira, J. J., Veiga, P., Kailer, N., & Weinmann,

A. (2022). Digital transformation in business and management research: An overview of the current status quo. *International journal of information management*, 63, 102466.

Kraus, S., Jones, P., Kailer, N., Weinmann, A., Chaparro-Banegas, N., & Roig-Tierno, N. (2021). Digital Transformation: An Overview of the Current State of the Art of Research. *SAGE Open*, 11(3). <https://doi.org/10.1177/21582440211047576>

Martínez-Caro, E., Cegarra-Navarro, J. G., & Alfonso-Ruiz, F. J. (2020). Digital technologies and firm performance: The Role Of Digital Organisational Culture. *Technological Forecasting and Social Change*, 154, 119962.

McKinsey (2022). The McKinsey Guide to Outcompeting in the Age of Digital and AI. <https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/rewired-tooutcompete>

Menteşe, S., & Menteşe, C. D. (2023). Dijitalleşen dünyada yöneticilerin değişen karar mekanizmaları. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 153-173.

Meriçelli, M., & Meriçelli, N. (2025). Dijital İletişim Araçlarının Büro Yönetiminde Dönüştürücü Etkisi. *International Journal of Computers in Education*, 8(2), 86-101.

Musa, K., AlShehadeh, A. R., & Alqerem, R. (2019). The Role of Data Mining Techniques in the Decision-Making Process in Jordanian Commercial Banks. 2019 IEEE Jordan International Joint Conference on Electrical Engineering and Information Technology (JEEIT) (pp. 726-730).

Özgünay, P. (2022). Çevik liderlik özelliklerinin iş tatmini üzerindeki etkisinde kararlara katılımın aracılık rolüne ilişkin bir araştırma (Tez No. 725797) [Doktora tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Özmen, Ö. N., Eriş, E., & Özer, P. (2020). Dijital liderlik çalışmalarına bir bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 57-69.

Pradana, M., Silvianita, A., Syarifuddin, S., & Renaldi, R. (2022). The implication of digital organisational culture on firm performance. *Frontiers in Psychology*, 13, 840699.

Rende, B. ve Sakarya, A. O. (2020). Kararlara katılımın rol stres kaynakları üzerine etkisi: beyaz yakalı çalışanlar. *İşletme Araştırmaları Dergisi*. 12(3), 2895-2915.

Sawy, O. A., Kræmmergaard, P., Amsinck, H., & Vinther, A. L. (2016). How LEGO built the foundations and enterprise capabilities for digital leadership. *MIS quarterly executive*, 15(2), 141-166

Tekin, M. (2011). *İşletme bilimi*. Konya: Günay Ofset Matbaacılık
Yıkılmaz, G., & Ve Sürücü, L. (2021). Dijital çağda liderliğin yeni yüzü: Dijital liderlik. *Dijital Gelecek Dijital Dönüşüm-2, İstanbul: Efe Akademi*, 301-317.

Yifan, Z., & Zhiqiang, B. (2025). The Impact Of Digital Platforms On Consumer Decision-Making: Behavioral Economics Evidence. *Biological Sciences*, 161, 32.

Yurtsever, B. B. (2024). Uzaktan İnsan Kaynakları Yönetimi ve Liderlik. In K. Kaptangil (Ed.), *Sanal Dünyada İnsan Kaynakları Yönetimi* (pp. 49–64). Nobel.

Zoltners, A. A. vd. (2021). Practical Insights for Sales Force Digitalization Success. *Journal of Personal Selling & Sales Management*, 41(2), 87-102.

YENİ DÜNYA DÜZENİNDE İLETİŞİM ÇALIŞMALARI

EDİTÖR: SEFA HARRANOĞLU